

Spor Mekânları ve Kent

Emre Zeytinoğlu • Nezih Başgelen • Mehmet Rifat Akbulut
Bülent Onur • Mahmut Sert • Turgay Turan • Necati Güler

İstanbul'da "Kentsel Dönüşüm"

Mimar Çalışanların Fikrî Mülkiyet
Haklarının Korunması

Yayınlayan

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi

Sahibi

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi adına Eyüp Muhcu

Genel Yayın Yönetmeni

Deniz İncedayı

Yayın Koordinatörü

Fatma Öcal

Yazı İşleri Sorumlusu

Metin Karadağ

Yayın Kurulu

Ayşen Cıraoğlu, H. H. Günhan Danışman, T. Gül Köksal, Kubilay Önal, Ahmet Tercan, H. Bülemd Tuna

Danışma Kurulu

Zeynep Ahunbay, Nur Akın, Ülkü Altınoluk, Bilge Arıkan, Ersin Arsoy, Harun Batırbaygil, Afife Batur, Cengiz Bektaş, İnsan Bilgin, Çelen Birkan, Hasan Çakır (Almanya), H. Besim Çeçener, Oktay Ekinci, Cengiz Eruzun, Nur Esin, Nuran Zeren Gülersoy, Sümer Gürel, Ersen Gürsel, Yücel Gürsel, Havva Kanbur (İspanya), Ruşen Keleş, Doğan Kuban, Mehmet Küçükdoğu, Derya Oktay (Kıbrıs), Sabri Orcan, Selim Ökem, Deniz Erinsel Önder, Hakkı Önel, Gülşen Özyayın, Hasan Cevat Özdiil, Aslı Erim Özdoğan, Yıldız Sey, Şükrü Sürmen, Mete Tapan, Uğur Tarhan, Ahmet Tercan, Necdet Teymur, Afşar Timuçin, Rüksan Tuna, Hülya Turgut, Yıldız Uysal, Mücella Yapıcı, Hüsnü Yeğenoğlu (Hollanda), Zekiye Yenen, Emre Zeytinoğlu

Yayın Yönetim ve Yazışma Adresi

Yıldız Sarayı Dış Karakol Binası, Barbaros Bulvarı
Beşiktaş 34349 İstanbul
Tel: 0212 227 69 10 Faks: 0212 236 85 28
e-posta: dergi@mimarist.org
www.mimarist.org/mimarist

Mali Koordinasyon

Sami Yılmaztürk

Görsel Yönetmen

Zehra Şenoğuz

Ofset Hazırlık

Ekol Tanıtım

Kireçburnu, Prof.Dr. Aykut Barka Cad. Alpaslan Sok. No: 42/1
Sarıyer 34457 İstanbul
Tel: 0212 223 81 51 (pbx) Faks: 0212 223 80 95
e-posta: ekoltanitim@gmail.com

Baskı-Cilt

Acar Basım ve Cilt San. Tic. A.Ş., İstanbul
Tel: 0212 4422 18 34 (pbx)

Baskı Tarihi

Aralık 2008

Dağıtım

Zip Dağıtım

Reklam ve Yapım Organizasyonu

Mimarlık Vakfı İktisadi İşletmesi
Mumhane Caddesi, No 4, Liman Plaza, Kat 2
Karaköy 34425 İstanbul
Tel: 0212 244 86 87 pbx Faks: 0212 244 86 88

Fiyatı: 7,50 YTL

Yıllık abone ücreti: 26,00 YTL

Öğrencilere % 50 indirim uygulanır.

"mimar.ist" dergisi Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi üyelerine ücretsiz olarak gönderilir. Yazılarda ileri sürülen görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir. Dergi adı belirtilmek koşuluyla alınıt yapılabilir.

Mimarlıkta Yeni Eğilimler, Yeni Söylemler ve Mutlu Yıllar..

30. sayımızı yeni bir yılın arifesinde hazırlıyoruz. Yıllar ilerledikçe mimarlık tartışmaları, gelişen iletişim ve teknoloji olanaklarıyla daha hızlı paylaşılabiliyor. Küreselleşen dünya ve politikaları karşısında "mimarlığın durumu" sorgulaması ve mimarların bu bağlamdaki tavırları yeni kavramları da gündeme taşıyor. 2009'a yaklaştığımız bu günlerde mesleğin tartışma platformunda sıklıkla karşılaşılan bir kavram "tasarım etiği" oldu. Konu, yalnızca meslek örgütlerinin kamusal sorumluluk anlayışlarıyla sınırlı olarak algılanmamalı. Bu fikir, yöneticilerinin "gelişme" ve "kamu yararı" kavramlarını birbirleriyle çelişik olarak algıladıkları, zihniyetsel olarak bir türlü örtüştüremedikleri ülkeler için özel bir anlam taşıyor. Mimarların ilkesel dayanışması, düşünce paylaşımı ve tartışma kültürünü geliştirmeleri de bu nedenle günümüzde daha fazla desteklenmeyi bekliyor.

Avrupa Birliği ülkeleri 2008'in son aylarında Fransa'nın Orléans kentinde Archilab etkinliğinde buluştular. Teması "Stratejik Mimarlık" olarak belirlenen konferansın ve eş zamanlı serginin amacı, mesleki alandaki üretimin uluslararası paylaşımı, çok yönlü tartışılması ve eleştirisiydi. Böylesi bir zihin fırtınasında mesleğin kültürel boyutu, insan-kent-çevre sorgulaması fiziksel değerlendirmelerin önüne geçiyor. Tartışma başlıklarının çok boyutlu ve çok katlı yaşandığı İstanbul için kuşkusuz böylesi değerlendirme platformları özellikle anlamlı ve önemli. Çünkü mimarlıkta eleştiri ve tartışma kültürünü geliştirmenin ve bunu uygulama alanına taşımının yolu bu tür deneyimlerden geçiyor. Yayın organlarının ötesinde, ortak platformlarda İstanbul'un tartışmalı konularını daha sık paylaşmak, gelişmeler karşısında fikir üretebilmek, uygulama alanını daha çok sorgulamak önümüzdeki uzun yolda bir olmazsa olmaz gibi duruyor. Sürece küçük bir katkı olarak, dergimizin sayfalarını, sürekli yenilenen, zenginleşen bakışlarla İstanbul'un mimari ve kentsel sorunlarını tartışmaya açıyoruz. Mini dosya niteliği taşıyan yuvarlak masa toplantımıza ait metinde, İstanbul'un güncel ve tartışmalı konusu olan kentsel dönüşüm projeleri ve süreci üzerinde inderlemeler bulacaksınız. Uzmanlarla gerçekleştirdiğimiz söyleşide kentin son dönemde sayıları hızla artan dönüşüm projelerini masaya yatırdık.

Dosyamızda ise, günlük yaşamın içinden bir konuya, sporun kentsel ilişkilerine, kentlinin bu süreçteki durumu tartışmasına yer vermek istedik. "Spor Alanları, Mimarlık ve Kent" başlığı altındaki yazılarda, tarihten günümüze kentsel mekân-spor alanları ilişkisine dair değerli katkılar bulacaksınız. Diğer bölümlerde de ilgiyle okuyacağımızı umduğumuz yazılarımız var: Kütüphane'de meslektaşların ilgisini çekecek yeni yayınları tanıtmaya devam ediyoruz. Yine bir yayın tanıtımı olan, ancak değerli araştırmacı Besim Çeçener'in düşüncelerinin de katıldığı Sadullah Paşa Yalısı kitabına ait değerlendirmeyi ise Görüş başlığında bulabilirsiniz. İnceleme'de ise sürekli gündemde tutmaya özen gösterdiğimiz bir diğer başlığa, deprem ve kent konusuna ait bilimsel bir inceleme aktarıyoruz. Bu başlıktaki bir diğer yazı da, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e meslek alanındaki kurumsallaşma sorunsalına değiniyor. Eğitim sayfalarında, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nden bir atölye deneyimini paylaşıyoruz. Kent Arkeolojisi'nde topraklarımızın tarihine dair araştırmaları sürdürüyoruz. Hukuk alanında ise, günümüzün ağırlıklı bir tartışma konusuna, küresel yaklaşımlar karşısında mimarlık politikalarını ve fikri hakları irdeleyen bir inceleme yer veriyoruz. Tasarım/Uygulama bölümünde ise iki akademisyen yazanımız, Ahi Çelebi Camisi'nin restitüsyon önerilerini okuyucuya paylaşıyorlar. Ayrıca bu bölümde erken Cumhuriyet dönemi mimari mirasının değerlendirilmesine yönelik bir örnek projeyi bulabilirsiniz. Her sayımızda olduğu gibi, sayfalarımızı Farklı İnsanlık Durumları ile tamamlıyoruz. Yaşlılıkta aktiflik alanlarını genişletmeyi öneren ve kent kavramına bu açıdan bakan yazıda yaşlılığı, mimaride ulaşılabilirlik düşüncesiyle bütünleştirebilirsiniz.

31. sayımızın dosya konusu olarak, "Mimari Tasarım ve Teknoloji" başlığını ele almayı düşündük. Katkılarınızı ve önerilerinizi her zamanki gibi bekliyoruz. Derginin içeriğinin ve sunuşunun meslektaşlarımıza katkı sağlamasını umarken, eleştirilerinizi paylaşmanızı bekliyor, yeniliklerle dolu, sağlıklı ve mutlu bir yeni yıl diliyorum.

Saygılarımla,

Deniz İncedayı

mimar.ist Aralık 2008/4
ISSN 1302-8219

4 HABER / ETKİNLİK

Dam Notları... / <i>Hasan Çakır</i>	4
ArchiLab Avrupa 2008: "Stratejik Mimarlık" / <i>Deniz İncedayı</i>	5
Sempozyum - Yapısal Çevrenin Yeniden Canlandırılması: Yeni Kullanımlar İçin Eski Mekânlara Yeniden Nitelik Kazandırmak	6

7 KÜTÜPHANE

Hem Mimar, Hem Edebiyatçı! / <i>Öner Ciravoğlu</i>	7
Üniversitelerde Kütüphane Binaları Kullanım Verimliliğinin Yapı Biyolojisi Açısından İncelenmesi	8
10. Ulusal Mimarlık Sergisi ve Ödülleri, 2006	8
Mimarca Değİnmeler	8

9 GÖRÜŞ

<i>Sadullah Paşa ve Yalısı</i> Kitabının Düşündürdükleri / <i>H. Besim Çeçener</i>	9
--	---

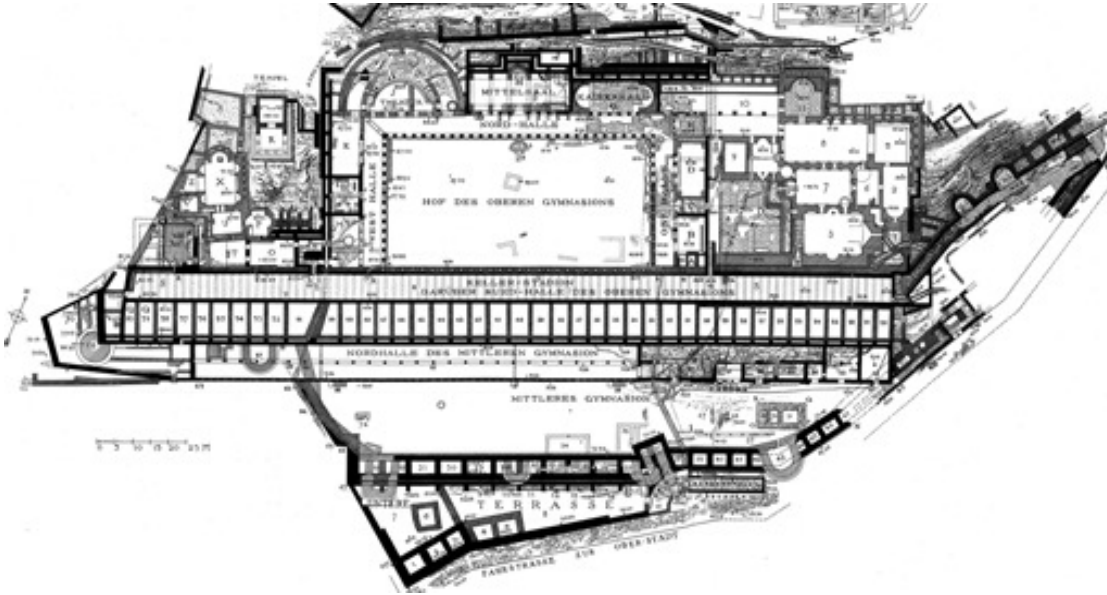
13 GÜNDEM

Yuvarlak Masa Söyleşisi: İstanbul'da "Kentsel Dönüşüm"	13
--	----

25 İNCELEME

Binalarda Strüktürel Olmayan Bileşen Sorunları ve Deprem / <i>Gül Yücel - Görün Arun</i>	25
Osmanlı'dan Cumhuriyet Mimarlarına Kalan Miras: "Özellikli Statü" ve Mesleğin Kurumsallaşamaması / <i>Oya Şenyurt</i>	31

39 DOSYA: "SPOR MEKÂNLARI ve KENT"

Spor – Kent – Kentli / <i>Emre Zeyinoğlu</i>	39
Antik Çağ Kent Yaşamında Kamusal Spor Mekânları ve Anadolu Gymnasionları - Genel Bir Bakış / <i>Nezih Başgelen</i>	41
Sağlam Kafa Sağlıklı Şehirde (mi) Bulunur(?) / <i>Mehmet Rifat Akbulut</i>	46
Yarının Yaşamı / <i>Bülent Onur</i>	53
Kentsel Açık Alanlarda Spor Pratiklerine Sosyolojik Bir Bakış / <i>Mahmut Sert</i>	57
Rekreatif Amaçlı Açık ve Kapalı Spor Alanlarının Değerlendirilmesi / <i>Turgay Turan</i>	66
Spor ve Bir Şehir / <i>Necatî Güler</i>	68

70 EĞİTİM

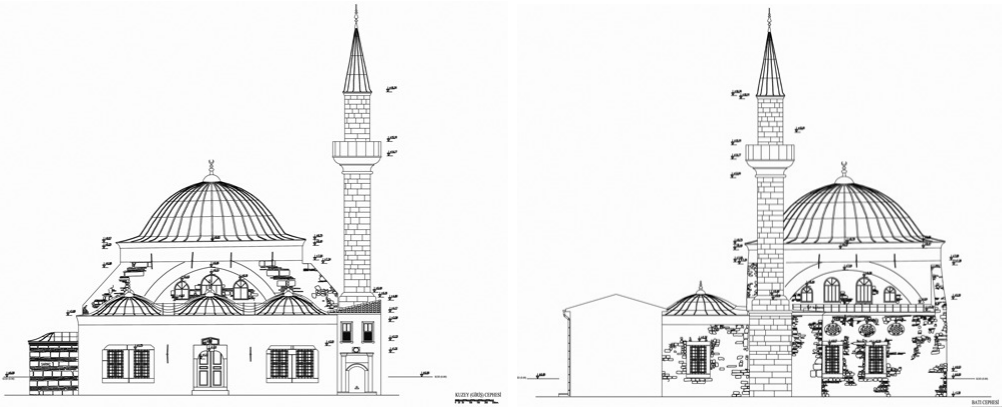
Tasarımda azÇOK / <i>İnci Şahin Olgun - Bahar Aksel Enşici</i>	70
--	----

77 KENT ARKEOLOJİSİ

İstanbul'da Okeanos'la Tethys'in Kızı Tykhe'nin Forumu: Forum Constantini II / <i>Fırat Düzgüner</i>	77
--	----

84 HUKUK

Mimar Çalışanların Fikrî Mülkiyet Haklarının Korunması / <i>Z. Gönül Balkır</i>	84
---	----

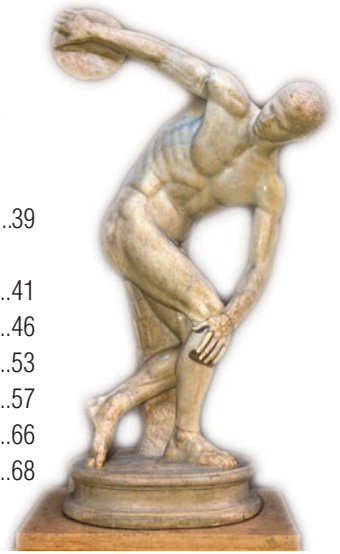

95 TASARIM / UYGULAMA

Dünden Bugüne Ahi Çelebi Camisi- Restitüsyon Önerileri / <i>Ahmet Ersen - Kutgün Eyüpgiller - Tuğba Barlık</i>	95
Erken Cumhuriyet Dönemi Mimari Mirasının Korunarak Yaşatılmasına Bir Örnek: Çayırova Teknik Bahçivanlık Okulu Yeniden Canlandırma Projesi / <i>Elif Özlem Aydın (Oral) - Reyhan Çömlekçioğlu</i>	102

108 FARKLI İNSANLIK DURUMLARI

Yaşlılık ve Aktif Yaşlanma / <i>Osman Tural - Aylın Çiftçi</i>	108
--	-----

DAM Notları

İstanbullaşma Sergisi

Sergiliğe girdiğinizde öyle duvarlara asılmış fotoğraflar falan görmüyorsunuz. Loş ve boş bir sergilik. Ortada yan yana dizilmiş sandalye ve masalardan başka bir şey yok. Masaların karşısında duvara yansıtılmış büyük gösterimlikler (ekranlar). Ekranlarda ak sözcükler. Bunlar İstanbullaşmanın ana başlıkları: özlemek-unutmak, korku-huzursuzluk, hareket-hareketsizlik, eski- yeni...

Bir masanın başına geçiyorsunuz. Masanın üstünde bir tıklayıcı. Gösterimlikteki ana başlıklardan birini tıklıyorsunuz, o başlığın alt başlıkları açılıyor. Bunlardan birini tıklıyorsunuz, görüntülü kareler açılıyor. Dilediğiniz bir görüntü karesini tıklıyorsunuz, İstanbullaşma açılıyor. Her tıklayıştta geniş ve çok yönlü bir İstanbullaşma arşivine dalıyorsunuz...

Garanti Galerisi'nin DAM'da açtığı İstanbullaşma sergisi, öyle basmakalıp, bir "ah İstanbul vah İstanbul", "Doğu ile Batının buluştuğu yer İstanbul", "Bosforus'un kıyısında bir inci", "Ortadoğu ve Balkanların en büyük bilmem nesi İstanbul" sergisi değil. İstanbullaşma Sergisi, Garanti Bankası temsilcisi Nafiz Karadere'nin açış konuşmasında söylediği gibi "hem Türkiye'deki hem de dünyadaki İstan-

bul algısına meydan okuyor... Doğu-Batı düalizmini yerle bir ediyor" Evet, öyle: Bu sergi başka bir sergi; İstanbul'u sergileyişiyle başka, İstanbul'u eşeleyişiyle başka... Basmakalıp İstanbul algısının dışında İstanbul'u anlama, İstanbul'un farkına varma çabasının sergisi. GG'nin yöneticisi ve İstanbullaşma sergisinin mimarlarından Pelin Derviş'in işaret ettiği gibi bugün, İstanbul'u İstanbul yapan, şekillendiren etkenleri araştırmanın sergisi.

FR gazetesi yazıyor:

Bu sergide, İstanbul'un büyüleyici, olağanüstü dünyasının, hiç görmediğiniz, aklınızdan bile geçirmediğiniz, gitmeyi göze alamadığımız yerlerini kolaçan ediyorsunuz.

Kent merkezinde bir çulsuzun barındığı harabeden konut sitelerine, bir star mimarın sunduğu geleceğin mahallesi tasarımından gecekondulara kadar İstanbul'un halleri gazete haberleri, TV klipleri, videolar, yazılar, çizimler ve fotoğraflarla DAM'ın birinci katındaki duvara yansıtılıyor.

İstanbullaşmayı tıklayıp eşeleyenler kafalarından geçenleri yazsalar kim bilir ne ilginç düşünceler çıkardı ortaya.

Aklımı İstanbul'un imarıyla bozmuşum ya, İstanbullaşmayı tıklarken aklımdan hep imarla ilgili sorular geçti: İstanbul'un sahibi kim?

İstanbul'a ne kenti olmak yakışır? İstanbul için yapılmış imar stratejilerinin hedefi ne idi, İstanbul ne oldu? Mimar(lık)ların *Grande Bazaar*'ında neden evdeki hesap çok kez çarşıya uymuyor?

Planda keramet var mıdır?

"Suriçi Koruma Amaçlı Nazım Plan"ın neden kamusal alan paftası (konsepti) yok?

Şimdi nerde o Tanpınar'ın betimlediği "Üç İstanbul" ve şarkıldaki "Boğaziçi Şen Gönüller Yatağı"?

Bugün İstanbul'da öncelikle yapılması gereken imar faaliyeti nedir?

İstanbul'un estetiğinden kime ne?

21. yüzyılın başında İstanbul'un imar stratejisi ne olmalı?

"Kentsel dönüşüm"den başka seçenek yok mu?

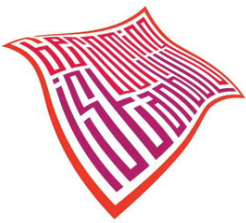
Ve benzeri bir sürü soru...

Gelecek yıl İstanbullaşma sergisi İstanbul'da açılacak.

Kim bilir, belki bu açılış İstanbul'un imarı konusunda ezber bozan soruların meydana çıkmasına yol açar ve gelecek yıl İstanbul bol bol tartışılır.

DAM yöneticisi Peter Cachola Schmal, sergi kataloguna yazdığı önsözde şöyle diyor:

"DAM, İstanbullaşma sergisini aç-

"Becoming Istanbul" sergisinden.

(Fotoğraf: Uwe Dettmar)

maktan gurur duyuyor. Cömertçe desteğinden dolayı Garanti Bankası'na teşekkür ederim. Bir özel kurumun, böyle örnek bir tarzda, sanatı ve mimariyi teşvik ettiğini ve sergiyi düzenleyenleri güvenle desteklediğini görmek güzel bir şey.”

Ha Peter Cachola Schmal söylemiş, ha ben söylemişim.

İstanbullaşma sergisinin fikir ana ve babalarına, DAM'a, Garanti Galerisi'ne, Garanti Bankası'na teşekkür.

Sinan'ın Camileri

Bu yıl Türkiye'nin ülkelerarası Frankfurt Kitap Fuarı'nın konuğu olması vesilesiyle, DAM'da açılan bir sergi de "Sinan'ın Camileri" idi.

Sergide, Venedikli mimar Romano Burelli ve Paola Gennaro'nun Sinan'ın dört camisindeki (Selimiye, Rüstem Paşa, Mihrimah Sultan ve Sokullu) oranları ve mimari buluşları gösteren

el işi mimari çizimler yer aldı.

Sinan'ın mimari ustalığını, hünerini yalnızca çizgiye değil, yazıya da dökmüş Mimar Burelli:

"Sinan'ın büyüklüğü ve mimari ustalığı kendisini bütün çıplaklığıyla kubbeyi kompozisyon ve konstrüksiyon olarak üzerine oturduğu bedenle (geometrik form) bütünleştirmede, kaynaştırmada gösteriyor."

İtalyan Rönesansı'nın mimari ustaları kubbeyi oturduğu bedene bir ayrı uzuv gibi kondururken Sinan beden ve kubbeyi bir mimari bütünlük içinde ele almıştır.

Bu DAM Notları'nı da Mimar Gözde Ramazanoğlu'nun sözleriyle bitirelim: "Rönesans sanatının estetik ve dengeler üzerinde kurulduğunu da göz önüne alırsak rahatlıkla söyleyebiliriz ki nasıl resim, heykel, edebiyat, bilim, hatta din konusundaki reformlar ve üstün eserler o zamanki bilinen dünyanın belirli bölgelerinde, belirli şahsiyetleri ile geliştirse, mimari kolu da İstanbul'da, Mimar Sinan'ın şahsiyetinde gelişmiş ve zirveye oturmuştur." (*Mimar Sinan'da Tezyinat Anlayışı*, s. 11)

Hasan Çakır
kybeleffm@aol.com

ArchiLab Avrupa 2008: "Stratejik Mimarlık"

ArchiLab, 1999 yılından bu yana Fransa'nın Orléans kentinde gerçekleştirilen bir mimarlık buluşması. Fransa'nın Fonds Regional d'Art Contemporain du Centre (FRAC, Çağdaş Sanatlar Merkezi Bölgesel Fonu) kurumu, ülke çapında çağdaş sanat ve kültür etkinlikleri için programlar geliştiren, etkinlikler düzenleyen bir kamusal nitelik taşıyor ve çalışmalarını bu merkezde sürdürüyor. FRAC Orléans birimi ise, çağdaş sanat alanındaki çalışma ve belgelerini mimari ve kentsel tasarım alanında yoğunlaştırıyor. Kuruluşundan bu yana yöneticiliğini, ülkemize de gelerek disiplinler arası mimarlık alanındaki bir konferans dizisine katılan Marie - Ange Brayer yürütüyor. Bu çerçevede geliştirilen ve yılaşırı bir geleneksel sanat etkinliğine dönüşen ArchiLab, Orléans Belediyesi tarafından desteklen-

mekte ve FRAC ile ortak olarak organize edilmekte. Bu yıl etkinliğin küratörlüğünü ise, Almanya Saksonya-Anhalt eyaleti yönetiminden destek alarak Bauhaus Dessau Vakfı üstlenmişti.

Sergi, konferans ve yayın etkinlikleriyle amaçlanan, mimarlıkta ve kentsel planlamada Avrupa ülkelerindeki son dönem gelişmelerini izlemek, güncel mimarlık ve kent konularını örneklerle destekleyerek tartışmaya açmaktı. Bunun ötesinde, Avrupa Birliği ülkeleri arasında bir dayanışma platformu yaratarak ortak sorunlara çözüm arayışından ve miras olarak tanımlanan mimari varlığı korumak gibi bir misyondan da söz edilebilir. Orléans Belediyesinin yanı sıra, Fransız Hükümetinin, yerel örgütlerin ve FRAC merkezinin bu etkinlikteki başarılı işbirliği ve örgütlenmesi kutlan-

maya değer. Etkinliğin belki de en önemli işlevi olarak, sağlanan belgelerle oluşturulan mimarlık arşivine dikkat çekilebilir.

Bu yıl serginin ana teması olarak belirlenen "stratejik mimarlık", mimarın ve mimarlığın günümüzde değişen rollerinden ve bugünün koşullarında meslek alanının genişleyen bağlamından söz ediyordu. Avrupa ülkeleri ve İstanbul'dan yaklaşık 50 adet projenin ve/veya uygulamanın sergilendiği etkinlikte, sunulan projelerin tartışmaya açılması önemliydi. Proje sergisiyle ArchiLab aynı zamanda geleceğin vizyonlarını ve eğilimlerini derinleştirmeyi, bu çerçevede birlikte düşünce üretmeyi, etkileşim yaratmayı amaçlıyordu.

Önemli bir tartışma platformu olarak görülen etkinlik küratörü Omar Akbar tarafından bir "mimarlık laboratuvarı"

olarak nitelendiriliyordu. Bu yılki temayla, mimarlığın politik ve sosyal bağlamda değerlendirilmesi, mekân-sal planlamada bu çerçevede yeni stratejiler üretilebilmesi önerilmekteydi. Farklı bakışların bir arada tartışılabilmesi, projelerin kent ve mekân üzerindeki etkilerinin sergilenmesi, örnekler üzerinden yapılan değerlendirmeler ve uluslararası katkılar etkinliğin yoğun ilgi görmesini sağlamıştı. Serginin ve konferansın teması üç alt başlıkta ele alınarak tartışıldı. Bunlar bilim alanından ödünç alınmış kavramlardı: “Re-animasyon”, “Polimerizasyon” ve “İmplantasyon”.

“Re-animasyon”; iyileştirme kavramından farklı olarak belirli bir yerel, özgün değer ya da bir simge aracılığıyla bölgede ve kentsel mekânda kimliğin yeniden üretilebilmesini, var olan değerlerin açığa çıkartılmasını temel araç olarak tanımlıyordu. Var olanı yeniden canlandırarak farklı bir çevre yaratmayı amaçlayan yöntem,

kentlileri (yerel sakinleri) de tasarım sürecinde etkin bir aktör olarak ele alıyordu.

Kökene “çok” ve “parçacık”tan gelen “poli-merizasyon” kavramı ise, Avrupa ülkeleri arasında gelişen yeni ağlar ve çok merkezli yaklaşımın bir ifadesi olarak tartışıldı. Kentsel “poli-merler” aracılığıyla farklı coğrafik ağlar kurulabiliyor ve mekân, fiziksel ve sosyal iyileştirmenin aracı olarak ele alınıyordu. Bu çerçevede AB tarafından desteklenen (INTERREG, PlaNet CENSE vb. gibi) birçok programdan ve sonuçlarından sıklıkla söz edildi.

“İmplantasyon” ise kentsel mekânda bir “yabancı madde”nin kabulü ya da reddi tartışmasını getiriyordu gündeme. Çağdaş tasarım, kentsel mekânda bir katalizör olarak yeni çevre düzenlemelerine, sosyal/kültürel, ekonomik katkılara ve vizyona araç olarak görülmüyordu. Ancak diğer taraftan da, tasarımın sosyal/kültürel bağlamla ilişkisi, kentlilerle kuracağı ilişki de tasa-

rımın temel endişesi olarak tartışılmaktaydı. Bu bağlamda çağdaş kentsel mekânda uygulanmış birçok projeden söz edilerek bunların çağımıza uygun çok yönlü ve araştırmacı tasarım yöntemleriyle ve kamu düşüncesi temelinde geliştirilmeleri yaklaşımı benimseniyordu. “İmplant” sürecinde sakinlerin konumu ve tasarımdaki yeri, tartışmaların kilit noktasında yer almaktaydı.

Küratörün değerlendirmesine göre, serginin Orléans’da Saint Pierre-le-Puellier Kilisesi’nde yer almasının da bu üç temayı karşılama anlamında bir özelliği vardı. Serginin kendisi, kilise içinde bir “implant” olarak değerlendirilebilir, sergiyi oluşturan kübik tasarım elemanları “polimerizasyon”lar olarak tariflenebilir, kilisenin sergi aracılığıyla yeniden canlandırılması da “re-animasyon” olarak görülebilirdi.

Deniz İncedayı, Doç. Dr.,
MSGÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü

SEMPOZYUM

Yapısal Çevrenin Yeniden Canlandırılması: Yeni Kullanımlar İçin Eski Mekânlara Yeniden Nitelik Kazandırmak

12-16 Ekim 2009, İstanbul

IAPS-CSBE (*Culture and Space in Built Environment*: Yapılı Çevrede Kültür ve Mekân) Çalışma Ağı 1997 yılında başlattığı ve dört yıl arayla düzenlediği uluslararası “Kültür ve Mekân Sempozyum Dizisi”nin dördüncüsünü IAPS-Housing (Konut) çalışma ağı ile birlikte 12-16 Ekim 2009 tarihleri arasında İstanbul’da gerçekleştirecek.

“Yapısal Çevrenin Yeniden Canlandırılması: Yeni Kullanımlar İçin Eski Mekânlara Yeniden Nitelik Kazandırmak” başlıklı Sempozyum İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Bahçeşehir Üniversitesi Ta-

sarım ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlar Odası ve Yapı Endüstri Merkezi işbirliği ile düzenlenmektedir. Toplantının bilimsel organizasyonu Roderick Lawrence (IAPS Konut Çalışma Ağı koordinatörü), Hülya Turgut Yıldız (IAPS-CSBE Çalışma Ağı koordinatörü) ve Peter Kellett (IAPS-CSBE Çalışma Ağı koordinatörü) tarafından yürütülmektedir.

Kentsel yenileme, konut rehabilitasyonu, kalite yükseltme ve iyileştirme terimlerine karşı “yeniden nitelik kazandırmak” terimi, sakinlerin yaşam kalitelerini yükseltebilmek amacıyla kentsel alanlardaki mevcut yapıların

ve kamusal alanların yeniden düzenlenmesinde kullanılmış olan çok aktörlü süreç, çoklu sayıda kriterler, anlamlar ve değerlerin altını çizen bir eylem / fiil olarak kullanılmıştır.

Toplantıya özet gönderimi için son tarih **9 Ocak 2009**’dur. Detaylı bilgi sempozyum sekreteriyasından elde edilebilir.

Bilgi için: Dr. Göksenin İnalthan, Sempozyum Sekreteri
İTÜ Mimarlık Fakültesi
Taşkışla, Taksim 34437 İstanbul
Faks: +90 212 244 92 43
e-Posta: info@culturespace2009.org
Web: www.culturespace2009.org

Hem Mimar, Hem Edebiyatçı!

Mimarlar Odası Büyükkent Şubesi ve Mimarlık Vakfı'nın ortak projesi olan edebiyatçı mimarların ürünlerinden oluşan seçkinin yayımlanması çok heyecanlandırdı beni...

Heyecanlandım, çünkü çevremde edebiyata duyarlı birçok mimar var, vardı...

Örneğin ağabeyimin İTÜ'den sınıf arkadaşları: Samih Rifat, Hasan Çakır, Gürhan Tümer...

Yıllarca aynı kurulda, Türkiye Yazarlar Sendikası'nda çalıştığım, kitaplarının editörlüğünü yaptığım Cengiz Bektaş...

Boğaz Köprüsü'ne karşı çıkan, yıllarca Yazarlar ve Çevirmenler Kooperatifi'nde kitaplarını yayımladığımız Demirtaş Ceyhun...

Şiirlerini, yazılarını yıllarca izlediğim, 1960'lı 1970'li yılların önde gelen sanat dergileri *Ataç*, *Yelken* ve *Yeni Gerçek*'ten bildiğim Ömür Candaş... *Cumhuriyet* gazetesinde birlikte çalıştığımız Behiç Ak, hatta sevgili Oktay Şimşek'le başlattığımız Cumhuriyet Kitap Kulübü girişiminin logosunu çizen Tan Oral...

Anıları benzersiz fotoğraflar eşliğinde belleğimde tazeliğini koruyan Doğan Hasol...

Ve daha başkaları da elbette.

Bir mimarın hayata bakışıyla bir edebiyatçının bakışı arasında hep paralellikler bulmuşumdur. Mimar yaratıcı bakışıyla mekânlar kurar, oylumu düşler... Tıpkı bir edebiyatçının belli karakterlerle bir dünya, belli ilişkiler ağı kurması gibi...

Mimari yapının işlevselliğinin yanı sıra edebiyatın da ruhumuzu arındıran, özlemlerimizi coşturan bir işlevi olduğunu savunulardan biriyim.

*

Böylesi anı titreşimleriyle okuyorum *Edebiyatçı Mimarlar Antolojisi*'ni...

Tevfik Fikret ve Nail Çakırhan'a duyulan saygı nedeniyle de kutlamak gerekiyor Oda'yı ve Vakıf'ı...

Ekrem Hakkı Ayverdi'nin, o koca koca mimarlık yapıtlarının yazarından gelen zarif "Lale" yazısı içimizi ısıtıyor. Cihat Burak'ın "Kurbağa" öyküsü yitip giden bir Boğaziçi köşkünün yakılan bir ağıt gibi...

Doğan Kuban'ın ise mimarlığın öteki sanatlarla kurduğu ilişkiyi irdelemesini öğretici buluyorum. Şöyle diyor Kuban:

"Bütün öteki sanatların özünde, mimarlıkta olmayan bir özgürlük olduğunu kabul etmek gerekir. İsteyen eline kalem kâğıt alıp bir şarkı besteleyebilir. Ressam bir başyapıt yaratıp dolabına kilitler veya yırtar atar. Fakat mimar kendisine, canı istediği zaman bir yapı yapamaz. Mimarlık ancak inşa edildiği zaman var olur."

Vedat Dalokay'ı, o efsane Ankara belediye başkanını ise edebiyatımıza kazandırdığı *Kolo* adlı çocuk kitabıyla tanıyoruz.

Cengiz Bektaş, mimarlığı öteki sanatlarla, özellikle şiirle buluşturan bir sanatçımızdır. Kuzguncuk'taki mor renkli işliğine her girdiğimde ve evine geçen ara kapıyı gördüğümde onda ileriye bakarak geçmişin olumlu değerlerini biriktiren bir sanatçı görürüm. Kitapların, çizimlerin, saydamların arasında kurduğu kendini yeniden üreten dünya, dalında salınan bir yemiş gibidir adeta...

Venedik'i ise bir sanatçı-mimar bakışıyla anlatan Atilla Dorsay'ın kaleminden okuyup yaşamamızı isterim...

Bu bağlamda kendine bir yaşam felsefesi kurmaya çalışan M. Özer Ciravoğlu şöyle sesleniyor bir şiirinde:

*Aynalar
İz bırakmaz
Ama
En derin yarayı*

*Bırakır!
Çünkü
İnsan yaşamını yitirir
Aynalarda!*

*Kendinden çok aynalarda.
Korkar insan!
Sevgiyi, ben'i
Aynalarda arar da ondan.*

Benzer bir değerlendirmeyi Şener Özler yine şiirle yapıyor "Otobiyoğrafı" de:

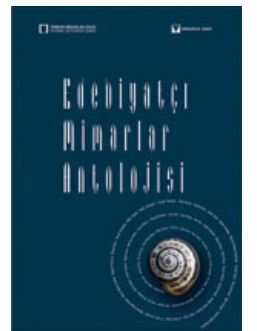
*İki yere kayıtlıyım
Biri Nüfus Müdürlüğü'ne
Öbürü Mimarlar Odası'na
İlki doğumdan
İkincisi mezuniyetten.*

Şener Özler mimar olmayı Oda'ya bağlı olmayı adeta bir yeniden doğuş olarak yorumluyor.

Böylesi bir duyarlığın yaşandığı mekânlarda, edebiyatçı mimarların bulunmasını büyük bir şans olarak değerlendiriyorum. Yeni kuşakların edebiyata gitgide daha çok ilgi duymaları da gönendiriyor beni. Ayrıca antolojide Feride Çiçekoğlu'nu, Mahir Öztaş'ı, Leyla Ruhan Okyay'ı, Hikmet Temel Akarsu'yu, Cahide Birgül'ü görmek de aynı şekilde...

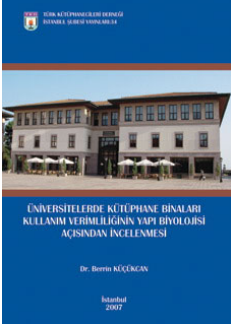
Ve bunu *Edebiyatçı Mimarlar Antolojisi*'nin yayıma hazırlanmasında en çok emeği geçen, özverili mimar Müjgan Yıldırım'ın çabalarından anlıyorum.

Edebiyatın mimarı tüm öncülerimize, mimarlığın edebiyatını yaşatan tüm sanatçılara selam olsun!

Edebiyatçı Mimarlar Antolojisi, Yay. Haz. Müjgan Yıldırım, Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi ve Mimarlık Vakfı ortak yayını, İstanbul, Ekim 2008, 278 sayfa, 16,5 x 23,5 cm.

Öner Ciravoğlu, *Edebiyatçı Mimarlar Antolojisi*, Seçici Kurul Üyesi

Üniversitelerde Kütüphane Binaları Kullanım Verimliliğinin Yapı Biyolojisi Açısından İncelenmesi, Berrin Küçükcan, Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi Yayınları: 34, İstanbul, 2007, 277 sayfa, 24 x 15 cm.

2006 Mimarlar Odası 10. Ulusal Mimarlık Sergisi ve Ödülleri, Yay. Koor. N. Müge Cengizkan, Yay. Haz. Sibel Yıldız, Mimarlar Odası Yayınları ve YEM Yayın ortak yayını, Eylül 2008, İstanbul, Türkçe/İngilizce, 272 sayfa, 23,5 x 32 cm.

Mimarca Değınmeler, Gürhan Tümer, YEM Yayın, İstanbul, Nisan 2008, 130 sayfa, 14,5 x 20,5 cm.

Üniversitelerde Kütüphane Binaları Kullanım Verimliliğinin Yapı Biyolojisi Açısından İncelenmesi

Bu çalışmada Türkiye'deki üniversite kütüphanelerinde bina özelliklerinin ulusal ve uluslararası standartlara uyum gösterip göstermediği araştırılmıştır. Böyle bir sorunun varlığını ortaya koyabilme amacıyla İstanbul'daki 22 devlet ve vakıf üniversitesinin kütüphane yöneticilerine yazılı bir anket uygulanmıştır. Alınan yanıtlardan binaların kullanımı sırasında sorunlar olduğu, bu sorunların, tasarım ve üretim evrelerindeki eksiklik ve hatalardan kaynaklandığı ve sonradan giderilmesinin zorluğu anlaşılmıştır. Aynı zamanda bu durum kütüphanenin kullanım verimliliğini de etkilemektedir.

Çalışmada önce bir binanın tasarım ve üretim evreleri aşama aşama yapı biyolojisi açısından ele alınmış, daha sonra bu aşamalar kütüphane binasına uyarlanmıştır. Bu evrelerde mimarlar tarafından kütüphanecilerin

gereksinimlerinin doğru belirlenmesinin ve mimar-kütüphaneci-kullanıcı işbirliğinin gereği ortaya konulmuştur. Araştırmada varolan kütüphane binalarının standartlara uyumsuzluğu sorunu ve bu sorunun kullanıcılara etkisi incelenmiş, olumsuz çevre özelliklerine sahip bir binadan kaynaklanan sağlık riskleri ve sağlığı etkileyen olumsuzluklarının giderilme biçimleri tartışılmaya çalışılmıştır. Binadan kaynaklanan olumsuzlukların kullanıcılar üzerine olan etkileri ve çözüm önerileri, önceden geliştirilmiş bir yapı biyolojisi irdeleme modelinin adımlarına uygun olarak kütüphane binalarının özelliklerine göre belirlenmiştir. Uyarlanan model, türüne olursa olsun tüm kütüphane binalarına uygulanabilir. Kütüphane binasının tasarımı ve üretimi bu modelin adımlarına uygun olarak yapılırsa, binanın kullanıcılarının gereksinimleri-

nin rahatlıkla karşılanacağı, kullanım süresince sağlık sorunlarının oluşmayacağı, tüm kullanıcıların içinde bulunmaktan mutlu olacağı kütüphane binalarının üretilebileceği ve bu durumun kullanım verimliliğini artırdığı ortaya konulmuştur. Binanın sürekli ve geçici kullanıcıları kendilerine sağlıklı bir ortam sunan kütüphaneyi daha çok kullanabilecekleri için, kütüphanenin kullanım verimliliği de artacaktır.

Bu çalışmanın sonucunda kütüphane yöneticilerinin ve çalışanlarının bina - insan arasındaki sıkı ilişkiye dikkatlerini çekmesi, uygulanan modelin de bundan sonra üretilecek olan kütüphane binalarının tasarımına yön vermesi, bir anlamda sonuçlardan hem kütüphanecilerin hem de mimarların yararlanması hedeflenmiştir.

10. Ulusal Mimarlık Sergisi ve Ödülleri, 2006

Mimarlar Odası tarafından 1988 yılından itibaren her iki yılda bir gerçekleştirilen Ulusal Mimarlık Sergisi ve Ödülleri'nin onuncusu 2006 yılında düzenlendi. Katalog, bu dönemde ulusal sergide katılımcı olarak yer alan 212 mimar ve firmanın 202 adet

eserini bir araya getiriyor. Hamdi Şensoy "Büyük Ödül" (Sinan Ödülü), Ayla Ödekan ve Selahattin Yazıcı "Mimarlığa Katkı Dalı Ödülü" ile ödüllendirilmiş; "Yapı Dalı"nda dört; "Koruma-Yaşatma Dalı", "Çevre Dalı", "Fikir Sunumu Dalı"nda ise ikişer

adet ödül verilmişti. Katalogta, ödül alan eserlerin yanı sıra, sergiye katılan tüm proje, yapı ve fikir sunumlarına ilişkin kapsamlı görsel ve yazılı dokümanlar yer alıyor.

Mimarca Değınmeler

Ayasofya'dan daha yüksek cami yapmadığı için Fatih Sultan Mehmet'in gazabına uğrayan mimar kimdir? "Her bina yapıldığı yerde kalsın, Keops Piramidi Stockholm'de, Pantheon Bağdat'ta, Eiffel Moskova'da..." Louis Scutenaire bir mimar olsaydı şöyle der miydi gerçekten? Nasreddin Hoca mimarlığı diye bir mimarlık çeşidi var mıdır acaba? Mimarlık

medyası nedir? "Başka türlü" evleri sever misiniz siz de? Mimarlık müzesini ilk kez gündeme getiren kimdir? Gürhan Tümer, *Mimarca Değınmeler*'de bu ve daha onlarca farklı soruyu önce sorup sonra cevaplarını arıyor. Mimarlığa, ünlü mimarların eserlerine, mimarlık tarihine, edebiyatta mimarlık olgusuna vb. değınırken, gü-

nümüze ait doğru ve yanlışları da ele alarak panoramik bir bakış açısı sunuyor. Yerli-yabancı meslektaşlarının, edebiyatçıların, şairlerin, ressam ve heykeltıraşların, farklı alanlarda ürün vermiş birçok ismin izinden mimarlık disiplinine ait çıkarımlar yapıyor.

Sadullah Paşa ve Yalısı Kitabının Düşündürdükleri

H. Besim Çeçener

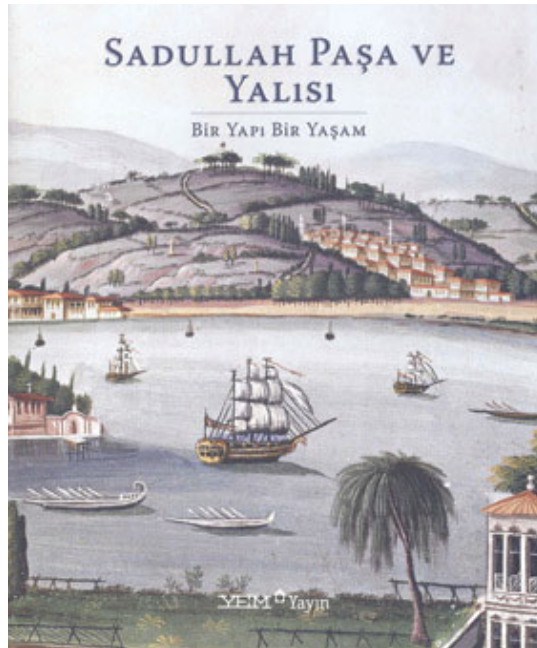
Tek işlevi konut olan bir binanın, ona belli bir süre sahip olan kişi ile özdeşleşmesinin bir başka örneği var mı? Doğrusu ben bilmiyorum. Ayrıca Çengelköy'deki yalı, birçok örnekleri gibi yıllar evvel yıktırılmış olsaydı, paşanın talihsiz yaşam öyküsü böyle değerli bir kitabın yayımlanması için yeterli olabilir miydi?!... Karar veremiyorum. Kaldı ki, Sadullah Paşa Yalısı bizlere sadece bir kişinin, bir ailenin öyküsünü değil, koskoca bir imparatorluğun 140 yıllık sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal sürecinden de ipuçları vermekte, Cumhuriyetimizin nasıl bir çöküntüyü miras aldığını göstermektedir. Yalının Osmanlı döneminin son yıllarındaki çöküntüsünün genç Cumhuriyet döneminde de devam etmesi kaçınılmaz bir yazgı olmuştur. Bu dönemde yaklaşık otuz yıl süren olumsuzluklar, yalı Sadullah Paşa ailesinden Seyfullah Esin Bey ile eşinin mülkiyetine geçinceye kadar (1947) sürmüş, çöküntü dönemi durmuş, hatta çok önemli bir onarım ve tadilat geçirmiştir. 1780'li yıllarda Sadrazam Koca Yusuf Paşa tarafından yaptırılan yalı, bana göre, boyutları eşit selamlık bölümü ve haremlik ile bunların arasında yer alan divanhane, mutfak ve hamamdan oluşan, ayrı kayıkhanesi bulunan muhteşem bir kompleks olmasına karşın zaman içinde selamlık binasının yıkıldığını daha sonra parselin bu bölümünün satıldığını varsayabiliriz.

Yalının ve Sadullah Paşa ailesinin monografisine ait *Sadullah Paşa ve Yalısı* kitabında yer alan makaleler konusunda benim herhangi bir görüş bildirmem söz konusu olamaz. Ancak dikkatli bir okuyucu olarak bu makalelerden edindiğim bilgiler ve imajlarla, varsayımlara dayanan görüşlerimi iletmekle yetinmek istiyorum. Uzmanlığımın dışındaki alanlarla ilgili varsayımlarıma katılmayanların ise beni hoş görmelerini diliyorum.

Bir toplumu oluşturan sınıfların sosyal, ekonomik ve kültürel düzeyini gösteren en somut belge, o sınıfların toplu halde yaşadığı coğrafyadır; onların yaşadığı mahalleler ve evlerdir. Sadece bu fiziki ortama bakmak, onu yorumlamak

bile içinde yer aldığı ülkenin yüzyıllar boyunca süregelen olumlu veya olumsuzluklarını bizlere iletir. Evler, onu kullanan ailelerin sosyal yaşamını, ekonomik durumunu ve kültürel düzeyini hiçbir yalana ödün vermeden gelecek kuşaklara aktarır. İşte, *Sadullah Paşa ve Yalısı* kitabı, 1780'li yıllardan günümüze kadar toplumumuzun en üst düzeyindeki üç önemli ailenin kuşaklar boyu süren yaşamları hakkında bilgiler vererek bu misyonu yerine getiren belki de ilk kitaptır. Bir başka yönüyle, taşınmaz kültür varlıklarını koruma zorunluluğu bilincini vurgulayan somut bir belgedir.

Kitaptaki bilgilerden, bugün bize sadece harem bölümü ulaşan yalının, 1780'li yıllarda Sadrazam Koca Yusuf Paşa tarafından daha ev-

Sadullah Paşa ve Yalısı – Bir Yapı Bir Yaşam,
Editör: Deniz Mazlum,
YEM Yayın, İstanbul,
Mayıs 2008, 196 sayfa,
24 x 29,5 cm.

vel padişaha ait bir araziye yaptırıldığını öğreniyoruz. Paşanın 1800 yılında ölümünden sonra eşi Hanife Hatun, kızı Emine Hatun ve damadı Kaptan-ı Derya Seydi Ali Paşa ile birlikte yalıda oturmaya devam etmiştir. Ancak Hanife Hatun, 1806 yılında kendi oturduğu harem bölümünü oğlu Mahmud Bey'e devretmiştir. Kitaptaki bilgilere göre, Mahmud Bey gene Çengelköy'de başka bir yalıda oturmaktadır. Ancak benim varsayımına göre, başka diye belirtilen yalının, aslında bu yalının selamlık bölümü ile divanhane-si olması daha akla yakın gelmektedir. Gene benim varsayımına göre, aslında Koca Yusuf Paşa'nın ölümünden sonra herhangi bir miras bölünmesi yapılmamıştır. Doğal olarak, geleneklere göre yalının tamamı erkek evlada, yani Mahmud Bey'e kalmıştır. Mahmud Bey babasının ölümünden sonra annesinin ve kız kardeşinin düzenini bozmamıştır. Ancak annesi Hanife Hatun, mülkiyetin Seydi Ali Paşa sülalesine geçmemesi için, sağlığında yalının oğlunun olduğunu resmen ilan etmiş olmalıdır. Esasen, Seydi Ali Paşa 1809 yılında, Mahmud Bey de 1812 yılında öldüğünden, yalının harem bölümü de Mahmud Bey'in oğullarına kalmıştır. Tarihi bilinmemekle birlikte, Mahmud Bey'in oğulları yalıtı Koca Yusuf Paşa ailesinden olan Berberbaşı Hüseyin Ağa'ya satmışlardır. Öykünün bu bölümü biraz karanlıktır. Bilinen, yalının 1836 yılında tekrar Koca Yusuf Paşa'nın torunu Hamdi Paşa'nın mülkiyetine geçtiğidir. 1837 yılında ölen Hanife Hatun ile kızı Emine Hatun'un bu tarihe kadar yalıda oturup oturmadıkları da bilinmemektedir.

Bu sürece değinmemin nedeni, binaların da insanlar gibi bakımlı ve görkemli ömürlerinin olduğuna, bakılmamaları halinde çöküntüye uğradıklarına, hatta yok olduklarına dikkat çekmektir. Sadullah Paşa Yalısı 1780'li yıllardan, Seydi Ali Paşa'nın öldüğü 1809 yılına kadar altın çağını yaşamıştır. Kuşkusuz bunda, banisi Koca Yusuf Paşa'nın sadrazamı Seydi Ali Paşa'nın Kaptan-ı Derya oluşunun payı çok büyüktür. Devletin en üst kademelerine yükselmiş bu kişilerin yaşam standartları bunun en önemli faktörüdür. Oysa sonraki sahiplerinin aynı ekonomik olanakları sağlayamayışları, yalının yüksek standardının korunmasına olanak vermemiştir. Yaklaşık otuz yıl süren şaşaalı yaşam, Seydi Ali Paşa'nın ölümüyle 1809 yılında bitmiştir. Her yıl biraz daha yıpranan yalı, onarım amacıyla yapılan bilgisiz ve bilinçsiz müdahalelerle kimliğini büyük ölçüde kaybetmiş, bahçesinin bir kısmı değişik zamanlarda parça parça satıl-

mıştır.

Yalının mülkiyeti 1836 yılında Koca Yusuf Paşa'nın torunu Bağdat valisi Hamdi Paşa'ya geçer, 1855 yılında ise Hamdi Paşa tarafından borçları ödemek için bir başka aileye satılır (Emel Esin, s.60). Yalıtı alan yeni aile, 1851 yılında ölen Ayaşlı Esad Muhlis Paşa'nın çocuklarıdır. Esad Muhlis Paşa'nın ekonomik durumunun pek iyi olmadığı, beş erkek çocuğunun eğitimi için 1848 yılında Sadrazama başvurması üzerine masraflarının devlet tarafından ödemesinden anlaşılmaktadır. Sadullah Bey (sonra Paşa) çocuklarından biridir ve o tarihte 11 yaşındadır.

Sadullah Bey, 1853 yılında 15 yaşındayken maliye hazinesi "Varidât Kalemi"ne maaşsız ve aday memur olarak girer (Ali Akyıldız, s.68). O nedenle yalının 1855'te satın alınmasında herhangi bir maddi katkısı olamayacağı açıktır. Esasen, yalının Esad Muhlis Paşa ailesi tarafından satın alınması konusunda kitapta belirsizlikler vardır. Emel Esin Hanım, "1855 yılında alındı" diyor. Buna göre yalının Esad Muhlis Paşa'dan kalan mirasla alındığını varsaymak gerekir. Ali Akyıldız Bey ise, yalıtı 1861 yılında Sadullah Bey'in 75.000 kuruş peşinat ve taksitle satın alıp tapusunu annesi üzerine yaptırdığını söylüyor (Ali Akyıldız, s.68). Ancak gene Emel Esin Hanım, kitabın 60. sayfasında yalının tüm hisselerinin 1872 yılında Sadullah Bey'e geçtiğini belirtiyor. Bu bilgiler bana göre, mülkiyet konusunun sadece aile içinde el değiştirdiğini, yani Sadullah Bey'in o tarihte çok büyük bir para olan 75.000 kuruş peşinat ve 1872 yılına kadar süren taksitlerle kardeşlerinden satın aldığı izlenimini yansıtıyor. 75.000 kuruşun o tarihteki alım gücünü anlamak için devletin Sadullah Paşa'nın ölümü üzerine Paşa'nın ailesine bağladığı maaşlara göz atmak yeterli olacaktır: Kız kardeşi Saide Hanım'a 750 kuruş, kızı Sıdıka Hanım'a 500 kuruş, dadısı Güzide Kadın'a 250 kuruş maaş bağlanmıştır (Ali Akyıldız, s.93 dipnotları). Ancak bu el değiştirme süreci ve işlemleri sadece yalının harem bölümüne aittir. Selamlık bölümünün o tarihte var olup olmadığını bilemiyoruz. Ancak Mahmud Bey'in mirasçılarının kullanmaya devam ettiklerini söyleyebiliriz.

Burada dikkat edilmesi gereken şey, 15 yaşında (1853) memuriyete giren genç Sadullah'ın sekiz yıl gibi kısa bir sürede maaşından artırdığı parayla böyle bir yalıtı alabilmesidir. Sanırım Osmanlı İmparatorluğu'nun batmasında çok sayıda vezir ve paşa ile diğer devlet memurlarına ödenen maaşların çok yüksek oluşu-

nun da önemli bir payı vardır. (1865 yılında genç Sadullah'ın maaşı 50 altın liradır.) (Ali Akıldız, s.69, dipnotlar.)

1809 ile 1861 yılları arasında yalıda önemli bir onarım ve değişiklik yapıldığına dair bilgi yoktur. Esasen bu süre içinde binaya sahip olanların böyle bir maddi olanağının bulunmadığı da bilinmektedir. O nedenle yalının 1861 yılında orijinal planını koruduğu kanısındayım. Yani, selamlık bölümü, divanhane, mutfak, hamam ve kayıkhaneye, harap olmalarına karşın henüz yıktırılmamış, XX. yüzyılın başlarında yapıldığını varsaydığım ekleme bölüm (1934 fotoğrafı ve rölöve planı) inşa edilmemiştir. Bir sadrazamın gereksinimleri gözetilerek planlanmış yalının, sonradan kullanan aileler için biraz fazla geleceğini düşünmek sanırım yanlış olmayacaktır. Örneğin üst katında hamlacıların (kürekçilerin) oturduğu iki katlı kayıkhaneye, 1860 yılında Şirket-i Hayriye'nin Boğaziçi'ne başlattığı vapur seferleri ve ailelerin ekonomik olanaklarının kısıtlı olması nedeniyle işlevsiz hale gelmiştir. Küçük bir ordu diye abartılacak hizmetkârlar, birkaç hizmetçi ve uşak düzeyine inmiştir. En önemlisi, sadrazam ve Kaptan-ı Derya gibi yüksek mevkideki kişilerin yoğun ziyaretçileri ve bunlar için gereken ziyafet ve merasimler olmadığından, selamlık bölümü uzun süre kullanılmış ise de gereksinimi aşan bir duruma düşmüş ve selamlık bölümü Mahmud Bey sülalesine yetmiş, kısaca yalının harem kısmı Esad Muhlis Paşa ailesine satılmıştır.

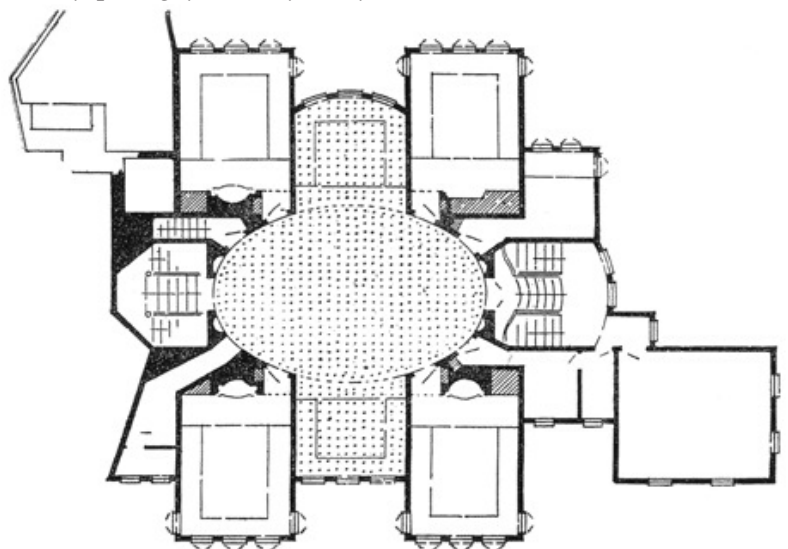
Ancak ne yazık ki, zamanımıza, selamlık bölümü ile ilgili yeterli bilgi ulaşamamıştır. Seyfullah Esin Bey'in çocukluk anılarına dayalı ifadesine göre selamlık tek katlıymış. Oysa benim XIX. yüzyıl Boğaziçi fotoğraflarına ve Sedat Hakkı Eldem'in yayınlarına dayalı gözlemlerim bu iddiayı kabul etmemi engellemektedir. Sadrazamlık mevkiindeki bir kişinin kendi oturduğu ve ziyaretçilerini kabul ettiği bir mekânın gerek mimari gerek iç süslemeleri açısından prestijli bir yapı olması gerekmektedir. Boyutları harem binasından biraz daha küçük olsa dahi görkemli ve etkileyici olmalıdır. Bir sadrazamın zemin katta oturacağını zannetmiyorum. Esasen, Sedat Hakkı Eldem'in yayımladığı ve 1930'lu yıllara ait harem üst kat rölöve planında binanın kuzey cephesinin sağır olması, merdiven kovasının güney merdiveninden küçük ve sade oluşu, benim varsayımına göre, selamlık kısmının aynı mimaride ve iki katlı olduğunun kanıtıdır.

Küçük Seyfullah Esin'in anılarında kalan tek katlı ve süslemeli odaya gelince; bunun XVII.

yüzyıl ve evveline ait bir uygulama olan divanhane olabileceğini düşünüyorum. Bugün Boğaziçi'nde sadece iki örneği kalan divanhaneler kesinlikle tek katlı ve olağanüstü süslemelere sahip olmak zorundaydı. Çünkü Osmanlı padişahları kayıkla sık sık Boğaz gezisine çıkarlar ve bazen ansızın sadrazamın yalısını ziyaret ederlerdi. Sebebini bilmiyorum ama padişahlar kullarını merdiven çıkarak ziyaret etmezlerdi. Sanırım bu bir gelenektir. Hatta o kadar ki, bazı selâtin camilerde bile hünkâr mahfillerine rampadan atla çıkarlardı. Bunun en önemli örnekleri Sultanahmet Camii, Eminönü Yeni Cami ve Cağaloğlu Camiidir. Camilerde dahi uygulanan bu gelenek, kuşkusuz yalılarda da geçerli olabilir. Ayrıca padişahın ziyaret etme olasılığının olduğu bir mekânın, iki katlı selamlık binasının alt katında olması ve üzerinde başka bir mekânın bulunması da düşünülemez. O nedenle yalılarının divanhaneleri selamlık ve harem binalarının arasında tek katlı ve müstakil olmak zorundaydı. Daha ileri bir tahminde bulunmak gerekirse, bu yalı divanhanelerinin sadrazamlar tarafından ve sadece padişahın olası ziyareti için yapıldığı, başka ziyaretçilerin selamlık binasında ağırlandığıdır. Sadrazamlardan sonraki yıllarda ise, padişah ziyareti olamayacağından divanhaneler diğer misafirlere açılmış olabilir. Varsayımımı destekleyecek bir başka kanıt, bu özel ve ayrı yapıya "divanhane" adının verilmiş olmasıdır. Divana çıkmak padişahın huzuruna çıkmaktır. Boğaziçi'nde divanhaneleri bulunan yalılarının az olmasının nedeni padişahın sadece sadrazamları ziyaret etme geleneğine bağlanabilir. O nedenle günümüze, Kanlıca'daki Amcazade Hüseyin Paşa Yalısı ile Emirgân'daki Şerifler Yalısı divanhanelerinden başkası gelememiştir.

Bu bağlamda, Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın yaptırdığı yalının, aynı büyüklükte selam-

Sadullah Paşa Yalısı'nın 1940'tan önce belgelenmiş üst kat planı (s.182).

lık ve harem binaları ile bunların arasında tek katlı divanhaneden oluştuğunu kabul etmek gerekmektedir.

Varsayımlarım doğru ise, asıl banisi Koca Yusuf Paşa olan yalı, 1894 depremine kadar otantik mimarisini yaklaşık 110 yıl korumuş bir binadır. Bu süre içinde yıpranmasına ve onarım yapılmamasına karşın, harem binası, 1861 yılında Sadullah Bey tarafından alındığı sırada içinde oturulabilen bir binadır. 1891 yılında ölen Sadullah Paşa'nın binayı onarttığı konusunda herhangi bir bilgi yoktur. Esasen Paşa'nın biraz eli sıkı bir insan olduğu da bilinmektedir. Ancak 1894 depreminde, düşündüğüm gibi oturulmaz hale geldiyse, Paşa'nın mirasçılarının harem kısmını onartmak zorunda kalmaları doğaldır. Yalı ilk kez büyük bir onarım geçirmek zorunda kalmıştır. Üç yıl evvel ölen Sadullah Paşa'dan çocuklarına büyük bir servet kalmamıştır. Eldeki para ile ancak daha az hasar gören harem kısmı Mimar Valori'ye onartılmıştır. (Bu, ünlü Alexandre Vallauri olabilir.) Esasen o tarihte henüz yıkılmadıysa selamlık binası zaten başka bir ailenin mülkiyetindedir. İncelemeye aldığımız bu kitabın en büyük eksikliği, selamlık binası hakkında herhangi bir araştırma yapılmamasıdır. Oysa selamlık binası ve divanhanenin Koca Yusuf Paşa'nın oğlu Mahmud Bey'e kaldığı bence kesindir. Hatta harem binası da annesi

Hanife Hatun tarafından 1806 yılında Mahmud Bey'e verilmiş, ondan da kendi mirasçlarına kalmıştır. Ancak ailenin Mahmud Bey kolu hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Dolayısıyla yalının selamlık kısmına ait bilgi de yoktur. Hangi yıl ve kimin tarafından yıktırılmıştır? En geçerli tahmin, 1894 depreminde büyük hasar gördüğü ve tümüyle yıktırıldığı olabilir.

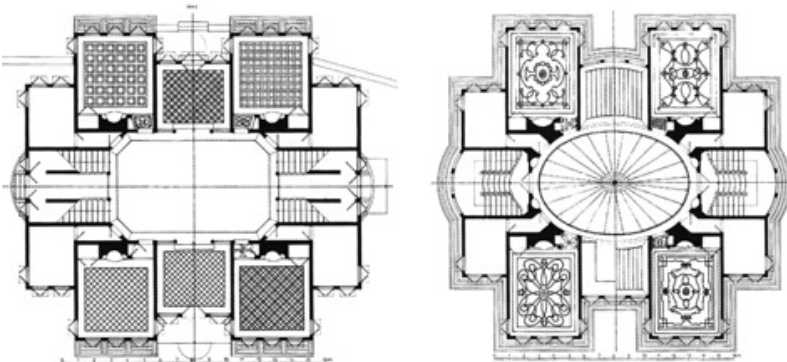
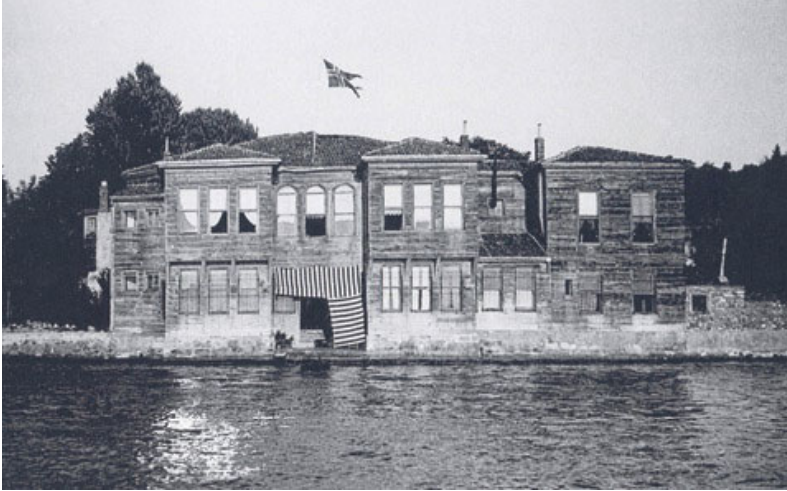
Oysa harem binası, Mimar Valori tarafından yapılan ve biraz hoyratça olduğu söylenen onarım dikkate alınmazsa, selamlık binasına göre daha şanslı olmuş, Sadullah Paşa'nın mirasçuları tarafından 1947 yılına kadar kullanılmıştır. Bu süre içinde ailenin ekonomik durumu giderek kötüleşmiş, yalının güney cephesine çok kötü bir ekleme yapılmıştır. Bu özensiz iki katlı ilavenin yazlıklılara kiraya vermek için yapılan kendi içinde müstakil bir bina olduğunu varsayabiliriz. Daha ötesi, ek binayı kendileri kullanıp yalıyı bir elçiliğe kiraladıklarını bile düşünebiliriz!... (1934 tarihli fotoğraftaki yabancı bayrak...)

Yalının başlangıçta 30 yıl süren altın devrinden sonra gelen yaklaşık 140 yıl, her yıl giderek artan bir olumsuzluklar öyküsüdür. Olumsuzlukların son noktaya geldiği 1947 yılında, yalı izâle-i şuyû davası ile satışa çıkartılır. Bu kötü yazgı, aynı zamanda yalının "makûs tarihinin" de değiştiği tarih olur. Ailenin mirasçı olmayan fertleri Seyfullah Esin Bey ile kız kardeşi Ferdiye Hanım olanaklarını birleştirip yalıyı satın alırlar. Kısa bir süre sonra Seyfullah Bey ile eşi Emel Hanım, Ferdiye Hanım'ın hissesini de alırlar. Alırlar ama Mimar Valori'nin yaptığı onarımın üzerinden geçen 60 yıl içinde yalı iyice yıkıntı haline gelmiştir. Emel Hanım tanınmış bir sanat tarihçisidir. Yalının değerinin ayırımıdadır. Büyükelçi olan babasının maddi yardımı ile 1949 yılında onarıma başlanır. Restorasyonu Güzel Sanatlar Akademisi'nde öğretim üyesi olan Mimar Turgut Cansever Bey üstlenir. Turgut Bey son derece yetkin ve duyarlı bir mimardır. Sanat tarihçisi Emel Hanım'la çok uyumlu bir ekip olurlar. İlk verdikleri karar, restorasyonun restitüsyon nitelikte olması gerektiğidir; yani harem binasının orijinal hale getirilmesidir. Restorasyonun ikinci önemli kararı ise çok değerli kalem işi süslemelerini aynen muhafaza etmek, geçmişte yapılan yanlış müdahalelerden arındırmaktır.

Böylece 1949 yılı yalının adeta ikinci doğuşu olmuştur. Sadullah Paşa Yalısı bugünkü görünümünü büyük ölçüde bu onarıma borçludur. Son ve en nitelikli onarımı ve bakımı Tek-Esin Vakfı'na aittir.

H. Besim Çeçener, Y. Mimar

Yalının Ağustos 1934 tarihli fotoğrafı (s.180). Altta, yalının 1949 yılından sonra zemin kat ve üst kat planları (s.117).

Yuvarlak Masa Söyleşisi İstanbul'da “Kentsel Dönüşüm”

Kentimiz son yıllarda gerçekleştirilen proje ve uygulamalarla önemli bir değişim süreci yaşıyor. Tarihi, kültürel birikimleriyle ve doğal güzellikleriyle dünyanın sayılı kentlerinden olan İstanbul için “düşlenen” dönüşüm, kentin değer birikimini, somut ve soyut kültür varlıklarını göz ardı ederek adeta “yeni bir İstanbul” özlemini yansıtıyor. Çağdaş bilimsel kriterleri yok sayan, kentsel gelişmeyi sosyal ve kültürel bağlamdan kopuk değerlendiren, rant yaklaşımını benimseyen bu kentleşme politikası karşısında mimarların tartışmaları da yoğunluk kazandı. Kent için böylesi önemli bir konuyu mimar.ist olarak sürekli gündemde tutmak, tartışmayı yaygınlaştırabilmek Yayın Kurulumuz tarafından bir sorumluluk olarak değerlendirildi. Daha önceki sayılarımızda tek projeler ölçeğinde çeşitli dönüşüm süreçlerini değerli akademisyen kalemlerden aktarmıştık. Bu kez ise, konuyu uzmanlarla bir arada tartışacağımız, karşılıklı fikir alışverişinde bulunacağımız bir yuvarlak masa toplantısı düzenledik ve gündemdeki projeler öncelikli olmak üzere kentin dönüşüm süreci karşısında yaşanan sorunları, farklı boyutlarıyla değerlendirmeye açtık. İsteğimiz bu tartışmayı ileriki sayılarımızda da farklı örnekler üzerinden sürdürmek ve canlı tutmak.

Deniz İncedayı - Geldiğiniz ve bize vakit ayırdığınız için önce çok teşekkür etmek isterim. Bu söyleşiyi planlamamızın sebebini bir iki cümleyle belirteyim: Dergi Yayın Kurulu olarak İstanbul'a ait bir mimarlık dergisi olmanın sorumluluğuyla, kentin sıkça tartışılan dönüşüm projelerini, mimari uygulamalarını sürekli olarak gündemde tutmak istiyoruz. Her geçen gün bu projelere yenileri ekleniyor. Bu alanda bildiğiniz gibi, çok tartışmalı başlıklar var; sorunları yeni değerlendirmelerle, uzman görüşleriyle desteklemenin yararına inanıyoruz. Bu nedenle, değerli katkılarınızı okuyucularımızla, meslektaşlarımızla, İstanbullularla paylaşmak istedik.

Konuya, “dönüşüm” kavramının nasıl anlaşıldığı ya da nasıl yorumlandığından girebiliriz. Bu anlamdaki gözlem ve eleştirileriniz, değerlendirmeleriniz neler? İstanbul için bu bağlamda neler söylenebilir? Daha sonra, örnekler üzerinden devam edebiliriz. Zamanımız sınırlı olduğundan zorunlu olarak bir seçim yapacağız. Gündemde olan tartışmalı örnekler üzerine düşüncelerinizi almak isteriz. Amacımız, tartışma odaklarını daha yakından mercek altına almak, açmak.

Mete Hocam ilk sözü alır mısınız?

Mete Tapan - Ben dönüşüm kavramının genel olarak ülkemizde doğru kullanılmadığını düşünüyorum. Bu tür kavramları dışarıdan alıyoruz ve içerlerini boşaltabiliyoruz, ardından da kendi-

mize göre yeniden dolduruyoruz, bu bence son derece sakıncalı.

Kavramı Almanca'da düşünürsek tam olarak karşılamıyor, ama “sıhhileştirme” anlamında da, bizdeki dönüşüm projelerine uygun olmuyor. Bilimsel olarak baktığımızda, bir şeyin yalnızca fiziksel olarak dönüştürülmesi bir şey ifade etmiyor; dönüşümün sosyal ve kültürel boyutlarıyla birlikte düşünülmesi gerek. Bugün 5366 sayılı yasayla yapılmak istenenin, kentsel sit alanlarında köhneleşmiş mekânların sıhhileştirilmesi olduğu söyleniyor. Ancak bu bölgelerdeki vatandaşların yerlerinden edilerek bir dönüşüm süreci hazırlanmasını ben kabul edemiyorum. Mahalle sakinlerinin başka semtlere taşınmalarını önermek, işin mantığına da, benim düşünce de tamamen ters. Sulukule, Tarlabası vb. bunun örnekleri.

Kentsel sit alanlarından söz ederken, “dönüşüm”den çok, bir “sıhhileştirme” planlaması gerekiyor. Kültürel, sosyal değerler açısından da alana zenginlik katılması amacıyla bunun, mülk sahiplerinin ve de kiracıların katılımıyla planlanması gerekir. Ancak o zaman bir dönüşümden söz edebiliriz; yoksa alanları yıkıp temizleyerek bu olmaz.

Deniz İncedayı - Çok teşekkürler. Şimdi, Sayın Güven Birkan bu konudaki deneyimlerinden yola çıkarak bir açılım sunacak sanırım ve öneriler getirecek.

Güven Birkan - Eskiye kent parçalarının, tek bina ölçeğinde değil de, toplu halde yenilenmesi gerektiği konusunda, meslek adamları arasında bir görüş ayrılığı yoktur sanırım. Bu amaçla yerel yönetimlerin yetkili kılınması ve yasal dayanaklara kavuşturulmasını da olumlu karşıladık. Ama bugün, özellikle büyük kentlerimizde kalkışılan uygulamalar canımızı sıkıyor. Ben konuyla ilgili olarak, birkaç soruya yanıt arayacağım: 1. Hangi sorunlar yenilenmeyi gerekli kılıyor? 2. Yenilenme ile ilgili beklentilerimiz neler? 3. Yenileme uygulamaları ile ilgili yakınlarımız neler? 4. Biz yetkili olsak ne yaptık? 5. Mevcut toplumsal/siyasal yapı, yapmak istediklerimizin gerçekleşmesine hangi mekanizmalarla engel olurdu? 6. Bunların hangilerini hangi koşullarla aşabiliriz?

1. Hangi sorunlar kentsel yenilenmeyi gerekli kılıyor?

İster yasal ister yasadışı gelişmiş olsunlar, kentin eskiyen bölgelerinde, hem tek tek binalar, hem de altyapı, fiziksel olarak eskimiş oluyor. Bunun bir sonucu olarak bu bölgelerde hem sosyal yapı değişikliği, hem de işlev değişikliği yaşanıyor: Daha düşük gelirli ve onlara yönelik servisler yerleşmeye başlıyor. Kentin daha prestijli bölgelerindeki istenmeyen kullanımlar, hatta bazen yasadışı etkinlikler eskiyen bölgelere kaymaya başlıyor. Öteden beri buralarda yaşayanlar, bu nedenlerle bu bölgeleri terk etmek zorunda kalıyorlar. Sonuç olarak da arsalar rantı düşüyor. Bunun yanı sıra, eski kent alanlarının kentin geleneksel merkezlerine ya da tercih edilen konumlara görece yakın olmaları, arsaya yatırım yapmak isteyenler için buraları ideal alanlar durumuna getiriyor. Ancak bu bölgelerde yaşayanların daha iyi bir çevreye kavuşma özlemi ile buralardan rant sağlamak isteyenlerin takvimleri birbirine uymuyor.

Buralarda, mal sahipleri, eskiyen binalarını yenilemekte güçlük çekiyorlar; sadece ekonomik olanakları yeterli olmadığı için değil, böylesine çürümeye yüz tutmuş bir fiziksel ve sosyal çevrede harcanan para boşa gideceği için. Ayrıca, yaş ilerlemiş apartmanların yoğun olduğu, sosyal yapının bozulma göstermediği ve arsaların değerini koruduğu bölgelerde de, kat mülkiyetinin yasal kuralları, bir apartman halkının dahi bir araya gelip binalarını yenilemesini olanaksız kılıyor. Herkes, birilerinin gelip bu işi halletmesini bekliyor.

Yenilenme gereği duyulan kültürel değerlerin önem kazandığı bölgelerde, bütün bunlara ek olarak, bu değer yok edilmesi tehlikesi yaşanıyor. Yananlar ve çökenler eziyet çekmekten kur-

tulurken, ayakta kalan bu tür yapılar, adım adım tahrip ediliyor. Tahribatin derecesi, mülk sahibinin olanaklarına bağlı: Olanaklar kısıtlıysa basit müdahalelerle içinde yaşamaya devam ediliyor, böylece bina özgün durumunu daha uzun süre koruyor. Böylece, bir bakıma, kültürel değeri olan sivil mimarlık yapıtlarını koruma görevini toplumun en düşük gelir grubuna vermiş oluyoruz.

2. Yenileme ile ilgili beklentilerimiz neler? İlk akla gelenleri şöyle sıralayabiliriz:

Bu tür projeler; uygulama aşamasının sonuna kadar olan süreyi değil, yenilenen alandaki yaşam sürecini de kapsayacak biçimde ele alınsın.

Kararlar, bölgede yaşayanlarla ya da yaşayacak olanlarla birlikte verilsin; sadece uygulama öncesinde değil, uygulama aşamasında ve sonraki yaşam aşamasında da bölge halkı kararlarda söz sahibi olsun. Söz sahipliği, temsilciler aracılığıyla değil, tüm bölge halkının katılımıyla hayata geçirilsin.

Sadece fiziksel olmasın, toplumsal boyutu da dikkate alınsın; özellikle de bölgede yaşayanlar orada yaşamaya devam etsinler; hatta onların gelir düzeyleri artsın, yaşam standartları yükselsin.

Kâr amacı ön plana çıkmasın, toplumsal yarar ağır bassın.

Yenilenen bölge, kentin fiziksel ve toplumsal yapısı ile bütünleşsin.

Bu bölgeler yenilendiğinde, sadece konut ve alışveriş mekânlarından oluşmasın; toplumsal tüm gereksinimler karşılansın.

Kent mastır planı, bu tür bölgelerin yenilenme süreçleriyle ilgili ilkeleri göz önünde tutsun.

Tepeden inme kararlarla, bu bölgelere yeni işlevler atfedilmesin.

Kültürel değerler tahrip olmasın; tarihsel dokü korunsun; binalar aslına uygun olarak, ama çağdaş gereksinimlere yanıt verecek biçimde restore edilsin.

3. Bugünkü uygulamalarla ilgili yakınlarımız neler?

Bölge halkı kararlarda söz sahibi değil. Yerel yönetimler, bölge halkına danışma gereği bile duymadan projeler geliştirip uygulamaya koyuyor; ayrıca merkezî yönetim de, yerel yönetimlerden bile bağımsız planlar yapıp uyguluyor.

Sosyal yapı yok ediliyor; bölgede uzun süredir yaşayanlar, buraları terk etmeye zorlanıyor.

Yenilemelerde toprak rantının en çoğa çıkarılması amaçlanıyor ve üstelik ne bölge halkı ne de genel olarak toplum bu ranttan yararlanmıyor.

Kent bütünü dikkate alınmıyor.

Kültürel değerler yok ediliyor.

4. Biz yetkili olsak ne yapardık?

Bir hayal kuralım: Bölge halkını da kararlara ve yönetime katarak, planlama-uygulama ve yaşam sürecini gerçekleştirecek bir mekanizma oluştururduk; yasal, finansal, toplumsal boyutlarıyla, bu mekanizma aracılığıyla;

- finansmanın sağlanmasında rant amaçlı aracıları devre dışı tutardık;
- oluşacak rantın, kentin yenilenmesinde kullanılmasını sağladık;
- bölge halkının gelir düzeyini yükseltecek, kültürel birikimleri zenginleştirecek girişimlerde bulunurduk;
- bölge halkının kararlara sağlıklı katılabilmesi için gerekli bilgi ve bilinç donanımını sağlayacak desteği sağladık;
- bölge temsilcilerinin, kentin bütünü ile ilgili planlama kararlarında da ağırlıklarını koymalarını sağladık;
- bu arada, bölgede ekonomik etkinliği olan çıkar gruplarının talepleri arasında bir denge kurmaya çalıştık;
- tabii ki, merkezî yönetimin tepeden inme kararlarına bir son verirdik.

5. Mevcut toplumsal/siyasal yapı, yapmak istediklerimizin gerçekleşmesine hangi mekanizmalarla engel olurdu?

Kent toprakları özel mülkiyete konu; kamu mülkiyetindekiler de hızla özelleştiriliyor. Para sanayiye değil arsaya yatırılıyor; rant geliri en az riskli olan. Büyük rantlar kazanılıyor. Her kentli, paylaşılan ranttan bir gün kendisinin de bir pay alacağı umuduyla yaşıyor ve dolayısıyla rantta dayalı plansız gelişmenin pasif bir destekçisi durumuna geliyor.

Kentte yaşayanlar arasında büyük gelir farklılıkları var. Herhangi bir bölgede arsa değerlerinin artması, o bölgedeki insanları bundan yararlanma girişimine itiyor. Gecekondu sahipleri

rantın bir bölümü karşılığı evlerini yap-satçılara devrediyor.

Öte yandan, yapılan herhangi bir yenileme, bölgeye bir değer artışı getirmişse, ev sahipleri buradaki evlerini satıp ya da kiralayıp o gelire öteki gereksinimlerini karşılamaya çalışıyor. Özetle, yenileme sırasında, yönetimler oradaki nüfusu başka bölgelere kaydırmaya uğraşmaya bile, bu, zaman içinde kendiliğinden gerçekleşiyor; aradaki fark, eski nüfus, oluşan ranttan yeterince pay alamamış oluyor.

Örgüt kelimesinin yasal ve yasadışı sorduğuya konu olduğu siyasal ortamda, daha insanca yaşanır bir çevre kaygısı olanların örgütlenme çabaları da çok cılız kalıyor.

Kentlerin doğru dürüst bir mastır planı yok; hatta imar planı bile yok; neredeyse her yeni bina için bir mevzii plan yapılıyor; kent planı, bitmişin işlendiği bir rölöveye dönüşmüş durumda.

Yerel yönetimler, büyük gelirlere sahip; ancak olanaklarını, oluşan rantı toplumun belli kesimlerine aktarmak için kullanmayı yeğliyorlar ve bu arada da, hizmeti ticarileştiriyorlar. Merkezî yönetimle siyasal birlikteliklerinin verdiği güçle, hızlı karar alıp hızla uygulamaya koyuyorlar, ama bu avantajı toplum yararına kullanmıyorlar.

İstanbul gibi özel bir geçmişe sahip olan yerleşmelerde, koruma altına alınmaya çalışılan bölgelerin önemli bir bölümü, orayı yaratan kültürün kenti ve ülkeyi terk ettiği bölgeler. Dolayısıyla yeni gelenler o fiziksel çevreyi yeterince sahiplenemiyor. Gayrimüslimlerin boşalttığı mahallelerde yeniden yerleşenler, örneğin Karadenizliler, farklı bir yaşam tarzına sahip. Daha yakın zamanda bölgeyi örneğin Karadenizlilerden devralan Güneydoğuluların yaşamı da bir öncekilerden farklı. Bu değişimin periyotları kısaldıkça, tahribat artıyor. Aynı mahallede

Soldan sağa; Mücella Yapıcı, İclal Dinçer, Deniz İncedayı, Güven Birkan ve Aykut Köksal.

yaşayanlar ortak bir kültürel çevre oluşturamaz duruma geliyor.

6. Bunların hangilerini hangi koşullarla aşabiliriz?

Hayali bırakıp gerçek dünyaya dönersek: Önce biz, konu ile ilgili meslek insanları olarak, toplumun kendi geleceğini yönlendirmesinde ikinci planda kalmayı, yol gösterici olmayı içimize sindirmeliyiz. Halkın sahiplenmesi olmadan kâğıt üzerindeki planların, plancılar tarafından kapalı kapılar ardında alınacak kararların yaşama geçirilme şansı olmadığını kabullenmeliyiz.

Bunun yanı sıra, politikacıların, halkın desteğini almada teknisyenlere kıyasla çok daha başarılı olduklarını görüp bunun nasıl aşılabileceğini tartışmalıyız.

Kentlerde yaşayanların, kendi yakın çevrelerini biçimlendirmek üzere semt ölçeğinde örgütlenmeleri yolunda çaba harcamalıyız.

Bu uzun erimli gelişmeleri beklemezsizin de, ranta öncelik vermeyen yerel yönetimler eliyle, yapılabilecek şeyler var:

Yenilenecek alanda yaşayanları, mülk sahiplerini, bu bölgede çeşitli ekonomik etkinlik sürdürenleri bir araya toplayıp kısmen ikna yoluyla, kısmen yasal olanakları kullanarak, olabildiğince hakça bir yenileme programı geliştirip bunu, orada yaşayanlarla birlikte uygulamak; gerekli finansmanın bir bölümünü, özellikle sosyal ve fiziksel altyapı için gerekenleri, kamu kaynaklarından; bir bölümünü uluslararası kredi ve hibelerden; bir bölümünü de bölge insanını uzun vade ve düşük faizle borçlandırarak. Böylece elde edilecek kaynağın bir bölümünü, sistemi yaygınlaştırmak için kullanmak olanağı da yaratılabilir. Bu noktada, bugünkü düzende, bir miktar binayı da satmak ya da kiralamak üzere inşa ederek sisteme ek kaynak sağlama zorunluluğu doğabilir; belki de bunu göze almak gerekir. Bu bir anlamda, yaratılan rantın kamuya geri dönüşü olarak görülebilir; eğer vicdanları da rahatlatmak gerekiyorsa.

Aşamadığımız sorunlardan birisi de meslek etiği konusu: Mevcut rant düzeninde, mimarların çalışma alanlarının, yasalara aykırı ya da yasalara uydurulmuş ama toplumun ortak yararı açısından sakıncalı bir ilişkiye bağlanmaması olasılığı pek yok. Dolayısıyla mimar bir ikileme karşı karşıya: Ya mesleğini uygulayıp az ya da çok bu işleyişe alet olacak, ya da meslek ilkelerini çok fazla bağlandığı için, iş piyasasının dışında kalacak.

Deniz İncedayı - Bu konu ya da çelişki sanırım mimarlık alanında son dönemlerin önemli bir

tartışma başlığı oldu ve daha da olacağı benziyor. “Mimar” olmak kavramı da bu çerçevede ele alınabilir düşüncesindeyim. Ancak burada bir de “dönüşüm” kavramına dair çok kısa olarak bir ekleme yapmak istiyorum. “Dönüşüm” son dönemde çok tepki alan bir kavram oldu, ancak bilimsel açıdan bakıldığında, bir anlamda da bir haksızlık barındırıyor bu tavrı. Ülkemizde o denli kötü ve eksikli örneklerle karşılaşılıyor ki, adeta “dönüşüm” kavramı çarpıtılarak farklı hedeflere yönlendiriliyor. Kentsel dönüşümün dünyada başarılı örnekleri yok değil, onu söylemek istiyorum. Birçok olumlu örnekte yaklaşım ve yöntem çok farklı. Kültürel - sosyal boyutun, toplumsal araştırmanın mimarlığa katıldığı, kentsel bağlamın öne çıktığı çok sayıda kentsel dönüşüm uygulamasında olumlu sonuçlar sergileniyor. Çağdaş planlamada bu bir “temizlik”, “yeni yüz” projesi, bir rantal operasyon değil, tersine bir çağdaş kültür projesi olarak değerlendiriliyor. Yaşam kalitesini destekleyen, kültürel - sosyal gelişmeyi hedefleyen bir süreç olarak tanımlanıyor. Sanıyorum, kavramın daha çok boyutlu tartışılması gerekiyor.

İclal Dinçer - Bugün özellikle “kentsel yenileme”, “dönüşüm” kavramları çok fetişleştirildi. Kimse kimsenin dilinden anlamaz hale geldi. Ama şunu da tespit etmek lazım. Bugün Türkiye’de uygulanan “kentsel dönüşüm”, ben iznimle İngilizcesini söyleyeceğim, *urban renewal*, “yıkıp yeniden yapma”. İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki büyük yapılanmalar bunların içerisine giriyor. 1980’li yıllarda Avrupa’daki operasyonlara baktığımızda ise, bir *urban regeneration*, yani “kentsel yeniden canlandırma” süreci başlamadı, *urban renewal*’ın izleriyle devam etti. 1990’larda ise Avrupa Birliği’nin etkisiyle birlikte, bu hep sözünü ettiğimiz, işin sosyal boyutunu da dikkate alan dönem başladı. Bu biraz da özellikle İngiltere’de İşçi Partisi’nin iktidara gelmesiyle ilişkili, tamamen hükümetlerin duruşuyla ilgili bir şey. Biliyorsunuz, çok göçmen sorunları var ve bu göçmenlerin yaşadıkları yerleşik alanlarda ortaya çıkan kentsel suç ve benzeri sorunlara odaklanarak, *urban regeneration* adıyla proje geliştirmeye başlandı. Biz ise, ikisini birden yapmak durumundayız. Çünkü bizim hem fizik mekânımız köhneleşmiş durumda, hem orada yaşayan insanların sosyoekonomik yapıları düşük düzeylerde. 1950’lerden itibaren göçle gelerek bu tarihî mekânlara yerleşmişler, yerleştikleri alanlardaki nüfus ise daha önceleri çeşitli nedenlerle süzülüp gitmiş.

Süleymaniye bölgesi 70’lerde kendiliğinden

büyük bir dönüşüm geçirmiş. Tarihi dokunun yanı sıra inşaat mühendislerinin bile ellerinin değmediği 70'li yılların apartmanlarını görüyoruz. 2000 yılında ise, yeni bir ideolojiyle o bölgeyi yeniden yapılandırma telaşı içerisindeyiz. Bunu yaparken de yöneticilerin, sosyal yapının canlandırılması, sakinlerin sosyoekonomik yönden güçlendirilmesi kaygısı taşımadıklarını görüyoruz.

Tarlabaşı'nda ise yıkıp yapma anlayışıyla, fizik mekâna karşı çok müdahaleci bir tablo çıkıyor karşımıza. Burada kritik olan nokta, kamunun çok hızlı hareket edip her şeyi yıkarak yola devam etmesini önlemek. Akademisyenler, bilim insanları, meslek kuruluşları, sivil toplum örgütleri olarak bir an önce etkin olmamız lazım.

Geçen haftalarda, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde "Dünya Şehircilik Günü"nü gerçekleştirdik. Sonuç bildirgesinde şu tespit yapıyor: Üretimden çok, tüketime konsantre olmuş bir kent düzlemi var artık dünyada. Bu kaçınılmaz bir biçimde içine girilmiş bir süreç. Bu süreçte doğru noktalara ve kamu yararına, toplum yararına varmak için neler yapacağız? Asıl zor alan bu. Dünya da bunu tartışıyor. "Girişimcilik", "yönetişim", "katılım" gibi kavramlar kullanılmaya devam ediyor. Bir taraftan da eşitsizlikler çok büyüyor, Şehir Plancıları Odası bunu tespit ediyor. Bu eşitsizlik içerisinde kent mekânı şekilleniyor. Bir tarafta Safir en yüksek kuleyi yaparken, diğer tarafta gecekonduların içerisinde, Tarihi Yarımada'da Sulukule gibi bir bölgede okuma yazma bilmeyen çocukların olduğu bir İstanbul'dan bahsediyoruz.

İlk olarak söylememiz gereken; sadece yenileme, dönüşüm sayısı değil, planlama kurumunun paramparça hale getirilmiş olmasıdır. 20 farklı yasa, 70'e yakın kurumda ise plan yapma, onama, görüş verme yetkisi var. En son 5793 sayılı yasa 5366'nın devamında gelen daha da vahim bir yasa. Özelleştirme Yasası Ağustos ayı içerisinde çıktı ve şunu söylüyor: "Milli Eğitim Bakanlığı gerek gördüğü takdirde arsasını Özelleştirme İdaresi'ne teslim eder, Özelleştirme İdaresi bunu satar, üstüne plan yapar, planı onaylar ve uygulamaya geçer." Bu artık okulların da satıldığı, devletin hastanelerinin, sağlık kurumlarının, her şeyinin satılmasının yolunun açıldığı nokta. Burada herhalde "sözün bittiği yer" demek lazım.

İkincisi; yönetim mekanizmaları, bütün görevlerini, yetkilerini özelleştirme eğiliminde. En açık örnek: Beyoğlu Belediyesi bölge sakinlerinin katılım süreçlerini, sosyal ve ekonomik yapıya ilişkin birtakım sorunlarını çözmelerini bir

özel şirketten bekliyor.

Üçüncü konu: Dengesiz güç kullanımının olduğu bir ortamda katılımdan söz edilemez. Belediye yenileme alanı ilan ediyor, *Resmî Gazete*'de yayımlanıyor ve bitiyor. Bırakın yenileme alanını, başka konularda da böyle. Planı kendi hazırlıyor, kendi onaylıyor, kendi ihale ediyor ve kendi uyguluyor. Hiçbir denetimin olmadığı bir yerde bırakın halkın katılımını, kamu kurumlarının da katılım süreçlerinin olmadığı bir noktadayız.

Ayrıca ben hukukun artık tamamen bu işlere alet edilmeye başlandığını düşünüyorum. Kesinlikle bu tanımları kullanmak istiyorum; hukuk, artık meşru kılıcı bir enstrüman haline getirilmiş durumda ve bu da çok önemli bir problem.

Son olarak: Bilgi alanı da iyice parçalanmış vaziyette, kimse kimseyi anlamıyor.

Aykut Köksal - Ben bir oturumda bu kadar çok boyutun birden tartışabileceği kanısında değilim. Bir yanda meselenin hukuksal boyutu; bunun çevresindeki yasal çerçeveyi tartışma gereği var, bir yanda çok önemli olan toplumsal boyutu, bir yanda da fiziksel mekâna ilişkin boyutu var. Bunların her biri spesifik bir tartışma konusu. Ama biz paradigmayı tartışabilir, bilgi üretim sürecine paradigmayı tartışarak katkıda bulunabiliriz.

Kentsel dönüşüm, kentlerin sürekli yaşadığı bir olgu aslında, yeni bir olgu değil. 1960'ların gecekondu alanlarına bugün gittiğimiz zaman tümüyle dönüşmüş yerlerle karşılaşacağımız açık. Bunlar kentin kendi iç dinamikleriyle, kendi mantığı içinde gerçekleştirdiği dönüşümlerdir. Biz ise "iç dinamik değil, dışarıdan tanımlanmış dinamiklerle kentsel dönüşüm nasıl gerçekleştirilir", bunu tartışıyoruz. Çok doğal olarak en başta da o dinamiği taşıyacak olan aktörleri konuşmaya başlamak gerekiyor. Bence temel kırılma noktasını, aktörlerin tanımındaki tekleştirme, aktörlerin bir kesimini dışarıda bırakma, dönüşümü bir tür *gentrification*'a çevirme ve katılım boyutunu dışlama oluşturuyor.

Dönüşüm alanı dediğimiz zaman, kentin çeperinden mi söz ediyoruz, yoksa tarihsel bölgelerden mi? Tarihi bölge için de, İstanbul'un Tarihi Yarımadasından mı söz ediyoruz, yoksa 19. yüzyıldaki erken modernleşme alanlarından mı? Demek ki, az önce söylediğim aktörlerin katılımlarını tartıştıktan sonra, ikinci bir boyutta spesifik olarak her dönüşümün, kendi belirli alanına ilişkin özgül bir problematik tanımladığını görmemiz lazım.

Tarlabaşı ayrı bir problematik tanımlar, Sü-

leymaniye ayrı, Sulukule ayrı... Hatta ve hatta sosyal boyut parametresi bile Tarlabası'nda ve Sulukule'de aynı değildir. Bunları spesifik problemler olarak çok net koymamız lazım. O zaman, belki koruma alanları için, kentin modernleşme dinamiklerini karşılayan yeni bir koruma anlayışını, yani "Korumacılıkla değişim ve dönüşüm birlikte nasıl varolabilir?" sorusunu tartışmaya ulaşabiliriz.

Mesele, yepyeni bir kavram, çok büyüklü bir kavram gibi ortaya getirildi. Yasalarla da buna zemin hazırlandı. Ancak, bizim çok temelde, gerçekten bu soruyu yeniden tanımlayarak sormamız lazım. "İstanbul gibi bir metropolde modernleşme dinamiklerini karşılayan bir korumacılık nasıl olmalıdır?" Geçtiğimiz yıllarda yapıldığı gibi, İstanbul gibi bir kent için "müze kent" tanımı doğru mudur? Bu kent, dondurulmuş, dönüşüme tümüyle kapalı bir koruma nesnesi tanımlayabilir mi? Böyle bir şey olamaz tabii, müze kavramı bile değişmişken...

Modernleşme dinamiklerini karşılayan bir korumacılık anlayışını, kent ölçeğinde koruma nesnesini tanımlarsak bulabiliriz ancak. Eğer koruma nesnemizi, kentin mekânsal örgütlenme mantığı içinde tanımlamazsak, bunun içinden çıkmamıza imkân yoktur. O zaman, öge antiteyi, kendimize hedef olarak alırız, antiteyi de korumamız bir yere kadar mümkündür, bir yerden sonra mümkün değildir ve hatta ancak ve ancak yanlış korumamız mümkündür. İstanbul'un bütün sivil ahşap mimarlık mirasını ahşap kaplamalı betonarme hilkat garibelerine dönüştürdüğümüz gibi, birim ögeye yönelerek korumacılık mümkün değil. Eğer korumayı yeni bir paradigmaya taşırsak, o zaman yeni bir yapılaşmanın o koruma mantığı içinde nasıl olabileceğini ortaya koyabiliriz.

İkincisi; "Mevcut olanla, yeni arasındaki sentaks nasıl kurulacaktır, nasıl bir gramatik ilişki geliştirilecektir?" bunu tanımlayabiliriz.

Üçüncüsü; korumayı sahte eskiler yapmak değil, çağdaş üretimle eskinin birlikteliği olarak tanımlayabiliriz ve bütün bunlarla birlikte hayata geçirilebilir bir korumacılık anlayışını var edebiliriz. O zaman işte dönüşüm için dışarıdan taşınan dinamik, hem kentin taleplerini karşılayan bir dinamik olur, hem de bütün bu söylediğimiz problemleri yaşamayan bir dinamik.

Son bir şey: Eğer biz yapıyı değil, o strüktürü oluşturan öğelerin örgütlenme mantığını değil, birim ögenin bizatihi kendisini görürsek, o birim öge gerçekten de korunamayacak durumda ne yapacağız peki? Ama eğer oradaki ögenin kendisini değil, onun tanımladığı yapı ve ör-

gütlenme mantığı içinde kendisini görürseniz, kimi kez çağdaş bir üretimle de korumanın kendisini gerçekleştirmiş olursunuz.

Bu koruma paradigmasını hayata geçiremezsek, sonunda "Disneyland"a çevireceğiz kenti, bütün sahte eskileriyle ya da "bir zamanlar bir koruma umudumuz vardı, ama artık yok" demek durumunda kalacağız.

Mücella Yapıcı - Kentlerin dönüşümü; doğal, fiziki, sosyal, ekonomik, kültürel gibi bir sürü etkenle gerçekleşiyor ve kentler bir yerleşme biçimi olarak ortaya çıktıklarından bu yana gerçekleşen tarihsel süreç içinde sürekli dönüşüyor zaten. Bugün konumuz olan "kentsel dönüşüm"ün bir kavram olarak ortaya atılışı ise 20. yüzyılın ikinci yarısına denk düşer. Ve kent literatürümüze, tercüme ve yorum farklılıkları eşliğinde değişime uğrayarak girmiş bulunuyor. Bu değişimler dikkate alınmadığında ise, *urban transformation* kavramı muradını çok iyi anlatıyor kanımca... Yalnız bizler, batıdan gelen tüm kavramları hiçbir şekilde irdelemeden, kendi özünden ve ifade ettiği ideolojiden soyutlayarak kabul ettiğimiz ve içini kendimize göre doldurduğumuz için, "kentsel dönüşüm kavramı"nın da aldık kabul ettik, bizlere ne ifade ettiğini anlatmak için didinip duruyoruz

İstanbul'da kentsel dönüşümü konuşurken, yakın tarihimizde bu konuda ciddi dönüşüm eşikleri yaşandığını görürüz. Bu eşiklerden en önemlisi, ülke sanayisinin tümünün Marmara Bölgesi'ne taşınması kararıdır kanımca. 1950'lerde, seçilen sosyoekonomik politikalar sonucunda, sanayinin yer seçimi kararları, ucuz işgücü ihtiyacının yarattığı ve o dönemlerde devletçe de desteklenen göç politikalarının mekâna yansımaları ciddi bir dönüşüm sürecini başlatmış, kentin tüm nüfus kestirimlerini alt üst etmiş, üretim ilişkilerini, fiziksel ve sosyal yapısını değiştirmiş ve dönüştürmüştür.

Hatırlarsınız, 1970'lerde çok ciddi bir dönüşüm ve kırılma noktası daha yaşadık. 1969'da IMF ile yapılan anlaşma, petrol krizi, Körfez Savışları eşliğinde değişen dünya ekonomisinin etkileri ve krize giren ülke ekonomisinin rahatlatılması adına İstanbul'un, uluslararası arenada Beyrut'un rolüne soyundurulması pazarlanması konu ediliyordu. Bu arada petrol krizi nedeniyle sıkışan otomotiv sektörünün can simidi birinci Boğaz köprüsünün inşasının kentimizde yarattığı fiziksel, ekonomik ve sosyal dönüşüm süreci neredeyse hâlâ devam etmektedir.

1979-1980 ikinci petrol krizi ve ünlü 24 Ocak kararları altında sıkışan ekonomik koşulla-

ra karşın alınan dış borçlarla darbe sessizliğine sığınarak yapılan ikinci köprü ve çevre yolları, kentin doğal ve ekolojik yapısını telafisi mümkün olmayacak bir biçimde yok ederek İstanbul'u plansız programsız azmanlaşan bir kente dönüştürdü.

Tabii bu arada 1980'li yıllarda en önemli dönüşümlerden ikisi kent toprakların mülkiyet yapısı ile buna paralel olarak işgücü yapısının değişimidir.

Ruşen Keleş Hocamızın önemli bir saptaması vardır o dönemlerde: Kamu mülkü olan gecekonduların imar aflarıyla özel mülkiyete dönüşümünü, sanayiden kopuş ve enformel sektörün İstanbul'a yerleşmesiyle üst üste çakışır. Mülkiyet sahibi olduktan sonra gecekonduların yaşayanlarının sınıfsal davranış ve karakterinin değiştiğini ve emekten uzaklaşarak rant anlayışının yaygınlaştığını söyler. Doğaldır ki, bu dönüşümler ülkenin genel politikasından ayrı düşünülemez. Bu nedenle de zaten, bütün bu süreçlerin politik izdüşümlerini, Beş Yıllık Kalkınma Planlarına baktığımızda rahatça görebiliyoruz.

Sonuç olarak 1980'lerde hayatımızın her alanında olduğu gibi kentsel alanlarımızda da çok ciddi dönüşümler yaşadık. Demokrasi, insan hakları ve hukukun askıya alındığı o yıllarda kentlerimizin bugünkü kaotik ortamını hazırlayan ve geleceğini ipotek altına alan anayasa, planlama yetkilerinin dağılımı, özelleştirme yasaları, turizm teşvik yasaları gibi ciddi bir hukuksal dönüşüm süreci de yaşandı. O zamanlar bütün bu olanları dönüşüm diye adlandırmadık. Ama bu reel anlamda bir dönüşümdü.

90'lara, yani "kentsel dönüşüm" kavramının ve projelerinin en çok tartışıldığı günlere geldik. Bizde ise bambaşka bir dünya ile karşı karşıyaydık. Fordist üretim tarzı yerini Post-Fordist üretim tarzına bırakmış; korkunç bir dolaşım hızına ulaşan sermaye, esneklettiği üretim ilişkilerinin mekânsal odağını ucuz işgücünün olduğu Uzakdoğu'ya kaydırmış, eskinin sanayi kentlerinde boşaltılan üretim alanları, müthiş bir işsizlik ve yoksulluk eşliğinde çöken yaşam alanları... Bu krize çözüm olarak sunulmaya çalışılan turizm, ticaret, kültür ve hizmet sektörü ve sonuç olarak kentsel, ekonomik ve sosyal kaos... Bu yeni ekonomik anlayışların paradigma- ları da çok önemli tabii ve bunun ülkeden ülkeye yansımaları da farklı oluyor.

Bu anlamda baktığımız zaman "kentsel dönüşüm", tasarlama kapsamını çok iyi ifade eden bir kavram. Batıda da, bizde de, kentsel dönüşüm kavramının sosyal, politik, ekonomik, fiziksel olarak tarif ettiği hayatın, tam da şu anda ya-

şadığımız hayat olduğunu düşünüyorum.

Bizler, kendi umarlarımıza göre içeriği son derece politik ve ideolojik olan bu kavramı da dönüştürüp yeni kapsamlar aşılamaya çalışıyoruz iyi niyetle.

Oysaki Almanya gibi sürdürülebilirlik kriterleri ve eşikleri oldukça yüksek bir toplumda bile artık yatırımcıların mekâna dair mimarlık ve planlama alanına müdahaleleri dayanılmaz bir hale gelmiş durumda. Sanayisizleşmiş kentlerde hizmet sektörünün mas etmeye çalıştığı korkunç bir işsizlik var. Sanayinin yerine yeni bir şey konulması lazım; imdada yetişen ise ticaret, turizm ve kültür. Andy Warhol'un çok güzel bir deyişi var; "gün gelecek bütün süpermarketler müze, bütün müzeler süpermarket olacak" diyor. İşte asıl dönüşüm bu ve uygulama biçimi de o ülkelerin gelişmişlik düzeyleriyle doğru orantılı.

Eğer bir ülkede yerleşmiş bir demokrasi anlayışı ve kentli bilinci varsa, kentsel dönüşüm müdahaleleri biraz daha toplumdan ve insancıl mekânlardan yana kullanılabilir.

Ancak, ne kadar demokratik olursa olsun bir ülkede kenti artık tüketilebilir ve pazarlanan bir meta olarak gören, bırakın kentsel mekânları bir yana, kültürü, sanatı dahi tüketilebilir endüstriyel ürün gibi gören, mimarı, satılabilirlik oranı yüksek ikonlar, markalar yaratan bir makine gibi nesneleştirilen bir ekonomik politığın ideolojisi hüküm sürdükçe, bu dönüşüm süreci asla doğrudan yana düzelemez.

Bu arada kentsel dönüşüm, bizim gibi ülkeler için kentsel ranta ve giderek siyasete el konulması olarak da gelişiyor. Son yıllarda kentsel ranttan nemalanan politik ve ekonomik aktörlerin arasına farklı bir sermaye grubunun da dahil olduğunu ve siyaset alanını da ele geçirdiği görüyoruz. Bu noktada biz plancılar, mimarlar ya bu yeni alanın sözcüsü olacağız ya da hep birlikte mesleğimizin bize verdiği evrensel yükümlülüğü omzumuzla alarak çok daha iyi bir dünya için bir araya gelip "hayır" diyeceğiz.

Örnekler...

Deniz İncedayı - İsterseniz bu noktada, İstanbul için en belli başlı tartışma konuları olan örneklere geçelim. Fener-Balat proje süreciyle başlayıp sonra çok güncel bir tartışma alanı açan Tarlabası örneğiyle devam edebiliriz.

Aykut Köksal - Benim Balat'la ilgili bir sorum var. O sorudan başlayabilir miyiz? Geçen yıl Bilgi Üniversitesi'ndeki öğrencilerimle Balat üzerinde oldukça iyi bir kentsel okuma çalışması

yaptık. 19. yüzyılda Balat'taki dönüşümü, 20. yüzyıldaki dönüşümle birlikte ele aldık. Biz ne eşzamanlı, ne de artzamanlı okumalar yapmadan, bütün bu arkadaki bilgiyi üretmeden, belirli kararlar üretiyoruz, belirli alanlarla ilgili; bu anlaşılır gibi değil. Balat'ta bu çözümlemeleri gerçekleştirdik. Çıkan sonuç şuydu: Balat'ta 1860'larda bir yangın çıkıyor, o yangının yayılma sınırlarını birtakım topografik bariyerler, kâgir yapılar vb. tanımlıyor ve o alan yeniden planlanıyor. Izgara planimetriye bağlı kalarak planlanmış olan bir kesim var. Burada aynı zamanda kentin yeni bir yapı tipolojisi olan o sıra ev düzeni ortaya çıkıyor. Konsantrasyonuyla, strüktürüyle 19. yüzyıla ilişkin modernliği bize gösteren bir doku ve onun dışında da yangının ulaşmadığı geleneksel, ahşap organik doku.

Ardından 20. yüzyılda, bütün Tarihî Yarımada olduğu gibi, o organik doku, doku strüktürünü muhafaza ederek modernleşiyor. Buna karşın, ilginç bir şekilde, 19. yüzyılın modern olan o izgara doku içindeki yapılar bir çöküntü alanına dönüşüyor. Demografi değişiyor. Ve karşımıza, geleneksel doku üzerinde modern bir betonarme yapı yığını çıkıyor. Tabii ki koruma bağlamında bunun sözü bile edilmiyor. Öte yandan, 19. yüzyılın modern olan, ama günümüzde koruma nesnesi olarak tanımlanan o izgara planimetri içinde bir kısmı da ortadan kalkmış olan bir başka doku.

Ben şu soruyu sormak istiyorum: Bu okuma, orada nasıl bir koruma pratiği tanımlar? Bu soruyu sormadan ve bu sorunun yanıtını aramadan koruma çalışmalarının nasıl yapılabileceğini de doğrusu merak ediyorum. Paradigmayı nasıl tamamlayacağız? Demek istediğim şey şu: Eğer, Tarihî Yarımada geleneksel dokusunu tümüyle yitirmiş ve geride biz o Tarihî Yarımada bile koruma nesnesi olarak 19. yüzyılın modern yapılarını tanımlıyorsak, biz oturup kendi koruma ve dönüşüm paradigmamız üzerine bir kere daha düşünmeliyiz.

Bir kesit alıyoruz, o kesitte karşımızda Balat var, tescil yapıyoruz, bunlar korunacaktır diyoruz. Orada o izgara yapı içinde belki koruma nesnesi olan hiçbir şey yoktur. Orada başka bir koruma paradigması tanımlasak, "üç dört adet tipolojik olarak önem taşıyan yapıyı bir yana bırakırsak, diğerlerinin hiçbir önemi yoktur ve anlamlı bir koruma bağlamı tanımlamaz" sonucuna da varabiliriz.

Tarlabaşı meselesinde de bu geliyor. Tarlabaşı'na meşruiyet kazandıran bu yanlış korumacılığın bizatihi kendisi oluyor. Güven Bey ne diyorsunuz?

Güven Birkan - Şu soruya yanıt aramak gerek: İstanbul Surlarının üzerinde 100-200 yıllık binalar var; surla iç içe girmiş. Gelecek kuşaklara kültürel miras olarak, surlar tarihî eser diyerek, birileri bu binaları ayıklamaya kalkabilir. Oysa onlar da bu kültürün parçası değil mi? Hangi tarihten sonra yapılanları ayıklayacağız? "Sonradan yapılmış olanın kendi başına da bir mimari değeri varsa korumaya çalışırız" denebilir. Ayrıca, mimari değeri olmasa da, geçmişten bazı mesajlar getiren kalıntıları da koruyabiliriz.

Mete Tapan - Bunun bir genellemesini yapmak, bilimsel olarak doğru değil. Her konu farklıdır. Burada benim görmediğim, sizin görmediğiniz bir başka endişe varsa, uzmanlar çağırılıp onların görüşü alınabilir. Bu başka türlü yapılamaz.

Güven Birkan - Balat örneğine dönecek olursak: 1998'de UNESCO, Fatih Belediyesi, Avrupa Birliği ve Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü tarafından, Fener ve Balat semtleriyle ilgili bir tespit ve değerlendirme çalışması yayımlanıyor ve bunun sonunda da, fiziksel ve sosyal yapının korunması ve iyileştirilmesiyle ilgili bir dizi öneri getiriliyor. Bunlar, daha sonra uygulanan projeye göre çok daha kapsamlı öneriler. Yerel yönetimlerdeki siyasi değişikliklerin etkisiyle, bu çalışma beş yıl bir kenarda duruyor. 1993 yılında Avrupa Birliği, yeni bir program tanımlıyor ve bunun uygulanması için 7 milyon avroluk bir hibe veriyor. Fatih Belediyesi, programın Türkiye tarafındaki ortağı olduğu halde, başlangıçta konuyla fazla ilgilenmiyorsa da, semt sakinlerinin ilgisinin artmasıyla, bu işin dışında kalmanın doğru olmayacağı kanısına varıyor. Bu tanımlanan programın dört ana bileşeni var: Birincisi, bölgede 150-200 evin fiziksel koşullarının iyileştirilmesi; ikincisi, Balat Çarşısı'nın canlandırılması; üçüncüsü, özellikle kadınlara, gençlere hizmet etmek üzere bir sosyal merkez kurulması; dördüncüsü de, bir katı atık stratejisinin geliştirilmesi. Genel bir değerlendirmeyle diyebiliriz ki, bu bileşenler bir araya geldiğinde bir bütün oluşturmadığı gibi, her birine ayrılan kaynak da, yapılması beklenen işlerle orantılı değildir.

Binaları depreme dayanıklı hale getirmek de amaçlandığı için, müdahaleler, birçok binada cephe restorasyonunu aşmak zorunda. Ama strüktürel sorunu olmayan binalarda cephe ve çatı önem kazanıyor. Her iki durumda da, binaların içleri zaman içinde çok değişime uğradığı için bunları mümkün olduğu ölçüde özgün ha-

line döndürmek söz konusu; hatta sonradan eklenmiş bölümlerin, mesela tam kata dönüştürülmüş çatı katlarının yıkılması gerekiyor.

Aykut Köksal - Peki bütün bu çalışmanın öznesi kim, yerel yönetim mi?

Güven Birkan - Sahibi yerel yönetim ile Avrupa Birliği. Bir konsorsiyum yok, sadece uluslararası anlaşmalar gereği Avrupa Birliği, Türkiye Cumhuriyeti Hazinesi ve Fatih Belediyesi bir anlaşma imzalıyorlar.

Bu projeyi yürütmek üzere bir teknik destek ekibi kurulması lazım. Bunun için uluslararası bir ihaleye çıkılıyor, Türkiye’de hiçbir firmanın buna girme olanağı yok; konulmuş olan finansman ve deneyim bariyerleri bunu engelliyor. Dolayısıyla programın yürütücüsü bir İngiliz firması oluyor.

Teknik destek ekibinin kadrosu, bir yabancı müdür ve onun yardımcısı olan bir yerli müdür ile iki sekreter, bir finans müdürü, iki mimardan oluşuyor. Restorasyon projelerinin hazırlanması için ortada bir bütçe yok. Oysa teknik hizmet, neredeyse İstanbul’daki bütün restorasyon bürolarını belli bir dönem besleyecek hacimde; ama işi piyasada yaptırmak için de bir kaynak öngörülmemiş. Dolayısıyla, programın toplam süresi olan dört yılın ilk üç yılı, bu sorunu çözmek için mücadeleyle geçti. Bunlar, Avrupa Birliği’nin proje tanımlama ve değerlendirmedeki eksiklerini yansıtıyor.

Avrupa Birliği’nin tanımladığı program, semt halkının katılımını da öngörüyor. Dolayısıyla, semt halkıyla özellikle ilk yıl en az 20 toplantı yapıldı. Bütün süreç boyunca binlerce, bire bir görüşme yapıldı.

İlk olarak 750 ev tespit edildi, gerisi elendi. Ondan sonra bu 750 ev çeşitli kriterler açısından bir sıraya kondu. Amaç, bütçenin elverdiği kadar başvuruyu bu sırayla kabul etmektir. Fakat birinci yılın sonunda “hadi başvurun” denildiğinde, bir elin iki parmağı kadar insan başvurmadı.

Bunun birkaç sebebi vardı. O sırada yürütülen bir propagandayla, Avrupa Birliği’nin bu evleri mülk sahiplerinin elinden alacağı endişesi yaratılıyordu. Aynı dönemde Kıbrıs’ta gündemde olan Annan Planı’na göre Rumların evlerine geri döneceği söylentisi ile bağlantı kuruluyordu. Ciddi çabalar sonucu bu engel aşıldığında görüldü ki esas sorun bu değildi. İnsanlar, örneğini görmedikleri bir şeye inanamıyorlardı. İlk grup binanın restorasyonuna başlandığı anda talepler hızla artmaya başladı. Üçüncü engel de,

bu binaların çok hisseli olmaları ve hissedarların bir kısmının ortada olmayıştıydı.

Fakat hepsinden önemli engel şuydu: Tek bir ailenin yaşaması için inşa edilmiş olan bu evler zaman içinde değişikliğe uğramıştı. Evlenen çocuklar ya da kiraya verme zorunluluğu nedeniyle, evlerde birden fazla aile yaşamak zorundaydı. Oysa hibe biçimindeki bu programdan yararlanabilmek için ev sahiplerinin binayı özgün biçimine döndürme koşulunu kabul etmeleri gerekiyordu; birçok ev sahibinin bunu kabul etmesi olanaksızdı. Dolayısıyla, bütün ikna süreçlerinin sonunda da birçok ev sahibi, istekli oldukları halde evlerini restore ettirmeyebiliyorlardı.

Bu çalışmalar yapılırken, mülkler değer kazanmaya başladı ve semt dışından gelenler, bina satın almaya başladılar.

Aykut Köksal - Bu bir “soylulaştırma” sürecini de başlatma tehlikesi taşıdı mı yanı sıra?

Güven Birkan - Gayet tabii, “Avrupa Birliği burada böyle bir proje uyguluyor” denildiği anda, zaten binaların değerleri artmıştı. İnşaatlar başlayınca da artış hızlandı.

Aykut Köksal - Projenin böyle “soylulaştırma” tehlikesine karşı önlemleri nelerdi?

Güven Birkan - Birkaç önlem vardı: Öncelikle, burada yaşamakta olan ve yaşamaya devam edecek insanlar bu projeden yararlanacaktı. İkincisi; evi restore edilenler beş yıl boyunca bu evi satamayacaklardı. Üçüncüsü; burada eğer kiracılar varsa, bu kiracılar, restorasyon sırasında evden çıksalar bile, restorasyon sonrasında ilk hak bu kiracıların olacaktı ve ancak yasal kira artışı kadar kira artırarak burada oturabileceklerdi.

Güven Birkan ve
Aykut Köksal.

Mete Tapan - Gerçekten bugünkü sistemden ne kadar farklı. Bizim baştan söylediğimiz gibi oradaki sakinlerin orada kalmalarına yönelik bir yaklaşım.

Güven Birkan - Program tamamlanmak üzereyken, Belediye başka bir proje başlattı burada ve burayı kentsel yenileme alanı ilan etti. Şu anda bu bölgeyi yeniden ele alan bir proje yürüyor ve bildiğimiz kadarıyla bu restore edilmiş binaların da önemli bir bölümü bu proje kapsamında yıkılıp yeniden yapılacak!

Mete Tapan - O zaman demek ki bir tanesi dönüşüm, bir tanesi...

Mücella Yapıcı - ...bölüşüm!

Aslında bütün bu projeler, “İstanbul 2023 Vizyonel Mega Kentsel Dönüşüm Projeleri” adı altında Ali Müfit Gürtuna tarafından 1999’da Marmara depreminden önce ilan edilmişti. Deprem sonrasında 2003 yılında, aynı projeler “Deprem Odaklı Kentsel Dönüşüm Projeleri” adını aldı. Deprem bir anlamda bu projelerin meşrulaştırılmasının aracı olarak kullanıldı. Hatırlarsınız İstanbul Büyükşehir Belediyesi, aralarında şimdi konu ettiğimiz dönüşüm –“yenileme”– projelerinin de bulunduğu 20-25 projeye Cannes uluslararası emlak fuarına katılmıştı. Bu projelerin gerçekleştirilmesi için gereken “Kentsel Dönüşüm Yasası” meclisten geçirilemeyince tarihî bölgelerdeki uygulamaları başlatmak için idareye kamulaştırma yetkisi de veren 5366 sayılı yasa acele çıkarıldı.

Ardından Haliç, Beyoğlu Kentsel Sit Alanı ve Tarihî Yarımada'nın neredeyse tamamını kapsayan çok geniş bir alan İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından parça parça yenileme alanı

ilan edildi ve acele kamulaştırma kararları alındı. Ancak asıl niyet bu alanların kamu eline geçmesi olmadığından, bu kararlar tapuya tescil ettirilmedi ve bu alanlarda ciddi bir mülkiyet dönüşümü başladı.

Güven Birkan - Belediye, oradaki şahıslarla imzaladığı protokolü kendi çığnemiş oluyor; beş yıl boyunca satmama koşulunu...

Mücella Yapıcı - Yenileme alanlarında böylesi bir protokol yok. Sonra da bu alanlardaki yenileme projeleri son derece usulsüz bir şekilde ihaleye çıkarıldı. Örneğin, Tarlabası ve Fener-Balat; iki önemli projeyi de Çalık grubundan Gap İnşaat aldı. Tarlabası’nda bu şirketle yapılan anlaşma çok ilginçtir...

Aykut Köksal - Her şeyi tartışamayacağımıza göre, meselenin sosyal boyutunu gerçekten bir yana bırakıp –sosyal boyutu önemsiz demiyorum, ama apayrı bir hadise– bu projelendirme sürecindeki mesleki etik, tasarım etiği, korumacılıktan bahsediyorsak eğer koruma etiği açısından konuyu ele almak gerek.

Önce şu saptamayı yaparak başlayalım: Az önce Balat’ta konuştuğumuz türden, yine 19. yüzyılın modernleşme sürecinin tanığı olan bir bölge Tarlabası ve benzer bir dokuyla karşı karşıyayız. Bu doku da bildiğimiz nedenlerle bir çöküntü alanına dönüşmüş. Özellikle de Tarlabası Bulvarı’nın kentle bu bölge arasına bir sur gibi, bir bariyer gibi girmesiyle bu çöküntü süreci uç noktaya ulaşmış. Bu alan bir bütünsel karakter de içerdiğine göre, bir sit olarak ilan edilmesi ve bir koruma alanı olarak tanımlanması çok anlaşılabilir bir durum. Ama en az bunun kadar tartışmaya açık olabilecek bir yaklaşım da şu olabilir: “Buranın gerçek anlamda korunması objektif olarak olanaksızdır. Öyleyse biz bu alanın dönüştürülmesiyle ilgili yeni bir özgün süreç tanımlayalım.” Bu yaklaşım da bence en az ilki kadar meşrudur. Ama şu anda mevcut olan kararlar, mevcut olan süreç, kendini koruma üzerinden tanımladığına göre, biz de meseleyi koruma üzerinden tartışmak durumundayız. Bu, oranın mutlak olarak korunması gerektiği anlamına gelmez, gerçekten tartışılabilir.

Burada karşımızda bir doku var ve bu doku çok doğal olarak belirli birim öğelerin oluşturduğu bir bütün. Eğer biz korumadan söz ediyorsak, o korumanın tanımladığı öğenin de buradaki korumanın birim ögesi olarak altını

Mete Tapan ve İclal Dinçer.

çizmemiz lazım. Yani, eğer biz, ögenin bizatihi kendisinden vazgeçiyorsak, o zaman korumanın olanağı kalmaz. İki tane parseli birleştirirseniz, burada bir koruma yapmanıza imkân yoktur. Çünkü çok net olarak o yapının cephesi, tek bir ögeyi işaret eden bir cephedir. Eğer siz, iki parseli birleştirirseniz, bu yalan söyleyen bir göstergeye dönüşür. Ama bunun bir adım daha ötesine gider de eğer adanın bütünü tek bir öğe olarak tanımlarsanız, herhangi bir şekilde koruma nasıl kavramsallaştırılırsa kavramsallaştırılsın, nasıl tanımlanırsa tanımlansın, bunun koruma bağlamına girmesine imkân yoktur.

Peki, burada tasarımcının sorumluluğu nedir, mimarın sorumluluğu nedir? Çeşitli yasal süreçlerle, böyle bir “koruma” biçiminin dışarıdan sunulmuş olması, tasarımcının bu durumda kendini sıyırmasına olanak vermez, kısacası burada tasarım etiği devreye girer. Bu noktada beni en çok şaşırtan, gerçekten de Türkiye’nin önünde gelen genç mimarlarının burada rol almış olması. Bunun üzerinde durup bunu tartışmamız gerekiyor.

Mücella Yapıcı - Sadece mimarlık mesleğinin etiği değil, burada daha kapsamlı bir etik sorun var...

Çözüm Önerileri...

Mete Tapan - Çözüm üzerinde biraz duralım. Ben her zaman şunu söyledim; imar planı olmayan bir yerde proje yapılamaz. İkincisi, burada kamulaştırma ve acele kamulaştırmanın bir amacı vardır. Kamulaştırma, toplum yararına olan bir şey için yapılır. Yol için, yeşil alan için, eğitim alanları için vb. birtakım özelliği olan, kamunun yararına belirli fonksiyonları gerçekleştirebilmesi için. Burada ciddi bir çelişki var, bizim bugüne kadar alıştığımız, kavramsal olarak bildiğimiz “kamulaştırma” fikrinden uzak bir kamulaştırma söz konusu. Böyle bir kamulaştırma yaklaşımı çok ters. Bir şey plana göre kamulaştırılır, projeye göre kamulaştırma yapılamaz...

İclal Dinçer - Kamulaştırma Yasası’nda atıf yaptığı madde ona elveriyor. Acele kamulaştırma maddesi tehlikeli, ama bence kamulaştırma maddesi daha büyük tehlike, çünkü o madde devri sağlıyor.

Mete Tapan - Bir şey plana göre kamulaştırılır, projeye göre kamulaştırma yapılamaz. Bizim

bugüne kadarki imar mevzuatındaki kamulaştırmadan bahsediyorum; bir plan vardır, plan olmayan yerde kamulaştırma yapamazsınız.

Güven Birkan - Gelecekteki uygulamalara ışık tutması açısından bir iki şey daha eklemek isterim: Fener-Balat Rehabilitasyon Programı’nın uygulandığı dönemde, bölgeyi çok sayıda yabancı uzman ziyaret edip bilgi ve fikir alışverişinde bulundu. Bu arada öğrendik ki, benzer projelerde, sadece bölge halkının projeye katılma konusunda ikna olması iki yıl kadar bir süre gerektirmiş. Gerçekten, Fener-Balat sakinlerinin bu programa sıcak bakmaya başlaması da ancak iki yılın sonunda sağlanabilmişti. Bu tür projeler tanımlanırken, böyle bir sürenin gerekli olduğu bilinmeli.

Mete Tapan - Kumkapı’nın yayalaştırma projesinde dükkan sahipleri, “yayalaştırma olmasın, çünkü bizim vatandaşımız arabasıyla geliyor” diye itiraz ettiler. Bunun mücadelesini ben altı ay verdim, sırf ikna edebilmek için.

Balat Çarşısında, esnafla çok sayıda toplantı ve birebir görüşme yapıldı. Tek başına restorasyonun bir yarar sağlamayacağı, çarşının değişen gereksinimlere ve taleplere göre kendini dönüştürmesi gerektiği, bu amaçla çarşı esnafının örgütlenip çeşitli kurumlarla işbirliği yapması gerektiği konusunda telkinde bulunuldu. Ancak, gerek ticari çıkar farklılıkları, gerekse siyasi görüş farklılıkları, çarşı esnafının bir araya gelmesini engelliyordu. Ayrıca ticari etkinliklerine uzun erimli bakamıyorlardı.

Teknik destek ekibi ile semt halkının dört yıl süren ilişkisi, sonunda binaların restore edilip edilmemesinden çok daha önemli bir yarar sağladı. Semt sakinleri, yaşadıkları çevreye ilişkin ortak sorunlar üzerinde kafa yormaya ve bir araya gelip tartışmaya başladılar. İkinci yılın sonunda, kendi binalarını restore ettirmeseler bile, çarşıda, mahallede herkes bu proje üzerine konuşur hale geldi. Belki de en önemli yarar budur.

Deniz İncedayı - Buradaki alternatif yaklaşımın barındırdığı öneriler, bir kültürün üretilebilmesi, insanların kent parçasının farkına varmaları, kentle kendi ilişkilerini geliştirmiş olmaları çok önemli bir kazanım, bu geleceğe taşınabilecek bir şey. Dönüşüm mekânlarındaki planlı müdahale bence de tarihî, kültürel, sosyal ve mekânsal kazanımlar konusunda çok farklı bir anlayışa sahip duruyor.

Aykut Köksal - Tarihi alanlar deyince, bence konuşmamız gereken yerlerden biri de Süleymaniye. Neredeyse metinlere geçmiş bir söz duydum ben: “Yeni geleneksel üslup.” Tasarım etiğinden söz ediyorsak, bu noktada artık bir şey yapılamaz. Bu artık mimarlığın bilgi alanının dışına çıkmaktır, burada söz biter...

Koruma nasıl ki Tarlabası’nda bir enstrümana dönüştürüldüyse ne yazık ki, bu kez de aynı şekilde tarihi çevrede, geleneksel olanın bizatihi kendisi orada yapılan sahte dönüştürme projelerinin aracı haline getiriliyor. Bu yaklaşım da en az Tarlabası’nda gördüğümüz yaklaşım kadar tehlikeli. Sulukule’de de benzer yaklaşımlar var. Burada gerçekten de meslek mimar duruşunun altının çizilmesi gerekli, bu son derece önemli. Aksi halde, bundan sonra mimarlık adına konuşulacak hiçbir şey yoktur.

İclal Dinçer - Daha büyük tehlike şudur: 1995 yılında sit ilan edilip koruma amaçlı planın onaylanması sürecinde, plan notlarında var bunlar ve böyle uygulanıyor. Fatih bölgesini gezdiğiniz zaman, bunlar çıkıyor karşınıza. Plan hükümlerinde “Koruma amaçlı imar planı onaylandıktan sonra, tescilli parseller dışındaki

uygulamalar Belediye tarafından yapılır, Kurul’a getirilmez” deniyor. Bir tek tescilli yapı, bir de yanlarındaki bitişik yapı dışındakiler doğrudan belediye tarafından bu planı hükümlerine uygun olarak yapılıyor. Plan notunda Osmanlı tarzı cephe tarif ediliyorsa, belediye ne yapsın? Bu koruma planı da büyük katılımlarla gerçekleştirildi. Yaklaşık on sene önceki koruma planlarının hepsine bakın, hepsinde bu tür tipoloji tarifleri bulacaksınız.

İkinci bir tehlike, geçiş dönemi yapılanma koşulları meselesidir. Beyoğlu için yeni bitti geçiş dönemi koşulları, şimdi plan onaylanacak. Bu kapsamda bir örnek, İstiklal Caddesi’nde yenileme alanı içerisine giren eski Saray Sineması. O proje onaylandığı takdirde, Beyoğlu’nun kat adedine referans olur. Proje böyle başladı; Kurul koşullu bir onay kararı yazdı, Gap İnşaat bizzat oradaki bütün insanlarla görüşmeler yaptırdı. Kamu yok burada, yani işin acı tarafı bu; kamu burada hiç elini taşın altına koymadı, Beyoğlu Belediyesi, Gap İnşaat’a bütün bu sorumlulukları yükledi.

Deniz İncedayı - Kamu yararı ekseninde gelişmeyen bir süreç bu noktalara kadar gidebiliyor.

Soldan sağa; Mücella Yapıcı, Mete Tapan, İclal Dinçer ve Deniz İncedayı.

Round-Table Meeting “Urban Transformation” in Istanbul

Today Istanbul is facing a rapid urban transformation process. There are many urban renewal projects on the agenda which are under debate as well. Their approach to the contemporary scientific criteria and their methods are questioned in many platforms and academic media.

Organizing this round-table meeting, our Publishing Board aimed to discuss these projects in a multidimensional way with the specialists of the subject. The Fener-Balat rehabilitation Project, the Tarlabası urban renewal and the concept of “transformation” are interpreted within their many factors, focusing on the state of the architect and architecture in this process.

Diğer tarafta dünya ülkeleri kent içinde yaşam kalitesini yükseltmek, daha fazla sağlık, güven için tasarım ve uygulama yöntemleri üretiyor. Bu konularda giderek ne kadar geriye düştüğümüzü söylemek üzücü, ama yanlış olmayacak...

Kentin hızlı gelişen dönüşüm süreci karşısında diğer örneklerle ve yeni yaklaşımlarla tartışmamızı sürdürmeyi istiyoruz. Sonraki sayılarımızda da İstanbul’un dönüşüm süreçlerine dair kaygıların paylaşıldığı tartışma ve sohbet ortamlarında birlikte olmayı diliyoruz.

Hepinize değerli katılımınız, katkılarınız için teşekkürler.

Binalarda Strüktürel Olmayan Bileşen Sorunları ve Deprem

Gül Yücel - Görün Arun

Deprem tehlikesi, binalarda strüktürel ve strüktürel olmayan hasarlara neden olmaktadır. Hasarların azaltılmasına yönelik çalışmaların başlıca amacı can ve mal kayıplarının en aza indirilebilmesidir.

Strüktürel olmayan elemanların hasar görübilmesinin değerlendirilmesinde temel konu, bileşen ya da donanımların sabitleme/bağlantı durumlarıdır. Bu bileşenlerin bina sistemine yeterli bağlanmaması, maddi kayıpların yanı sıra yangın, kimyasal madde saçılımı gibi ikincil risklerin oluşmasına da neden olabilmektedir.

Strüktürel olmayan bileşenlerin performans seviyesi bina fonksiyonlarına bağlı olarak farklılık göstermektedir. Hastane, emniyet merkezi, itfaiye gibi merkezler, afet sonrası da kullanılmaya devam edilecek binalar olması nedeniyle, bu binalarda strüktürel olmayan bileşenlerin performans seviyesi hemen kullanım düzeyinde olması gerekir.

1960'lı yıllara kadar deprem tehlikesini azaltıcı konu ve araştırmalardaki öncelikli çabalar başta sismologlar olmak üzere, jeofizikçiler ve inşaat mühendislerinin üzerinde çalıştığı, bina sismik tasarımı ve teknolojisi üzerine olmuştur (Lagorio, 1990). Bu çalışmalarda birincil hedef, bina göçmesinin önüne geçilmesi, ikincil hedef de ciddi strüktürel hasarların önlenmesidir (Lagorio, 1990).

1964 Alaska depremine kadar strüktürel sistemin yatay yüklere karşı direnimli olabilmesi üzerinde çalışılmakta, strüktürel olmayan bileşenlerin hasar sorunları daha az dikkat çekmektedir (Sabol, 1989). San Fernando depreminde (1971) ciddi bina deformasyonları karşısında strüktürel hasar önemli derecede olmamasına karşın, strüktürel olmayan elemanlardaki hasarların büyük ekonomik kayıplara ve ciddi yaralanmalara neden olabildiği çok açık ortaya çıkmıştır. 1964 Alaska depreminde olduğu gibi strüktürel olmayan bileşenlerdeki ciddi hasarın, bina maliyetinin % 65-70 oranlarına kadar çıkabildiği görülmüştür (Lagorio, 1990).

1999 Marmara depremi de özellikle sanayi

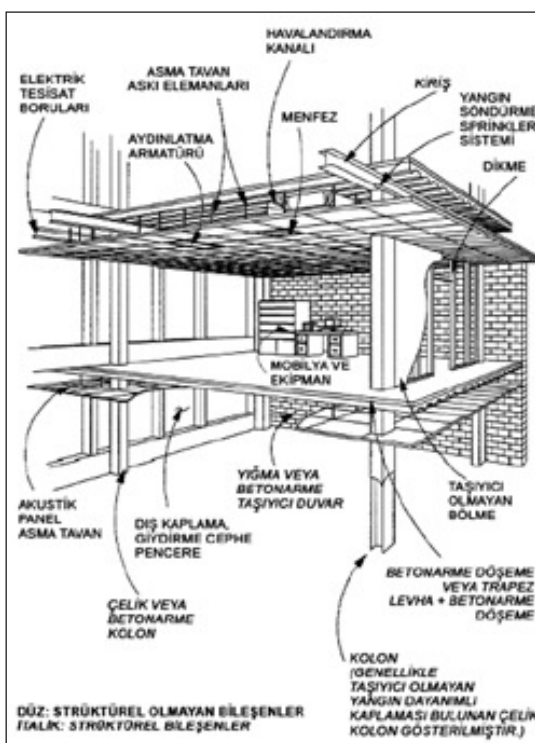
açısından önemli bir deneyim olmuştur. Sanayi yapılarında strüktürel olmayan hasarlar, bina strüktürel sistemi zarar görmemiş olsa da üretimin kesintiye uğramasına ve ekonomik kayıplara neden olmuştur.

Taşıyıcı sistem dışındaki tüm bileşenler bina fonksiyonuna bağlı olarak çeşitlilik göstermektedir. Bina işlevi karmaşıklaştıkça alt bileşenler artmakta ve bazen bunların yeniden tesis maliyeti, bina yapım maliyetine göre çok daha büyük olmaktadır. Çoğu durumda strüktürel olmayan bileşen hasarının maddi değeri, strüktürel sistem hasarının maddi değerini aşmaktadır (Sabol, 1989).

Strüktürel Olmayan Bileşenler

Binadaki strüktürel olmayan bileşenlerle ilgili çeşitli sınıflandırmalar söz konusu olmakla birlikte genel yaklaşım; mimari, mekanik ve elektrik ile ilgili tüm sistem ve donanımlar şeklinde sınıflandırmaktır.

Strüktürel olmayan dış mimari bileşenler kaplamalar, pencereler, dolgu duvarları, saçaklar, çatı, kapılar vb.; iç mimari bileşenler bölme-

Binanın strüktürel ve strüktürel olmayan bileşenleri (FEMA 74, 1994).

ler, asma tavanlar, merdivenler, depolama rafları, sandalye, masa vb.; mekanik ve elektrik ile ilgili bileşenler ısıtma havalandırma ve klima sistemleri, asansörler, tesisat, kanallar, şaftlar, elektrik panoları, yangın koruma sistemleri, güç kontrol sistemleri, tanklar, pompalar, acil durum jeneratörleri, aydınlatma elemanları, kalorifer kazanları, elektronik donanımlar, veri işlem üniteleri, tıbbi destek birimleri, kan bankası envanteri, ileri teknoloji donanımları, tehlikeli ve zehirli maddeler, ofis donanımları, radyolar, müze ve sanat galerilerinde antika/sanat eserleri vb. olarak tanımlanmaktadır (Lagorio, 1990).

Bazen ileri teknoloji laboratuvarları, nükleer araştırma merkezleri gibi yerlerdeki donanımlar, bina ve bileşenlere göre maddi değer ya da tehlike açısından çok daha önemli olabilmektedir. Amaç, can kaybı ve maddi kayıpları en aza indirecek bina tasarımıdır. Bina, strüktürel ve strüktürel olmayan tüm bileşenleriyle bir bütündür. Her bileşenin deprem sırasında oluşan hareketlere duyarlılıkları farklı olmaktadır. Deprem nedeniyle bileşenlerde oluşabilecek sorunları azaltıcı önlemler almanın ilk adımı, bileşen yapılarının çok yönlü irdelenmesidir.

Yapı dış kabuğu çeşitli malzeme ve kompozitlerden oluşabilmektedir. Yapı dış kabuğu, kaplamaları doğrudan yapı dış yüzeyine belli tutturucularla yapıştırarak ya da bina ana taşıyıcı sisteminden destekli belli bir taşıyıcı sisteme asılarak oluşturulur. Deprem sırasında cephe kaplamaları ve giydirme cephe sistemlerinde, kırılan camların ya da cephe kaplamalarının bina cephesinden düşmesi sorunuyla karşılaşmaktadır.

Taşıyıcı olmayan iç bölmeler, tuğla, briket gibi malzemeye örülerek ya da belli bir konstrüksiyon üzerine monte edilen levhalarla oluşturulur. Deprem sırasında donatısız duvar bölmelerinde, çatlama, parçalanma, devrilme ve dökülen molozların çıkış yollarını kapaması gibi sorunlarla karşılaşmaktadır. FEMA 310,1998, donatısız kâgir ya da delikli tuğladan oluşturulmuş bölmelerin düşük ve orta düzeydeki deprem bölgelerinde yaklaşık 3,05 metre, deprem tehlikesi yüksek olan bölgelerde 1,83 metre arayla yatayda bağlanmasını tavsiye eder.

Asma tavanlar, doğrudan taşıyıcı elemana ya da taşıyıcı elemana bağlı ikincil bir sisteme yerleştirilen alçı levha veya metal/plastik/ahşap levhalardan oluşur. Asma tavan sisteminin depremden etkilenmesi; levhalarda lokal çapak atma, levhaların düşmesi, çevre hasarı ve bağlantıların ayrılması şeklindedir.

Strüktürel olmayan bina bileşenlerinde mi-

mari öğeler içinde taşıyıcı olmayan duvar ve bölmeler, dış cephe panelleri, kaplama ve bitiş elemanlarında hasara neden olan birincil etken salınım duyarlılığı, ikinci etken ivme duyarlılığıdır. Kat yüksekliğindeki bölme duvarlar gibi salınım duyarlı strüktürel olmayan bileşenlerin hasarına etki eden katlar arası yer değiştirme, ivme duyarlı bileşenlerin (örn. mekanik donanım) hasarına etki eden birincil etken ise kat ivmesidir. Doğrudan strüktüre uygulanan asma tavanlar, parapet ve ekler, saçaklar, konsollar, bacalar ve merdivenler, yükseltilmiş döşemeler, birincil olarak ivme duyarlıdır. Bunların dışındaki dolaplar, raflar, ofis donanımları, bilgisayar/iletişim donanımları, geçici imalat donanımları ve diğer kıymetli obje ve sanat ürünleri gibi bina donanımları hasarında birincil etken ivme duyarlılığıdır (FEMA, 2003). Yapı dış kabuğu, ağır ve hafif bölmeler, mermer, seramik gibi iç kaplamalar, sıvalı ya da bağdadi tavanlar birincil olarak deformasyon, ikincil olarak ivme duyarlıdır.

Strüktürel Olmayan Tehlikeler

Depremler nedeniyle oluşan yaralanma, bina deformasyonları ve maliyetin büyük bölümü, bina donanımları ve diğer strüktürel olmayan elemanlardan gelmektedir. Strüktürel olmayan bileşenlerin deprem güvenliği, strüktürel güvenlik geliştirmelerine göre çok daha kısa zamanda ve daha düşük maliyetle gerçekleştirilebilir ölçüdedir (Coburn ve Spence, 2002). Deprem öncesinde alınacak gerek mühendislik gerektiren gerekse kişisel alınabilecek önlemler, deprem sırasında sorunların azalmasını sağlayacaktır.

Strüktürel olmayan mimari bileşenlerdeki hasarlar genellikle, bağlantılarından ayrılma, çatlama, kırılma, kopma ve devrilme şeklinde olmaktadır. Deprem sırasında, asılı aydınlatma elemanın düşmesi, süsleme ve bezemelerde düşme, yükseltilmiş döşemelerde çökme, modüller arası ayrılma, gömülü aydınlatma elemanları ve mekanik tesisatın asma tavan içine düşmesi, zehirli kimyasal depoların hasar göerek, sızmaya neden olması gibi sorunlarla da karşılaşmaktadır (FEMA 274, 1997; FEMA 356, 2000).

Bütün bu problemler, deprem öncesinde alınacak önlemlerle azaltılabilecek özelliktedir. Deprem nedeniyle strüktürel olmayan bileşenlerde oluşacak sorunlar, sadece yaralanma veya can kaybı değil aynı zamanda binadan kaçışı da engelleyici rol oynar. Özellikle kaçış yollarının güvenliğini azaltıcı durumlar binadan çıkışı zorlaştırır.

1. Merdivenler ve koridorların; duvar yıkıntıları ve dökülen tavan malzemeleriyle kapandığı için geçilememesi, elektrik sisteminin devre dışı kalması durumuna karşı, acil aydınlatmanın olmaması, iletişim, havalandırma sisteminin olmaması vb.,

2. Çıkış ve yangın kapılarının, deforme olarak sıkışması, kapı yapışması,

3. Çıkış kapılarının ağır mobilyalarla, dolaplarla ve/veya devrilmiş, yerinden kaymış diğer donanımlarla kapanması,

4. Elektrik/güç kaybı ve/veya kablo hasarı, ağırlığın kayması ve kontrol/kumanda sisteminin hasar görmesi gibi nedenlerle asansörlerin işletilememesi,

geçmiş depremlerde belgelenen, çok katlı binalarda çıkış ve erişimi engelleyen strüktürel olmayan hasar örneklerindedir (Lagorio, 1990). Özellikle çok sayıda kullanıcının bulunduğu binalarda (çok katlı konut blokları, ofis binaları vb.) kaçış yollarının güvenliği önemli olmaktadır.

Strüktürel Olmayan Bileşen Performans Seviyeleri

Strüktürel olmayan bileşenlerin performans seviyesi; elektrik, mekanik, tesisat, yangın güvenlik sistemi; kaplamalar, asma tavanlar, bölmeler; asansörler, aydınlatma ve mobilyalar, bilgisayar sistemleri ve ticari içerikler gibi binada yer alan çeşitli geçici donanımların hasarıyla tanımlanmaktadır (FEMA 274, 1997). Deprem sırasında bina taşıyıcı sistemi pek hasar görmese de, aydınlatma, asansör, tesisat ve yangın donanımlarının hasarı, binanın işlevini yerine getirememesine neden olabilir.

Strüktürel olmayan elemanların değerlendirilmesindeki temel konu, bileşen ya da donanımların sabitlenme/bağlantı durumlarıdır. Strüktürel olmayan bileşenlerin asıl taşıyıcı sisteme yeterli bağlantısının yapılmaması durumunda maddi kayıpların yanı sıra, ikincil risklerin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Binalarda kimyasal ya da zehir içeriklerin bulunması, önemli derecede hasara neden olabilir. Bunun dışında hastane, emniyet merkezi, itfaiye gibi merkezler gibi afet sonrasında da kullanılmaya devam edilecek nitelikteki binalarda, strüktürel olmayan bileşenlerin değerlendirilmesi oldukça önemlidir (FEMA 310, 1998).

Strüktürel olmayan bileşenlerin performansı

- Bileşenlerin strüktüre **güvenli bağlantı düzeyinin**, normal montaj pozisyonundan boşalmasını, tersyüz olup dönmesini ve kaymasını

önleyecek yeterlilikte olması.

- Bileşenlerin, depremin neden olduğu bina **deformasyonları** karşısında strüktürel hasar ya da mekanik ya da elektrik sorunları olmaksızın ayakta kalabilmesi

- Bileşenlerin, depremin neden olduğu **sarsıntılar** karşısında strüktürel hasar ya da mekanik ya da elektrik sorunları olmaksızın ayakta kalabilmesi.

gibi üç temel konuyla ilişkilidir (FEMA 274, 1997).

Operasyonel Performans Seviyesi (A)

Strüktürel olmayan bileşenlerde **operasyonel** (işlevine devam etme) performans seviyesi için tasarımda bütün temel bileşenlerin güvenliği önemli olmaktadır. Deprem sırasında ve sonrasında strüktür yoluyla gelen yükler ve yer değiştirmeler altında kalan bileşenlerin normal işlevlerine devam etmesi önemli olan yapılarda uygulanır. Bu tip emniyetlerin sağlanması için bileşen modelleri yapılarak bina strüktürü yoluyla gelen yüklere benzer bir etki altında davranışının gözleneceği testlerin de yapılması gereklidir. Bu tip işlemler zor ve pahalı işlemler olduğu için yapılması mal sahiplerinin ekonomik kapasitesine bağlıdır. Nükleer endüstri, kendi birimleri için bu gibi testleri gerçekleştirmektedir.

Hemen Kullanım Performans Seviyesi (B)

Genel olarak çoğu mal sahibi için **hemen kullanım** (deprem sonrasında işlevine devam etme) performans seviyesine göre tasarım çok daha pratiktir. Bu düzeyde, strüktürel olmayan bileşenlerde güvenlik sağlanır ve kayma düşme ya da monte edildiği yerden boşalmaya karşı önlem alınır. Birçok strüktürel olmayan bileşen, strüktürel olarak karmaşık yapıda olduğu için, bina kullanımının devamı için gerekli güç kaynakları işletilebilme koşullarında olmalıdır. Bu performans seviyesinin maliyeti oldukça yüksektir. Kanal, boru şebekesi ve bina içindeki asma tavanlar gibi sistemlerin yeniden düzenlenmesi gerekebilir. Hemen kullanım performans seviyesi için binada yatay hareketlerin kontrol edilmesi önemlidir.

Can Güvenliği Performans Seviyesi (C)

Can güvenliği performans seviyesi, bina içinde deprem sarsıntıları nedeniyle strüktürel olmayan bileşenlerin, can güvenliğini tehdit eder şekilde yerinden çıkmayacak şekilde strüktürel güvenliğin korunmasıyla sağlanır. Hemen kullanım ve can güvenliği performans seviyesi arasın-

Tablo 1 Strüktürel olmayan performans seviyeleri ve hasar-mimari bileşenler.
(FEMA 356, 2000)

Bileşen	Hasar Düzeyi	Tehlike Azaltıcı	Can Güvenliği	Hemen Kullanım İşlevine Devam
Kaplama	Bağlantılarda önemli düzeyde bozulma; yaygın çatlak, kırılma ve kaplama elemanlarında dökülme; cephe kaplaması kamusal kullanım alanına düşmeden, bazı kırılmalar	X		
	Bağlantılarda önemli düzeyde bozulma; yaygın çatlak, kırılma ve kaplama elemanlarında dökülme; panelin düşmediği, kaplamada bazı kırılmalar		X	
	Birleşimlerde kırılma; ufak çatlaklar (<1,5 mm. genişlik)			X X
Camlar	Kullanılmayan alanlarda genel kırılma ve çerçeve bozulmaları; yoğun cam kırılmaları, kullanılan alanlarda küçük cam kırılmaları	X		
	Camda yoğun çatlaklar, ufak kırılmalar		X	
	Kırılmamış, bazı çatlamış cam paneller			X
	Kırılmamış, bazı çatlamış cam paneller			X
Bölmeler	Yaygın hasar; bazı ciddi kırılmalar ve bazı bölgelerde	X	X	
	Boşluklarda 1,5 mm. çatlaklar; ufak kırılmalar ve köşelerde çatlaklar			X X
Asma tavanlar	Yoğun hasar; asma tavan panolarının düşmesi; orta derecede çatlak asma tavan	X	X	
	Küçük hasar; asma tavadaki bazı panoların yerinden kayması; birkaç panelin düşmesi.			X
	Genel ihmal edilebilir hasar; ayrı asma tavan panellerinin yerlerinden oynaması ya da bütünlük asma tavana çatlaklar			X
Parapetler ve eklentiler	Yoğun hasar; kullanılmayan alanlarda bazı düşmeler	X	X	
	Küçük hasar			X X
Kanopi ve markizler	Orta derecede hasar	X	X	
	Küçük hasar			X X
Bacalar	Yoğun hasar; devrilme yok	X	X	
	Küçük çatlaklar			X
	İhmal edilebilir hasar			X
Merdivenler ve yangın kaçışları	Harap olma; kullanım kaybı	X		
	Döşemede bazı gerilme ve çatlakla; kullanılabilir		X	
	Az hasar			X
	İhmal edilebilir hasar			X
Kapılar	Yaygın hasar; birçok gerilmiş ve sıkışmış kapı	X	X	
	Az hasar; kullanılabilir kapılar			X
	Küçük hasar; kullanılabilir kapılar			X

Tablo 2 Mekanik ve elektrik ekipmanlarında deprem nedeniyle oluşan hasarlar.
(FEMA 274, 1997; FEMA 356, 2000)

Teçhizat ve Bileşenler	Temel Sorunlar
Kalorifer kazanları	Kayma, gaz/fuel-oil ve egzoz hatlarının kırılması, buhar ve emniyet hatlarının kırılması/bükülmesi
Soğutma grubu	Kayma, devrilme, işlevini yitirme, soğutucuda sızıntı
Jeneratörler	Vibrasyon izolatör sehpasından düşme, fuel-oil, ikaz ve güç hatlarının kırılması, fonksiyonunu yitirme, egzoz hattının kırılması
Yangın pompası	Boruların kırılması, motor ve pompa arasındaki bağlantı kopması
Döşeme üstü su deposu	Tank ya da deponun kırılması, boru kırılması
İletişim ekipmanları	Kayma, devrilmenin fonksiyon kaybına neden olması
Ana transformatörler	Kayma, yağ sızıntısı, redüksiyon sorunu, fonksiyon kaybı
Ana elektrik panosu	Kayma ya da devrilme, elektrik sisteminin ya da borularının hasarı ya da kırılması, kopması
Asansörler	Karşı ağırlığın kılavuz raydan çıkması, kabloların gruptan ayrılması, ekipmanların yerinden çıkması
Diğer sabit cihazlar	Kayma ya da devrilme, fonksiyon kaybı ya da çevre cihazların hasar görmesi
Kanal ve shaftlar	Devrilme, ayrılma, sızıntı, duman
Boru şebekesi	Kırılmalar, sızıntılar

da çok az bir fark söz konusudur. Can güvenliği performans seviyesi için yapıda plansal deformasyon kontrol edilir.

Tehlike Azaltıcı Performans Seviyesi (D)

Can güvenliği performans seviyesinde kabul edilenlerle benzerdir. Parapet, dış cephe kaplaması gibi bileşenleri içermektedir. Eğer bileşenler yerinden hareket ederse can güvenliğini tehdit edecek pozisyona gelerek birçok insanın ciddi şekilde yaralanmasına neden olur. Bununla birlikte, bina salınımları sınırlandırıldığında, bina içi aydınlatma elemanları ya da HVAC kanalları olmasa da, bölme ya da kapılar gibi bölümlerin hasarını kontrol eden bir yöntem olacaktır. Bu performans seviyesi, can güvenliği için strüktürel olmayan bileşen tehlikelerinin ekonomik etkin azaltılmasını sağlar.

Strüktürel Olmayan Bileşenler Hasar ve Performans Seviyeleri

Mimari Bileşenler ve Hasar, Performans

Strüktürel olmayan mimari bileşenlerin belirlenen performans seviyesindeki hasar düzeyleri Tablo 1'de gösterilmiştir. Her performans seviyesi için beklenen hasar durumu bina fonksiyonu ile uyumlu olmalıdır. Afet sonrası acil durum görevlisi olarak tanımlanabilecek sağlık, eğitim, itfaiye gibi birimlerde strüktürel olmayan bileşenlerin operasyonel seviyede performans göstermesi beklenir. Bu düzeyin sağlanabileceği imalat detaylarının gerçekleştirilmesi önemlidir.

Mekanik ve Elektrik Bileşenler

Binalardaki mekanik unsurlar; ısıtma-soğutma-havalandırma sistemine ait tüm donanımlar, pis su-temiz su tesisatları, depolar vb. donanımlardır. Mekanik donanımlarda deprem nedeniyle genellikle hatların kırılması ya da bükülmesi sorunuyla karşılaşmaktadır (Tablo 2). Yine mekanik tesisata ilişkin donanımların bulunduğu yerden kayması, devrilmesi ya da tesisat hatlarının kopması sorun oluşturmaktadır.

Mekanik ve elektrik donanımlarda tamamı hasara neden olan birincil etken ivme duyarlılığı olmakla birlikte, boru sistemi, ısıtma-havalandırma-iklimlendirme sistemi HVAC, asansörler, genel elektrik sistemi hem ivme hem de salınım duyarlıdır (FEMA, 2003).

Mekanik ve elektrik donanımlarda tamamı hasara neden olan birincil etken ivme duyarlılığı olmakla birlikte, boru sistemi, ısıtma-havalandırma-iklimlendirme sistemi HVAC, asansörler, genel elektrik sistemi hem ivme hem de salınım

duyarlıdır (FEMA, 2003).

Mekanik ve elektrik donanım ve sistemleri performans seviyesi ve hasar

Strüktürel olmayan bileşenlerden mekanik ve elektrikle ilgili donanım ve sistemlerin performans seviyelerine göre beklenen hasar dağılımı Tablo 3’de gösterilmiştir. Asansörler, ısıtma-havalandırma ve klima sistemi, üretim donanımları, kanallar, borular, yangın söndürme sistemi, yangın alarm sistemi, acil durum aydınlatması, elektrik dağıtım sistemi, aydınlatma elemanları ve sıhhi tesisattan oluşan elektrik ve tesisat bileşenlerinin her performans seviyesinde farklı derecede hasar görmesi beklenir.

Donanımlar, İçerikler

Donanımlar, strüktürel olmayan bileşenler içinde doğrudan bina ile ilişkili olmamakla birlikte, içinde barındırdığı fonksiyona göre binada yer alan donanımları tanımlar. Mimari, mekanik ve elektrikle ilgili tüm sistemler kullanılabilir durumda olsa da donanımların zarar görmesi, bina işlevini sürdürmesi açısından önemlidir. Örneğin bankada bilgisayar sistemlerinin çalışabilir durumda olması ya da kimyasal zehirli madde içeren işlemlerin gerçekleştiği bir üretim tesisinde tehlikeli maddenin saçılımı ya da sızıntısının yaratacağı etki büyük olacaktır.

Ayrı ayrı her bir bileşenin performans seviyeleri belirlenmiş olsa bile, bütün bileşenlerin uyumlu hasar düzeyinde kalması beklenir. Özellikle doğrudan elektrik ve mekanik donanımlara da gereksinimi bulunan sistemlerin zarar görmese bile işleme devamları ya da zarar görmemeleri için altyapı desteğinin devamı gerekli olmaktadır.

Değerlendirme

Deprem nedeniyle oluşabilecek strüktürel olmayan bileşen hasarları, gerek ekonomik gerekse can kayıpları açısından önemlidir. Hasarların azaltılmasına yönelik çalışmalar temelde taşıyıcı sistemin deprem karşısındaki davranışını kontrol etmek olmakla birlikte bu bileşenlerin ana strüktürel bağlantıları üzerindedir.

Strüktürel olmayan bileşenlerinin performans değerlendirme seviyeleri, bina kullanım türüne göre farklılar göstermektedir. Afet sonrası kullanılmaya devam edilecek sağlık, eğitim, emniyet vb. birimlerin yer aldığı binalar için strüktürel olmayan bileşenlerin performans seviyeleri kullanıma hazır düzeyde gerçekleştirilmiştir. Kimyasal madde saçılımı ve zehirli madde

yayılımı tehlikesi içeren binalarda strüktürel olmayan bileşenlerin önemi çok daha büyüktür.

Konut binalarında, olası depremde beklenen strüktürel hasarın yanında can kaybına ya da yaralanmalara neden olacak, strüktürel olmayan bileşen sorunları dikkatlice çözülmelidir. Kaçış yollarının güvenliği sağlanmalıdır. Yine kaçışı engelleyecek kapı sıkışmaları, eşyaların kaçış yollarını kapatma tehlikesine karşı önlemler alınmalıdır.

Bina dışı yaralanmalara neden olacak, bina dış cephe kaplamaları, giydirme cephe sistemleri, parapetler, cephede asılı, takılı cihaz ve eklentiler, binanın deprem karşısındaki davranışına bağlı olarak yerinden düşmeyecek şekilde uygulanmalıdır.

Gül Yücel, Y. Mimar,
YTÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Doktora Öğrencisi
Görün Arun, Prof., Dr.,
YTÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Öğretim Üyesi

Tablo 3.
Strüktürel olmayan performans seviyeleri ve hasar - elektrik ve tesisat. (FEMA 356, 2000)

Bileşen	Hasar Düzeyi	Tehlike Azaltıcı	Can Güvenliği	Hemen Kullanım	İşlevine Devam
Asansörler	Asansörler servis dışı; karşı ağırlığın raydan çıkması	X			
	Asansörler servis dışı; asansör ağırlığı yerinde		X		
	Asansör kullanılabilir; enerji uygun olduğunda başlatılabilir			X	
	Asansörler kullanılabilir				X
HVAC (ısıtma-havalandırma-klima) donanımları	Çoğu üniteler işlemez; birçok devrilme ve kayma; bazı asılı ünitelerin düşmesi	X			
	Birimler desteklerinden kayar, ekli kanallar, borular kırılır, fakat düşmez.		X		
	Birimler güvendedir ve çoğu kullanılabilir (gerekli altyapı ve enerji uygun ise).			X	
	Birimler güvende ve çoğu kullanılabilir (gerekli altyapı ve enerji uygun ise).				X
Üretim donanımları	Ünitelerin devrilmesi ve kayması; işletme tesisatı bağlantılarının kopması; ağır ünitelerin tekrar bağlantı gereksinimi ve tekrar düzenleme gereksinimi	X			
	Üniteler kayar fakat devrilmez; işletme tesisatı uygun değildir; devreye girmesi için yeniden ayarlama gerekir.		X		
	Üniteler güvendedir ve enerji ve altyapı uygun ise çoğu kullanılabilir.			X	X
Kanallar	Bazı hatların kopması; bazı boru düşmeleri; bazı kanalların düşmesi	X	X		
	Bağlantılarda ufak hasar olmasına karşın kanallar servis verebilir.			X	
	İhmal edilebilir hasar				X
Borular	Bazı boru hatlarında kırılma, bazı altyapıların servis dışı kalması, bazı boruların düşmesi	X			
	Bağlantılarda ufak hasarlar (bazı yetersizliklerle); bazı bağlantılarda hasar, fakat sistem asılı kalmaya devam eder.		X		
	Birkaç birleşim noktasında sızdırma gelişmesi			X	
	İhmal edilebilir hasar				X
Yangın söndürme sistemi	Bazı sprinkler başlarında asma tavan düşmesi nedeniyle hasar; birleşimlerde sızdırma görülmesi; bazı kollarında düşme.	X			
	Bazı sprinkler başlarında asma tavan sallanması nedeniyle hasar; birleşimlerde sızdırma görülmesi.		X		

Bileşen	Tehlike	Tehlike Azaltıcı	Can Güvenliği	Hemen Kullanım	İşlevine Devam
Bilgisayar sistemleri	Birimler devrilir ve yuvarlanır, kablo bağlantısı kopar. Yükseltilmiş döşeme devrilir. Enerji kullanıma uygun değildir.	X			
	Birimler ötelenir, kablo başları kopar fakat devrilmezler. Enerji kullanıma uygun değildir.		X		
	Birimler güvende ve bağlantı vardır. Enerji kullanma için uygun olmayabilir ve küçük iç hasarlar görülebilir.			X	
	Birimler hasarsız ve kullanılabilir; enerji kullanımı uygundur.				X
Masaüstü donanımları	Bazı donanımlar masadan kayar.	X	X	X	
	Donanımlar masada güvende ve kullanılabilir durumdadır.				X
Eşya dolapları	Dolaplar devrilir ve içindekiler etrafa saçılır.	X	X		
	Çekmeceler kayarak açılır fakat dolaplar kaymaz.			X	X
Kitap dolapları	Kitaplık devrilir ve içeriği etrafa yayılır.	X			
	Kitaplar raftan kayar.		X	X	
	Kitaplar kitaplıkta kalır.				X
Tehlikeli maddeler	Küçük hasar; nadiren madde yayılımı, gaz gibi maddeler kalır.	X	X		
	İhmal edilebilir hasar; malzemeler kabındadır.			X	X
Sanat eserleri	Toz, su ve düşme ile eserin hasar görmesi.	X	X		
	Düşme nedeniyle bazı eserlerin hasar görebilmesi.			X	
	Hasarsız eser.				X

Tablo 4 Strüktürel olmayan bileşenlerden içeriklerin performans seviye durumu. (Fema 356, 2000)

Kaynakça:

- Coburn, A., Spence R. (2002) *Earthquake Protection*, John Wiley&Sons Ltd., England, 2nd Edition.
- FEMA 74 (1994) *Reducing the Risks of Nonstructural Earthquake Damage A Practical Guide*, Third Edition, WISS, JANNEY, ELSTNER ASSOCIATES, INC., For the Federal Emergency Management Agency (FEMA) Under the National Earthquake Technical Assistance Contract (NETAC) EMW-92-C-3852.
- FEMA 274 (1997) *Nebrrp Commentary On "The Guidelines For The Seismic Rehabilitation of Buildings"*, Prepared for the Building Seismic Safety Council Washington, D.C. by the Applied Technology Council (ATC-33 Project).
- FEMA 310/ ASCE 31-02 (1998), Handbook for the Seismic Evaluation of Buildings.
- FEMA 356 (2000) *Prestandard and Commentary for the Seismic Rehabilitation of Buildings* prepared by American Society of Civil Engineers prepared for Federal Emergency Management Agency.
- FEMA (2003) *Multi-hazard Loss Estimation Methodology Earthquake Model*, HAZUS-MH, Technical Manual, Washington.
- Lagorio, Henry J. (1990) *Earthquakes: An Architect's Guide to Nonstructural Seismic Hazards*, USA
- Sabol, T. (1989) "Design of Nonstructural Systems and Components", *The Seismic Design Handbook*, Ed.: Farzad Naeim, Van Nostrand Reinhold, New York, p.387-412.

Non-Structural Component Issues in Buildings and Earthquake

Earthquake is a geological natural disaster. In many regions of the world there are destructive results of earthquakes which also include social, environmental, economic losses and cause important damages.

The non-structural components of a building do not belong to the static carrier system of a building but include the inner partitions, fittings and technical equipment. Architectural components are the covering system of the building, inner partitions, front materials, chimneys and staircases. The mechanical and electrical groups are heating systems, cooling mechanisms, generators, fire pumps, water storage system, communication equipment, main transformers, elevators, shafts and channels.

The level of the non-structural components is defined evaluating the performance of the electrical, mechanical and fire security systems, pipes, coverings, ceilings, partitions, lighting, and furniture. The structure of the building can be firm and safe enough against the earthquake, but the damage caused by the non-structural components can affect the safety of the users. In this article the issues of the non-structural components of a building are evaluated from such a point of view.

Osmanlı'dan Cumhuriyet Mimarlarına Kalan Miras: “Özellikli Statü” ve Mesleğin Kurumsallaşamaması

Oya Şenyurt

Kurumsallaşma, örgüt kararlarının çevrede kabul görme derecesi ve örgütlerin değer ve denge kazanmalarını sağlayan bir süreçtir. Kurumlar, programlanmış hareketleri ifade eden sistemlerdir; olaylara karşı ortak cevaplar üretirler, ortak bir biçimde algılamaya neden olurlar ve ortak inanişe sebep olurlar. Ayrıca, kurumsallaşma örgüt yapısını yasallaştırmaya yarayan bir süreçtir. Örgütün formel yapısı, örgüt içi koordinasyon ve kontrol problemleri nedeniyle ortaya çıkar (Gürol, 2005:21,24). Herhangi bir örgütsel yapının, faaliyetin veya uygulamanın yerleşik hal alması durumunda kurumsallaşmadan söz edilebilir (Gürol, 2005:102, 165). Örgütsel etkinliğin sağlanması örgütün başkalarına uygulamalarını kabul ettirebilmesine bağlıdır. Dışsal bir olgu olan örgütsel etkinlik, çevre kavramını da çok önemli kılar.

Genel kurumsallaşma ve örgüt tanımları doğrultusunda baktığımızda, 20. yüzyılın ortalarında ancak ortaya çıkan mimar birliklerinden söz edilebilir. Bunlar henüz örgüt işlevine kavuşmamıştır. Örgüt işlevine sahip olmayan bir birlik içinde var olan, ancak birliğin genel kararlarından ayrı hareket eden, “özellikli statü”ye sahip mimarlar zaman zaman birlik oluşturmaya çalışan “ötekiler” için gerilim noktası yaratan karşı ucu temsil ederler. Sadece, “ötekiler” için değil, aynı zamanda “özellikli statü”ye sahip olmak isteyen “diğerleri” için de karşı uçturlar. Diyalogun ve iletişimin var gibi gözükmediği ortamlarda bu su yüzüne çıkmaz. Öte taraftan, bu tip anlaşmazlıkların ortaya çıkarılması resmî belgelerle de pek mümkün değildir. Mimarlık tarihinde örgütlenme ve kişiler arasındaki mesleki sorunların ipuçlarını mimarlara ait anılarda ya da mektuplarda bulabilmek daha kolaydır.

Gerek Osmanlı, gerekse Cumhuriyet döneminde mimarların ortaya çıkardıkları üsluplar ve somut mimarlık pratiklerinin incelenmesi bu makalenin konusu değildir. “Özellikli statü”, “diğerleri” ve “ötekiler”¹ olarak adlandırılan grupların birbirleriyle olan ilişkilerini anlatan bu makalede, elimizdeki bilgilerin yeniden okunması ve yorumlanması, mimarlık mesleğinin kurumsallaşamamasının yeniden değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Cemiyetler ve “Özellikli Statü”ye Sahip Mimarlar

Osmanlı İmparatorluğu'nda gayrimüslim, Levanten ve yabancı mimarlardan oluşan mimarlık ortamında özellikle İttihat ve Terakki Partisi iktidarında, dengelerin değiştiği görülür. 1908 yılında kurulan Osmanlı Mühendis ve Mimar Cemiyeti, üyelerinin çoğunluğunun “Türk”lerden oluşması arzu edilen ve yöneticilerinin Türk-Osmanlılardan oluşmasına önem verilen bir cemiyettir. Bu cemiyetin dışında, sonradan çoğunluğun gayrimüslim ve yabancılardan oluştuğu başka cemiyetler de kurulduğuna bakılacak olursa, cemiyetlerin, üyeleri tarafından milli birlik ve çıkar birliği oluşturmaya çalışılan gruplar olduğu düşünülebilir (Günergun, 1987:181). Dolayısıyla, mesleğin örgütlenmesi ve kurumsallaşmasından çok, etnik sınırların çizildiği, içlerinde az çok uzlaşmanın sağlandığı, ancak diğer cemiyetlerle çatışma alanları açan oluşumlar haline gelmişlerdir. “Birlik” ya da “bir arada olma” hali sadece dışa karşı “bir duruş”, “tutum alma” gibi ortak tavır geliştirmeyi gerekli kılmaktaydı. Bu sebeple, bu cemiyetlerin ya da birliklerin örgüt olmadan uzak olduklarını söylemek doğru olacaktır. Üye olma kriterlerinde etnik kökene dair keskin sınırlar da yoktur. Özellikle, Türk-Osmanlıların önde gelenlerinin bir cemaatin kurduğu cemiyet içinde var olmaları o cemiyeti meşrulaştıran ve güvenceye alan bir unsurdu. Sözgelimi, Rumların kurduğu Helen Filoloji Cemiyeti'nin Mimarlık Şubesi'nde Mimar Kemalettin ve Vedat Bey'in kayıtlı olduğu görülür (Tsilenis, 2000:171-72). Helen Filoloji Cemiyeti'nin kuruluşu Osmanlı Mühendis Mimar Cemiyeti'nden daha öncedir. Kaldı ki, Osmanlı Mühendis Mimar Cemiyeti'nin üyeleri arasında da gayrimüslimler vardır. Ancak, birliklerin dışa karşı sergiledikleri, her etnik gruptan Osmanlı vatandaşına açık görüntü ya da sadece bir birliğe üye gözükme hali, sosyal bir davranıştan öte değildir.

İş ortamındaki rekabet ve II. Meşrutiyet sonrasındaki Türk-Müslüman grubun inşaat ortamındaki faaliyetlerinin artması dikkat çeker. Harikzedeler için yapılacak binaların projeleri-

nin çizimi İstanbul'un ünlü Rum mimarlarından K. Kiriakidis'e verilmiştir. Daha sonra Şehremaneti, Osmanlı Mühendis ve Mimar Cemiyeti'ne başvurarak bir komisyon oluşturulmasını istemişti. Mühendis Fikri, Burhaneddin ve Ziya Bey'lerden oluşan komisyon, Kiriakidis tarafından çizilen projeleri değerlendirmiştir. Komisyonun bu konuyla ilgili olarak hazırladığı bir rapor dışında, Kemalettin'in de bir raporu bulunmaktadır (Günergun, 1987:176). Şehremaneti'ne komisyonun raporunun gönderilmesi uygun görülmüştür. Gönderilen rapordan sonra yapının planlarının Mimar Kemalettin tarafından çizilmesine karar verildiği tahmin edilmektedir. Çünkü raporun hazırlanışı 1918, Kemalettin'in tasarım yaptığı yıl 1919 olarak geçmektedir (Yavuz, 1981:271). Dolayısıyla, Kemalettin'in, Kiriakidis'in elinden Harikzedegan Apartmanları'nın yapım işini aldığı söylenebilir (Şenyurt, 2006:73).

Ancak, bu dönemde sadece gayrimüslim-Müslüman mimar çekişmesinin yaşanmadığı da bilinmektedir. Vedat Tek'in oğlunun N. Sahir Silan'a yazdığı mektupta, Harikzedegan Apartmanları'nın Mimar Kemalettin'in kendi başına yaptığı tek binası olduğu söylenir. Ayrıca, Mimar Kemalettin'in İttihat ve Terakki Partisi'ne yakınlığını kullanarak Mimar Vedat Bey'in saray baş mimarlığından uzaklaşmasını sağladığını be-

Mimar Kemalettin
(Tanyeli, 2007:264).

liktedir. Bu mektupta Kemalettin Bey ve Mimar Vedat'ın arasındaki rekabet ve çekişmeden az da olsa söz edilmiştir (Tek, 2003:390-91). Bu durum, diyalog, eleştiri ve iletişim ortamının olmadığı bir meslek grubunda doğal gözüktür. "Özellikli statü"ye sahip Vedat Bey ve "diğerleri"nin çekişmesi, içi boşalmış "baş mimar" unvanı içindir. Bu ve benzeri baş mimar ve "diğerleri" arasındaki çekişme yaklaşık olarak 18. yüzyılın sonlarından beri Osmanlı İmparatorluğu'nda mevcuttur (Şenyurt, 2006:32). Dolayısıyla, Osmanlı'nın son dönemlerinde ünlü olmuş ve erken Cumhuriyet'te de faaliyet gösteren iki mimarın unvan için yaşadıkları gerilimlerde yadırganacak bir durum yoktur. Vedat Bey'in, 1889 yılından başlayarak Cumhuriyet'in ilanından birkaç yıl sonraya kadar tüm mimarlık ürünlerinde yönetici seçkinlerle olan ilişkisi belirleyicidir. Ancak, İstanbul'a dönüşünde hayal ettiği "serbest mimarlık" dönemini, yönetici seçkinlerle ilişkisi koştuktan sonra, yaşlılık yıllarında ve arkasındaki tüm mesleki kariyere rağmen zorlu bir şekilde yaşamıştır (Tanju, 2003:254). Ancak, "öteki" mimarlar "serbest mimarlık" kariyerinin tüm zorluklarını yönetici seçkinleri tanıma fırsatı bulamadan çekmekteydiler. Alacaklarını alamayan bir mimar olarak "alacağın varsa mahkemeye git" denmesi, "öteki" mimarlara da verilen bir cevaptır. Osmanlı arşiv belgelerine göre, Osmanlı'dan bu yana serbest çalışan mimarların (ya da mimar-kalfaların) çoğunun karşılaştığı bir durumdur.² Kaldı ki, resmî bir kurumda ya da resmî bir iş için görevlendirilmiş bir mimarın gösterdiği başarıyı, serbest mimarlık yaptığında göstermesi ya da talep bulması mümkün olmayabilir. Bu, aynı meslek dalında farklı alanlarda çalışmanın gerektirdiği uzmanlaşmanın dışında, mesleki örgütlenmenin ya da iş yapma usulünün sonucudur. Diğer taraftan, mimarlık eğitimi vermek daha farklı kriterleri ve usulleri bilmeyi gerektirir. Serbest çalışan ya da resmî görevli mimarların üniversitede eğitim vermeleri "pasifize olmaları" anlamına da gelmez (Gürel ve Yücel, 2007:47-55).

Gerek Osmanlı'da, gerekse Cumhuriyet döneminde, çoğunluğu merkez etrafında oluşan mimarlık faaliyetleri, mesleğin kendi içinde oluşabilecek çalışma alanlarının ayrışmasına olanak vermemiştir. Ancak Vedat Tek, Osmanlı'nın son dönemlerinde arkasında büyük bir güçle ve merkezin onu atamasıyla "baş mimar" yapılmıştır. Erken Cumhuriyet döneminde de bu prestiji devam etmiştir. Aynı zamanda, Vedat Tek, Mehmet Reşat döneminde de, Cumhuriyet döneminde de saf dışı bırakılmaya çalışılmıştır

(Anon., 2003:174). Türkiye’de geleneksel hale getirilen, mimarlara “özel statü” verilmesi alışkanlığı, meslek erbabının haklarının korunmasını gerektiren ciddi örgütlenme anlayışının yerleştirildiği bir birliğin eksikliğini ortaya çıkarır. Bu denli güçlü bir birlik hem devletin iş yapacağı mimarlara “ulufe” gibi dağıttığı “özel statü”nün engelleyicisi, hem de meslek sahiplerinin hakkının koruyucusu olabilirdi.

İktidar güçlerinin yapmayı planladığı devlet yapıları için genellikle ortaya çıkardığı “özel statülü” mimarlar, gerek Osmanlı’nın son döneminde gerekse Cumhuriyet döneminde büyük şehirlerde kamu yapılarının inşa edilmesinde önemli rol oynamışlardır. Genellikle aile bireylerinin içinde, devlette üst kadrolara yakın ilişkiler geliştirmiş ya da üst kadroda görev yapmış aile büyüklerine sahip, maddi açıdan sıkıntıları olmayan “özel statülü” mimarlar, bir mimarlık cemiyetinin üyeleri olmalarına rağmen, statülerinin güçlerini cemiyet içindeki konumlarından daha önde tutmuşlardır. Ünlü İtalyan Mimar Semprini ve Rum cemaatinden mimar bir ailenin son kuşağı olan Petraki Meymaridis’e rağmen genç mimar Vedat Bey’in Posta ve Telgraf Nezareti inşaatını alması dikkat çekicidir (Batur, 2003:109)³. Ancak, aynı mimar bir başka iş sebebiyle soruşturma geçirmiş (BOA, dosya no.5), Harbiye öğrencilerinden bir grup tarafından evine baskın düzenlenmiş (BOA, dosya no.357), İngiliz askerler tarafından evi işgal edilmiştir (BOA, dosya no.63). Cumhuriyet sonrasında yaptığı çalışmalarından alacaklarının ödenmesi için defalarca devlet görevlilerine yazdığı mektuplar da üstünde durulması gereken bir başka noktadır (Tanju, 2003:259).

Tüm bu olayları, yaşamının önemli yılları Osmanlı’nın sonuyla, Cumhuriyet’in ilk yıllarına rastlayan bir mimarın, iki dönem arasındaki arakesitte hayatında yaşadığı şanssızlık ve haksızlıklar olarak değerlendirmek, Türkiye’deki mimarlık ortamını ve örgütlenme sorunlarını anlamamızı zorlaştırmaktadır. “Özel statü”lü olmak bir şanstır mimar için, ancak bu şans mimarın elinden kolaylıkla alınabilir. Bu şans veren de alan da devletin yöneticileridir. Sonuçta, ciddi bir mimarlık örgütlenmesine bağlı çalışmayan meslek gruplarında, bir iş alırken kişilerin bireysel çıkarları ön plana gelmektedir. Ancak, haksızlıklar ve sorunlarla karşılaşmaya başlandığında hakların savunulduğu ortak çıkarlara hizmet eden bir örgüt eksikliği ciddi anlamda hissedilmektedir. “Özel statülü” mimarların bu anlamda cemiyete fazlaca faydaları yoktur. Cemiyet kurma fikri ya da girişimi şüphesiz önemlidir

ve öncülük gerektirir. Cemiyet kurma öncülüğünde bulunan “statü” sahipleri cemiyetin devamının sağlanmasında ancak uzun vadede faydalıdır. Örgüte ilgiyi çekmeleri ve maddi kazanç sağlamaları uzun zaman gerektirir. Ancak, hiçbir “özel statülü mimar”, “özel statüsü”nü, mimarlık örgütlenmesinin güçlenmesi ve mesleklemeye katkı için kullanmamıştır.

Osmanlı Mühendis ve Mimar Cemiyeti’nin Son Toplantısı⁴

Cemiyet, “Türk-Müslüman” burjuvazisini kurmak amacıyla her meslekten Türk’ün yetiştirilmesi düşüncesine de hizmet vermiştir. 1922 yılında yaptığı son toplantısına ait raporda cemiyetin kuruluşundan itibaren yaşanan güçlükler oldukça açık bir dille ifade edilmiştir. Bu dönem kuşkusuz, milli mücadelenin devam ettiği savaş yıllarına denk gelmekteydi. Burhaneddin Bey’in yönetimi altında geçen dönem boyunca yapılanlar Osmanlı Mühendis ve Mimar Cemiyeti idare heyeti raporunda anlatılmıştır. Genel toplantıların yapıldığı ocak ayının ilk cuma gününden önce bitmesi planlanan işler bitirilememiş, beklenmeyen olaylar dolayısıyla toplantının yapılması da sürekli ertelenmiştir. Yönetimde bulunan Muhtar Bey ve Hüseyin Rıfkı Bey’in de İstanbul’dan ayrılması sebebiyle dört kişilik yönetim ekibiyle toplantı yapılmıştır.

Gelirin belirli bir kısmından fazlasının idare heyeti tarafından uygun görülen bir bankaya vazedar vasıtasıyla cemiyet adına vadesiz teslim edilmesi ve tahsilatın da maaşla tayin edilmiş bir tahsildar vasıtasıyla yapılmasına karar verilmiştir. Ancak, bir cemiyetin en önemli meselesi olan gelirlerin düzenli tahsil edilmesi işinin maaşla tayin edilmiş biri tarafından yapılması gerek cemiyetin sınırlı sayıda üyeye sahip olması, gerekse ülkenin içinde bulunduğu durum nedeniyle işlerin yolunda gitmesine engel olmuştur. Dolayısıyla, çabalar hiçbir sonuç vermemiştir. Burhaneddin Bey’in yönetiminden önceki yönetim tarafından devralınan teşebbüslerden biri, kısmen hazır olan bir salnamenin tamamlanması ve basılması ile Muallim Fikri Bey’in *Ahşap Köprü* kitabının basılması, diğeri de cemiyete bir bina, bir mahal bulmak konusunda o zamana kadar yapılan teşebbüse ait bazı bilgilerden ibarettir.

İdare heyeti geçen seneki ilk genel toplantıda cemiyeti bir arada tutacak ve cemiyetle doğrudan ilgili konularda karşılıklı konuşma ve tartışma ortamı sağlamayı hedefleyen bir mahalde toplanmayı uygun görmüştür. İkincil olarak da yayın alanında mümkün olduğu kadar faaliyet gösterebilmeyi önemli bulmaktadır. Ancak, top-

lantı mahalli bulma konusunda girişimde bulunmuş olmasına rağmen, cemiyetin halihazırındaki mali durumu bu işe yeterli gelmemektedir. Cemiyetin üyeleri arasında bir yazıhane veya idarehane sahibi olan da yoktur. Bu sebeple, ülkenin genel şartlarının düzelmesi veya tesadüfen bir mekân bulunmasıyla ancak bu sorunun çözüleceği fikri tamamen umutların azaldığını göstermektedir. İdare heyeti öncelikle cemiyetin kurulması için kanunen gerekli olan mesken kanunu ile idare heyeti toplantıları için inşaat “kat evleri” müteahhitlerinden yardım istemiştir. Müteahhitlerden gelen destekle onların yazıhanelerinde toplantının yapılması sağlanmıştır. Mevsim şartlarına göre, idare heyeti toplantılarını bazen yazıhanelerde bazen de, Hasan ve Hüseyin Rıfki Beylerin Evkaf ve Nafia Nezaretindeki odalarında yapmak suretiyle mesken problemi kısmen çözümlenmiştir. Bunun dışında genel toplantılar için Atik Ali Paşa Camii avlusundaki odadan istifade edilmek üzere izin alınmıştır. Cemiyet üyelerinin bir mesele üzerinde konuşacakları maddeleri idare heyetine bildirmeleri gerekmektedir. İdare heyeti toplantıları pazartesi ve perşembe olmak üzere haftada iki defa düzenli olarak yapılmaktadır.

Cemiyetin, yayın yapma konusuna, gelir getirdiği için özel bir önem verdiği görülmektedir. Talat Bey’in *İşçilik* adlı eserinin birinci cildi basılmıştır. Ancak, salname oldukça masraflı ve uzun zaman aldığı için bundan vazgeçilerek mühendis mektebi talebe ve mezunlarına ait küçük bir “salnamecik” hazırlanması uygun görülmüştür. İdare heyeti yayın yapma yanında konferanslara da önem vermiş ve bu konudaki bina ihtiyacını özel görüşmelerle halletmiştir. Sanayi Mektebi ve Darülmualim konferans salonlarında bazı konferanslar verilmesini sağlamıştır. Diplomalı mühendisler tarafından nezaret edilmeyen binaların inşasına izin verilmemesi için komisyonlar teşkil edilmiştir. Hilal-ı Ahmer (Kızılay) Cemiyeti tarafından yapılan yardım davetine katılmada bulunulmuş ve tören heyeti tarafından Mimar Kemal hakkında yapılması teklif edilen törene iştirak edilmiştir.

Burhaneddin Bey, rağbet göreceğini umduğu Hayat Sigorta Sandığı’na hiç kimsenin rağbet göstermediğini, mevcut aza arasında tetkik etmiştir. Cemiyet nizamnamesinin üyelerden para toplanarak kasada tutulmasını zorlayıcı maddeleri içermemesi, sigorta sandığının üyelerde bir faydasının olmayacağı fikrinin oluşmasına neden olmuştur. Burhaneddin Bey, “Ben şu veya bu işleri yapabildim” tarzında mutad ve mecburi sözler yerine, yapılanlar ve edinilen tecrübelerle ce-

miyetin genel devamlılığını sağlamak için arayış içinde olduklarını söylemektedir. Burhaneddin Bey’e göre, bir cemiyetin ihtiyacı olan en önemli şey kuvayı maddiye (maddi kuvvet) ve maneviyatı doğru hesaplamaktır. Maddi kuvvet olmadan manevi kuvvetleri işler hale getirmek zorlaşmaktadır. Burhaneddin Bey düşüncelerini şöyle açıklar: “Maneviyatı göz önünde bulundurarak geniş bir sahada az sayıda bulunduğumuz ve birlikte bu cemiyette yaşayacağımız düşünülmek üzere yan yana gelmeliyiz. Bazı arkadaşların düşündüğü gibi, henüz tam olarak çalışmayan ve randıman alınmayan bir cemiyet için çalışacağımıza bu cemiyet fikrinden vazgeçmek yarar getirmeyen bir davranış olur. Bir-iki kez cemiyetin dağıldığı ve tekrar toplandığı tecrübe edilmiştir. İstanbul’da mevcut aza 130 ve bunların muntazam taksitlerini ödedikleri düşünülürse aylık 400 Lira kadar bir para ele geçecektir. Cemiyetin toplantılarını yapmaları için yasal bir meskene sahip olmaları ve bunun da en aşağı kirasının 15 Lira olacağı unutulmamalıdır.”

Cemiyetin son toplantısında, bundan sonraki idare heyetinin öncelikle katılımcılardan düzenli olarak para toplaması ve toplantı yapılabilecek bir mahal elde etmek için bunun maliyetinin de 1923 yılı bütçesine konması önemle vurgulanmıştır. İdare heyetinin hem yayın yapma, hem de idare konusunda sürekli çalışmasının zor olduğu bildirilerek, kendilerinden sonra gelecek idarecilerin kararları doğrultusunda bu işin gerçekleşmesi onlara bırakılmıştır. Burhaneddin Bey, gelecek seneler için yapılması gerekenleri bu üslupla özetleyerek toplantıyı sona erdirmiştir.

Mühendis ve Mimar Cemiyeti’nin çevreyle bağlantılarını kurması, verimliliğini ve sürekliliğini artıran bir etkidir. Cemiyete para akışının sağlanması kuşkusuz varlığını sürdürmesinde önemlidir. Ancak, cemiyet bir onay mekanizması ya da turnusol kâğıdı haline gelmekte ya da belediyenin danışma kurulu rolünü oynamaya başladığında resmî kurumlara kolayca eklenilen ve onların güdümünde bir mekanizmaya dönüşebilmekteydi. Maddi sorunların çözümlenmemesi yapının örgüt olma kriterlerini ortadan kaldıran önemli bir etkidir. Ülkenin içinde bulunduğu savaş sebebiyle olağanüstü hal, mimarların maddi anlamda ayakta kalmalarını zorlaştırmaktadır. Ayakta kalabilmek soyut kavramlara sığınarak anlatılmaktadır: “Manevi güç ve fedakârlık”. Ülkenin ve mimarların bulunduğu güç şartlar altında mimarlık, mühendislerin gölgesinde, müteahhitlerin maddi himayesinde rüşünü ispatlayamamış bir cemiyet tarafından temsil edilmekteydi.

Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Kurgulanamayan Mimarlık Örgütlenmesi ve Çözülemeyen Maddi Sorunlar

Türk Mimarlar Cemiyeti 1927 yılında, Cumhuriyet'in ilanından sadece dört yıl sonra, mimarların ilk bağımsız örgütü olarak kurulmuştu. Yıkılmış bir imparatorluktan arta kalan, yüzyıllarca süren harplerle harap olmuş, ekonomisi çökmüş, sanayisi yok denecek kadar gerilemiş, insan kaynakları dağılmış bir ülkede, Cumhuriyetin kuruluş sürecinde, mimarlar mesleklerinin kurumsallaşma çabalarını son derece kısıtlı maddi olanaklar içinde gerçekleştirmek zorundaydılar. 1946 yılında görülen ilk kararlardan biri "kongre için biraz şeker alınması" içindir. 1958 yılına gelindiğinde Türk Yüksek Mimarlar Birliği genel kurulunda otuz yıl boyunca canlarını dışlarına takarak kurşun kurşun biriktirdikleri 178.000 lira ile nasıl bir merkez binası alınması gerektiği tartışılmaktadır. Osmanlı'dan beri mimarlık örgütlenmesine çabalayan mimarlar için devam eden ekonomik problemler 20. yüzyılın ortalarında bile çözümlenememiş gözükür (Ünal, 2003). 1927 yılında İstanbul'da Güzel Sanatlar Birliği Mimari Şubesi çatısı altında bir araya gelen mimarlar da örgütlenme çabası içerisinde maddi sorunlarla baş etmenin yollarını aramaktaydı.

1930'ların mimarları üslup seçimi ve yeni Cumhuriyet'in mimari ile sembolleştirilmesinin nasıl olabileceği konusunda kafa yorarken, mesleki anlamdaki problemleri çözümlenemeyen sorunlar yumağı olarak beklemekteydi. *Arkitekt* dergisinde, serbest mimarların kazanç vergileri ile ilgili bir yazıda (Anon., 1935:277-278) Güzel Sanatlar Birliği üyeleri olan Abdullah Ziya, Zeki Sayar, Viktor Adamantidis, Avadis Sarrafyan ve Jan Tülbentçi'den oluşan komisyonun raporundan söz edilmektedir. Diğer meslek sahipleri gibi, mimarın da maktu kazanç vergilerinin belirlenmesi yeni yönetim tarafından istenmiştir. Bu görev mimarlar için 2851 numaralı kanunla Güzel Sanatlar Birliği'ne bırakılmıştır. Mimarlar açısından pek iç açıcı olmayan bu rapor, komisyonun bir aylık çalışması sonucunda ortaya çıkmıştır. Mimarların mesleki ehliyetleri ve dirayetleri dikkate alınmaksızın, sırf iş ve kazanç vaziyetleri incelenerek bir sınıflama yapılmıştır. Birliğin hazırladığı rapor üç husus göz önüne alınarak oluşturulmuştur. Bunlardan ilki, 1035 sayılı kanuna rağmen diplomasız kişilere ruhsatname verilmesi ile kalfalara üç kata kadar yapı yapma hakkı tanınarak mimarların kazancına engel olunmasıdır. İkinci sorun; elektrik, su, yol mühendislerinin yapı ruhsatnamesi alarak yapı yapma hakkını ellerinde bulundurmalarına rağmen mimarlardan

başka sadece yapı yapma hakkının inşaat mühendislerine verilmesinin gerektiğidir. Üçüncü olarak; büro sahibi mimarların daha önceleri şehirlerin ve devletin birçok proje ve mimari işlerini ücret karşılığında yapmak suretiyle bürolarını çalıştırırken, yeni nafia teşkilat kanununun bu durumu yasaklaması ile ilgilidir. Bu kanun bütün devlet yapıları projelerinin Nafia Bakanlığı'nda yaptırılmasını şart koşmaktadır. Dolayısıyla, raporda proje ve kontrol ile geçinen mimarların zor ve dar bir kazanç sahası içinde kalmalarına dikkat çekilmektedir. Yazının devamı şöyledir: "Bugün kanunlar ile mimarlara tahsis edilmeyen mimarlık sahasında müstevlilerin mevcudiyeti, diğer ihtisas sahiplerinin mimari işler yapmaları belediyelerin lakaydı ve ihmali, ecnebi mimarların serbestçe çalışmaları, devlet projelerinin mimarlara yaptırılmaması gibi engeller diplomalı mimarları hayatlarını kazanmak için yapı müteahhitliğine sevk etmektedir. Bugün memleketimizde mimarlık ederek hayatını kazanan tek bir meslektaşımız yoktur." Yazının son bölümünde ise şunlar yer almaktadır: "Serbest meslek erbabı için tarh edilen maktu kazanç vergisi ise mesleki müktesebat ve san'atı yüzünden para kazananlara ait bir vergi olduğundan yalnız mimarlık ederek hayatını müreffeh bir surette kazanan bir mimar halen memleketimizde mevcut olmadığından komisyonumuz uzun incelemelerden sonra yukarıdaki sebepleri esas tutarak mimarları sınıflandırmış ve ancak fevkalade sınıfa girebilecek kazanç temin eden kimsenin maalesef mevcut olmadığına karar vermiş olduğumuzu saygılarımızla bildiririz." (Anon., 1935:277-278) Kazançlarına göre mimarları dört sınıfa ayıran raporda, birinci sınıf mimarlar, Zühtü Başar, Seyfi Arkan, Panayotis Yorgiadis, Sedat Hakkı, Tahsin Sermet'tir. İkinci, üçüncü sınıf mimarlar arasında gayrimüslim mimarların çoğunlukta olduğu görülür.

Görüldüğü gibi, örgütlenme ve mesleki kurumsallaşmadan söz edilebilmesi için bir mimarın sosyal statüsünün kurumsallaşması gerekir. Mimarın tasarım için yaptığı analizler, araştırmalar, eskizler gibi belli çalışma biçimleri, ilişkiler ve beklentilerden yapılmış sosyal bir rol olarak kurumsallaşmalıdır. Bu rol kurumsallaşmayınca mimarın dış çevreye konumunu anlatmakta zorlandığı ya da mimarlık için hazırlık yapan kanun yapıcılara konumunu ifade etmekte zorluk çektiği söylenebilir. Bir mühendisin ya da müteahhidin mimarlık yapması mimarın ne yaptığı sorusunu gündeme getirir. Dolayısıyla, bir doktor için daha açık ve belli olan "sosyal statü", erken Cumhuriyet Türkiye'sinde bir mimar için henüz açık değildir.

“Özellikli Mimar Statüsü”nün Değişen Tanımı

İkinci Dünya Savaşı bitiminde ülkeyi ve dolayısıyla da mimarlık ortamını yeni bir dönem beklemektedir. Savaşta çıkmış Avrupa ülkeleri, yeniden yapılanmaya giriştiklerinde hemen tümü, ciddi düzeyde bir devalüasyon geçirdiler. Özellikle, Almanya'nın devalüasyonu inanılmaz boyutlara ulaşmıştı. Yaklaşık beş yıl süren bu devrede, iyice ucuzlanmış ve üretim kapasitesi artmış olan yapı malzemesinin dışalımını sağlandı. Modern mimariye yeniden dönmenin maddi engelleri de böylece aşılmıştı. Marshall yardımı ile Türkiye'ye şartlı krediler verilmişti. Bunlardan bir tanesi İstanbul'a büyük bir turistik otelin yapılması için tahsis edilmişti. Ancak kredinin şartı, bu yapının bir Amerikan firması tarafından projelendirilip uygulanmasıydı. İstanbul Hilton Oteli, Sedat Hakkı Eldem'in katılımcı mimar olmasıyla gerçekleştirildi (Batur, 2006:39). Zeki Sayar'ın *Arkitekt* dergisinde yayımladığı “Yabancı Mimar Problemi!...” başlıklı makalesinden⁵ yaklaşık altı yıl sonra, 1930-40'larda devlet destekli bir ulusal üslubu savunmuş olan Sedat Hakkı Eldem gibi bir mimarın bile konumunu değiştirmesi, Türkiye'de uluslararası üslubun en yetkin örneklerinden sayılan ve tasarımını Skidmore, Owings ve Merrill firmasının yaptığı İstanbul Hilton Oteli'nin yapımında (1952) yerli danışman/tasarımcı mimar olarak çalışması dikkat çekicidir (Bozdoğan, 1999:126). Cumhuriyet

yet sonrasında “özel statü” kazandırılan tek mimar Sedat Hakkı değildir kuşkusuz, Emin Onat, Seyfi Arkan gibi mimarların da devlet yapılarını inşa etmeleri sırasında yıldızları parlamış, ancak onlara iş veren devlet görevlilerinin mevki ya da makamları değiştiğinde geçmişte bu mimarlara verilmiş “özel statü”lerin bir anlamı kalmamıştır. Adı geçen mimarlar ve pek çoğu bu durumun bedelini hayatlarının geri kalanını maddi güçlükler içinde, zor günler geçirecek sürdürmüşlerdi. “Özel statü”, o dönemde kamu yapılarında veya kurumlarında çalışan mimarlık okulundan mezun az sayıdaki mimar için toplumsal hiyerarşi içinde merkez tarafından belirlenen kısa süreli bir konumlandırmaydı. Mimarların meslek hayatlarında kısa süreli parlak bir ışık benzetmesi “özel statü” için iyi bir tanım olabilir. Arkan'ın ışığı bir dönem parlaktıktan sonra sönmüştür. Özellikle ömrünün ikinci yarısında hep olanaksız deneyip en zor olduğu yıllarda bile özel bürosunu açık tutacak, ama her geçen gün tükenip gidecektir. Onat'ın meslek hayatının sönüşü Arkan'a göre çok daha doğrudan bürokratik kadrolara bağlıydı. Cumhuriyet sonrası mimarlarının gösterdiği uzlaşmacı tavır kuşkusuz kişisel çıkarların doğrultusunda idi. Sedat Hakkı Eldem ise, çağının koşullarında görece özerkliğini hep koruyabilmişti. Aile kökenleri kişisel serveti ve kendini yaşamı boyunca tekil ve birey kılan kişiliği ona bu olanağı sağlıyordu (Tanyeli, 2007:272).

Bu alanın bir kesimince “sanat olarak mimarlığın” yaratıcısı diye tanınmak, diğer kesimlerin estetik beğenisinin kazanılmasına zorunlu olarak yol açmayabilir. Dahası, sanatsal biçimlerin yaratıcısı olarak tanınmak, piyasadaki iş ve yüksek ücretle uygun bir biçimde ödüllendirilmek anlamını zorunlu olarak ve genellikle taşımayabilir. Bir yaratıcı kimliğiyle tanınmak, mesleki kurumlarda önemli mevkiler edinilmesiyle çakışmaz. Mesleki eğitim sistemi, estetik standartlardan daha fazlasını zorunlu olarak kapsayan “kendi standartlarını” olgunlaştırdığı için, yaratıcı kimliğiyle tanınmak, kişinin dersliğinin ya da bürosunun gençlerle dolacağı anlamına bile gelmez (Sarfatti-Larson, 1982:22). Ancak, ilginç bir biçimde Sedat Hakkı için her şey yolunda gitmiştir. Mimarın, hoca olarak ünü dolayısıyla pek çok öğrencisi olmuştur. Onunla birlikte çalışmak zordur, ancak her şeye rağmen öğrencileri için prestijdir. Serbest mimar olarak çalışmaları da olmuştur ve bu dönemde yakın çalıştığı mimarlardan biri Vasil Vingas'tır (Şenyurt, 2002:113). Kalabalık bir müşteri kitlesine de sahiptir. Ayrıca, resmî görevi sayesinde ya-

Emin Onat, 1950'lerin sonları (Tanyeli, 2007:270).

bancı mimarlara danışmanlık yapmıştır.

Güzel Sanatlar Birliği kayıtlarına ve Zeki Sayar'ın makalesine bakıldığında şüphesiz Sedat Hakkı'nın yabancı şirketlerle ortak çalışması genel kararlarına ve çıkarlarına aykırı bir durum teşkil eder. Dahası, mimarın "sosyal statüsü" mimarın çalışma alanıyla da belirleneceğinden "sosyal statüsü"nü güçlendirmekten çok, hiçbir alanda uzmanlaşamayan pek çok alanda var olabilen bir "mimar" kişiliğinin yaratılması tehlikesini de beraberinde getirebilir. Ancak, erken Cumhuriyet'te bu durum yetişmiş mimar azlığı sebebiyle yadırganmamıştır. Mimarların "özellikli statü"ye sahip olanları için beklenen bir davranıştır. "Özellikli statü"ye sahip mimarların Cumhuriyet versiyonu olan Sedat Hakkı Eldem, hem hoca, hem danışman, hem de serbest bir mimar olarak oluşturulması gereken ve hatta geç bile kalınan mimarlık örgütlenmesinde ve kurumsallaşmaya ihtiyacı olan bir meslek dalında mimarlık örgütlenmesinin vazgeçilmezlerinden olan çalışma alanlarının ayrılması kurallarını bir kenara itmiştir. Sedat Hakkı, mimarlık pratiğinin somut ürünleri bağlamında önemli bir mimar olarak kabul edilir, ortaya çıkardığı kavramlar ve söylemler bakımından daha önemlidir. Ancak, bir ya da iki üslubu mimarın kendisine mal ederek mesleki kimlik ve iş peşinde koşmasının mesleğin yeniden yapılanmasına bir faydası yoktur. Dolayısıyla, Sedat Hakkı'nın Güzel Sanatlar Birliği'nde bulunması prestijlidir. Ancak, bu birlik üslup yaratma amacı güden ve yeni Cumhuriyet'in temsil niteliğini belirlemeye çalışan bir grup olmanın ötesine gitmemiştir. Ankara'daki merkeze ve yeni işverene eklenmenin yollarını arayan birlik, kurumsallaşmadan ve örgütlenmeden uzaktır. Sonradan mezun olacak kuşaklar için hakların, sorumlulukların ve sosyal güvencenin neler olabileceği ve mimarın toplumdaki konumunun yeniden belirlenebileceği bir düzen ya da sistem kurmak programlarının içinde yer almaz. Üslup oluşturma açısından Batıya dönük olan bu mimarlar, konu örgütlenme ve kurumsallaşma olunca bireyselliği yeğlemişlerdi. Bu yönden bakıldığında söz konusu "özellikli statü"ye sahip mimarların, "mimarların sosyal statüsü"nü oluşturmasında yapıcı etkileri hiç yoktur. Çünkü onlar özel ve seçilmiş kişiliklerdir, çalışma alanları ve çalışma biçimleriyle kendilerinden başkalarına da referans vermezler. Ayrıca, "tek" ve "merkez" olma pozisyonlarından dolayı serbest çalışan ve belki de mimarlığın kurumsallaşmasına en çok faydası olacak olan "ötekiler"in⁶ çalışma şartlarını da kısıtladıklarından doğal bir oluşumun önüne de

geçmişlerdir. Dolayısıyla, Türkiye'de mimarlık, yaklaşık olarak 20. yüzyılın ortalarına kadar, "ötekilerin" az tanındığı, sorunlarının bilinmediği, ekonomik problemlerinin çözülmediği, ortak çıkarların gözetilmediği, örgütlenmenin ve mesleki kurumsallaşmanın olmadığı bir ortamda; "seçilmiş mimarların" ortaya çıkardıkları üsluplar ve çalışma biçimlerinin güdümünde icra edilmiştir. Hatta o kadar ki, sonraki kuşaklar onların miras bıraktığı temsilcilerinin onların yeniden yarattığı hayaletleriyle de baş etmek zorunda kalmışlardır.

Oya Şenyurt, Y. Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Mimarlık Bölümü

Notlar:

1. "Diğerleri", "özellikli statü"ye sahip mimarların yerinde olmak isteyenler için kullanılmaktadır. Hedefleri, talep görmek ve yönetime yakın olmaktır. Klasik dönem "hassa başmimar"ının Osmanlı'daki önemini ve devamını sağlama peşinde olduklarından, devletin verdiği "özellikli statü" dışında kendilerine kurgulayabilecek bir mimarlık kariyerleri yoktur. Dolayısıyla, "özellikli statü"lerdeki sürekli bir çekişme içindedirler. "Ötekiler" olarak adlandırılan grup, 6 numaralı notta açıklanmıştır.
2. Sözleşme yapıldığı halde inşaat bedellerinin ödenmemesi, Osmanlı'nın son dönemlerinde sık karşılaşılan bir durumdur. Bkz. Şenyurt, 2006:109,114.
3. Ayrıca, Semprini için bkz. BOA. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), DH.MKT., Dosya no:2530, Gömlek no:144.
4. Osmanlı Mühendis ve Mimar Cemiyeti 1337 senesiyle 1338 senesi iptidalarına ait Heyet-i İdare ve Hulasa-i Hesabiye Raporları ve Yeni Azalar, Adres Posta Kutusu: İstanbul-187 Darü'lhilafeti'l-aliyye 1338/1922, 3-14.
5. Zeki Sayar, *Arkitekt* dergisindeki "Yabancı Mimar Problemi!..." başlıklı yazısında da (Sayar, 1946:201-202)

Sedat Hakkı Eldem, 1970'lerin sonları (Tanyeli, 2007:162).

yabancı mimar problemini çeşitli şekillerde incelemiştir. Sayar, İngiltere ve Amerika'dan örnek göstererek bu ülkelere kabul edilen mimarların çalışma şekillerinin çeşitli şartlara bağlandığından, ancak Türkiye'de bakanlıkların ve devlet müesseselerinin yaptırılacakları projeler için, özel tavsiyelerle ve özellikle sefaretlere vasıtasıyla mimari meziyet ve kabiliyeti memleketine ne dereceye kadar uygun olduğu bilinmeyen herhangi bir şöreti devam ettirdiklerinden söz etmektedir. Bu mimarların yetişme ve ekol bakımından da birbirlerine bile yabancı olmaları sebebiyle gerek mimarlık eğitiminde gerekse uygulama sahasında bunun zararlarını şehirlerimizin ve özellikle de Ankara'nın çektiği ifade edilmektedir. Yazının genelinde, yabancı mimar çalıştırmanın belli kurallara bağlanması, en azından devlet projelerinde Türk mimarının yabancı mimar ile müşterek çalışma imkânının sağlanması ve yabancı mimarların sadece eğitim alanında çalıştırılmasının daha yerinde olacağı vurgulanmıştır.

6. Burada "ötekiler" olarak adlandırılan grup, gayrimüslim ya da Levanten mimarlar değildir. 1950'lerde "ötekiler" olarak adlandırılacak kalabalık bir gayrimüslim mimar topluluğundan söz edilemez. Rumların çoğu başta Yunanistan olmak üzere, yurtdışına göç etmiş, Levantenlerin bazıları Avrupa'ya köklerinin olduğu ülkelere geri dönmüştür. Ermeniler de başta Fransa ve Amerika olmak üzere diğerlerine benzer biçimde ülkeden çıkış yapmışlardır. Geri kalan gayrimüslim ve Levanten

mimar grubu ise devlet dairelerinde çalışma olanağı bulamadıkları için müteahhitlek yaparak zar zor geçimlerini temin etmekteydiler. Makalede, "ötekiler" olarak adlandırılan grubun içine, ülkede kalan gayrimüslim ve Levantenler de dahil edilebilir, ancak en önemlisi isimleri devletle iş yapanlara göre geri planda kalan Türk mimarlarıdır. Diğer bir deyişle, devlet aygıtına pek fazla eklenmeden iş yapabilmeyi başarabilmiş, isimleri devletin desteklediği büyük projelerde yer almayan ya da az yer almış ve en önemlisi mimarlık lisans eğitimiyle bir zamanlar hocalarımızın bize isimlerinin altını çizerek sürekli anlatmaya çalıştığı "Ünlü Türk Mimarları" listesinde olmayanlardır. *Türk Yüksek Mimarlar Birliği* kitapçığında bu kişilerin çoğunlukla ya büro adresleri ya da evlerini büro olarak kullandıklarından ev adresleri yer alır. Bu kişiler kitapçıya göre, resmi bir görevi olmayan mimarlardır. Adları kitapçıda yer almasa rağmen, haklarında bilgimiz çok sınırlıdır. Sözelimi, Rana Zipçi, Kemal Tetik, Ratıp Erhan, Tahir Tuğ, Sezai Ergüç, ilk incelemede dikkati çekenlerden bazıları. Bu mimarların adresleri hiçbir devlet kurumunda çalışmadıklarını göstermektedir. Bu, o dönem mimarları için sıradışı bir durum ve adları geçen bu mimarların bu duruma ne kadar dayanabildikleri incelenmesi gereken ilginç bir konu olarak görünmekte. Bkz. Türk Yüksek Mimarlar Birliği Azaları ve Yüksek Mimarlık Mesleği İle Alakadar Mevzuat, 1940, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul.

The Legacy from the Ottoman Empire to the Architects of the Republic: Problems in Architecture Organization and the Failure of Professional Institutionalization

As of the mid 19th century when the ideological aspect of architecture was taken into consideration and the principles of design were perceived, the effects of many styles worldwide and the philosophies that generated those styles resonated also in the architectural environment of the Republic of Turkey after the Ottoman Empire was destroyed. This ensured a variety of styles in the country as of the mid 19th century. Architecture has always been the most important means with the strength to represent the ruling power on these lands in the Ottoman Empire or Republic of Turkey. However, could the authors, who were not always architects with diplomas, become subjects with representation powers that were as strong as their structures? This issue is questionable.

In this article, inter-relations of the authors in Turkey and their relations between the ruling powers, rather than the author-construction relations, will be questioned. The problems of failing to institutionalize in architecture as of around the last periods of the Ottoman Empire and the reflections of these problems on the Republic period are important. What are the principles of institutionalization and becoming an organization? And how many of these principles were implemented by the architects in Turkey? The fact that the architects of the Late Ottoman Period and Republic Period united but failed to constitute an organization caused the following issues: financial problems of many architects could not be solved; some architects with 'favored status' emerged and thus, all these facts caused the union to become a place where individualism came to the foreground and the union gradually weakened its sanction power.

The fact that a fundamental consensus was not formed between individualism and general interests of the organization caused the failure of professional institutionalization and brought the interest relations of individuals to the foreground. It is interesting that even though the architects managed to unite in various periods, they did not take steps to form a series of rules to create an 'organizational' criterion and to ensure 'institutionalization' by implementing such rules for a long time.

The fact that individual actions overshadowed the decisions made by the organization caused the architects to become individuals who failed to act collectively, and to be treated according to their closeness to or distance from the central administration. The problem of foreign architects from the Ottoman Empire to the Republic Period, lack of professional consensus, and the failure in separation of the areas of those who practice their profession are also significant problems.

In the article, it was attempted to determine the historic positions of people who were given the title 'architect' in Turkey; the difficulties faced by the architects during their attempts to become an organization; and thus, the problems pertaining to the architectural profession which could not be institutionalized for a long time.

Kaynakça:

- Anon. (1935) "Duyumlar", *Arkitekt*, Sayı: 9.
- Tek, A. N. V. (2003) *M. Vedat Tek Kimliğinin İzinde Bir Mimar*, Haz.: Afife Batur, YKY., 1. Baskı, İstanbul.
- Batur, A. (2003) *M. Vedat Tek Kimliğinin İzinde Bir Mimar*, Haz.: Afife Batur, YKY., 1. Baskı, İstanbul.
- Batur, A. (2006) "Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı", *50 Yıla Tamıkkal Mimmarlar Odası 50. Yılım Kutluyoruz*, Ed.: N. Müge Cengizkan, Yalçın Matbaacılık Ltd., Ankara, s.32-43.
- BOA., HR.İM., Dosya no:63, Gömlek no.44.
- BOA., İ.MBH., Dosya no.5, Gömlek no.1329R-012.
- BOA., ZB., Dosya no.357, Gömlek no.110.
- Bozdoğan, S. (1999) "Türk Mimari Kültüründe Modernizm: Genel Bir Bakış", *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Günergun, F. (1987) "Osmanlı Mühendis ve Mimarları Arasında İlk Cemiyetleşme Teşebbüsleri", *Osmanlı İlimi ve Mesleki Cemiyetleri*, s.155-187.
- Gürel, Y., A. Yücel (2007) "Bir Erken Cumhuriyet Modernist Mimarı: Seyfi Arkan", *İTÜ Dergisi/a mimarlık, planlama, tasarım*, C.6, S:2.
- Gürol, Y. (2005) *Örgüt Teorisi Olarak Kurumsallaşma*, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul.
- Sarfatti-Larson, M. (1982) "20. Yüzyıl Başlarında Mimarlık Mesleği I", Çev. Süheyl Kırçak, *Mimarlık*, TMMOB Mimarlar Odası, Ankara, s.20-22.
- Sayar, Z. (1946) "Yabancı Mimar Problemi!...", *Arkitekt*, Sayı: 177-178 (9-10).
- Şenyurt, O. (2002) *1800-1950 Yılları Arasında İstanbul'da Faaliyet Gösteren Rum Mimarlar*, Yüksek Lisans Tezi (yayımlanmamış), YTÜ Fen Bilimleri, İstanbul.
- Şenyurt, O. (2006) *Yapı Üretiminde Modernleşme ve Taahhüt Sisteminin Oluşumu*, Doktora Tezi (yayımlanmamış), YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Tanju, B. (2003) *M. Vedat Tek Kimliğinin İzinde Bir Mimar*, Haz.: Afife Batur, YKY., 1. Baskı, İstanbul, s.243-260.
- Tanyeli, U. (2007) *Mimarlığın Aktörleri Türkiye 1900-2000*, Garanti Galerisi, İstanbul.
- Tsilenis, S. (2000) "Oi romioi 'arhitektones' kalfades tis Polis", *Sighrona Themata* (74-75), s.166-179.
- Ünalın, Çetin (2003) "Türk Mimarlar Cemiyeti'nden Mimarlar Derneği 1927'ye", <http://www.arkitera.com/v1/platform/orgut/1927onsoz.htm>
- Yavuz, Y. (1981) *Mimar Kemalettin ve Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği, Ankara.

Dosya: Spor - Kent - Kentli

Emre Zeytinoğlu

Mimar.ist, bu sayıdaki dosya içeriğini spor üzerine kurdu. Kentli, spor ile ilişkilendirdiği yaşamını, pratik biçimde kente yansıtıyor ve o kentin tasarımında bir rol üstleniyor. Bu rol, Antik Çağ kent yaşamından başlayarak, sanayi toplumlarının kentleşme sürecine, oradan da günümüz küresel kentlerinin mantığına kadar uzanıyor.

Elbette kent ve spor ilişkisi, yalnızca yarışma, gösteri ya da sağlık gibi bir takım işlevlerin kente monte edilmesi anlamına gelmiyor. Söz konusu ilişkinin, her şeyden önce bir "kentli yaratmak" projesi olduğunu onaylamalıyız. Ve aynı zamanda böyle bir projenin bir toplum kimliği tesis etme yönünde, "devlet"e dair tahayyüller halinde geliştiğini de görmemiz gerekiyor. Örneğin Yunan kentlerinden, 19. yüzyıl İngiltere'sindeki erkek okullarına, 20. yüzyıl Nazi izci kamplarına uzanan çizgide, eğer tüm devlet-kimlik ütopyaları sporu da kapsıyorsa, o halde buradan şöyle bir sonuç çıkartmak olanağımız bulunuyor: Kentli, yaşadığı kentin, spor yapma olanakları sunan alanlarla ve mekânlarla tasarlanmasını talep ediyorsa da, böyle bir talep aslında devlet ütopyalarının kendisine yüklediği bir zorunluluktan doğuyor. Yani kentli, spor yapma isteği ile kentinin tasarımına müdahale ederken, devlet de o kentliyi bu müdahaleye hazırlıyor ve ona gerekli eğitimi veriyor. Demek ki, kentlinin kente, kent de kentliye, karşılıklı olarak aktardıkları toplumsal bir öneridir spor...

Devlet ütopyaları çerçevesinde, kentliye bir kimlik vermek ve bunun için de sporu kullanmak düşüncesi, en belirgin görüntüsüyle Platon'dan başlayan bir süreç... Platon'un kentli tasavvuru, yalnızca bilimsel bilgilerle ve sanatla güçlendirilmiş entelektüel bir figür değildi. Platon, salt beden geliştirilmesi ile ilgilenenlerin fazlasıyla sert, müzikle ilgilenenlerin ise, kendilerine hiç yakışmayacak ölçüde gevşek olduğunu söyler. Platon, müzikteki gevşekliği, duygu yoğunluğunun giderek büyümesine ve sonuçta da insanı tutsak etmesine, içe kapanmaya zorlamasına bağlar.

Ama burada üzerinde durulması gereken nokta, spor üzerine söylenenlerdir. Platon der ki: "Gençlerimiz antrenmanlarda, yoğun çalışmalarında, beden gücüne değil, içindeki sevincin gücüne dayanacaklar ve onu geliştirmeye çabalayacaklar. Yediklerini, çalışmalarını düzenlerken, şu atletler gibi beden gücünü göz önünde bulundurmayacaklar. ...Eğitim yolunu müzik ve jimnastiğe dayandıranlar, birçok kişinin zannettiği gibi, birisiyle yalnızca bedenimizi, ötekiyle de yalnızca içimizi eğitmek amacıyla olamazlar. ...Sanırım iki amaç da kafamızı yetiştirmeye yöneliktir."

Açık bir söyleyişle hem beden dinamiğinin, hem de müzikten kaynaklanan zihinsel ve duygusal dinamiğin aynı anda harekete geçmesidir Platon'un önerdiği... Bunlardan birinin eksik kalması durumunu Platon şöyle tanımlıyor: "Müzikle ilgisi olmamış fakat hayatlarını jimnastikle geçirmiş ya da müzikle ilgilenmiş fakat bedenlerine bakmamış kişilerin ne duruma düş-

tüğü açık. Yani kimi kabalığa ve sertliğe, kimi yumuşaklığa ya da gevşeklığe düşüyor.”

Platon'un anlatmaya çalıştığı; zihin, duyu ve bedensel dinamiğin birleşmesi ve bu birleşmeden doğan bir uyumdur. Bu uzlaşmayı sağlayamayan ya yalnızca ürkek ya da yalnızca kaba olacaktır: “İnsan jimnastikten başka bir şey yapmazsa ne olur? ...Yani kişi yalnızca jimnastikle, iyi yiyip içmekle ilgilenir de, müziğin ya da felsefenin [uyumun felsefesinden söz ediliyor] yakınına uğramazsa? Bu şekilde biri, düşünceye ve söze karşı müziğe de yabancıdır. Sözle anlaşma sağlayamaz. Her şeye tıpkı hayvan misali, zorbalıkla, kabalıkla sahip olmağa çalışır. Hayatını cahillik ve budalalık içinde, ölçüden ve düzenden uzak olarak geçirir. /...Asıl düzenin eri; müzikle jimnastiği en iyi şekilde anlaştıran ve onları kişiye ölçülü bir biçimde veren insandır, sazının tellerini iyi ayarlayan değil!”

Yeri gelmişken belirtelim: Platon'un vurguladığı durumlar ile olimpiyatlardaki açılış ve kapanış törenleri arasında büyük bir yakınlık vardır. Bu törenlerde, spor karşılaşmaları yerine sanatsal gösterilere yer verilmesi, günümüzde sanıldığı gibi, hiç de olimpiyatları düzenlemeye soyunmuş kentlerin turizm tanıtımlarıyla ilgili değildir. Doğrudan, Platon'un tanımları doğrultusunda, devlet-kimlik tasarımıyla ilgilidir. Fakat sporun giderek bir metaya dönüşmesi ve bugün en büyük para hacmine sahip sektörlerden biri durumuna gelmesi, olimpiyatlar ile turizm mantığı arasında sıkı bir bağın doğmasına yol açmıştır.

Mimar.ist'in spor dosyasını oluşturan metinlere baktığımızda, ticarileşmiş spor ile kentler ve kentli arasındaki ilişkinin önemli bir problematik olarak ele alındığını göreceğiz. **Mahmut Sert**'in “Kentsel Açık Alanlarda Spor Pratiklerine Sosyolojik Bir Bakış” adlı makalesinde, kentlinin, kent yönetimleri tarafından kendisine tahsis edilmiş alanlarda spor yaparken, gerçekte spor yaparmış gibi bir duruma düştüğünü ve sporun, ticarileşme ağında tümüyle yok edildiğini

anlayacağız. “Rekreatif Amaçlı Açık ve Kapalı Spor Alanlarının Değerlendirilmesi” başlıklı **Turgay Turan**'ın makalesinde ise, aynı sorunun, kentin doğal alanlarını tahrip eden büyük sitelerde de yaşadığına ve ticarileşmiş spora ait sorunların, bu siteler bağlamında irdelendiğine tanıklık edeceğiz. Bu doğrultuda, ticarileşmiş spor ile kent ilişkisini konu eden **Neçati Güler**, sorunu iyice uç boyutlara taşımakta ve “Spor ve Bir Şehir” adlı yazısında, tarihsel ve kültürel değerlerle donanmış bir kentin nasıl içerik ve biçim değiştirdiğini, en çarpıcı haliyle gözler önüne sermekte...

Yukarıda söz konusu edilen üç makalenin en çarpıcı yanı, her şeyle birlikte sporu da metaya dönüştürmüş küreselleşmenin, kent üzerindeki etkilerini vurgulamasıdır. Bağlam değiştiren spor-kent-kentli ilişkisi, belli ki artık Platon'dan çok uzaklara sürüklenmekte... Ne var ki yine bu dosyada yer alan, **Nezih Başgelen**'in “Antik Çağ Kent Yaşamında Kamusal Spor Mekânları ve Anadolu Gymnasionları” başlıklı makalesi, bize bu konuyu düşünürken bir tutarlılık noktası sağlayacak. Daha değişik bir söyleyişle, bu makale, söz konusu üçlü ilişkinin orijiniyle, günümüz koşulları arasında bir karşılaştırma yapma olanağı verecek. Üstelik Başgelen'in yazısında, Platonvari kentli tasarımının ayrıntılı bir açıklamasını ve bu tasarıma yönelik bir eğitim yönteminin de ipuçlarını bulacağız. **Mehmet Rifat Akbulut**'un, “Sağlam Kafa Sağlam Şehirde (mi) Bulunur?” makalesi ise, spor-kent-kentli bağlamındaki tarihsel değişiklikleri açıklamayı üstlenen; yani tarih boyu spora yüklenen değerlerin kente yansımalarını ölçen, bu karşılaştırmayı akademik alanda arayan, bir yandan da bu akademik alana (literatür eksikliği açısından) eleştiriler getiren bir nitelik taşıyor. **Bülent Onur**'un “Yarının Yaşamı” makalesini okuduğumuzda da, spor-kent-kentli ilişkisinin, teknoloji boyutunda çok farklı bir yönüyle tanışacağız. Teknolojik alandaki gelişmelerin getirdiği dezavantajlar kadar, avantajları da kapsayan bu yazı, ekolojik ve sürdürülebilirlik açısından bir bilincin ürünü olan “akıllı binalar”ı işaret ediyor; günümüz kentlerinde yer alan spor alanları ve mekânları, bu “akıllı binalar” konsepti ile değerlendiriliyor.

Son olarak da şunu dile getirmeli: *Mimar.ist* bu dosyayı okuyucuya sunarken, spor ve kent gibi, belki de gündemi en fazla işgal eden konulardan söz açıyor. Ancak kentin spor ile, sporun da kent ile ilişkisinin, hem tarihsel bakımdan hem güncel sorunlar bakımından, fazlaca yan yana getirilmemiş olduğunu da anımsatmak istiyor. Çok geniş bir zaman dilimini kapsar biçimde seçilmiş olan dosya yazıları, bu ilişkiyi daha çok bağlamsal değişiklikler çerçevesinde inceliyor.

Dosya Editörü: Emre Zeytinoğlu, Yrd. Doç. Dr.,
MSGSÜ Güzel sanatlar Seramik Bölümü

Sports – City – Citizen

The relation between city and sports is not only ascribing some functions like racing, show or health to a city. The mentioned relation is above all a project of 'creating a citizen'. And also such a project intends to establish an identity of society. We have to be aware of the fact that the relation between city and sports develops in line with the government's apprehensions. For example, from the ancient Greek cities to the boy-schools in 19th century and to the scout camps of Nazis in the 20th century, all utopias of government-identity cover also sports. Therefore, we may conclude that the citizen demands the city to be designed with spaces providing sports opportunities. However such a demand actually stems from an obligation that the government utopias assign on him/her. So, the citizen with his/her willing of sports intervenes to the design of his/her urban environment, and the government prepares the citizen to this intervention and provides him/her the necessary education. Thus, sport is social suggestions of the citizen and the city, reciprocally.

Antik Çağ Kent Yaşamında Kamusal Spor Mekânları ve Anadolu *Gymnasion*ları -Genel Bir Bakış-

Nezih Başgelen

*Ama sen, Akademia'ya inip zeytin ağaçları altında yarışacaksın;
Beyaz kamıştan başına bir çelenk takmış olarak yetenekli bir yaşatınla!
Apak çiçekler açmış, hanımeli koklaya koklaya ve barışçıl,
Tatlı bahar mevsiminde bir çınar ağacı karaağaca sevdasını fısıldadığı sırada.*
Aristophanes - *Bulutlar*

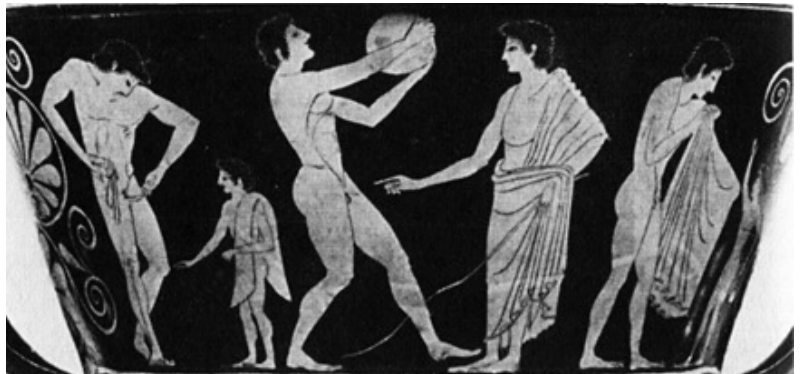
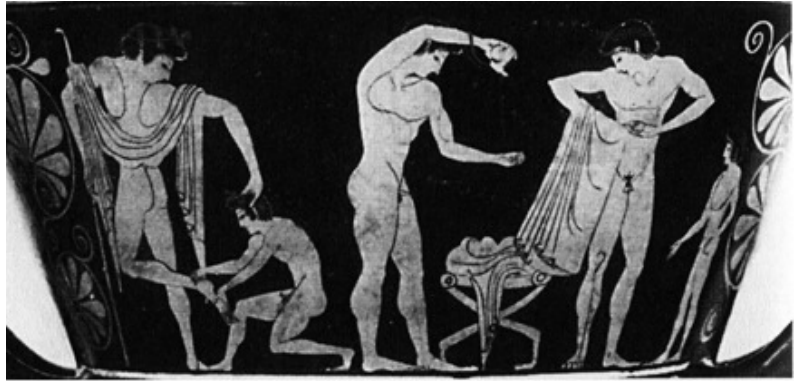
Antik çağda kentlerin yaşamında beden eğitimi ve spor önemli rol oynamıştır. Kent agoralarının ilk dönemlerindeki işlevleri arasında erkek çocuklarla gençlerin beden eğitimi, spor yarışmaları yaptıkları, oyunlar oynadıkları “kırsal bir spor alanı” olma özellikleri de vardı. Daha sonraları agoraların bu aktivitelere pek elverişli olmadığı görülünce erkek çocukların ve delikanlıların eğitimleri gözetiminde koşmaları, ata binmeleri, boks ve güreş yapmaları disk atmaları için özel kamusal spor mekânları ve alanları -*gymnasion*- ayrılmıştır.

“*Gymnasion*”un kurulacağı yer ve biçiminde, genellikle spor çalışmaları ve askerî eğitim gereksinimleri etkili olmuştur. Eğitimin hoş ve sağlıklı uygulanabilmesi için, gölge yapan ağaçların altında, suyu bol, korunaklı bir yer olmasına özen gösterilmiştir. Su temininde genellikle doğal bir pınardan yararlanılmış; pınar yoksa su kanallarla getirilmiş ya da Assos'ta (Behramkale) olduğu gibi depolanmıştır. Gençler buradaki aktivitelere vücutlarını zeytinyağı ile ovalayarak başlardı. Eğitimin sonunda toza toprağa bulan bedenlerindeki kumu bronz ya da demirden yapılan *striglis* denen aletle sıyrarak yıkamaya giderlerdi.

Genellikle kent yönetimince inşa ettirilen *gymnasion*lar geniş bir spor tesisi niteliğindedir. Öncelikle iyi asker yetiştirilmesi gözetilse de fiziksel eğitimle zihinsel eğitimin arasında yetkin bir uyumun sağlanmasına da özen gösterilmiştir. Gençlerin giysisiz, çıplak olarak beden eğitimi yaptıkları bu mekânlarda ayrıca felsefe, edebiyat, müzik öğretildiği gibi, halka açık kütüphaneler de yer almıştır. Bu açıdan fiziksel eğitim kadar zihinsel gelişimin de merkezi sayılmışlardır. Okulda öğleye kadar güreş, boks, disk atma, uzun atlama, koşu gibi bedensel aktiviteleri

yapılır öğleden sonra ise dil ve gramer, güzel konuşma (retorik) coğrafya, matematik ve müzik dersleri görülürdü.

Buradaki tüm aktiviteler *gymnasiarkhos* unvanını taşıyan yöneticinin gözetimi altında yapılırdı. Antik kentlerde *Gymnasiarkhos*lar, halka açık gösterilerdeki spor etkinlikleriyle oyunlardan sorumlu olan, okulları yöneten ve yarışma-

cuları denetim altında bulunduran kamu görevlileridir. *Gymnasiarkh*'ın görevleri genelde, eğitim programının düzenlenmesi, öğretmenlerin ve çalıştırıcıların atanması, binaların ve araç-gereçlerin bakımı ve tesisin hamamı varsa oranın ısıtılmasıydı. Başta gelen en masraflı sorumluluğu ise atletler için yağın sağlanmasıydı. *Gymnasiarkh* tüm bu işler için harcamaları genellikle kendi kaynaklarından yapar, bazen şehir hazinesinden veya diğer özel şahıslardan sağlanan yardımları da kullanırdı. Bu hizmetlerine karşılık altın taçla onurlandırılırlardı. *Gymnasiarkh*lar aynı zamanda yarışmalarda kazananların ödülünün dağıtımını da organize ederlerdi. Çocuklar, gençler ve yaşlılar için ayrı *gymnasion*lar olduğu zaman, genellikle bunların her biri için ayrı *gymnasiarkh*lar görev yapardı. Atletlerin eğitimlerine ve antrenörlerine ise *gymnastes* adı verilirdi.

Zaman içinde gelişen *gymnasion*lar agora ve stoalar gibi antik çağ kent yaşamının vazgeçilmez merkezleri olmuştur. Spor alanının içine ve çevresine zamanla stoalar, hamamlar, giyinme odaları, ambarlar, derslikler, konuşma salonları vb. gibi uygun yapılar da eklenmiştir. *Palaestra* (güreş alanı) genellikle *gymnasion*'un ayrılmaz bir parçası ve en karakteristik bölümüdür. Büyük kentlerdeki çok sayıda okul, geç dönemlere kadar özel kurumlardı ve kendi *palaestraları* olmayanlar bir *palaestra* kiralamak ya da genel *gymnasion*ları kullanmak zorundaydı. Antik çağda "okul eğitimi" bedeni ve zihni etkileyen tüm biçim verici etkenleri kapsayan *paideia*'nın ancak bir bölümüydü. Beden eğitimi, ağır spor eğitimi, öğrenim ve genel oyunlar için her yaştan ve sınıftan insan, buralara gelirdi. Pausaniyas'ın da belirttiği gibi (x. 4. 1), *gymnasion* da, agora gibi, polisi (kenti) tamamlayan öğelerden biriydi. Büyük kentlerde bir *palaestra*'nın yanı sıra, iki ya da daha çok *gymnasion* bulunurdu.

*Gymnasion*ların nerede yapılacağını belir-

lenmesinde çeşitli faktörler rol oynamıştır. Dinsel etkiyle ilk *gymnasion*lar kentte saygı gören tanrıların ya da yerel kahramanların kutsal alanına bağlı olarak kurulmuştur. *Gymnasion*larda genellikle Hermes ile Herakles'e tapınılmış, *Gymnasion*lara da çoğunlukla bir tanrı ya da bir kahramanın adı verilmiştir. Değişik koşullar nedeniyle, *gymnasion*lar genellikle, her kentte farklı yerlerde konumlanmıştır. Sokakları dama tahtası gibi planlanan kentlerde *gymnasion* bir ya da birkaç yapı adasını kaplayabiliyordu. Hipodamos'un geliştirdiği planlı kentleşmenin, *gymnasion*ların yanı sıra başka yapıların da dikdörtgen biçiminde ortaya çıkmasını sağladığı düşünülebilir. Genelde baktığımızda *gymnasion*'un kentin planında tanımlanmış özel bir yeri olmadığı da görülmektedir. Miletos'ta agoranın yanında, Priene'nin aşağı *gymnasion*'u agoranın güney ucunda, Strabon'un bahsettiği gibi (xii. 565) Nikaia'daki (İznik) sıra dışı örnekte içinden bakıldığında kentin dört büyük kapısının da görülebildiği merkezi bir yerde kurulmuştur.

Genellikle *gymnasion*lar kentin tam merkezinde konumlanmamıştır.

Antik çağ *gymnasion*larının en tanınmış Atina'daki Akademia'dır. Kentin kuzeybatı kapılarının yaklaşık 1200 metre dışındaki Akademia'nın adının eski bir kahraman olan Akademos'tan, ya da tapınımı Prometheos ya da Hephaistos'unla birleştirilen Hekademos'tan geldiği düşünülmektedir. Burada tanrıça Athena'ya tapını-

lır ve ona adanan kutsal alanda on iki zeytin ağacı yanı sıra Zeus'un, Hermes'in ve Herakles'in de birer sunağı yer alırdı. 4. yüzyılda Atina'nın sur dışındaki üç *gymnasion*'unun her üçü de zaman içinde birer felsefe okulu olmuştur. Bu *gymnasion*lar, siyaset ve ahlak tartışmalarının yapıldığı resmî olmayan konumlarıyla kültür tarihinde akropol ya da agora kadar önemli bir yer almıştır.

Erken dönem *gymnasion*larına ilişkin en fazla arkeolojik bulgu Delphoi *gymnasion*'unda bulunmaktadır. Delphoi *gymnasion*'u, Apollon'un kutsal alanının doğusunda, Pleistos ovasının üzerinde ve Parnassos'un sarp yamaçlarının altında yer almıştır. Bu konumdaki yerin bir *gymnasion*'un gerektirdiği mekânlara göre uyarlanması için yamaç, iki terasa indirilmiştir. Terasların üzerinde MÖ 4. yüzyıla tarihlenen koşu yolları, sütun dizileri, banyo küvetleri ve

bir dalma havuzu bulunan, yanları çevrili düzensiz bir alan; kare biçimli bir *palaestra* ve ek odalar yer almaktadır. 4. yüzyılda ve Helenistik çağda, beden eğitimi ve genel eğitim için sütunlu galeriye açılan ve yanlarda çeşitli odaları bulunan sütunlu, kare bir avluyu kapsayan daha değişik bir yapı ortaya çıkmıştır. Epidauros yakınındaki Asklepios kutsal alanının güneyinde, *stadion*'un hemen doğusunda *gymnasion* olarak tanımlanan 4. yüzyıla tarihlenen yapı, bu tipin en gelişkin örneklerinden sayılır. Çok güzel sütunlu bir avlusu, kuzey yanında çift sıra sütun dizisi vardır. Yapıyı çevreleyen odalar çeşitli biçim ve büyüklüktedir. Kuzey yanın batısında tüm çevresi sütunlu, anıtsal bir *propylon*'u (ana giriş) bulunmaktadır. Yapının ek girişleri de vardır. Roma çağında içine küçük bir tiyatro ya da bir *odeion* yapmak için tümüyle baştan düzenlenmiştir.

Batı Anadolu'da bu döneme ait tipik örnekler Assos (Behramkale), Pergamon (Bergama), Priene (Güllübahçe), Miletos (Balat) ve Stratonikeia (Eskihisar) da yer almaktadır. Plan özellikleri açısından Kıta Yunanistan ve Adalardaki *gymnasion*lardan farklı olarak daha sade bir plan göstermektedirler.

Assos (Behramkale)

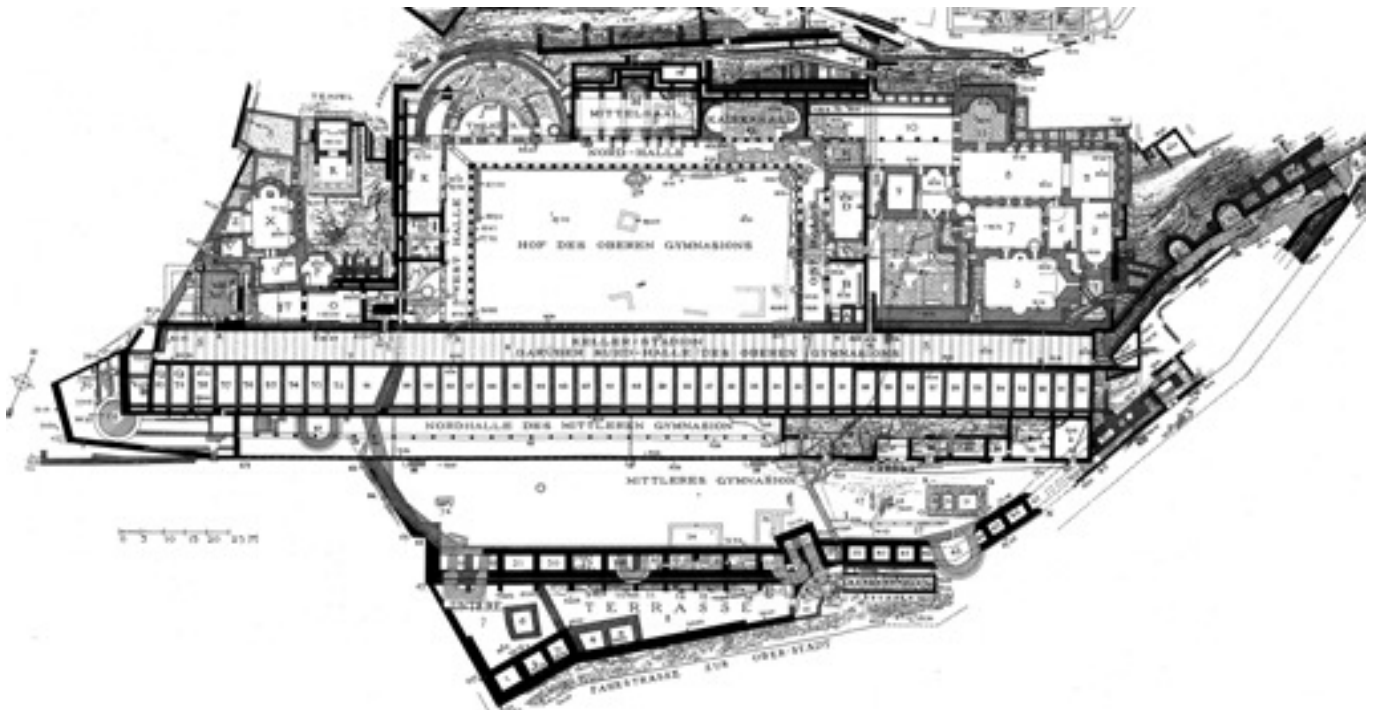
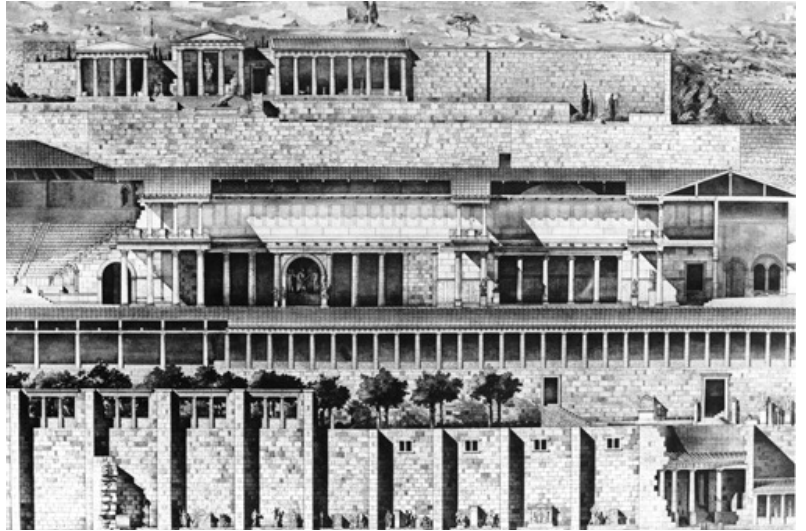
Assos'ta Batı Kapısı'nın yakınında MÖ 2. yüzyılda inşa edilen *gymnasion* bir *palaestra* (açık spor alanı) çevresini saran sütunlu portikoların gerisindeki ders, soyunma, yıkanma ve yemek odalarından oluşan sade bir yapıdır. Ana girişi güneydedir. Kuzey portikonun orta kesiminde

önünde çift sütunu olan Ephebeion yer almaktadır. Kuzey doğu köşesinde ayrı bir yıkanma yeri bulunmaktadır. Ders odaları tek katlıdır.

Pergamon (Bergama)

Pergamon (Bergama) *Gymnasionu* yukarıya doğru genişleyen üç teras üzerine kurulmuş üç ayrı *Gymnasion* biçiminde inşa edilmiştir. Üst terası yetişkinlere, orta terası gençlere, alt terası ise çocuklara ayrılmıştır. Orta bölümünde galerilerle çevrili alanda güreş, disk atma, uzun atlama gibi spor çalışmaları yapıldığı, kuzeydeki galerinin arka bölümündeki salonlarda çeşitli konularda dersler verildiği düşünülmektedir. Bu salonlardan büyük olanı yaklaşık 1000 kişi alabilecek kapasitededir. Güney galerisinin altında bulunan üstü kapalı koşu yolu ise 212 metre uzunluğundaydı. Uzun koşu yolu doğuda Herakles ve Hermes'e adanmış tapınağa açılmakta-

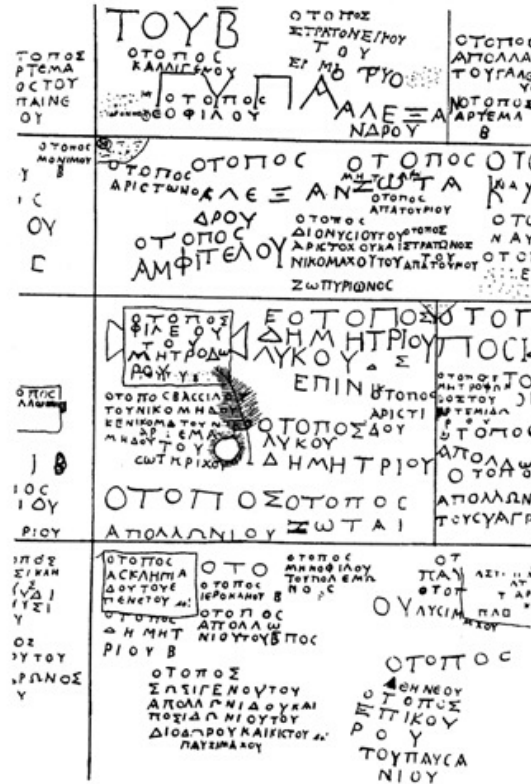
Üstte, Bergama Büyük *Gymnasionu*'nun üç terasının ve Hera Tapınağı'nın rekonstrüksiyon çizimi (kesit).
Alta, Bergama Büyük *Gymnasionu* genel planı.

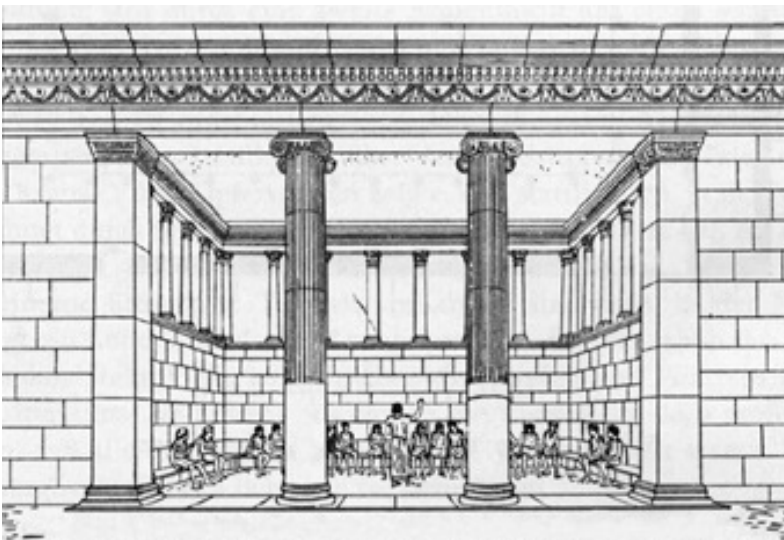
dir. Yarışmalarda başarılı olan gençlerin adları tapınağın duvarlarına yazılmıştır. Küçük çocukların eğitimine ayrılan Aşağı Gymnasion 80 metre uzunluğunda bir terasa kurulmuş yapıardan oluşmaktadır.

Priene (Güllübahçe)

Priene Aşağı Gymnasionu, şehrin en güney ucunda *stadion*'un batısında yer alır. MÖ 130 yıllarında kentin iki zengini Moschion ve Athenopolis tarafından yaptırılmıştır. 2. yüzyıla tarihlenen yapı Milet *gymnasion*'una benzer bir plan gösterir, ancak burada *propylon* güneyde değil, batı taraftadır. Yukarı Gymnasion gibi bu yapı da peristil bir yapıdır. *Palaestra* olarak kullanılmış kare biçimli bir avlusunu dor düzenli

Priene Gymnasionu'nda *ephebeion* bölümü ve öğrencilerin arka duvar üzerinde yazılı isimleri (Schede, 1934).

dört kolonat kuşatmaktadır. Asıl odalar, iki sütunla ön tarafa açılan ders ya da konuşmaların yapıldığı odayla (*ephebeion*) birlikte kuzeyde toplanmıştır. Bu bölüm, yapının öteki bölümünden daha yüksektir. Çok yalın bir *propylon*, yani giriş, bir eksen oluşturarak güney yana değil, batı yanın kuzey ucuna yerleştirilmişti. *Ephebeion* (Ephepler salonu) olarak yorumlanan kuzey tarafta diğerlerine göre biraz daha büyük olan bu mekânda öğrencilere ders verilirdi. Öğrencilerin arka duvar üzerine yazılı isimleri bugün de görülmektedir. Kuzey tarafta batıdan itibaren duvarları mermer kaplı ilk birim yıkama odasıdır (*loutron*). İçinde bel yüksekliğindeki kurnalar, günümüzdekiler gibi kullanılmıştır. Biraz üzerlerinde suyun aktığı taşan oyulmuş bir oluk ya da çörten vardır. Alt taraftaki döşemede ayak yıkama yerleri hâlâ durmaktadır. Diğer mekânların torba odası (*koryceum*), güreşçilerin kumlandıkları oda (*konisterium*) ve yağlanma odası (*eleaotherium*) olarak kullanıldığı düşünülmüştür. *Palaestra*'nın kuzey doğu köşesindeki bir kapıdan koşuların yapıldığı *stadion*'a geçilmektedir. Antik çağın mimarları, Priene Gymnasionu'nun tasarımında hem estetik hem de uygulamaya dönük, çok kullanışlı yalın bir okul planı geliştirmişlerdir.

Miletos (Balat)

Batı Anadolu'da Helenistik dönemin iyi bir örneği Miletos'un kuzey agorasının yanında, MÖ 2. yüzyılda yapılan *gymnasion*'dur. Bouleuterion'dan Delphinion'a devam eden tören yolunun doğusunda, Capito hamamının hemen güneyindedir. Delphinion'da bulunmuş (MÖ 200-199) bir kitabeye göre yapıyı genç çocukların *gymnasion*'u olarak Eudemos vakfettiştir. Güneyde bir *propylon*, ortada dört tarafı kolonlarla çevrili *palaestra* ve kuzey tarafta yan yana beş odadan oluşan bir plana sahiptir. Yapının kuzeyinde görkemli İon sütunlarının arkasında bir dizi odası, oda bulunmayan öteki yanlarında yalın Dor sütunlu galerileri ve güney yanın ortasında da İon düzeninde bir *propylon* vardır. Kuzey yanı daha yüksek olduğundan odalarının, kış güneşini alabildiği düşünülmektedir. Yapının kuzey tarafındaki odalar, Priene Aşağı Gymnasion'a benzer tarzda düzenlenmiştir. *Ephebeion* merkezdedir ve İon düzenli iki sütun arasından dışarıya açılır. *Gymnasion*'a girişi sağlayan *propylon*, dört sütunlu ionik prostil özelliği ile Pergamon Athena temenosundaki II. Eumenes'in yaptırdığı *propylon*'a yakın bir örnektir.

Stratonikeia (Eskihisar)

Stratonikeia'da *gymnasion* olarak tanımlanan yapı, şehrin kuzeybatı kısmında sur duvarlarının yakınında yer alan dikdörtgen planlı, büyük boyutlu bir yapı kompleksidir. *Gymnasion*'un araştırılan kuzey kenarında ortada yarım daire planlı bir eksedra ve bunun iki yanında dikdörtgen planlı ikişer büyük oda bulunmaktadır. Plan özellikleri açısından Milet Helenistik Gymnasiyonu ile Priene Aşağı Gymnasiyonu'na benzetmekle birlikte boyut olarak onlardan oldukça büyüktür. Mimari bezeme özelliklerine göre MÖ 2. yüzyıl içerisinde yapıldığı, tahminen MS 140 depreminden sonra MS 2. yüzyıl ortalarında şehir kapısının yapıldığı dönemde bir onarım geçirdiği düşünülmektedir.

Roma döneminde *gymnasion*lar büyük değişiklikler geçirmiş ve Romalıların hamam geleneği ile birleştirilmiştir. Böylece Roma kültüre has yeni bir yapı tipi ortaya çıkmış ve Roma kentlerinin vazgeçilmez bir unsuru olmuştur. Günümüzde almanca konuşulan ülkelerde *gymnasium* genellikle bizdeki lise dengi okullara verilen adda yaşamaktadır. Ancak atletizm ya da sporla bir ilişkisi yoktur. İngilizce konuşulan ülkelerde ise sözcük genel olarak beden eğitimi çalışmalarını yapılan bir salon ya da yapıyı tanımlamaktadır.

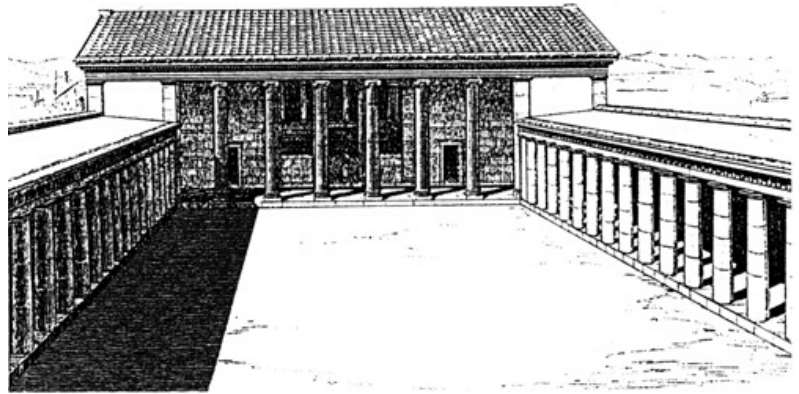
Nezih Başgelen, Arkeolog, Editör

Kaynakça:

- Akurgal, E. (1995) *Anadolu Uygarlıkları*, İstanbul.
- Bean, G.E. (1989) *Turkey Beyond the Meander*.
- Clarke, J.T. (1882) *Report on the Investigations at Assos* (1881), Boston.
- Delorme, J. (1960) *Gymnasion*, Paris.
- Furtwängler, A. (1905) *Die Bedeutung der Gymnastik in der Griechischen Kunst*, Teubner.
- Harris, H.A. (1972) *Sport in Greece and Rome*, Cornell University Press.
- Kah, D. ve Scholz, P. (2004) *Das hellenistische Gymnasion. Wissenskultur und gesellschaftlicher Wandel*, 8, Akademie Verlag, Berlin.
- Kleiner, G. (1968) Die Ruinen von Milet, s.89-92.
- Krischen, F. (1923-24) "Das Hellenistische Gymnasion von Priene" *JdI*, 38-39.
- Mert, İ. H. (2001) "Anadolu Gymnasionları ve Stratonikeia Gymnasiyonu", *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 101-102, s.3-18.
- Miller, Stephen G. (2004) *Ancient Greek Athletics*, Yale University Press, London.
- Oehler, J. (2005) "Gymnasion", *RE*, VII 2 (1912).
- Sansone, D. (1988) *Greek Athletics and the Genesis of Sport*, University of California Press.
- Schazmann, P. (1923) *Altertümer von Pergamon*, Band VI, Das Gymnasion.
- Schede, M. (1965) Die Ruinen von Priene, Berlin.
- Schneider, K. (1909) *Die Griechischen Gymnasien und Palaestren*, 13.
- Serdaroğlu, Ü. (1996) *Assos (Behramkale)*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Sweet, W. (1987) *Sport and Recreation in Ancient Greece*, Oxford University Press.

- van Nijf, O. (1999) "Athletics, Festivals and Greek Identity in the Roman East", *PCPS*, 45, 176-200.
- von Gerkan, A.F.; Krischen, F. (1928) *Thermen und Palaestren*, Milet 1/9.
- Whycherley, R.E. (1991) *Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu?*, çev. N. Başgelen - N. Nirven, İstanbul.
- Wiegand, T. (1928) *Gymnasien, Thermen und Palaestren in Milet*, Berlin.
- Wiegand, T.; Schrader, H. (1904) *Priene*, 265-275.
- Yegül, F.K. (1975) *The Bath-Gymnasion Complex in Asia Minor During the Imperial Roman Age*, (Doktora Tezi) Harvard University.
- Zschietzschmann, W. (1961) *Wettkampf und Übungsstätten in Griechenland*, II Palästra-Gymnasion.

Miletos Helenistik Gymnasiyonu.

Public Sport Areas and Anatolian Gymnasiums in Urban Life in Archaic Period – An Overview

Physical training and sport had a significant role in the urban life during the archaic period. Specific public spaces –gymnasiums– were assigned for boys and young men where they could run, ride horse, box and wrestle together with a trainer. Although the gymnasiums (built by the urban government) were usually aimed to grow up good soldiers in, one of the aims were to achieve a perfect accordance between the physical and mental training. Philosophy, literature and music were also taught in those places where naked young men did physical training and which also included public libraries. Thus, they were the centers of mental training as well as physical one.

In time gymnasiums developed and became indispensable places in the archaic period urban life and some structures were also added to them such as stoas, public baths, dressing halls, storehouses, classes, speech halls etc. The palaestra (wrestling area) was an inseparable and the most characteristic part of the gymnasium. In large cities there were two or more gymnasiums together with a palaestra.

In the article, the typical gymnasiums of the west Anatolia such as the ones in Assos (Behramkale), Pergamon (Bergama), Priene (Güllübağçe), Miletos (Balat) ve Stratonikeia (Eskihisar) are dealt with. They have simpler plan characteristics different from the gymnasiums of Greece and its islands.

Sağlam Kafa Sağlıklı Şehirde (mi) Bulunur(?)

Mehmet Rifat Akbulut

Spor ve kent; kent planlama ve kentbilim yazınının kentsel tarih, kent ekonomisi, kent sosyolojisi, kentsel modeller ve sistemler, kent planlama kuramları, kentsel ulaşım ve altyapı, kentsel mekân tipolojisi, imar ve planlama hukuku vs. gibi, konunun önde gelen başlıkları yanında, görece az düşünülüp az araştırılmış ve az yazılmış; yani oldukça göz ardı edilmiş konular arasında yer alır. Diğer bir deyişle spor ve kent ilişkileri, konunun ilgilileri ve uzmanları arasında pek de ilgi çekmemiş, ilginç bulunmamış bir alanı oluşturmaktadır. Bunun Türkçe yazın içinde, dünyada da böyle olduğu söylenebilir. Peki, spor ve kent akademik bir irdeleme çerçevesinde nasıl bir araya getirilebilir, nasıl buluşturulabilir? Tarihsel süreç içinde spora yüklenen değerler ile bunun mekâna yansımaları olarak spor yapılarının kent içindeki konum ve anlamlarını tartışmak, konuyu oldukça açıklayıcı ve toparlayıcı olabilir. Burada da olabildiğince böyle bir yaklaşıma sadık kalınacaktır.

“Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur.”

Bu özdeyiş şehirler için de genelleştirilebilir mi? Sağlıklı birey ile sağlıklı toplum, ve sağlıklı beden ile sağlıklı kent arasındaki ilişki herhalde sanabileceğimizden daha dolaysız olmalıdır. Kenti pekâlâ toplumun bedeni gibi görmek de mümkündür. Şu halde toplumun tıpkı bir beden gibi, içinde yer aldığı kentin sağlığı, toplumun sağlığının da vazgeçilmez bir koşulu olacaktır.

Antik Yunan dünyasında sporun, ideal beden ya da erkek bedeninin idealleştirilmesi anlayışıyla da yakın anlam bağlarına sahip olduğu görülür. Spor bu çerçevede ideal toplumu inşa etmenin de yollarından biri olarak görülüyor olmalıydı. İdeal insan bedeninin (burada

özellikle erkek cinsiyetinde idealleştirilmiş insan bedeni) sporla yaratılması ile erkek egemen Antik Yunan toplumunda ideal toplum ve ideal kentin spor yardımı ve katkısıyla inşa edilmesi arasında bir ilgi ve paralellik olmalıydı. Görünen odur ki, sağlıklı beden ile sağlıklı toplumu birbirine yakınlaştıran ya da buluşturan sporun sağlık ve erdemle olan ilişkisiydi. Bu ilişki de anlaşılan Antik filozoflar tarafından fazlasıyla önemseniyor ve vurgulanıyordu. Dolayısıyla erdemli ve erdemli bir yaşamı arayan filozof için spor, göz ardı edilemeyecek bir mihenk taşıydı. Diğer bir deyişle, vücudun ölçülü biçimde gelişmesini sağlayan bir beden eğitimi ve beden terbiyesi yöntemi olarak ideal bedeni inşa etmenin bir aracı olan spor, aynı zamanda ideal kenti biçimlendirmenin de yollarından biriydi.

Antik dünyanın ünlü filozofu Platon (Eflatun), ideal toplum ve toplum düzenini tartıştığı *Devlet* adlı eserinde şu diyaloglara yer verir:

– Bence, eğer iyi kurulduysa, kent her yönden iyidir...

– O halde, kentin bilge, gözüpek, ölçülü ve adaletli olduğu apaçık.¹ (Platon, 1998:82)

Platon devam eder:

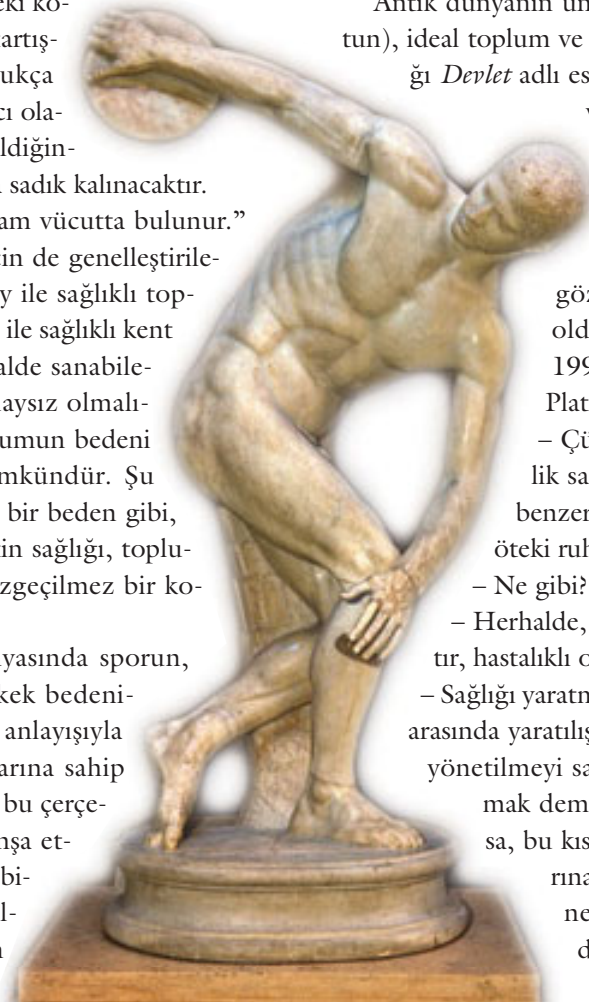
– Çünkü, adalet ve adaletsizlik sağlıklı ve hastalıklı şeylere benzer; yalnızca biri vücuttadır, öteki ruhta.

– Ne gibi?

– Herhalde, sağlıklı olan sağlığı yaratır, hastalıklı olan da hastalığı...

– Sağlığı yaratmak da, vücuttaki kısımlar arasında yaratılışlarına göre yönetmek ve yönetilmeyi sağlayacak bir düzen kurmak demektir. Hastalık yaratmaksa, bu kısımlar arasında yaratılışlarına aykırı yönetmeyi ve yönetilmeyi sağlayacak bir düzen kurmaktır. (Platon, 1998:112)

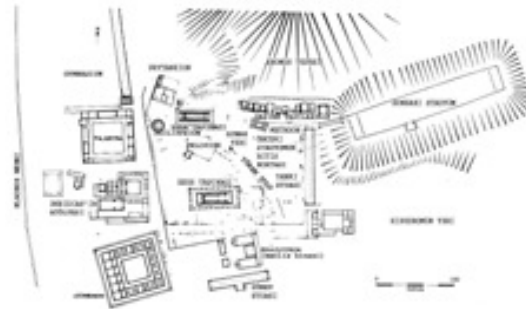
Diskobolos, Disk Atan Atlet. Öne doğru eğilmiş kaslı, sağlıklı ve son derece orantılı bedeniyle geriye doğru uzanmış, gergin sağ kolu ve eliyle kavradığı diski atmaya hazırlanan atletin tam da o anda, zamanda donmuş hareketi. Bu aynı zamanda bir idealin, belki de olabilecek en mükemmel insan bedeninin de taşayontulmuş ebedi bir ifadesidir. Antik dönemin ünlü Yunan yontucusu Myron'un MÖ 5. yüzyıla ait ideal insan bedenine adanmış ünlü eseri, yaşadığı çağ ve kültürde sporun anlamını muhtemelen en iyi anlatan ve temsil eden simgelerden birisidir. Aslı tunçtan olan bu heykelin günümüze aslına uygun yalnızca iki kopyası ulaşabilmiştir.

Antik Yunan kültürü temelde bir açık hava uygarlığıydı. Akdeniz'in ılıman iklimi toplumsal yaşam ve faaliyetlerin yılın büyük bölümünde açık havada gerçekleştirilebilmesine imkân sağlıyordu. Bundan dolayı tiyatro, toplantı mekânları, agora gibi mekân ve yapılar genellikle üstleri ya açık ya da yarı açık, yani üstü kapalı yapıları açık olarak inşa ediliyordu. Spor yapılarının da benzer şekilde üstleri açıktı. Antik Yunan toplumunda sporun yeri ve anlamı günümüzdekiyle kimi benzerlikler taşımasına karşın beklenilebileceği gibi önemli farklılıklara da sahipti. Sporun antik çağlarda, Helenistik ve Roma dünyasında kentlerin başlıca donanımları arasında yer aldığı bilinen bir gerçektir. Öyle ki, bu kentlerde varlıklarının izleri çeşitli biçimlerde günümüze ulaşmış olan sporla ilgili gymnasium, stadyum, hipodrom, arena gibi çeşitli uzmanlaşmış donatılar geliştirilmişti. Spor yapıları yani "gymnasiumlar" Antik Yunan kentlerinin akropol, agora, tapınak, tiyatro ya da surlar gibi başlıca fiziksel ve mekânsal öğeleri arasında yer alıyordu. Akademi olarak da adlandırılan ve çoğu kez başlı başına bir yapı olmaktan çok, yarı açık yapıların sınırlarını tanımladığı açık bir mekân olarak işlev gören bu yerler, bazı kentlerde surların dışında olabiliyordu. Zira spor alanları aynı zamanda sur dışında, şehirlerin, yurttaşlar ordusunun askerî eğitimlerine ayrılmış yerlerinde, bu eğitim alanlarıyla bir arada bulunabiliyordu. Bu da Antik Yunan toplumunda sporun, askerî becerilerle de yakından ilişkilendirilmiş olduğuna işaret etmektedir.

Akademi ve Lyceum'a (bugünkü "lise"nin atası) felsefe okulları olarak ilave bir işlev kazandırılması, sırasıyla Platon ve Aristo ile gerçekleşmişti (Tomlinson, 2003:111). Ancak Priene gibi taşranın küçük kentlerinin kendi askerî güçleri olmasına karşın askerî faaliyetlerin ağırlığı Atina gibi merkezlerdeki kraliyet ordularına bırakılmış olduğundan spor donatıları da askerî anlamlardan daha hafiflemiş olarak sur içinde yer alabiliyordu. Nitekim, Atinalı gençlerin MÖ 5. yüzyıldaki askerî eğitimlerinden geçmeyen Prieneliler, gymnasiumlarından birini kent merkezi yakınında, diğerini de bitişiğindeki stadyumla birlikte sur duvarlarının içinde inşa etmişlerdi. Antik Yunanistan'da büyük ilgi çeken ve kalabalıklar toplayan, çeşitli spor oyunları düzenleniyordu. Bunlar; Delphoi'de Pythia Oyunları², Peloponnesos'da Nemea Oyunları, Korinthos'da Poseidon şerefine Kistak Oyunları, Büyük Panathenaia'ya eşlik eden oyunlardı. Fakat hiç şüphesiz Antik Yunan toplumunun spora en büyük katkısı

"olimpiyat oyunları" idi. Olimpiyat oyunları ilk kez MÖ 776'da Olympia'da düzenlenmişti. Dört yılda bir düzenlenen olimpiyat oyunlarına öylesine önem veriliyordu ki, bu oyunlar için bilindiği gibi çeşitli özel düzenlemeler yapılıyordu. Bütün sitelere yollanan özel ulaklarla oyunlar süresince Kutsal Barış ilan ediliyor, silahlı çatışmalara ara veriliyor, mahkûmların idamı durduruluyordu. Olimpiyat oyunları, Yunanistan'da MÖ 2. yüzyılda başlayan Roma egemenliği ile birlikte sönmeye yüz tutarken, giderek dövüş sporlarına dayalı seyirlik oyunlara dönüşür. Nihayet, İmparator I. Theodosius tarafından MS 393'te olimpiyat oyunlarına tamamen son verilir.

Antik Roma'da sporun yarışmacı ve rekabet boyutu abartılmış, seyirlik özellikleriyle öne çıkan bir faaliyet haline geldiğini söylemek mümkündür. Bu açıdan, Romalıların, en büyüğü ve tanınmış Roma'daki Coliseum olan arena ya da hipodrom gibi, spor faaliyetinin gerçekleştirilmesinden çok seyrine yönelik, kimi zaman büyük boyutlu kamusal yapılar inşa etmiş olma nedenleri daha iyi anlaşılır. Zira Roma, sporun başka bir yüzünün daha farkına varmış ve bundan olabildiğince yararlanmıştı. Bu da kitlesel seyir sporlarının toplumsal denetim açısından sağladığı gücü. Bu açıdan Roma uygarlığında sporun ideal beden-toplum-ideal düzen bağlamından soyutlanarak, daha yüksek siyasi amaçlar ya da gündelik politika için bir araç haline dönüştürülmüş olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Roma'nın tarih ve uygarlık sahnesinden çekilmesinin ardından Avrupa, Yakındoğu ve Akdeniz dünyasında uzun yüzyıllar sürecektir bir kent uygarlığı ve emperyal güç boşluğu ortaya çıkar. Ortaçağ olarak adlandırılan bu dönemde anılan coğrafya içindeki kentler mekânsal ve fiziksel özellikler açısından derin ve sarsıcı bir gerileme yaşayacaktır. Roma'nın bıraktığı kent toplumları ve anıtsal kent yapıları artık böylesine toplumsal ve fiziksel yapıların ve donanımların sürekliliğini sağlayacak emperyal bir teşkilatın eksikliği nedeniyle yok olur ya da yok olmaya terk edilirken, Roma'nın izleri nispeten ve yeterince güçlü olmadan uzunca bir süre daha Bizans ya da Doğu

İlk olimpiyat oyunlarının düzenlendiği Antik Olympia planında da görüldüğü gibi, spor alanında kendi başına bir faaliyet yerine, gündelik yaşamdaki din, sanat, edebiyat, eğitim ve hatta mali konular gibi çeşitli konularla bir arada değerlendiriliyor ve mekânsal boyutunu, bütüncül bir plandan çok, heterojen bir mekân oluşumu içinde buluyordu (Tomlinson, 2003:86).

Roma’da yaşamaya devam eder.

Roma ve Bizans’ın ardından Anadolu coğrafyasında spor ve kent ilişkisi daha farklı bir seyir izlemiştir. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Anadolu’da güreş gibi, bireysel dövüş, atıcılık gibi bireysel rekabet ya da cirit gibi takım rekabetine dayalı sporlar kırsal çevrede olduğu kadar kentlerde de yaygın olarak yapıyordu. Osmanlı devlet yönetimi önemli ölçüde askerî sınıfa dayandığından bu sporların yaygınlığı olağan bir durumdu. Bu sporlar kentin hemen çeperlerinde yer alan çayır, açık alan ve hatta mesirelerde yapıyordu. İstanbul’un kimi semt ya da sokak adlarında bugün bu eski spor faaliyetlerinin anıları izlenebilmektedir. Okçuluk yarışmalarının yapıldığı Okmeydanı, atış müsabakalarındaki nişan taşlarından Nişantaşı, askerî talimler kadar binicilik oyunlarının da düzenlendiği, Haydarpaşa’dan Kozyatağı’na dek uzanan Uzunçayır bunlardan birkaçıdır. Yine de ne Selçuklu ne Osmanlı ne de çağdaşları Avrupa’da bu çağlarda henüz uzmanlaşmış spor yapılarından söz etmek mümkündür.

Sporun kentsel yaşam ve mekânda yeniden ortaya çıkması ve günümüzdeki anlamına kavuşması için modern zamanları beklemek gerekecektir. Sonrası da, önemli ölçüde kent planlaması ile sporun birlikte yürüyüşü şeklinde gerçekleşecektir. İnsanlık yeni bir zamana doğru ilerlemektedir. Önce ileriye doğru atılacak her yeni adım ve atılımda olduğu gibi gerekli koşulları belirleyecektir. Ortaçağdan kalma sıkışık, yıpranmış, ışısız, altyapısız kentsel dokuların içinde ortaya çıkan ve gelişen Endüstri Devrimi bir süre sonra bilindiği gibi bu kentleri yaşanmaz hale getirecektir. Sanayinin kırdan endüstri merkezlerine çektiği göç sonucu eski, köhne kentsel dokulardaki aşırı nüfus yığılması, sanayinin yarattığı çevre kirliliği ile birleşerek ortaya ölümcül bir karışım çıkarır. Her türlü tasavvurun ötesine geçecek bir yoksulluk, neredeyse ünlü veba salgınlarıyla kıyaslanabilecek salgın hastalık ve kitlesel ölümler ve tüm bunların yarattığı sonu gelmez insan trajedileri irili ufaklı yeni başlangıçlar için gerekli şartları olgunlaştırır. Kitlesel hastalık ve ölümlerin neden olduğu işgücü kaybı sonucu 1830’ların başlarında İngiltere’de oluşturulan bir Kraliyet Araştırma Komisyonu bu gidişe karşı iki tılsımlı reçete önerir ki, bu reçetelerin etki güçleri ve geçerlikleri zaman içinde birçok coğrafyada pek çok kez sınanacaktır: Hijyen ve planlama. Komisyonun önerileri 1835’de Kamu Sağlığı Yasası (*Public Health Act*) ile hayata geçirilecektir.

Beden sağlığı ile koruyucu kamu sağlığının, planlı yerleşme anlayışı ile birlikte Batı toplumlarını ve kentlerini yeniden biçimlendirmesi en azından bir yüzyılı bulacaktır. Önce toplum sağlığı kaygısıyla kent parkları ortaya çıkacaktır Batı kentlerinde. Başta Fransa olmak üzere 19. yüzyıl boyunca Batı başkentlerinin içinde ya da çevrelerindeki saltanat mülkü, geniş bahçeler, ormanlar, koruluklar ya da çayırar giderek belediye gibi ortak kamusal yönetimler altında halka açılacak ve topluma nefes aldırın yeni kent parkları olacaktır. Bu dönüşümde sermaye birikiminin sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi için işgücünün yeniden üretimine yönelik toplum sağlığı anlayışı da hiç şüphesiz yadsınamayacak bir rol alacaktır. 19. yüzyılın endüstri toplumunun yeni burjuva kentini inşa etme ve kentlerin yeşillendirilmesi yarışında Paris ve Viyana başı çekecektir. Bu gelişmelerle eş zamanlı olarak özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında Batı toplumlarında kurumsal takım sporlarının ortaya çıkması ve insan bedenine yönelik daha özgürlükçü bir bakış ve anlayışın yanı sıra tıp alanındaki koruyucu hekimlik ve sağlık da sporun modern toplum içindeki yerini, dolayısıyla modern kent bünyesindeki konumunu belirleyici gelişmeler olacaktır.

Yine de spor yapılarını modern kentlerin değişmez bir ögesi olarak görmek için 20. yüzyılı beklemek gerekecektir. Modern spor yapılarının özellikle de özgün bir yapı türü olarak “stadyum”un ortaya çıkmasında olimpik hareket ve olimpiyatların belirleyici katkısının olduğu açıktır. Bu oluşumu destekleyecek diğer önemli gelişmeler ise, popüler kültür ve kitle iletişim araçlarında gerçekleşir. Stadyumu bütünüyle yeni bir yapı türü olarak görmek şüphesiz yanlıştır. Plan tipolojisi ve tasarım özellikleri açısından modern stadyumu; Antik Yunan stadyumu ile daha çok Antik Roma arenası ve hipodromunun karışımından türemiş bir yeniden yorum olarak değerlendirmek gerekir.

Yine de başta stadyum olmak üzere sporun ve spor yapılarının modern kentlerin ve kent yaşamının değişmez fiziksel öğelerinden ve temel donatılarından biri haline gelmesi 20. yüzyıl başlarında “modernist” kent planlaması anlayışı ile gerçekleşir. Modernist kent planlaması, endüstriyel üretim ilişkilerine ve toplum sağlığına dayalı yeni bir kentsel çevre tasarımlarken aynı zamanda yeni bir yaşam biçimi de önermektedir. Modernist kent planlamasının yeni kent yaşamını “yaşam”, “çalışma”, “eğlence-dinlenme” ve “dolaşım” olarak dört ana başlık altında dü-

zenleme yaklaşımı kentlerin de “iskân”, “iş-çalışma”, “yeşil alanlar ve rekreasyon alanları” ve “ulaşım” olmak üzere dört temel bölgeye ayrılarak planlanması ve tasarımı sonucunu ortaya çıkarır. Bu yeni planlama yaklaşımı içinde spor ve spor alanları da “eğlence-dinlenme” ile buna karşılık gelen “yeşil alanlar ve rekreasyon alanları” başlığı altında yerini bulur. Sporun toplumun gereksinimlerinden biri olarak kabul edilmeye başlanması ile spor yapı ve tesisleri de modern kentin temel donatılarından biri haline gelir. Spor yapı ve alanlarının temel bir kentsel donatı olarak kabul edilmesinin yeni bir anlayışın yanı sıra aynı zamanda iki önemli kabulü de birlikte getirdiği görülür:

- Spor, toplum yaşamı ve halk sağlığının vazgeçilmez bir parçasıdır.

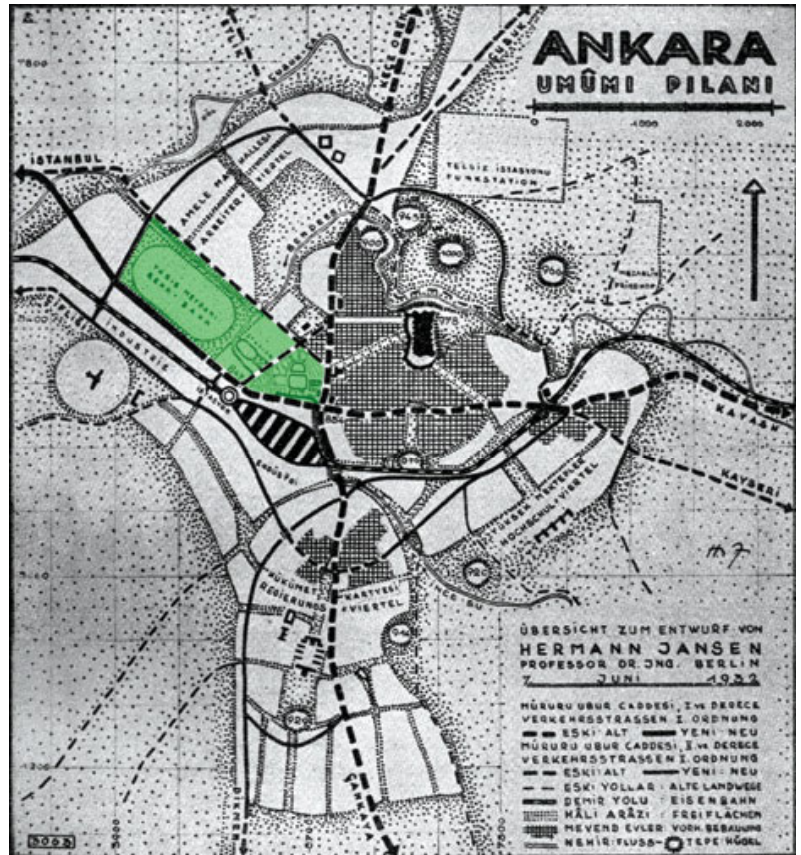
- Sporla ilgili yapı, donatı ve düzenlemelerin gerçekleştirilmesi başta kamu otoritelerinin sorumluluğunda temel bir kamu görevidir.

Hermann Jansen'in 1932'de onaylanan Ankara İmar Planı, Türkiye'de sporla ilgili yapı ve kullanımların temel kentsel donatılar arasında değerlendirilmesi açısından bir ilki oluşturur. Her ne kadar Jansen'i tam olarak modernist akım içinde değerlendirmek mümkün olmasa da, Jansen Planı'nın modern kent planlamasının konuya yaklaşımının iyi bir örneğini oluşturduğu söylenebilir. Jansen, raporunda “Serbest Sahalar” başlığı altında konuyu şu şekilde ele alır: “Onlar ne şekilde vücuda getirilirse getirilsinler hayatı ferahlandırıcı amiller olarak bizce kabul edilmelidirler. Mesela, parklar, gezinti yolları, spor meydanları, küçük bahçeler, ormanlar ve ila... açık yerlerin teşkilinde ve kuruluşunda, hareketle istirahat fikri esas tutulmalıdır. Bu günkü modern insan için sade bir parkta oturupta yaslanmak istirahat etmek değildir. Bu gün spor öğretiyor ki: en iyi istirahat adalelerin ve dahili azanın mütecanis hareketlerle ancak kabil olur.” (Jansen, 1937:11) Jansen, “Spor Sahaları” başlığında da konuya değinir: “Yakın zamanlara kadar Türkiye'de vücut idmanları fikri, tamamı ile tanınmamış bir şey idi. Fakat yeni hükümet arkasını bırakmıyarak bunu tamim etmiş ve gençlikte çok büyük rağbet uyandırmıştır. Sporun ve spora ait alakanın ne derece millileştiğini Türkiyenin Alamyada kış sporları olimpiyadına ve yine yaz olimpiyadına takımlar göndererek ve takımların yine oldukça muvaffakiyet kazandıkları çok canlı bir hakikatır.” (Jansen, 1937:34) İmar planında hipodrom ve stadyum gibi spor yapılarının yanı sıra Gençlik Parkı içinde de çeşitli sportif kullanım-

lara yer veren Jansen, raporunda da bu yapıları ayrı bir başlık altında ele alır: “Oyun ve spor meydan ve sahaları yeni imar planında geniş yerler alırlar. Belki en büyük saha hissesi de hipodrom ile stadyoma ayrılmıştır... Gençlik Parkı-Stadyom Hipodromun sırası ile mes'ut bir serbest saha zenciri teşkil etmesiyle Ankara bütün şehirler için numune olabilecektir... Hipodrom ve stadyom binaları İtalyan mimarı Wiotti Wioli tarafından yapılarak ve planlarına istinaden de teferruat ve yürüyüş caddesi vücuda getirilmiştir.” (Jansen, 1937:34) Jansen raporundan Ankara İmar Planı'nda spor alanlarının yerleri ve konumlandırılmasında 1936 Berlin Olimpiyatları başmimarı Carl Diem'le birlikte çalışıldığı ve Diem'in Ankara'ya gelerek bu konuda ortak bir proje hazırlanmış olduğu anlaşılmaktadır (Jansen, 1937:34). Jansen, raporunda devamla şunları belirtir: “Büyük spor saha ve meydanlarının yanında muhtelif şehir kısımlarında halk spor meydanları da tesis edilmiştir. ...iki spor sahası birisinde koşu yerleri, tenis sahası, kapalı yüzme havuzu güneş banyo yerleri birleştirilmiştir... Ayrıca, küçük spor meydanları da, her yapılan ve yapılacak mektep yanında tesis edilmektedir. Ankara imarının bitmesinden sonra halkın vücut terbiyesine lazım olan her şey mevcut olacaktır.” (Jansen,1937:35-36).

Spor tesisleri hiç şüphesiz kent kültürüne toplumsal yaşam pratiği içinde sportif, sosyal ve

Jansen'in 1932'de onaylanan Ankara İmar Planı'nda Hipodrom, Stadyum ve Gençlik Parkı'nın konumları (Jansen, 1937).

ekonomik katkılarda bulunan önemli kentsel yapılarıdır. Günümüzde spor yapıları ya da donatılarının en başta gelenini oluşturan “stadyum”, aynı zamanda popüler kültürün de anısal bir imgesi haline gelmiştir. Stadyumun doğası gereği boyutlarının büyüklüğünden kaynaklanan anıtsallık ve geniş kitleleri aynı mekân içinde, görsel ve ses iletişiminin kolay sağlanabildiği bir ortamda buluşturabilmesi özelliği, çeşitli şekillerde ve elbette gereğince değerlendirilecektir. Stadyum geniş kitleleri etkilemek, belirli bir amaç doğrultusunda yönlendirebilmek, ortak duygu, heyecan ve düşünceler yaratabilmek (hatta gereğinde gözetim altında tutabilmek) için oldukça ideal bir ortam ve araçtır. Üstelik tüm bu ortak paylaşımların her zaman sporla doğrudan ya da dolaylı bir ilişkisinin olması da gerekmemektedir. Stadyumların spor gösterileri yanı sıra çeşitli siyasi veya toplumsal gösteriler ya da konserler için de kullanılagelmesi bunun göstergelerinden biridir.

Spordan, özellikle de futbol gibi belirli kitle sporlarından kimi zaman siyasi amaçlarla toplumun denetim altında tutulması için yararlanılması Antik Roma'nın olduğu kadar son yüzyıl spor tarihinin de gerçekleri arasında yer alır. Portekiz Diktatörü Salazar'ın daha sonra hemen tüm 20. yüzyıl Latin diktatörlüklerinin benimsediği tılsımlı “3F: fado-fiesta-futbol” for-

mülü bu alanda en iyi bilinen ve en tekrarlanmış örneklerden biridir. Şüphesiz siyaset-spor ilişkisinde dile getirilebilecek pek çok örnek bulunabilir. Ancak unutulmaması gereken nokta, tüm bu ilişkide stadyum ya da benzeri spor yapılarının oynadığı belirleyici roldür. Bu anlamda stadyumun gücünü en iyi kullananlardan birisi de şüphesiz Hitler ve Nazi Almanyası olur. Naziler, stadyumu spor karşılaşmalarının ötesinde törensel toplantılar ve toplumsal büyülenme mekânları olarak kullanırken, stadyum mimarisini de abartılı bir anıtsallıkla yeniden tanımladılar. Daha sonraları ise stadyum ve benzeri spor yapılarının toplumsal gücü, televizyon gibi kitle iletişim araçlarıyla pekişerek artar. Geniş kitleleri toplayan büyük spor yapıları ve bunu yansıtan televizyon yayınları sayesinde siyasi iktidarlar dolaylı yoldan da toplumsal denetim ve yönlendirmeye başvurur.

Günümüzde sporun anlamı ve yeri nedir? Neden spor yapılmaktadır? Bu sorular sporun toplumsal ve mekânsal yeri ve anlamını kavrayabilmek için kritik öneme sahiptir. Günümüzün en yaygın ve en ilgi çeken sporu olarak futbol, günümüz sporunu kavrayabilmek için de son derece uygun bir örnek durumundadır. Futbolun geçirdiği değişim ve çelişkiler, spor için de oldukça genelleştirilebilir özelliklere sahiptir. Yerinde bir tespite göre, futbol sahaları özellikle Avrupa'da uzunca bir süre sadece marjinal alanlar olmuştur. Burada çok yönlü bir marjinalite söz konusudur. Sadece mekânsal değil ancak ait olunan toplumun iktisadi ve kültürel yapısı içinde de bir marjinalite söz edilebilir (Bale, 1993:2). Gerçekten de futbol yakın zamanlara kadar hemen sadece alt kültürlerin ve alt gelir gruplarının ilgi alanında görülmüştür. Daha çok kentin kenar mahallelerinde ya da sanayi bölgelerinde, imkânları sınırlı kulüplerin hâkimiyetindeki bir spor faaliyetinin mekânlarının da çoğu kez kentin varoşlarında küçük, bakımsız, basit konforlu sahalarda gerçekleşmesi

İnönü Stadyumu mermer kitabesi. Aynı zamanda Erken Cumhuriyet Dönemi modernleşmesinin spor-ideal toplum bağlamını inşa etme çabasının da bir ifadesi.

Büyük şehir stadyumları, Erken Cumhuriyet Dönemi katıksız modernleşme anlayışı tarafından “modern” ve “sağlıklı” bir toplum ve kentler inşa etme yolunda işlevsel olduğu kadar sembol yapılarından da biri olarak algılanmıştır. İnşa edildiği yıllarda İstanbul Belediyesi yayınlarında İnönü Stadyumu'na ait görüntüler (İstanbul Belediyesi, 1949:101-103).

olağan bir durumdur. Ancak bu değerlendirme- nin daha çok Batı Avrupa için geçerli olduğu unutulmamalıdır. Bununla birlikte ünlü İngiliz mimarlık tarihçisi Nikolaus Pevsner, küçük ya da büyük, basit ya da konforlu, futbol stadyumlarını İngiltere'nin gerçek "halk katedralleri" olarak tanımlar (Bale, 1993:3). Türkiye'de de belli başlı büyük kulüpler dışında futbolun durumunu tanımlamak için yukarıda yer alan ifadelerin bir ölçüde geçerli olabileceği söylenebilir. Bir farkla ki, Türkiye'de stadyumların inşası uzun süre kamunun sorumluluğunda görüldüğünden -ki, bu durum hâlâ kısmen geçerliğini korumaktadır- stadyumların mekânsal açıdan marjinal konumlarda olduğunu söylemek birçok örnekte pek mümkün değildir.

Spor ve çağdaş kent ilişkisi çerçevesindeki önemli tespitlerden birisi de, 20. yüzyılda modern olimpiyat hareketiyle birlikte ortaya çıkan gösterişli spor kompleksleri anlayışının kentsel prestij ve mekân kalitesiyle olan yakın bağları ile bu çerçevede giderek öne çıkan büyük spor mekânlarının tasarımı pratiğidir. Şüphesiz 20. yüzyıl boyunca sporda sermaye etkisinin artması ve sporun ticari boyutunun büyüyerek, giderek çok taraflı, kapsamlı bir küresel endüstri haline gelmesi, sporun mekânsal boyutunu da çok değiştirmiştir. Profesyonel sporcuların olimpiyatların kimi dallarında bile kabul görmesi, yaşadığımız çağda bir spor etkinliğinden çok spor endüstrisinden söz edilmesi gerekliliğini vurgulayan örneklerden sadece biridir. Bugün artık spor, ekonomik değeri olan ya da olmayan veya az ya da çok olan faaliyetler ve organizasyonlar olarak sınıflandırılmaktadır. Olimpiyatlar, futbol, basketbol türü bazı takım sporları şampiyonaları,

büyük kulüplerin karşılaşmaları gibi seyir değeri yüksek spor organizasyonlarının mekânları da kentlerin prestij yapıları ya da bölgeleri haline gelmiştir. Bu anlamda örneğin büyük kulüplerin yeni konforlu ve yüksek teknoloji stadyumlarını ya da tesislerini marjinal mekânlar olarak tanımlamak mümkün değildir. Artan seyir değeri, bununla doğru orantılı bir ekonomik değer ve seçkinleşme yaratırken taraftar veya seyirci profillerinde de radikal değişimleri zorunlu kılmaktadır. Artık futbol stadyumları birer "halk mabedi" değil, sermayenin prestij anıtlarına dönüşmektedir. Yeni stadyum yapılarının giderek birer spor yapısından çok, alışveriş ve iş merkezleri, konaklama birimleri, eğlence mekânları vb. çok işlevli birer tüketim kompleksi şeklinde tasarlanması, bu dönüşümün en belirgin göstergelerinden biridir. Açıkça ve dürüstçe belirtmek gerekirse, artık ana amaç spor değildir. İnsanların seyretelemeye değer bulabilecekleri herhangi bir organizasyondan elde edilecek maddi yararadır. Bu, spordur, futboldur ya da her neyse...

Bugün tüm dünyada seyre dayalı, yarışmacı ve rekabetçi özelliklerinin öne çıkarıldığı bir spor anlayışının hâkim olduğu görülmektedir. Sağlıklı yaşam konusundaki artan bilgi, bilinç ve

Stadyumun, siyasi iktidarlar tarafından hemen her zaman amacı bütünüyle spor olmasa da anıtsal özellikli bir kamu yapısı olarak ilgi görmüş olduğunu söylemek mümkündür. İstanbul için 1950'lerde düşünülen "100.000 kişilik stadyum"un, dönemin İstanbul Belediyesi'ne ait bir yayınında temsili resmi (İstanbul Belediyesi, 1958:22).

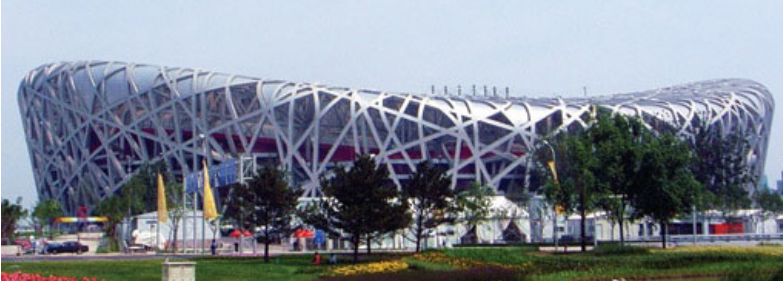

20. yüzyılın ilk yarısındaki "modernleşirmeci" misyonunu hemen bütünüyle yitirmiş olan stadyumun, günümüzde varlığını artık ortak kamusal bir yapı ve anıt değil ama spor kulüplerinin rekabetine dayalı bir spor seyri anlayışının taraftar ve prestij anıtları olarak sürdürdüğü söylenebilir. İstanbul Fenerbahçe Şükrü Saracoğlu Stadyumu genişletilmek amacıyla yıkılırken... (Fotoğraf: M. Rifat Akbulut, Haziran 2005)

eğilimlere karşılık sporu kamusal bir sorumluluk ve hizmet alanı olarak gören anlayışlar yerine bireysel çözümler çerçevesinde sporun metalaştırılması denebilecek bir yaklaşımın yaygınlaşmış olduğunu söylemek mümkündür. Bu noktada

"Kuş Yuvası", 2008 Pekin 24. Yaz Olimpiyat Oyunları'na ev sahipliği yapan İsviçreli Herzog ve de Meuron tasarımı Çin Ulusal Stadyumu ve diğer olimpik spor yapıları, aynı zamanda olimpiyat tarihinin en pahalı spor kompleksleri olarak da erişilmesi güç bir diğer "olimpiyat rekoru"na imza atmıştı. Alışveriş merkezi, eğlence-dinlenme mekânları vb. donatılmış yapı ve çevresinde bir olimpik stadyuma da yer verilmişti. Daha gösterişli olimpiyat organizasyonları yarış, günümüzde en az spor yarışmalarının kendisi kadar ilgi çekmektedir. *Citius, altius, fortius* - "daha hızlı, daha yüksek, daha güçlü", herhalde olimpiyat oyunlarının bu ünlü sloganını artık "daha büyük, daha gösterişli, daha pahalı" olarak güncellemek gerekecektir. (2008 Olimpiyat Oyunları resmî internet sitesi: www.en.beijing2008.cn)

(Is) Healthy Head from a Healthy City (?)

Sport and the city is a highly neglected topic in the literature of urban studies and urban planning with regard to several major ones such as urban history, urban economics, urban sociology, urban systems and models, planning theory, urban transportation and infrastructure, etc. In other words the relation between sport and the city has never gathered enough interest as other subjects had among scholars, professionals and experts of urban disciplines. This is true not only for Turkish literature but anywhere. How these two subject matters should be considered or should be joined in an academic debate and appraisal? Meaning of sport and its reflection to physical space through location of sport buildings may be a good approach to discuss the subject matter. This is the way the topic is considered and debated here.

'Healthy head is from a healthy body', can we generalize this Latin saying for also cities? Connections between a healthy person and a healthy society and a healthy body and a healthy city may be more profound and direct than we may expect since cities may be considered as the body of a society. Therefore, a healthy city may be a prerequisite of healthy society?

kent planlamasında spor donatılarının yine yer almaya devam etmesine karşın, "spor-sağlıklı birey-sağlıklı toplum ve ahlak" anlayışının büyük ölçüde terk edilmiş olduğunu da ifade etmek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla, sporun işgücünün yeniden üretimi çerçevesinde toplum sağlığı ve sağlıklı toplum yaratılmasıyla olan bağının da belirsizleştirildiği görülmektedir. Aynı şekilde bireysel spor ihtiyacının da önemli ölçüde spor salonları, hatta spor aletleri ile kişisel tüketim ve çözüm alanına terk edildiği günümüzde kitle sporunun da hemen bütünüyle profesyonel kulüplerin egemenlik alanlarına bırakılmış olduğu görülür. Bununla birlikte sporun, toplumsal denetimle olan ilişkisini yitirmediği ve bu bağın varlığını her daim sürdüreceği yanlış bir kestirim olmayacak gibi gözükmektedir.

Tüm bu tespitlerin sonunda belki de en önemli değerlendirme, günümüzde sporun sadece bireylere ve sporculara bırakılmayacak kadar önemli olduğu ve sporun spordan fazlası olduğudur.

Mehmet Rifat Akbulut, Yrd. Doç. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Notlar:

1. Burada Platon aynı zamanda Antik Yunan felsefesinde dört ana erdemi vurgulamış olur. Antik Yunan ve Roma uygarlıklarında ideal kentin biçim ve tasarımına ilişkin belirli kurallar geliştirilmişti. Kentin yer seçimi kadar anıtsal yapıların kent içindeki konumlandırılışlarıyla ilgili olarak da işlevsel ama bir o kadar önemli estetik kurallar, ideal kentin inşasını ve biçimlenmesini sağlıyordu. Antik Yunan kent mekânının genel özelliği heterojen olmasıydı, zira Antik Yunanlılar için mekân tek değil, pek çoktu ve kutsal mekânların mimarisi tek bir bütüncül mekânsal imgeyi değil, bu mekânları oluşturan birçok bireysel anlamı temsil etmekteydi (Norberg-Schulz;1974:39).
2. Delphi Oyunları düzenlendiği yerden dolayı bu oyunlar arasında öne çıkıyordu. Delphi, Apollon Tapınağı çevresinde yüksek bir makamda ve evrenin merkezi olarak kabul ediliyordu. Gerçekten de Antik Yunanlıların tanıdıkları evrenin ortası sayılırdı. Burası aynı zamanda insana dönük bir yer, siyasal, mali ve dinsel bir merkez ve ünlü Delphi Kâhini'nin de makamıydı. Bundan dolayı, sadece spor müsabakaları düzenlenmiyor, bununla birlikte müzik ve edebiyat yarışmaları da yapıyordu. Spor, yaşamın diğer yönleriyle bir arada yer alıyordu.

Kaynakça:

- Bale, J. (1993) *Sport, Space, and the City*, Routledge, Londra.
- İstanbul Belediyesi (1949) *Cumhuriyet Devrinde İstanbul*.
- İstanbul Belediyesi (1958) *İstanbul'un Kitabı*.
- Jansen, H. (1937) *Ankara İmar Planı*, Alâeddin Kırıl Basımevi, İstanbul.
- Norberg-Schulz, C. (1974) *Meaning in Western Architecture*, Studio Vista, Londra.
- Platon (Eflatun) (1998) Devlet, Türkçesi: A. Erhat-T. Tunga, Cumhuriyet Dünya Klasikleri, İstanbul.
- Tomlinson, R.A. (2003) *Yunan Mimarlığı*, Türkçesi: M.R. Akbulut, Homer Kitabevi, İstanbul (*The Greek Architecture*, Bristol Classical Books, 1997).
- 2008 Olimpiyat Oyunları resmî internet sitesi: www.en.beijing2008.cn

Yarının Yaşamı

- Teknoloji Toplumuna (Akıllı Topluluklara) Doğru Gelişirken, Sürdürülebilirlik, Akıllı Binalar, Akıllı (Teknolojik) Topluluklar İçin, Sağlık-Spor ve Rekreasyon Yönelimleri Üzerine Bir Araştırma ve Değerlendirme -

Bülent Onur

Sürdürülebilirlik dünyamızın belki de en güçlü ön ismi haline geldi. Sürdürülebilir ekonomi, sürdürülebilir siyaset ve politikalar, sürdürülebilir tasarım vb. gibi...

Her alan ve durum için “sürdürülebilir” ile yapılmış isim tamlamaları çok yaygın bu dönemlerde. Bu anlamda “yeşil” ve “çevreci” önadları da çok yaygınlaştı doğal olarak.

Bir yandan çevre için her şeyi, hatta kalkınmayı bile göz ardı edebilmeyi savunabilecek olan örgütlenmeler, düşüncenin merkezine canlıyı ve insanı koyan yaygın yaklaşımlar, çevrecilik adına, sürdürülebilirlik adına bazen buluşan, bazen de çelişen geniş bir toplumsal spektrum bulabiliriz.

Tabii bu durum dünyanın çeşitli bölgelerinde farklı tüketim ve üretim davranışlarına sebep olabiliyor. Öncelikle bunu ayırt etmeye çalışmamız gerekebilir. Bir tanımın anlamı ve etkileri her insan için aynı sonucu doğurmaz çoğu zaman.

Bir araştırma bulgusu üzerinden gitmek gerekirse, sürdürülebilirlik ve tüketim ilişkilerinde yeni eğilimler üzerine, Almanya'dan bir araştırma ve alıntı yapılabilir:

LOHAS ve Ütopya (Max Rauner, www.almanya.de)

Sürdürülebilir tüketim trendine ilişkin sosyologlar ve pazar araştırmacıları; Avustralya'dan ABD'ye, Asya'dan Avrupa'ya uzanan gözlemler yapıyorlar. Bu doğrultuda öncü akımlardan biri de “Lohas”.

Lohas, *Lifestyle of Health and Sustainability*'nin, yani “sağlıklı ve sürdürülebilir yaşam tarzı”nın kısaltması.

“Stratejik tüketim ve sürdürülebilir yaşam tarzı” için internet portalı www.utopia.de, Almanya'daki yeni ekolojik hareketin öncü kuvvetlerinden. Çok kısa sürede üye olan 17.000'i aşkın “ütopyacı”, çatılara kurulacak güneş pilleri, cilt bakımı için doğal kozmetik ürünler ve doğaya en az zarar vererek nasıl kayak tatili yapılabileceği üzerine konuşup tartışıyorlar. 80'lerde başlayan ekolo-

jik hareketle ise gerçek anlamda bir ilgileri yok. Savaş karşıtı gösteriler yerine “*wellness hotel*”lerine gidiyor, mısır gevreği yerine bio-mango yiyor, ekolojik yaşam biçimini feragatle değil hazla birleştiriyorlar. “Daha güzel bir dünya için tüket!” sloganını benimseyerek her gün sorumlulukları ile hayatın gerçeklerinin çelişmesiyle başa çıkmaya çalışıyorlar ve kimi zaman akşam evde çocuklarıyla zaman geçirebilmek için iş gezisinden uçakla dönmek durumunda kalıyorlar.

Birçok ticari kuruluş uzun zamandır Lohasçılarını gözüne kestirmiş durumda. Onlara eko-elektrik, hibrid otomobiller, doğal kremler ya da özel yapım meyve içecekleri satıyorlar. Aynı zamanda büyük işletmeler de, ister termoelektrik santralleri üzerinden enerji sağlasınlar, ister araba endüstrisine dahil olsunlar, kendilerine çevreci, yeşil bir görünüm vermeye çalışıyor. Küresel ısınmaya yönelik tartışmanın alevlenmesinden bu yana çeşitli kampanyalarla bu hedef kitlenin nabzına göre şerbet vermeye çalışıyorlar. Tabii işin acemileri için neyin gerçekten yeşil, neyinse yeşile boyanmış olduğunu ayırmak kolay değil.

Yukarıdaki alıntıda yer alan LOHASçılar ve benzerleri, hatta diğerleri, bildik eko-sistemcilerle benzemeyen düşünceleri geliştirmeye talip görünüyorlar: Eko-yaşam, sürdürülebilir olan, organik olan ve/veya biyo olan ürünlere doğru yönelmeler, ama diğer yandan daha keyifli ve hazlarla dolu bir yaşam istiyorlar; hatta mümkünse lüks ve konfor da bulunsun. Bunun için de tam teknoloji ve bilimsel gerçeklik entegrasyonu ve bunun gibi çeşitlerin **hepsi birlikte olsun** diyen bir çoğunluk alternatifi görülmeye başlıyor. Diğer uçta, tamamen doğaya dönelim diyenlere rağmen...

İşte bu anlamda bakınca, birçok önermelerde **ekolojik** olan ve **sürdürülebilir** olan mimari tasarımlar için, birbiriyle ilkeleri bazen buluşan bazen çelişen faktörler bulabiliyoruz.

Ben aşağıda daha çok LOHAS ve benzeri düşüncelere yakın bazı gelişmelere değineceğim. Yani teknolojik gelişimin farkında olan “yeni yaşam türevlerine” doğru yönelmeye çalışacağım.

Mimaride kontrol, sistem kavramları ile tanıştıktan sonra otomasyon bilincine vardık. 2000’li yıllarda entegre yapılar ve topluluklar dönemine girdik. Yapı teknolojilerinin gelişimi açısından konuyu ele almamız gerekir. 1980’li yıllarla birlikte “kontrol” ve “sistem” kavramları yaygın mimari tasarım verisi olarak karşımıza çıktı. Bu durum devrim niteliğinde bir yenilik olmuştur. Çünkü daha önceleri yalnızca tekil aygıtlar tasarım verimiz idi. Enerji, su ve yakıt. Sonraları entegre sistemlerle oyalandık, mimari tasarım verisi olarak. Sensörler, telemetri sistemleri, uzaktan kontrol ve M2M derken, entegre yapı teknolojileri geldi.

Sonunda 2000’li yılların kavramı karşımıza çıktı: **Entegre Yapılar ve Topluluklar...** Artık akıllı topluluklar ve binalar birbirleriyle entegre olabilecekti. Bu bildiğimiz bir şey değildi. Çünkü biz canlılar, hareketli yaratıktık, binalar ise cansız ve durağandılar. Kavraması güç olabirdi.

Türler arası ten uyumsuzluğu gündeme geldi. Kavram tartışmaları çoğaldı mimarlar arasında.

Akıllı mimarlar, akıllı binalara karşı... Bu türden düşüncelere sıkça rastlandı. Direnç oldu. Mimari tasarım verisi olarak tam tersi bile önerildi. **Akıllı bina olmaz, akıllı mimar olur,**

dendi. Aslında anlatılmak istenen, terminolojik kargaşaya karıştı ve yaygınca anlaşılamadı gitti bir dönem.

Ancak öncül ve yenilikçi çalışmalar hız kesmedi. Bilimsel ve teknolojik gelişmeler giderek artan bir hızla satın alınabilir fiyatlara ulaşmaya devindiler. Bunun sonucu olarak tüm sektörlerde değişimin ve gelişimin zorlayıcı ve özendirici unsurlarından oldular. Tüm disiplinler ve meslek türevleri için büyük farklılıklar görüldü. Meslekler ve sektörlerin birbirleriyle aralarında yeni kesişim alanları oluştu. Ulaşım, sağlık, otomotiv sanayi, eğitim ve sonra bazı popüler spor alanlarında bu değişim ve gelişim, büyük bir hızla öncül görevler üstlendi.

Doğal olarak eski türden fonksiyonların yerine daha önce bilmediğimiz ama çabuk razı olduğumuz yeni fonksiyonlar kazandık. İçlerinde çoğu kez acemisi olduğumuz teknolojik yenilikler barındıran bu yeni fonksiyonlar, kısa bir süre sonra en vazgeçilmez alışkanlıklarımız arasına bile girdi. **“Elektronik” ve/veya “dijital” barındıran kavramlar dilimizde ve yaşamımızda yaygınlaştı.**

Mimari tasarım verileri açısından, bu değişen yaşam türevleri için çözümler gecikemezdi.

Bu bölümde spor alanındaki ilk gelişmelerden biri olarak, sadece bir spor arenasını ve stadyum yapısını olmaktan uzaklaşan şekli ile Fenerbahçe Şükrü Saraçoğlu Stadyumu, kendi türünde Türkiye’deki ilk özgün ve yenilikçi çaba olarak karşımıza çıkar.

Birçok plan ve projelendirme farklılıklarından söz edilebilir. Ama ben özellikle Fenerbahçe camiası ve akıllı bina özellikleri taşıyan stadyum arasındaki entegrasyon çabasına dikkat çekmek isterim. Entegre yapılar ve topluluklar kavram kümesi açısından ele alınmalıdır. Ölçeklenebilir, esnek, kişiselleştirilebilir, çok fonksiyonlu, topluluklar ile etkileşimli bir tasarım anlayışı gözetilmiştir.

Teknoloji ve mimari tasarım entegrasyonu açısından özgünlükler barındırmaktadır.

Gelişmeler devam ediyor, ama kimse durup fikrimizi önceden sormuyordu. Bildik **arz ve talep denklemleri** bu yeni dönem için **birçok alanda geçersiz** hale gelmişti. Bazılarımızı uyandırmadık.

Bütün bu gelişmelerin mimariyle, mimarla, binayla ve yapıyla ne ilgisi var, anlatan azdı.

Her şey giderek çok hızlanan ve karmaşık bir bilgi kümesine dönüşüyordu. Bundan sonrası daha da zor olacak. Bütün bu kavramları izlemek, anlamak, kendi dilimize uyarlamak için

zaman yok; olduğu gibi öğrenmeye çalışmak gerek. Kısaltmalarla dolu yeni bir terminoloji ile karşı karşıyayız.

Sensörler ve telemetri sistemleri alanlarındaki büyük gelişmeler sonrasında, hayatın her alanını çok fazla etkileyen mobil iletişim (kablolu iletişim) gelişmelerinin keşifmesine tanık olduk. Derken karşımıza **B2B, B2C, M2M** gibi ve daha başka bir sürü yeni kavramsal bilgiler çıktı. Hepsi ve diğerleri iş dünyasını ve giderek tüm yaşamı etkilemiş, **mimari tasarım verisi haline gelmiştir.**

Telemetri, Yunanca *tele* (uzaktan) ve *metron* (ölçüm) kelimelerinden gelmektedir. M2M'in veri iletişimi ve raporlanması kısmında yer alır. Uzaktan ölçüm ve bu ölçüm verilerinin rapor olarak alınması olayıdır. Veri iletişimi genellikle kablosuz (*wireless*) iletişim şeklinde olmakla beraber, karasal altyapılar üzerinden de olabilmektedir.

B2B (*Business to Business*), ürün ve hizmet sağlayıcılarının kendi aralarındaki iletişim kavramlarını anlatan kısaltmadır. İşletmeler arasında geleneksel yollarla gerçekleştirilen iş ilişkilerinin elektronik ortamda gerçekleştirilmesi olarak tanımlanabilir.

B2C (*Business to Customer* ve/veya *Business to Consumer*), ürün ve hizmet sağlayıcılarının, müşterileriyle arasındaki iletişim kavramlarının kod ismidir.

M2M, makineler arası veri iletişimi için kullanılan bir terimdir. Genellikle *Machine-to-Machine* (makineler arası) şeklinde kullanılmakla beraber, *Man-to-Machine* (insan ve makine arası) veya *Mobile-to-Machine* (mobil ve makine arası) için de kullanılmaktadır. Esasında günümüzde gördüğümüz ve kullandığımız birçok sistem aslında M2M'in ilgi alanına giriyor. Uzaktan verinin alındığı, komutun gönderilebildiği ve etkileşimin kurulabildiği tüm yapılar aslında birer M2M sistem örneğidir. Çok önemli bir mimari tasarım verisi durumuna gelmiştir.

Telemetri uygulamaları, en gelişmiş biçimlerinden biri olarak F1-Formula otomobil yarışlarında karşımıza çıkar.

Pistte yer alan 22 Formula-1 aracının her birisinin, kendi karmaşık elektronik sistemlerinin çoğunu idare edecek gelişmiş elektronik sistemlere ihtiyacı vardır. Her bir Formula-1 aracında, aracın birçok parçasını izleyen ve kontrol eden yaklaşık 100 değişik sensör ve tetikleyiciye bağlı yaklaşık 1 kilometre kablo vardır.

Aslında bu ve benzeri uygulamalardan çıkıla-

racak mimari dersler bulunabilir.

Mekatronik ve robotik alanlarındaki gelişmelerle birlikte ele alındığında, özellikle **kinetik mimari** çalışmalarında yenilikçi yaklaşımlara daha sıkça rastlanılmaktadır.

Üretim otomasyonu yaklaşımları da, mimari tasarım verisi olmaya başlamıştır.

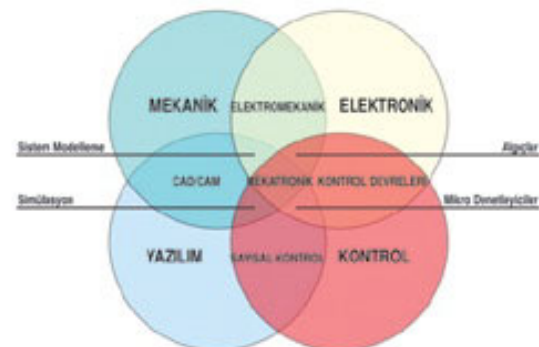
Bütün bu gelişmeler ışığında sağlık-spor ve rekreasyon alanlarındaki mimari tasarım olasılıkları, yeni çözümler için çeşitlenmeye başlamıştır. Uzaktan ve mobil olarak erişim olanakları ve çift yönlü iletişim ve etkileşim olanakları sağlık-spor ve rekreasyon tanımına yönelik ortak keşifim olanakları doğurmuştur. Bir yandan *virtual replay* kavramı ile tanışırız. Diğer yandan video analiz, performans ölçüm ve gelişim sistemleri karşımıza çıkar.

Örneğin Avustralya kökenli, tüm dünyada ve Türkiye'de uygulama alanı bulan öncül bir sistem, *SportsCode* Türk sporunda ve eğitiminde devrim yapacak yeni bir sistemdir. Sistem, maçlarınızı, rakiplerinizi, kendinizi ve sporcularınızı son derece ayrıntılı bir şekilde analiz ederek performans yükseltmeye yardımcı olmayı hedefleyen teknoloji harikasıdır. (Kaynak: Gutto.biz, Sportstec)

Sonuç

Mimari Tasarım verisi olarak ele alındığında, spor-sağlık ve rekreasyon alanlarındaki keşifimler, makalenin sınırlarına sığmayacak başka ge-

M2M'in temel kullanım alanları aşağıda listelenmektedir: GPS ile takip sistemleri, lojistik ve taşımacılık, uzaktan sensör takibi, uzaktan sayaç okuma, üretim ve fabrikalar, güvenlik, bilgi ve veri toplama, tarım ve hayvancılık, sağlık, spor ve bilimsel ve teknik araştırmalar, perakendecilik sektörü ve diğer... (Kaynak: Wikipedia; Signera; m2mexpo 2006; draeger)

Mekatronik kavramları, akıllı binalar ve özellikle kinetik mimari alanlarında görmeye başlamıştır. (Kaynak: Wikipedia)

lişmeleri izlememiz gerektiğini düşündürmektedir.

Bugün teknolojik açıdan müdahaleye uğramamış bir spor dalı neredeyse yok. Bisiklet ya da kayak ya da yüksek atlama; bütün alanlarda teknolojik gelişmelerin etkisini doğrudan görmek mümkün. Günümüzde spor, geçmişteki amacından çok uzakta, farklı bir yerlerde...

Akıllı topluluklar oluyoruz. Yaşamımızda hızla değişimler oluyor; belki de henüz hazır

Duvar ustası robot ve duvarları. Bu duvarlar dijital ortamda tasarlanmış ve de robot tarafından imal edilmiştir. (Kaynak: gramazziokohler.com, nin-lil.blogspot)

Life of Tomorrow

Today the number of the societies which are aware of the environmental issues, sustainable development and keen on the integration of the technology and life are raising rapidly. These changes and the fact that the market offers the customers affordable prices, trigger the changes in our every day life. We are towards a period which is more and more depending on new technologies. We are also becoming 'smart societies' with plenty of rapid changes even without being prepared for them. As individuals using these new technologies we produce new forms of life.

Almost everything on earth has become a matter of technology. Parallel to the concepts such as 'communication' and 'technological dependence' the area of 'smart buildings', 'smart societies', 'health, sport and recreation' is producing new parameters for the design process, creating the derivatives of the 'new life forms'. This article deals with the effects of this phenomenon and discusses the new approaches in design in the same context.

değilken. Teknolojik gelişmelerden ve bilimsel buluşlardan daha çok yararlanan bireyler oluyoruz, bazen bilmeden, bazen sırf meraktan, bazen biz henüz olanları anlamadan, başkaları bizi yeniliklere açık ve hızla gelişmekte olan **yeni yaşam formları**'nın bir parçası yapıyor.

Dünyadaki her şey, iletişim teknolojilerinin konusu oldu. Canlılar ve cansızlar arasında iletişim daha çok gündemde şimdi. M2M: Bu çok bildik bir kavram değil. Alışılmış yaşamın formlarına baskı yapıyor. Sabit ya da hareketli, içerde ya da dışarıda, üstelik canlı veya cansız ayırt etmeden...

İletişim ve bağlanılabilirlik kavramları geliştikçe, akıllı binalar, akıllı topluluklar, sağlık, spor ve rekreasyon kavramları üzerinde yenilikçi tasarım faktörleri gündeme geliyor. Üretim ve tüketim alışkanlıklarımızda yeni çeşitlenmeler görüyoruz, **yeni yaşam biçimleri** türevleri artıyor.

Sürdürülebilirlik, dünyamızın belki de en güçlü kavramlarından biri haline geldi. Sürdürülebilirlik ve tüketim ilişkilerinde yeni eğilimler geliyor. LOHAS ve diğerleri gibi... Özellikle uzaktan erişim olanakları ve çift yönlü etkileşim platformları geliştikçe (*InnerMobile*), teknolojik gelişimin farkında olan yeni yaşam türevlerine doğru önermeler yaygınlaşıyor.

Yeni ve yenilikçi mimari tasarım yaklaşımları, belki de daha önce hiç olamadığı kadar büyük bir hızla çeşitleniyor ve farklılaşarak çoğalıyor. Bunu bilimsel ve teknolojik gelişmelerin satın alınabilir fiyatlara doğru hızla yaklaşmasına borçluyuz.

M. Bülent Onur, Mimar

Kaynakça:

- Akros Mimarlık Ltd. Şti. arşivi
- Focus Dergisi, 2002 arşivi.
- <http://gutto.biz>
- <http://www.almanya.de>
- <http://www.draeger.com>
- <http://www.ibm.com/us>
- <http://www.samsung.com>
- <http://www.signera.com>
- <http://www.turkcell.com>
- <http://www.utopia.de>
- <http://www.wikipedia.org>

Kentsel Açık Alanlarda Spor Pratiklerine Sosyolojik Bir Bakış

Mahmut Sert

Spor olgusunu, içeriğinin çeşitliliği ve karmaşıklığı nedeniyle tek bir tanımlama ile betimlemek olası değildir. Geçtiğimiz yüzyılda yapılan; “insanın doğasında bulunan sağlıklı ve barışçı bir emniyet supabı”, “dostça rekabet ortamı, savaşın barışçı ikamesi”, “kişinin ruh ve beden sağlığını güvence altına alan, günlük hayatın gerginlik ve sürtüşmelerini gideren bir araç”, “yurtsever, hiyerarşik ve otoriter bir devlet eliyle ulusal birliği örgütleyen bir eğitim aracı” ya da “kitlelerin afyonu” gibi tanımlamaların (Fişek, 1980:27-30) artık eski önemini yitirdiği, ya da bu tanımlamaların, toplumsal yaşam içinde uğradığı deformasyonlarla sınırlarını gevşettiği, bu gevşek sınırların aynı zamanda çok yözlü bir niteliğe dönüşmesiyle sonuçlandığı söylenebilir. Bugün gelinen noktada spor, günümüzün tüketici yaşam biçiminde, özellikle modernlik, toplumsallaşma, normalizasyon, küreselleşme vb. kavramlar için karmaşık ve bütünüleyici ana eksenlerden biri olarak dikkati çekmektedir (Sert, 2000).

21. yüzyılın “modern yaşam” biçiminin temel etmenleri arasında spor olgusu önemli bir yer tutmaktadır. Toplumsalı biçimlendiren, yönlendiren iktidar ve güç odaklarının, yaşamın tamamını kucaklayan bir düzende, her türlü metayı ve siyaseti spor üzerinden üretmesi, pazarlaması, bir yandan onlara büyük, zengin bir hareket alanı yaratırken, öte yandan da hedef kitlelerine sınırsız bir özgürlük alanı sağlama olanağı veriyor. Öyle ki, dünyadaki ekonomik, kültürel, siyasal veya toplumsal değişim-dönüşümleri spor olgusu üzerinden izlemek, gözlemek olanaklı gözüküyor. Bu iç içelik tam da Foucault’nun “iktidar” kavramının nasıl bir düzende işlediğinin somut göstergesi olarak ele alınabilir. Bilindiği gibi Foucault’nun iktidar anlayışında, her yerde olan, olduğu alanın durumunu, biçimini alan, belirgin bir şekli olmayan, çok yönlü, değişken-akışkan çoğul bir yapı söz konusudur. İktidarın diyagramatik özelliği, şekilsizlikleri biçimlendirip kuvvetlendirir. Bu değişkenlik sürecinde kuvvetlenip belli bir biçime

girdikten sonra, güçler arasındaki ilişkilerin değişmesiyle oluşan yeni biçimler, onların yerini alabilir. Yani bu biçimler belirli güçler arasındaki ilişkilerin değişimleri, dönüşümleridir (Akay, 1995:83-84). Bu nedenle iktidar herhangi bir siyasi, ekonomik, kültürel tekil olarak değil, tüm bunları içeren toplumsal bir bütünlük içinde etkileşimleriyle ele alınmalıdır. İktidarın ilişki temelli bir varlığa sahip olması, en azından iki öznenin birbiriyle etkileşimde bulunmasını gerektiriyor. Etkileşimle oluşan ilişkide iktidar belirleyici özellik olarak ortaya çıkar ve iki kişi arasındaki bireysel iktidarı oluşturur. Toplumsal iktidar ilişkilerinde de etkileşimlerin belirleyiciliği ön plandadır. Yani toplumsal iktidarın oluşumu, etkileşim sürecinde belirlenir. Bu nedenle toplumsal iktidar, “gruplar, sınıflar ya da öbür toplumsal oluşumlar arasındaki ya da toplumsal üyeler olarak kişiler arasındaki ilişkinin bir özelliği” olarak betimlenebilir (Teun, 1994: 272).

Bütün bu toplumsal etkileşimlerin, iletişimlerin, üzerinde gerçekleştiği zemine bakıldığında günümüz modern yaşamında kentlerin olduğu görülüyor. Elbette insanlar kentsel mekânların dışında, bir anlamda yerçekimsiz bir ortamda yaşamıyor. Kentte kendi ürettiği mekânlardan, alanlardan etkilenirken bir yandan da kent kültürü denilen olguyu, yaşadığı çevreyi de kapsayacak biçimde üretiyor.

“Kültür, yaşamımızdaki değerleri fiziksel çevredeki biçimlere dönüştürerek yaşam biçimini etkilemekte ve davranışımızı belirlemektedir. Her kültürel uzantı, mekân kavramımızı, anlayışımızı ve mekân kullanımımızı yakından etkilemektedir. Mekân kullanımında fiziksel çevre, içinde yaşayanların değerlerini, yargılarını, hayat görüşlerini ileten bir ortamdır. İçinde barındırdığı anlamları kapsayan simgeleri kullanan mimari dil, gücünü gelenek ve kültürden alır.” (Ersönmez ve Akı, 2005)

Çevre ve insan etkileşimi bu bağlamda toplum, mekân, tutum ve davranışlar, bireylerin ve

toplumun kendi yaşam koşullarını belirlemesine olanak sağlar. Yaşam koşullarının belirlenmesi, bir anlamda toplumsalı oluşturan, yönlendiren güç odaklarının, iktidar paylaşımını yaptıkları bir düzenek olarak da okunabilir. Kentlerdeki açık kamusal alanlar, iletişim için meydanları, odak noktalarını, arenaları oluşturur ki bunlar, çok sayıda insanın bir biçimde etkileşimde bulunmasını sağlayan alanlardır. Bir başka deyişle açık kentsel mekânlarda sosyal bir yaşam yaratılır. İnsanlar birbirleriyle iletişim kurup sosyalleşirken, ortak bir kimlik etrafında birleşirler. Parklarda, bahçelerde, sokaklarda oynayan çocuklar, spor yapanlar, bayram kutlamaları, konuşmaları, toplu eylemler, toplantılar, karşılaşmalar kentin sosyal dokusunu yaratır (Ersönmez ve Akı, 2005). Bu sosyal doku, fiziksel çevre, sosyal çevre ve ekonomik çevre özelliklerinin düzeyiyle bağıntılı olarak kentsel yaşam kalitesini ortaya çıkartır: Sosyal çevre kalitesi, yaşam biçimi, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim, örgütlülük ve gönüllülük esasına dayalı toplumsal faaliyetler, güvenlik, bir yerde topluma ait olma duygusu, kimlik -sosyal ve fiziksel çevrenin kesişme noktası- bağlılık açısından yerellik vb. özelliklerle tanımlanabilir. Fiziksel çevre kalitesi ise açık ve yeşil alan varlığı, ulaşım ağı -ulaşım türü- toplu taşımanın altyapı ve belediye hizmetleri, iletişim, sosyokültürel aktiviteler, doğal ve tarihî yerlerin korunması, konut ve yaşam çevresinin planlanması, konut tipi ve kalitesi, çalışma alanlarının çevresel etkilerinin azaltılması, rekreasyon ve spor alanlarının varlığı gibi özelliklerle tanımlanabilir (Emür ve Onsekiz, 2007).

Bu düzeneklerin işlediği bir kentleşmenin ya da kent kurgusunun ana çizgileriyle tüm kültürler için geçerli olduğu söylenebilir. Ancak kültürel ve toplumsal farklılıklar, kent kurgusunu değişime uğratabilir. Örneğin kentleşme olgusunun Batı'da sanayileşmeye dayanan bir yapıya sahip olması, yukarıda sözü edilen sosyal doku çerçevesinde kentsel yaşam kalitesini belli bir düzen içinde buna uygun olarak yakalamıştır. Günümüzde "modernlik" ya da "çağdaşlık" olarak da değerlendirilen bu durum, Batı kültürünün kendi ürünü olup kendi kent kurgusunu yaratmıştır. Oysa Türkiye'nin değişen-dönüşen toplumsal yapısı içinde kentleşme ve kentleşme kültürü ve kentle bütünleşme, kentle aidiyet ilişkisi vb. Batı'dan farklı bir çizgide gelişmiştir. Bu farklılıklar toplumsal, siyasal, kültürel ve ekonomik bakımlardan bütüncül bir anlayışla ele alındığında, gündelik yaşamın birçok alanın-

da spordan moda, park ve bahçelerden, kentsel iç-dış öteki mekânların düzenlenmesine kadar Batı ile benzer görünen şeylerin nasıl başlaştığı, başka bir şey olduğu görülebilir. Yanı sıra kamusal açık alanların kullanımı ya da bu alanlardaki rekreasyon ve spor pratiklerine daha sağlıklı bir yaklaşım geliştirilebilir.

Türkiye'de Spor Bağıntısında Toplumsal Değişim-Dönüşüm: Kentleşme, Kentleşme

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, "çağdaşlaşma" yolunda Batı normlarını benimsemiş, gelişme politikalarını sanayileşme odaklı oluşturmuştur. Ancak Batıdaki sanayileşmeye bağlı kentleşmeyle sonuçlanan "modernleşme", Türkiye'de ekonomik-teknolojik yetersizliklere bağlı altyapı ve yetişmiş insan açıkları nedeniyle, tam olarak gerçekleşmemiştir. 1950 sonrasında alınan Marshall yardımıyla ancak kurulabilen montaj sanayisinin, tarım sektörünü mekanize duruma getirmesi bir yandan üretimi artırırken, öte yandan işgücü fazlasının oluşmasına neden olmuştur. Montaj da olsa sanayi tesislerinin iletişim ve ulaşım kolaylığı olan illere yakın bölgelerde kurulması ve yarattığı iş olanakları, kırsal alanlardan bu bölgelere -kentlere- göçü hızlandırmıştır. Ama kentlerin altyapısı, göç dalgasıyla gelen kalabalık nüfusun beslenme, barınma, iş gibi gereksinimlerini karşılayacak düzeyde değildir. Yanı sıra gerek yerel gerekse merkezî siyasi iktidarların bu sorunların çözümü için herhangi bir düzenleme arayışı olmamıştır. Bu durumda da kırdan ya da küçük kentlerden göçenler, devletten umudunu kesip kendi sorunlarına kendileri çözüm üretmişlerdir. Konut sorunu gecekondulaşmayla, iş-aş sorunu ise yaratılan enformel sektörde çözülmeye çalışmıştır.

Türkiye'de sanayileşme ile kentleşme arasında Batıdaki gibi uyum olmaması, kent nüfusunun sanayide çalışan nüfustan hızlı büyümesine neden olurken, nüfusun büyük bölümünün hizmet sektöründe yığılmasıyla sonuçlanmıştır. Kentlerdeki nüfus yoğunluğuna neden olan göçlerin başlangıcı Cumhuriyet öncesi dönemlere dek uzanmaktadır. 1940'lı yıllarda 30.000 olduğu sanılan gecekondu sayısı, 1953'te 80.000, 1960'ta 240.000, 1970'te 500.000, 1972'de 700.000'e dek yükselmiştir. 2000'li yıllara gelindiğinde genel nüfusun % 60'tan fazlası üç büyük kent İstanbul, Ankara ve İzmir'de toplanmıştır. Bu kentlerdeki nüfusun %70'ten fazlası gecekondu oturmaktadır. Böylesi bir demografik değişim içinde, nüfus yoğunluğunun kırsal kesimden kentsel kesime dönüş-

mesi, iki farklı kültürün karşılaşmasıyla sonuçlanmıştır. Bu karşılaşma halini önemli kılan etmenlerden biri, göçün iki farklı yönden gerçekleşmesidir. Bunlardan ilki, kırsal alandan kente göç; ikincisi, kentten kente göçtür. % 70'lere yaklaşan kentleşme sürecinin artık durma noktasına geldiğini vurgulayan Tekeli, bu süreçte, kırdan kente göçün, kentten kente göçe göre yarı yarıya azaldığının altını çizerek (Tekeli, 1998:8). Tekeli'nin bu saptaması çok önemlidir. Çünkü göç olgusunun bu ikili yüzü, kentleşmede yaşanan uyum sorunlarını farklılaştırmaktadır: Göçün kentli nüfuslar arasında olduğunda ortaya çıkan sorunlarla, köylü nüfusun çözülerek kente aktığı durumlarda oluşan sorunlar benzer değildir. Bu çerçevede köylünün kente gelip iş ve barınacak yer bulması, kentli yaşam biçimine uyum sağlaması için yeterli olmamakta, tam bu noktada kültürel değişim gereksinimi "uyum" adı altında ortaya çıkmaktadır.

Yeni kentli, kırsaldan getirdiği kültürel alışkanlıklarıyla, içinde bulunduğu farklı toplumsal ve mekânsal uzam içerisindeki farklı yaşam biçimleri arasında, seçim yapmak zorunda kalır. Acaba köklerine mi bağlı kalmalı, yoksa onlardan kurtulmalı mıdır? Bu ikilem içinde, kent kültürünün evrensel niteliğiyle göçerlerin getirdiği geleneksel kültürün karşı karşıya gelmesi iki kültür arasında arabesk bir katlanma modeli oluşturur (Akay, 1991:23). Akay, kırdan kente göç edenlerin kolektif yaşam biçiminden, bireysel yaşam biçimine lümpenleşerek geçmelerini arabesk kültür süreci olarak değerlendiriyor ve bunu müzik alanında Orhan Gencebay örneğiyle şöyle açıklıyor:

"Lümpen, Gencebay'ın şarkılarında veya diğer Arabesk müzikte, kendisinin kolektif ve bireysel sefaletinin yansımaları bulur. Yalnız kalan birey Allah'ıyla başbaşadır (...) Aşkın konumdaki tanrı, birey olan Arabesk tipinin içkinliğini, toplumdaki ayrılmazlığını bozamaz. Tersine bu süreçte birey yine toplum içinde kalarak kendisinin 'sosyal bir pratiğinin' alıştırmaları içine girer. Bu katlanma sürecinde işsizlik, Allah, toplumun kenar kesimlerinde yaşamak ve dışlanmak sorunları, uygarlık, yeryüzü kültürü ve alt-kültür arasındaki katmandır: Bireysellik sürecinin başlamasıdır." (Akay, 1991:23)

1980 sonrasında Turgut Özal iktidarı, o güne dek devletin kitle iletişim araçlarında -Türkiye Radyo Televizyon Kurumu'nda- yayımlanması yasaklanmış arabesk müziğe yayın izni ve-

rip bu kültürün toplumsal yaşam içindeki varlığına resmiyet kazandırmıştır. Eş deyişle; böylesi bir yaşam biçimi-kültürün toplum tarafından genel anlamda kabul görmesi, "göçmen-ürben" (Akay, 1991:24-34) kültürünün, modernleşen Türkiye'de siyasi iktidar tarafından geçiş kültürü bağlamında yerine yurduna sokulmasıdır. İktidarın yerine yurduna sokma politikalarında, kalabalık kentlerde kültürün endüstrileşmesi ve bunun "göçmen-ürben"lerin kullanımına sunumu, daha doğrusu onların bu verili kültür içinde, kendilerini ifade etmelerine olanak sağlaması, "insan tekniğin bir endüstri ürünü gibi görülmesi (...) insanın herhangi bir nesne haline gelmesi, yani şeyleşmesi sonucunu doğurur." (Dellaloğlu, 1995:90) Örneğin o dönemde Bulgar Türklerinden Dünya Halter Şampiyonu Naim Süleymanoğlu'nun, Özal iktidarı tarafından Avusturya'daki bir şampiyonadan sonra kaçırılması ve Bulgar hükümetine -örtülü ödenekten- bir milyon dolar ödenip Naim'in Süleymanoğlu olarak Türk vatandaşı yapılması; aynı Süleymanoğlu'nun kazandığı madalyalar nedeniyle edindiği maddi-manevi güç sonrasında 1999 Nisanındaki milletvekili seçimlerinde, kendisi gibi Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin çoğunlukta olduğu Bursa'dan aday olması; insanın şeyleşmesinde iktidar-ideoloji-spor birlikteliğini çok yönlü mesajlarla ortaya koymaktadır.

Akay'ın katlanma modeli olarak değerlendirdiği arabesk yaşam biçimi "yeni kentlilerin" kent ile bütünleşme sorunsalına ürettikleri bir çözüm olarak ele alınabilir. Bu sorunsal irdelemek "çarçık" denilen kentleşme ve kentlileşme olgularına farklı bakış açıları geliştirmemize olanak sağlayabilir.

Kentsel Bütünleşme

Kentleşmenin kendisi toplumsal ve ekonomik değişmelerin sonucudur. Bu anlamda kent yaşamına katılım, kentle bütünleşmenin ölçüsü olarak değerlendirilebilir. Kente göç eden insanlar için "itici"- "çekici" nedenler ekonomik ve sosyal içeriklidir. Yeni kentlilerin bu yaşamsal alanlara katılma düzeyi-yoğunluğu, bütünleşme sorunlarını en aza indirecektir. Kentin ekonomik yaşamına katılımla; kentteki her türlü iş kollarına, bunların uzmanlaşmış her türlü iş ve finans örgütlerine katılımı anlaşılmaktadır. Ancak geçkondu nüfusun kişisel becerilerinin ve eğitimlerinin yetersizliği göz önüne alındığında, belirli işlerde çalışabildikleri, bu nedenle iş kolları içindeki devingenliklerinin sınırlı olduğu

görülmektedir. Kentlerdeki yığınlaşma, arzın, talebe karşı artmasına ve işverenin istihdam koşullarını belirleme payını yükseltmesine neden olmuştur. İşverenin emek maliyetini ucuz tutmak istemesi yanında emek arzının çok yarışmacı koşullarda istihdam pazarına katılması, bu kesimin yaygın biçimde örgütlenmesini engellemektedir (Şenyapılı, 1982:107-110). Bu bağlamda örgütlenememiş gecekondu emeğinin, ekonomik güvencesini enformel sektör içinde yer alarak sağlamaya çalışması, bu sektörün oluşma nedenleri arasında sayılabilir. Görüldüğü gibi gecekondu nüfusun kentten ekonomik yaşamına katılımı, sınırlı bir biçimde ve kendi ürettiği yöntemlerle olmaktadır.

Kentteki sosyal yaşam, örgütsel yapılarla sıkı ilişki içindedir. Ekonomik sorunlarda olduğu gibi eğitim, sağlık, ulaşım, eğlence-dinlenme gibi kültür sorunları da kent örgütlerince çözülür. Bu örgütlerin büyük ölçüde dışında kalan gecekondu nüfus, kentten sosyal yaşamına katılmada olumsuz yönden etkilenmektedir. Sosyal ilişkilerini genellikle, yarattıkları kendi iç çevrelerinde kurarlar. Gecekondu nüfusunun sosyal ilişkileri üç temelden kaynaklanır: geldikleri yöreden tanıdıkları dost ve akrabaları, kentteki iş yerinden edindikleri tanışlar ve mahalleden kaynaklanan komşuluk ilişkileri. Özellikle mahalledeki komşuluk ilişkileri duyarlı dengelere dayanır; yasadışı yollarla sahip olunan evler ve oluşturulan mahalleler, onlar arasında yarışmacı koşullar altında olsa da büyük bir dayanışmaya yol açar. Kentel örgütlerin kendilerine ulaşamadığı noktalardaki sorunlar, gecekondu nüfusu içindeki çevrede çözülür. Kısaca gecekondu nüfusu kentteki ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda daha çok kendine benzer gruplarla ilişki kurmakta, kentel örgütleri çok az kullanmaktadır (Şenyapılı, 1982:111). Gecekondu nüfusunun sorunlarının tamamını, oluşturduğu iç çevresinde çözmesi, kişilerin yapısal farklılıklarıyla, kentteki yaşam düzenine farklılığı gibi nedenlerle olası değildir. Kente uyum sürecinde oluşan bu yapısal farklılıklara dayanan değişiklikler, anomi ve yabancılaşmayı üretebilir. Anomi kentle bütünleşmede, sosyoekonomik yaşamda, gerek kişiler arası ilişkilerde gerekse kişilerle kurumlar arası ilişkilerde karışıklık, düzensizlik, kural yokluğu ya da kişilerdeki sapma davranışlarındaki artış olarak değerlendirilebilir. Yabancılaşma sürecinde yalnız kalan kişi, kentle ilgili beklentilerinin büyük bölümüne ulaşamaz; iletişim araçlarının tüketime yönelik çağrılarının yoğun etkisi altında iyice çaresizleşir. Sanat kül-

tür ve edebiyat eserlerini alınıp satılabilen meta olarak yorumlar (Bal, 1996:431). Kent yaşamında her şeyin meta olarak değerlendirilmesinin ise çıkar ilişkileri üzerine kurulan “çıkarcı kentleri”ni oluşturması kaçınılmazdır. Bu bağlamda gecekondu nüfusu, bir yandan kendi yerel, kültürel kimliğini koruyacak, diğer yandan kentteki iş fırsatlarını değerlendirip kentte tutunmayı sağlayacak bir örgütlenmeye gitmiştir. Bu örgütlenme, hemşeri dernekleri biçiminde ortaya çıkar. Hemşeri dayanışma dernekleri, üyelerinin bölgesel kökenleriyle bağlantılarını sürdürmekte, gündelik yaşam içinde birçok yönden “dayanışma” işlevi görmektedir. Bu anlamda hemşerilik dernekleri, geleneksel değerlerle, kentel değerleri tam olarak kaynaştırmassa da eklemleyen rolüyle, kentle bütünleşme mekanizmaları içinde sayılabilir.

Hemşerilik İlişkileri ve Hemşeri Dernekleri

Hemşeri ilişkileri, göç edenlerin hem kendilerini hem de kente göç eden diğer grupları tanımlamakta kullandıkları; daha çok geldikleri yer ya da kökene işaret eden kimlikler üzerine biçimlenmiş enformel bağıntılardır. Akra ve hemşerilerin kendi aralarında yardımlaşma amacıyla oluşan bu enformel dayanışma ağı, kentel alanda göç öncesi ilişkilerin sürdürülmesini olanaklı kılması bakımından önemlidir. Hemşeri ilişkileri göçle kente gelenlerin, kent kültürü tarafından yutulmasını önlediği gibi, onların, kökenleriyle gerek coğrafi gerekse sosyokültürel ve ekonomik ilişkilerini sürdürmesine olanak sağlamaktadır. Böyle bir bağıntının kentte yaşanan geleneksel-modern geriliminde, göçerlerin –yeni kentlilerin- karşı duruş geliştirmesinde önemli bir yeri olduğu söylenebilir.

Hemşerilik ilişkilerinin dayanışma örüntüsü içindeki enformel yapısı, yeni kentlilerin kente uyumuna koşut biçimde giderek formel bir biçime dönüşmektedir (Bayraktar, 2003:107-117). Göçün ilk yıllarında hemşerilik ilişkileri doğal bağıntısı içinde gelişmiş, hiçbir formel yapıya gereksinim duyulmadan bu dayanışma örüntüsü işletilmiştir. Ancak bugün gelinen noktada kent nüfusunu patlatan, yeni göçlere olanak vermeyen -en azından göç hızını durma noktasına getiren- (Keleş, 1990:6) demografik yapı kurumsallaşma gereğini dayatmıştır. Kentel yaşam biçiminin önemli göstergelerinden biri olan örgütlenme, hemşeri ilişkileri bağlamında hemşeri dayanışma dernekleri biçiminde ortaya çıkmaktadır. Öte yandan kente özgü bir yapıyla yeni kentlilerin geleneksel niteliklerini

koruyup kentle bütünleşmesi, günümüz kent yaşamındaki rekabete de uygun düşmektedir.

Hemşeri ilişkilerinin dernekleşerek formel bir yapıya kavuşmasının gelişim süreci, göçlerin kentle bütünleşmesine ışık tutacak verilere dayanıyor. Köyden kente göçün ivme kazandığı yıllara koşut olarak hemşeri derneklerinin de sayılarında bir artış görülüyor. 1970-1980 yılları arasında yaşanan düşüş, dönemin siyasi ikliminden etkilenen derneklerin daha çok ideolojik işlevler yüklenmelerine ve yönetime geçen askerî idare tarafından kapatılmalarına bağlanmaktadır (Bayraktar, 2003:108).

“Göç dalgalarının yoğunluk kazanması, hemşeri gruplarının farklı semt ve mahallelere dağılmasıyla sonuçlanmıştır. İstanbul’a en son gelenler kentin kenarlarına yerleşirken, eski göçmenler de zamanla ekonomik olanaklara ulaşmayla orantılı olarak daha içlere yarı merkezi semtlere taşınma eğilimi gösterirler.” (Bayraktar, 2003:110) Kent içindeki bu hareketliliğin, ilk zamanlarda hemşerilik ilişkilerini homojen bir yapıda sürdüren göçmenleri kurumsallaşmaya –dernek kurmaya- yönlendirdiği düşünülebilir. Bir başka deyişle hemşeri ilişkilerinin yoğunlaşması ve kent içi hareketlilik içinde dağılma eğilimi göstermesi dernek sayılarının da artmasının nedenlerinden sayılabilir.

Hemşeri dernekleri kültür platformu çerçevesinde değerlendirilmektedir. Temel amaç gelenen yöreye -memlekete- ait kültürü kendi aralarında yaşatmak, yeni kuşaklara tanıtmaktır. Bunun için zaman zaman yemekler, “memleket” geceleri ve geziler düzenlerler. Böylece bir yandan derneğe maddi olanak sağlar bir yandan da hemşerileri birbirleriyle buluşturup beraberce yaşamayı, dayanışmayı güçlendirirler. Bu tür etkinlikler aileler arasındaki sosyal ilişkilerin gelişmesine büyük katkı sağlar. Doğaldır ki, bu tür sosyokültürel çalışmaların, hizmetlerin bir maliyeti vardır. Bu maliyetlerin ekonomik yönü artık basit dernek çalışmalarını karşılamanın ötesine geçmiş, hemşeri dayanışmasının içeriğini daha da genişletmiştir (Bayraktar, 2003:107-112).

“Şimdi bir mobilyacı düşün. Derneğe geliyor ve hemşerilerinden birinin Kartal’da sunta sattığını öğreniyor. Doğal olarak ‘yahu niye elaleme para kazandırıyoruz, gel ben senden alayım; ne de olsa hemşerimsin’ diyor. Böylece aralarında ticaret yapmaya başladıkları gibi çevrelerine de tavsiye ediyorlar.”

Kente göçle gelmiş bireyler, hemşeri dayanışmasının enformel olarak yürütüldüğü aşama-

larda bile ticari ilişkiler kurmayı ve geliştirmeyi başarmıştır. Öyle ki, bir biçimde girilen sektöre bir yandan diğer hemşerilerin girmesi kolaylaştırılırken diğer yandan buradaki yabancıları –mafya’yı hatırlatan biçimde- devre dışı bırakarak belli işkolu ve sektörlerde yarı tekeller oluşturabilmektedirler:

“Hilton Oteli’nin bir taksi durağı var. Ben çok iyi biliyorum ki Zara ağırlıklıdır. Yani adam gelmiş İstanbul’a taksiciliğe başlamış; gitmiş Hilton’da taksi durağına girmiş. Buraya gelince yakın zamanda amcasının oğlunu getirmiş, komşusunu getirmiş; bir bakmışsın ki, durakta 30-40 tane Sivaslı olmuş. Üç-dört yabancıyı da kavga dövüş duraktan püskürtmüşler, Sivas ağırlıklı olarak buraya konmuşlar. Bütün mesele bu. Küçük bir taksiciler derneğinin değil, birbirini seven insanların, hemşerilerin bir ağırlığı meydana gelmiş.” (Bayraktar, 2003:113)

Büyük kentin yabancılarına ilişkin güvensizliğin tam tersine, hemşerilere duyulan *a priori* güven aralarındaki her türlü ticari, toplumsal ve siyasal ilişkilerin kolayca gelişmesine olanak sağlayabiliyor.

Kente göçenlerin -yeni kentlilerin- kentle bütünleşme uğruna geleneksel yapılarını bırakma yerine, bu niteliklerine dayanarak kente tutunmaya çalıştıkları söylenebilir. Bu noktada bireysel ve sosyal kimliklerini geleneksel-modern geriliminde dengede tutmaya çalıştıkları düşünülebilir. Başka bir deyişle Batı’daki gelişmenin tersine Türkiye’de göçmenler kent kültürü içinde erimemiş, geleneksel kimliklerini korurken, kentte de yeni kimlikler edinebilmiştir (Erman, 1996:303-307). Kentle bütünleşmenin temel ekseninde aidiyet duygusu ve kimlik arayışları olabilir. Toplumsal değişim ve dönüşümü biçimlendiren bu temel olgular üzerinden kent kimliğinin irdelenmesi sosyolojik bir bakış açısı sağlayabilir.

Aidiyet/ Kimlik-Spor İlişkisi

Günümüzde kimlik olgusu, çok değişken bir ortamda ya da ortamlar arasında sayısız simge, değer sistemi, uyaran ve daha birçok nitelik arasından seçilen unsurların çözümlenmesine dayanmaktadır. Bu çözümlenme yapılırken kimi zaman ikili, kimi zaman çoklu, kimi zaman da hem ikili hem çoklu çatışma eksenlerinden yararlanır (Şimşek, 2002). Örneğin her insan doğduğunda ona bir ad verilir, kimlik kartı çıkarılır. Bunu da ötesinde her insan belli bir ailenin, dinin, kültürün, dilin, ırkın, ulusun vb.

üyeyi olarak dünyaya gelir. Bunlara genel olarak aidiyet grupları adı verilir (Bilgin, 1994:232). Aidiyet gruplarının normları ve değer sistemleri doğrultusunda sosyalleşmeye, kim olduğumuzu, nereden geldiğimizi ve nereye gireceğimizi öğrenmeye ve içselleştirmeye başlarız.

Aidiyet gruplarından sonra insanın sosyalleşme ve kimlik kazanma sürecine etkide bulunan etkenlerin başında referans grupları gelir. Referans grupları bireyin kendi değerlerini ve davranışlarını belirlerken ölçü aldığı gruplardır. Bunların aidiyet gruplarından farkı, bireylerin geçmişine yönelik değerlendirmelere değil, gelecekle ilgili beklentilerine, projelerine yönelmesidir (Bilgin, 1994:236). Kısaca referans grupları birey açısından “önemli ötekiler”dir. Ancak bu önemli ötekiler homojen bir grup değildir. Kimileri bireyin doğrudan ilişkide olduğu, ödüllendirme ve cezalandırma yoluyla bireye belli davranış kalıplarını ve normlarını benimseten “normatif referans grupları”dır. Kimileri de bireyle hiçbir ilişkisi bulunmadığı halde, bireyin kitle iletişim araçları ve benzer olanaklar sayesinde kendilerini tanıyarak ölçü aldığı “karşılaştırmalı referans grupları”dır (Bauman, 1998: 40-43).

Birey içine doğduğu aidiyet gruplarını ve onların kendisine aşıladığı kimlikleri ergenlik çağında sorgulamaya, başka gruplarınkıyla karşılaştırmaya başlar. Bu süreç ilerledikçe kimi verili kimlikleri reddederek onların yerine yenilerini oluşturabilir. Kimilerini de eleştirel bir sorgulama sonrasında benimseyebilir ve böylece verili bir kimliği kazanılmış bir kimliğe dönüştürebilir (Şimşek, 2002:33-34).

Bireyin kimlik edinme ve onu yeniden üretme sürecinde böyle ikili bir gelişim süreci izlemesi, insan benliğinin yapısına dayandırılabilir. George Herbert Mead insan benliğini “ben” ve “beni/bana” olmak üzere iki alt bölüme ayırmıştır. Bunlardan “ben” Freud’un “ego” kavramına benzer ve benliğin iç kısmını oluşturur, “beni/bana” ise Freud’un “süperego” kavramına denk gelir ve benliğin dış yüzünü oluşturur. Toplum “beni/bana” aracılığıyla bireyi kuşatır ve etkiler. “Ben” ise, bu kuşatmayı, etkilemeyi değerlendirerek, bireyin geliştireceği tutum ve davranışları belirler. “Ben” güçlendikçe birey verili kimlikleri sorgulamaya, değiştirmeye kimi zaman da toptan reddetmeye yönelebilir (Bilgin, 1994:245-246).

Kimlik edinme, kimlik yenileme ya da kimlik değiştirme süreçlerini, elbette yalnızca ergenlik dönemiyle sınırlandırmamak gerekir. İnsanın

sosyalleşme süreci yaşamının her anında değişim gösterebilir. Değişimin dinamiğinde eski-yeni, verili-kazanılmış kimliklerin savaşımı olduğu söylenebilir. Kimlik savaşımında bireysel ve sosyal kimlik çatışması, içinde bulunduğu toplumsal yapıyı etkilediği gibi bu yapıdan da etkilenebilir. Bireysel ve sosyal kimlikler arasındaki ilişki, çok kimlikli bir ortamda değişen koşullara ve dengelere göre sürekli olarak üretilen bir dinamikte işler:

Bireysel kimlik, bir kimsenin kim olduğuna, kendi niteliklerine ve konumuna ilişkin toplumsal-duygusal algısına karşılık gelir. Ancak bu algı, diğer kişilerle ve gruplarla girilen karşılıklı etkileşim sürecinde ve karşılaştırmalı olarak gerçekleşir. Sosyal kimlikte ise, bir grup ya da toplulukla özdeşleşme söz konusudur. Bununla birlikte kendini grupla özdeşleştiren birey, bu özdeşleşmeden kişisel yarar elde etmesine karşın, bireysel özgürlüklerinin bir bölümünden vazgeçmek zorunda kalabilir. Eş deyişle varlığını ve özgürlüğümüzü garantileyen grubumuz, aynı zamanda özgürlüğümüzün de sınırlarını çizme hakkına sahip olabilir (Şimşek, 2002:35)

Bireysel kimlik ve sosyal kimlik ayırımında iki farklı görüş bulunmaktadır: İlk görüşteki Brewer ve Turner gibi kuramcılar bu kimlikler arasında ılımlı bir geçiş olduğunu savunurken; ikinci görüşteki Hogg ve Abrams gibi sosyal psikologlar ise iki kimlik türü arasında daha temel ve sert bir ayırımın yapılması gerektiğini öne sürmüşlerdir. İlimli görüşte olanlar bireysel ve sosyal kimliklerin farklı içeriklere sahip olmadığını; bir kimliğin -ister bireysel isterse sosyal olsun- bireyin toplumsal ortam içerisindeki özgül fakat göreceli konumuna bağlı olarak değişeceğini söyler. Sert ayırımı savunanlar ise; sosyal kimliğin bir grup üyeliği olduğunu, bireysel kimliğinse bireysel ilişkileri ve atıfları temsil ettiğini öne sürer (Şimşek, 2002:36). Kimlik kavramının kendisinin ve değer sisteminin heterojen-vedingen yapısı kesin bir ayırımın, uygulamada anlamlı olmadığını gösteriyor. İnsanın kendi varlığını da içeren değerler sisteminde geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanların bir arada olması, birbiri içinde geçişlerin olanaklı olduğu bir düzeneği ortaya koyuyor.

Kırdan-köyden kente göç edenlerin, beraberlerinde getirdikleri geleneksel kimliklerini tam olarak yitirmeden, bir bölümünü dönüştürüp yeni kentli kimlikler edinerek, kentte uyum sağlama uğraşları, ortaya çıkan bu zengin kimliklenmeyle açıklanabilir. Bu bağlamda spor-fut-

bol¹ (Sert, 2000) dünyasındaki taraftarlık olgusu, göreceli de olsa en kolay elde edilebilen kentli kimliğidir. Kimliğin, etnik, dinsel, yöresel kökenin ne olduğunun hiçbir önemi yoktur. Katılmak için herhangi bir diploma veya belge istenmez; herhangi bir ücret yatırılması beklenmez. Yalnızca o takımın taraftarı olunduğunun söylenmesi yeterlidir; “ben şu takımının taraftarıyım” dendiğinde onlarca milyonu bulan bir grubun üyesi olunur. Gündelik yaşamdaki diğer kimliklerle ilişki kurmakta güçlük çekilirken, sosyal statüsü ne olursa olsun her türlü kişiyle, takım taraftarlığı üzerinden kolayca ilişkiye girilebilir. Örneğin bir simitçi, bir banka müdürüyle veya bir işadamlarıyla, hiç teklifsiz, takımı üzerine konuşabilir. Simitçi için de, işadamı için de, karşıdakinin bireysel kimliği ve sosyal statüsü önemli değildir. İki taraf için de önemli olan karşıdakinin “biz”den biri olmasıdır.

Spor-futbol taraftarlığının kolay giyilen ve çıkarılan bir kent kimliği olması Türkiye’deki futbol evreninin oluşmasıyla doğrudan ilişkilidir. Bu evrenin iktidarını elinde tutan Beşiktaş, Galatasaray ve Fenerbahçe’nin İstanbul kentinin takımı olması, bu takımların taraftarı olmayı ayrıca özel bir konuma sokmaktadır. İstanbul gerek coğrafi, gerekse sosyoekonomik ve kültürel konumu bakımından her zaman Batı’ya açılan bir düşler ülkesi olarak değerlendirilir. Burada yaşamak Anadolu insanı için ayrıcalıklı bir durumdur. Bu nedenle kent kimliğini edinmekte kolaylık sağlayan takım taraftarı olmak, İstanbul’da daha zengin simgesel anlamlar ifade edilmektedir.

Son çözümlemede; kentle bütünleşmede bireysel uğraş vermek yerine, dayanışma içinde bir yere ait olarak varlığını sürdürme isteğinin, dikkat çekici olduğu söylenebilir. Spor-futbol alanında kent takımı taraftarlığıyla zorlanmadan, sorgulanmadan ve grubun içinde kaybolarak edinilen kimliğin, göreceli de olsa, sınırlı da olsa çekim gücü olduğu görülüyor. Oysa bireysel düzeyde herhangi bir sporla uğraşmak bilgiye, görgüye dayanan kültürel bir davranıştır. Bu kültürün edinilmesi, spor olgusunun bir yaşam biçimine dönüştürülmesiyle olanaklı olabilir. Kentin fiziksel ve toplumsal -bunun içine ekonomik, siyasal, kültürel olguları da katmak gerekir- kurgusunun da tam böyle bir yaşam biçiminin ürünü olduğu düşünüldüğünde, bu iki durum birbiriyle örtüştüğü oranda, hem kentin hem de kentlilerin birbiriyle maksimum uyumu yakalayacağı; eş deyişle kentin yaşam kalitesinin artacağı öngörülebilir.

Kentin Yaşam Kalitesi / Açık ve Yeşil Alanlar

Kentler, toplumların ve bireylerin bir arada buldukları ve sosyalleştikleri mekânlardır. Her türlü sosyal ve kültürel sınıftan, farklı etnik gruplardan, birbirlerinden çok farklı insanların bir araya geldiği, bir tür buluşma alanı rolü üstlenirler. Kentlerin, insanların toplumsal yaşamı üzerindeki etkileri önemlidir. Bu etki, kentin açık-kapalı mekânlarıyla, farklı alanları, insanları ve etkinlikleri bir araya toplayan, dönüştüren, ekonomik, politik ve kültürel yaşamın merkezini kontrol etmesinden kaynaklanır (Ersönmez ve Akı, 2005:75). “Kent insanları özgürleştirir, yeni kararlar almalarını ve yeni yönler belirlemelerini sağlar” diyen Lefebvre, bu anlamda kentin, içinde yaşanan etkileşimleri, oluşturulan medeniyetin anlamlarını nesiller arasında aktaran konumuna dikkat çeker (Ersönmez ve Akı, 2005:75). Bu noktada kent mekânlarının biriktiren, aktaran konumunu ortaya koyabilmek için nasıl bir düzenekte oluşturuldukları ya da dönüştürüldükleri sorusu önem kazanıyor. Kentin bu konumu, ne mekânları ne de içinde yaşayan insanları ayrı ayrı düşünmenin, değerlendirmenin olanaklı olduğunu gösteriyor. Tersine mekân ve toplum arasındaki etkileşim sürecinin birlikte ele alındığı bir sistem olarak düşünmek, çok yönlü yanıtlara yol açabilir (Ersönmez ve Akı, 2005:70-75). Bu bağlamda birey, toplumsal içindeki yaşamını kentsel, fiziksel çevre kurgusu içinde dış mekânlarda geçirmektedir. Bu anlamda toplumun yapılanması, bireyler ve toplum arasındaki ilişkinin fiziksel çevre tarafından desteklendiği açık kamusal alanlarda meydana gelmektedir. Başka bir deyişle kentlerdeki yaşam kalitesi; toplum, ekonomi ve fiziksel çevre eksenindeki nesnel ve öznel etkileşimlerle ortaya çıkmaktadır.

“Kaliteli bir yaşam çevresi ve kent dokusu, yapılar, ulaşım olanakları, açık ve yeşil alanlar arasındaki dengeli mekânsal ilişkinin sonucudur (...) açık ve yeşil alan kullanımının türleri, büyüklükleri, donanımları, fonksiyonları ve hizmet alanları kentsel yaşam kalitesi içerisinde etkisini ortaya koymaktadır.” (Emür ve Onsekiz, 2007:367-370)

Açık ve yeşil alanlar, doğal yaşamla olan bağlantısına karşın, aynı zamanda sosyal ve ekonomik değeri olan mekânların da yaratılmasını sağlamaktadır. Bu işlevsellikleri; konumları, donanımları, ulaşılabilirlikleriyle orantılı olarak değerlendirilebilir. Kentteki günlük yaşamsal gereksinimlere göre -doğal yaşamı koruma ve onun sosyal ve kültürel yaşamla uyumu- rekre-

atif, sportif tasarımlarla planlanır. Bu planlamada, rekreasyonun etkin ve edilgen nitelikleri kullanarak kent içinde ve dışında spor alanlarının oluşturulmasına, eğlence ile ilgili donatılara ağırlık verilir (Emür ve Onsekiz, 2007:367-370). Öte yandan rekreasyon olgusunun ekolojik işlevi düşünüldüğünde, kentlerdeki açık ve yeşil alanların, parkların ve bahçelerin önemli “soluklanma alanları” olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzün kalabalık modern kentlerindeki endüstriyel tesislerin varlığının, konutlarla motorlu taşıtlardan çıkan kirli havanın, kente-kentlilere verdiği zararın azaltılmasında, açık ve yeşil alanların büyük yarar sağladığı, gerçekten “kentin temizlenmesini sağlayan akciğerleri” olduğu söylenebilir. Bu bağlamda:

“Bir kentin genel karakterini, mimari yapılar, açık-yeşil alanlar ve bunların birbirleriyle olan ilişkileri ve bütünlüğü tayin eder. Açık-yeşil alanlar, insan ile doğa arasında bozulan ilişkiyi dengelemede ve kentsel yaşam koşullarının iyileştirilmesinde önemli bir konuma sahiptir. Bu nedenle gelişmiş ülkelerde açık-yeşil alanların nitelik ve nicelikleri, medeniyetin ve yaşam kalitesinin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Bu kapsamda pek çok ülke, insanların zihinsel ve fiziksel ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak insan yaşamı için en uygun kent mekânı veya ekolojisini planlama ve oluşturma çabasına girer.” (Gül ve Küçük, 2001:27-28).

Kentlerdeki açık-yeşil alanlar içinde parklar ve bahçeler, bir yandan arazi kullanımında sağladığı denge ile bir yandan da toplumsal ilişkilere ve etkileşimlere olanak sağlayan ortak kullanım özellikleriyle önemli bir konuma sahiptir. Çeşitli yerel kültürlerle sahip insanların karşılaşması, tanışması ve bu çerçevede sosyokültürel süreklilik ve gelişmenin sağlanması bakımından, toplumsal iletişimin gerçekleştiği kültürel odak noktaları olarak değerlendirilebilir. Park alanları, mekanik modern kent yaşamındaki doğa-insan ilişkisinin kurulmasında, kentsel dolaşım ve pratik yapma alanlarının oluşturulmasında, kentin yaşam kalitesini üreten önemli bileşenlerden biri olarak nitelendirilebilir. Bu bakımdan açık-yeşil alanlara, parklara ve bahçelere kent yapısı içinde ne kadar yer ayrıldığı önemlidir ve ülkelerin gelişmişlik düzeyiyle de ilişkilendirilebilir. Örneğin Amerika’da kişi başına düşen yeşil alan miktarı, -kent yoğunluğu 250 kişi/ha olarak- 40 m² iken; Türkiye’de bu miktar 10 m²’dir. Avrupa’nın çeşitli kentlerinde kişi başına düşen yeşil alan; Amsterdam’da 77 m², Frankfurt’ta

154 m², Stuttgart’ta 153 m², Hannover’de 112 m², Stockholm’de 107 m², Washington’da 50 m², Bristol’de 49 m², Budapeşte’de 37 m²’dir. Türkiye’ye bakıldığında ise, Ankara’da 2,3 m², İstanbul’da 2.1 m² İzmirde 2.8 m²’dir (Emür ve Onsekiz, 2007:370). Görüldüğü gibi ülkemizdeki kentlerde kişi başına düşen yeşil alan miktarı oldukça düşüktür. Bu çerçevede kentlerimizdeki yaşam kalitesinin de düzeyinin ne denli sınırlı olduğu ortaya çıkmaktadır. Yaşam kalitesinin düşüklüğünün, toplumsal yapımızdaki değişim-dönüşümler ışığında kendine özgü biçimlenen kentlerin ve kentlilerin yaşadığı yoksunluklarla paralellik gösterdiği öne sürülebilir.

Değerlendirme

Açık-yeşil alanların, park ve bahçelerin kentlerde kapladığı sınırlı alanların rekreasyon, spor ve eğlence işlevlerinin, sosyokültürel süreklilik çerçevesinde yeterince değerlendirildiğini öne sürmek oldukça güç gözüküyor. Son dönemlerde yerel yönetimlerin, bu alana yoğun biçimde yöneldiği dikkat çekiyor. Bu yoğunluğun kentin görünümünün güzelleştirilmesiyle ilgili olduğu söylenebilir. Elbette açık-yeşil alanların, park ve bahçelerin sınırlı küçük alanlarında, Batı örneklerinde olduğu gibi üst düzeyde bir işlevselliğin devreye sokulması çok olanaklı görülüyor. Dolayısıyla kentlerimizin öbür yaşam alanlarındaki kalitesinin de sınırlılığı birlikte düşünüldüğünde, kenti güzelleştirmek için yapılan ağaçlandırma, çiçeklendirme vb. çalışmaların, makay olmanın ötesinde bir anlamı kalmıyor. Örneğin son dönemlerde kentlerde her 10 m²’lik açık-yeşil alanlara ve parklara kurulan *fitness* aletleri, halk sağlığını öne çıkartıyormuş gibi gözükse, ayrıca kentsel mimari bakımından -alt düzeyde de olsa- işlevsel olarak değerlendirilebilecek bir proje. Ancak bu mini *fitness* alanlarındaki aletlerin kullanımı sorunlu. Çünkü hafta sonu dışında kalan günlerde bu aletlerin başında insanlara yardımcı olacak bir spor uzmanı yok. Aletlerin üzerinde ne işe yaradığı ve nasıl kullanıldığına ilişkin uyarı yok. Yaşlı, genç çocuk, şişman, zayıf vb. herkes, oyun oynar gibi bu aletlerin tepesinde sallanıyor, zıplıyor. Rasgele yapılan sporun, kalıcı sakatlanmalara neden olan ağır yaralanmalara yol açtığı bilinmektedir. Kimi zaman bilinçsizce yapılan bir sallanma, bel kaymasına neden olabilir. Aşırı bir yüklenme, kalp krizine neden olabilir. Dışarıdan bakıldığında halkın sağlığı için konulan, renkli, albenili aletler, tam tersi bir işlev görebilir. İnsanların

kitle iletişim araçları yoluyla, tüketici yaşam biçiminin dayattığı bir özendiricilikle spora yönlendirilmesi, bir anlamda kabul edilebilir. Bu anlamın oluştuğu nokta, toplumun bilinçli bir spor kültürüne sahip olmasıdır. Yerel yönetimlerin, kente yaptığı bu açık-yeşil alan makyajının, kentteki iktidar ve güç odaklarının siyasetle dirsek temasına geçerek kitle iletişim araçlarıyla yaptığı güç/çıkar paylaşımının sonucu olarak değerlendirilebilir (Sert, 2000).

Bu çalışmada ele alınmaya çalışıldığı gibi Türkiye'nin toplumsal yapısındaki insan-insan ve insan-kurum ilişkileri bağlamındaki değişimler, dönüşümler Batı kültürüne yakın olsa da, kendine özgü yapısıyla dikkati çekiyor. Gündelik yaşamın her alanında; sporda, sanatta, mimaride, ekonomide, siyasette bu yapının karmaşık niteliğini gözlemlemek olanaklı. Bu nedenle geniş anlamda, ülkenin toplumsal sorunlarıyla bağlantılı olan kent yaşamının kalitesinin, kentlerin tek başına düzenlenmesiyle yükseltilmesinin olanaklı olduğu söylenemez. Tersine tekil çözümler yerine uzun soluklu toplumsal projeler üretmek ve bunlar üzerine çalışmak daha sağlıklı ve sağlam sonuçlar alınmasına olanak sağlayabilir.

Mahmut Sert, İTÜ Denizcilik Fakültesi öğretim görevlisi; MSGSÜ Sosyoloji Bölümü, "Spor Sosyolojisi" doktora öğrencisi

Notlar:

1. Türkiye'de "Spor yapıyor musunuz?" sorusu genelde "Futbol oynuyor musunuz?" olarak algılanır. Ülkedeki spor kültürünün futbol dışındaki spor dallarını yok sayan bir bakış açısıyla oluşmasında, İstanbul'un "üç büyüklüğü"nin kuruluş-gelişim süreci ile spor medyasının giderek futbol medyasına dönüşme süreci büyük paralellik göstermektedir. Siyasi iktidar(lar) tarafından da desteklenen bu durum hakkında ayrıntılı bilgi için: Mahmut Sert, *Gol Atan Galip, Futbola Sosyolojik Bir Bakış*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2000.

Kaynakça:

- Akay, A. (1991) *Konu-m-lar*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Akay, A. (1995) *Michel Foucault'da İktidar ve Direnme Odakları*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Bal, H. (1996) "Kentsel Toplumda Anomi - Yabancılaşma Olgusu Kente Göç Edenlerin Alternatif Çözümü: Hemşehri Birlikleri", *Toplum ve Göç*, Sosyoloji Derneği Yayını No: 4, Mersin.
- Bauman, Z. (1998) *Sosyolojik Düşünmek*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bayraktar, U. (2003) "Formelleşen Hemşehri Dayanışma Ağları: İstanbul'daki Hemşehri Dernekleri", *Toplumbilim*, Bağlam Yayınları, İstanbul, sayı: 17.
- Bilgin, N. (1994) *Sosyal Bilimlerin Kavşağında Kimlik Sorunu*, Ege Yayıncılık, İzmir.
- Dellaloğlu, F.B. (1995) *Frankfurt Okulunda Sanat ve Toplum*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Emür, H.S.; Onsekiz, D. (2007) "Kentsel Yaşam Kalitesi Bileşenleri Arasında Açık ve Yeşil Alanların Önemi", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 22.
- Erman, T. (1996) "Şehirli Olmak Ya Da Köylü Kalmak: Kentteki Kır Göçmeninin Kendini Tanıma Olayı", II. *Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplum ve Göç*, DİE, 20-22

Kasım 1996.

- Ersönmez, M. E.; Akı, A. (2005) "Açık Kamusal Kent Mekânlarının Toplum İlişkilerindeki Etkileri", *YTU Mim. Fak. e-Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1.
- Fişek, K. (1980) *Spor Yönetimi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 445, Ankara.
- Gül, A., Küçük, V. (2001), "Kentsel Açık Yeşil Alanlar ve Isparta Kenti Örneğinde İrdelenmesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, Sayı: 2, Isparta.
- Keleş, R. (1990) *Kentleşme Politikası*, İmge Yayınları, Ankara, s. 6
- Sert, M. (2000) *Gol Atan Galip - Futbola Sosyolojik Bir Bakış*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Şenyapılı, T. (1982) "Ankara Gecekondularının Ekonomik Profili", *Kentsel Bütünleşme*, Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı Yayın No: 4, Ankara.
- Şimşek, S. (2002) "Günümüzün Kimlik Sorunu ve Bu Sorunun Yaşandığı Temel Çatışma Eksenleri", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, Yıl: 3, Sayı: 3.
- Tekeli, İ. (1998) "Türkiye'de İç Göç Sorunsalı Yeniden Tanımlanma Aşamasına Geldi", *Türkiye'de İç Göç*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Teun, A.v.D. (1994) "Söylemin Yapıları ve İktidarın Yapıları", *Medya, İktidar, İdeoloji*, Der. ve Çev. Mehmet Küçük, Ark Yayınevi, Ankara.

A Sociological View to the Sport Practice in the Open Urban Area

The concepts of 'urbanism' and 'urbanity' are the key words of the modern society of today. Turkey has developed an approach of urban renewal and transformation taking the west as a model in the process of its urbanism. Today 70 % of the Turkish population is living in cities. But the social facts and factors in Turkey's urban context are very different from the model taken from the west. Our cities include both, the urban and rural features at the same time and at the same place. Besides its basic needs such as habitat, working, living, transporting etc. the urban population in the cities is in search of a new 'urban identity'. In that frame not only the buildings but as well as the practices of urban life become instruments of integration to this urban identity. The modern codes of the western culture do not fit the Turkish urban process in a satisfying level. On the other hand the consume policies of globalization target to create a new urban identity using its own methods. In that context the sport activities in the open urban air, in the parks and gardens of the city try to convince the citizens that they are living in a modern 'western' culture without questioning the social and cultural issues that lie behind.

Rekreatif Amaçlı Açık ve Kapalı Spor Alanlarının Değerlendirilmesi

Turgay Turan

Sanayi devrimi ile üretimde makineye geçilmesi, çalışma saatlerinin günlük 12-14 saatten 7-8 saate düşmesi, kanunlar ve sendikal haklar boş zaman kavramını ortaya çıkartmıştır.

Boş zaman; kentsel ve kırsal bölgelerde yaşayan kişinin, toplumun, yaşantıları içinde temel ihtiyaçlarını (yemek yeme, uyuma gibi fizyolojik ihtiyaçlar ve iş, çalışma ve sorumluluklar) karşıladıktan sonra arta kalan zaman olarak tanımlanmaktadır. Rekreasyon ise kısaca bu boş zamanı değerlendirme olarak tanımlanabilir.

İş ve maddi olanaklarının daha yüksek olması, daha yüksek yaşam standartları sunması dolayısıyla kentler, günümüzde sürekli göç almakta ve sanayileşme nedeniyle de gittikçe doğal çevreden uzaklaşmaktadır. Buna bir de plansız yerleşim, hızlı nüfus artışı gibi olumsuzluklar da eklendiğinde kentli insanın üzerine ciddi baskılar ortaya çıkmaktadır. Günümüzde çarpık kentleşmenin getirdiği, doğadan ve yeşilden yoksunluk, altyapı sorunu, çoğalan nüfus, işsizlik, kent yaşamının sunduğu olumlu özellikleri birer birer bitirmektedir.

İş yaşamının yoğunluğu, gürültü, stres, eko-

nomik zorluklar fiziksel ve psikolojik çöküntülere, bireysel verimliliğin düşmesine neden olmaktadır. Bireyler kendilerine ayırdıkları kıstıtlı zamanlarda rahatlamak, dinlenmek, eğlenmek, rutin iş dışına çıkmak istemektedirler.

Spor, rekreasyonun en kapsamlı, çeşitli ve ilgi çeken alanlarından birini oluşturmaktadır. Spor etkinlikleri, insanın teknolojik olanakları kullanmasıyla yavaş hareketinden doğan sorunların çözümü için büyük roller üstlenmektedir. Bu sorunların başında kalp damar hastalıkları, aşırı şişmanlık, ortopedik problemler (eklemlerde kireçlenme, kemik hastalıkları, omurga deformasyonları, gibi) gelmektedir (Karaküçük, 2005). Spor insanların rekreatif gereksinimlerini karşılamada önemli bir hareket alanı sağlarken, rekreasyon da, sporun toplumsal yaygınlaşmasında ve sportif başarılar elde edilmesinde önemli roller üstlenmektedir. Spor, bir boş zaman uğraşısı olarak yani amatörce yapılan şekliyle rekreatif faaliyet özelliği taşımaktadır.

İnsanlar sportif rekreasyon ihtiyacını açık ve kapalı rekreasyon alanlarında gidermektedirler. Rekreasyon faaliyetleri için yapılan ve daha sık

kullanılan ayırım “kentsel” ve “kırsal” şeklinde olmaktadır (Özgüç, 2007).

Kentsel rekreasyon, kent merkezli açık veya kapalı mekânlarda gerçekleştirilen rekreatif etkinlikleri içermektedir. Bunlar daha çok kısa süreli boş zamanlarda ve insanların yakın çevrelerinde, kısa sürede ulaşabilecekleri faaliyetlerden oluşmaktadır. Kentsel rekreasyon uygulamaları geniş bir ticari potansiyeli de doğurmaktadır. Modern kent planlarında çok amaçlı rekreasyon alanları yer almaktadır. Bunlar spor kulüplerinin, şehir kulüplerinin ve sitelerin bünyesindeki açık ve kapalı spor merkezleri, park, bahçe ve kent içi yeşil alanlardır. Gelir seviyesi yüksek olan insanlar genellikle spor merkezlerinde rekreatif faaliyetlerini gerçekleştirirken, gelir seviyesi daha az olan insanlar yerel yönetimlerin park, bahçelerde kurduğu alanlarda bu ihtiyaçlarını gerçekleştirirler.

Kırsal rekreasyon faaliyetleri ise, aslında kırsal kökenli değil, tersine şehirden çıkmış, ancak geniş arazi kullanımı ve bazı doğal özellikler gerektiğinden kırsal alanlarda yapılabilen rekreasyon faaliyetleridir (Özgüç, 2007). Rekreasyonel olanaklar sağlamları açısından, özellikle şehirlerin çevresindeki kırsal alanların önemleri son derece büyüktür (Gökçen, 2006). Bu faaliyetler insanların hem kısa hem de uzun süreli boş zamanlarda şehir dışına çıkarak yaptığı etkinliklerdir; golf, trekking, kampçılık, kayak gibi.

İnsanların rekreasyon etkinliklerine katılmalarının önemini ortaya koyduktan sonra olayın bir başka yönünü de göz ardı etmememiz gerekmektedir. Rekreatif amaçlı kent içersinde yapılan bu açık ve kapalı spor alanlarının gerek yapımında gerekse kullanımında ciddi problemlerin olduğunu yadsıyamayız. İnsanların bu tür etkinliklere yönelmesiyle yeni kurulan uydu kentlerde, sitelerde açık ve kapalı rekreasyon alanları (genellikle de ticari pazarlama yöntemi olarak) yapılmaktadır. Oluşturulan bu açık ve kapalı alanların malzeme, saha ölçüsü, hijyen olarak uygunluğu tartışma konusudur. Ayrıca bu sitelerin, planlama yapılmadan doğal çevreyi yok ederek gerçekleştirildiğini düşünürsek konunun ne kadar ciddi olduğu ortaya çıkmaktadır. Yerel yönetimlerin açık alanlarda, parklarda kurduğu spor alanlarındaki spor aletleri de ayrı bir tartışma konusudur. Bu aletlerin ergonomik olmadığı ve hatalı malzemelerden yapıldığı, insanların başlarında mesleki eğitilmiş personel olmadığından bu aletleri doğru kullanmadığı da ciddi problemdir. Rekreasyon alanlarının plansız yapılması sonucu kırsal alanlarda da zarar

gördüğü hepimizin bildiği bir gerçektir. Özellikle turizm amaçlı inşa edilen otel, motel ve tatil köyleri, yazlık evler bunlara en iyi örnektir. Turizme katkı sağlamak amacı için yapılan bu alanların elde edilebilmesi için kesilen ağaçların kapladığı yerleri belirtmeye gerek yoktur. Yine kırsal rekreasyon etkinlikleri için gidilen ormanlarda insanların yanlış davranışları sonucu verilen zarar da önemlidir. İnsanların yoğunlaştığı bölümlerde toprak sertleşmekte, orman alt örtüsü gelişme olanağını yitirmektedir.

Sonuç olarak rekreasyonel faaliyetler insan yaşamında önemli bir yer tutmaktadır. Bu faaliyetleri gerçekleştirmek için rekreasyonel alanların planlanmasında, projelendirilmesinde, inşa edilmesinde; şehir ve bölge planlamacıları, peyzaj mimarları, mimarlar, mühendisler ve alanların ve aletlerin kullanılmasında da insanlar yukarıda belirttiğimiz konulara maksimum dikkati göstermelidir.

Turgay Turan, Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Beden Eğitimi Okutmanı

Kaynakça:

- Gökçen, T. (2006) Turizmde Planlama ve Kırsal alanlar İnsan ve Mekân, Prof. Dr. Erol Tümmertekin'e 80.Yıl Armağanı, Çantay Kitapevi.
- Karaküçük, S. (2005) Rekreasyon Boş Zamanları Değerlendirme, Gazi Kitapevi.
- Özgüç, N. (2007) Turizm Coğrafyası Özellikler ve Bölgeler, Çantay Kitapevi.

Evaluating the Open and Indoor Recreation and Sport Areas

Recreation is one of the basic needs of today's modern society. Human beings use the open air and indoor sport centres and places to fulfil their needs for sport and health. There is a variety of such areas and institutions answering every level of social and economical possibilities. These institutions, private or public, can be evaluated from the point of urban and architectural design and be discussed in that context as well. In this article the issues of the sport areas (open and indoor) in the urban space are seen from that point of view and it is tried to summarise the main problems of that kind of spatial organisations in the urban context.

Spor ve Bir Şehir

Necati Güler

Günümüzde sporun şehirler üzerindeki etkisi inkâr edilemez bir özellik göstermektedir. Öyle şehirler vardır ki, bazı sporlarla özdeşleşmişler. O şehrin adını telaffuz ettiğinizde, o sporu düşünürsünüz; ya da bir sporun adı konuşulduğunda aklınıza ilk gelen isimlerden biri muhakkak bir şehir olur. Bunun birçok örneğini verebiliriz. Ama bahsi geçen spor futbolsa, konu o kadar evrenseldir ki, artık modern futbolun anavatanının İngiltere olduğunu bile zor hatırlarız. Yine de, bu kadar evrenselmiş bir sporun bir şehre, Antalya'ya, bu kadar farklı bir etki yapacağını tahmin edemezdim. Evet, Antalya denince akla “futbol” geliyor; futbol denince de “Antalya”. Nasıl mı?

Her şey 70'li yıllarda, özellikle İspanya'nın turizmde başlattığı “her şey dahil” sisteminin, geçen yüzyılın son yıllarında Antalya bölgesinde de turizm felsefesi olarak yerleşmesiyle başlamış. Bu sistem, gelen turistin, ihtiyacı olan her şeyi bir mekânda bulmasını ve neredeyse orada kaldığı sürenin tamamını, konakladığı mekândan dışarı çıkmayarak, o mekânda geçirmesini sağlayacak şekilde oteller yapılmasını öngörmektedir. Bu, Antalya'da da aynen böyle olmuş. Antalya'da bu sisteme uygun oteller yapılmaya başlanmış, halihazırda olanlar da bu sisteme dönüş için hızla harekete geçmiştir. Bu tarz otellerin yapılması, çok kısa sürede bölgedeki yatak kapasitesini ciddi sayılara getirmiş. Tam bu döneme tesadüf eden çok önemli bir siyasi gelişme de, “Demirperde”nin yıkılarak kuzey komşumuzun devletlere ayrılması olmuş. SSCB'nin dağılmasından sonra kurulan yeni devletlerin vatandaşları için Türkiye ve özellikle Antalya, tatil cenneti olmuş. Gerek hava koşulları, deniz ve güneş, gerekse bölgenin tarihî kıymetleri, mayıs ayından başlayarak, neredeyse ekim ayı sonuna kadar bu otellerin, bu sistemle dolup taşmasını sağlamış. Hâlâ da, bu durum devam etmektedir. Ancak, bu yüzyılın başına geldiğimizde, turizmciler, yılın bir bölümünü dolu dolu geçirdiklerinin, diğer aylardaysa hayatın turizm açısından durduğunun farkına var-

mışlar. Bugün bile, 1 Kasım oldu mu, kepenklerini kapatan otellerin sayısı hiç de azımsanmayacak kadardır. Yani, kış aylarında turizm neredeyse durma noktasına gelirken, hava şartları pek de değişmemektedir. Hele Avrupa'nın ve Asya'nın karlı, çok soğuk bir mevsime girdiği kış aylarında, Antalya'nın ılıman Akdeniz iklimi hemen göze batmakta. Yine özellikle İspanya'daki gelişmeleri iyi takip eden bir turizmci yeşil saha yaptırarak Avrupa'dan 1-2 futbol takımının kış devre arasında Antalya'ya gelerek, hem antrenman yapmasını, hem de bu bölgedeki takımlarla maçlar yaparak ülkesindeki ligin ikinci yarısına en iyi ve ekonomik şartlarda hazırlanmasını sağlamış. Bu da, Antalya'da hayatı değiştirmiş. Gerek Belek'te, gerek Kemer'de, gerekse Kundu bölgesinde oteller ya kendileri yeşil sahalara yaptırıyorlar, ya da sahası olan işletmelerle anlaşarak bu sahalara kendi otellerine bağlıyorlar. Artık Kasım ile Nisan ayları arasındaki dönemde de, oteller çok farklı bir müşteri profiline hizmet vermekteler.

Kış aylarını da dolduran bu yeni akımın şehir ve spor üzerindeki etkilerinden bahsetmeden, bir paragraf da, golf sporuna açmak istiyorum. Gene bu yüzyılın başlarında, bölgenin fiziki ve meteorolojik şartlarının golf sporu için çok elverişli olduğunu tespit eden bazı turizm yatırımcıları, bu kez de otellerinin yakınına golf alanları yaptırmışlar ya da otellerini golf alanı olabilecek alanların içine yapmışlar. Gerçi futbol sahalalarıyla ve futbola hizmet veren otel sayısını golf imkânı sağlayan otel sayısı ile karşılaştırdığımızda futbolun ağır bastığını görmekteyiz. Fakat bu ağırlık, golf sporunun bölgeye yaptığı gerek ekonomik, gerekse sosyolojik etkiyi de azaltmamaktadır, çünkü tamamıyla çok farklı bir müşteri profiline ve neredeyse bütün bir yıl boyunca hizmet vermektedir. Golf sporu, yapısı itibarıyla, çoklukla daha yüksek gelir seviyesindeki kişilerin gerek amatör, gerekse profesyonelce yaptıkları bir spor olduğundan, etkileri de, futbol ve diğer sporlardan çok daha farklı olmaktadır. Sistem “her şey dahil” bile olsa, mekânların farklılığı da

hemen göze çarpmaktadır. Golf imkânı sağlayan otellerin daha lüks ve yeni olduklarını derhal fark etmekteyiz. Ayrıca, futbol sporuna hizmet veren oteller ne kadar dip dibeyse, golf için yapılan oteller de, aynı bölge içinde bile birbirlerinden oldukça uzak yerleşkelere sahipler. Bu da, golf alanlarının futbol sahalarından farklı yapısından kaynaklanmakta.

Tekrar futbola dönecek olursak; yüzde 85'i büyük otellere ait olmak üzere, bölgede yüzün üzerinde futbol sahası vardır. Geçen yılki istatistikler, bu sahaları yurtiçi ve yurtdışından toplam 1300 takımın kullandığını ortaya koymaktadır. Bu kadar çim sahanın mevcut olması, beysbol gibi, Türkiye'de yeni yeni oynanmaya başlanan sporların da, bölgedeki tesisleri doldurabilmesine yardımcı olmaktadır. 2007 yılının ocak ayında, Eurasia Football Expo (EAFE) gibi dünya çapında organizasyonların da Antalya'da yapılması, 2008 kış sezonu futbol gelirlerinin 36 milyon avroyu bulması, bu konunun geldiği boyutu en güzel şekilde ifade etmektedir.

Milliyetler bazında incelendiğinde ise tatile gelen turistlerde olduğu gibi, "futbol" turizminde de ilk sırayı Rusya almakta. Yabancı turistlerin dağılımında OECD ülkelerinin % 57 ile başı çekmesine rağmen, iş spor turizmine gelince Doğu Avrupa ön plana çıkmakta. Tatil turizminde ön sıralarda yer alan İngiltere'nin yerini ise Almanya almakta. Bunda, İngiltere'nin liglerinde kış arası vermemesinin en büyük etken olarak görülebileceği açık bir gerçektir. Sezon öncesi hazırlık içinse, Antalya, iklimi itibarıyla biraz sıcak kalmaktadır. Bununla yanı sıra, İngiltere'nin 2010 yılından itibaren devre arası uygulamasına geçeceğini duyurması, herhalde en fazla Antalya'da heyecanla karşılanmıştır. 2007 rakamlarına göre toplam 27 milyon kişinin ülkemizi ziyaret ettiği düşünülürse, bölgenin en boş döneminde, bu rakamın belli bir yüzdesini yalnız "futbol" turizmiyle dolduruyor olması, sporun Antalya için ne kadar büyük bir öneme sahip olduğunu bir kere daha vurgulamaktadır.

Turizmin bu şekilde kış aylarını da doldurması, Antalya şehrini kıyı boyunca büyümeye zorlamış. Kemer'den Belek'e kadar uzanan kıyı şeridinin hemen gerisinde de, başta çim sahalar olmak üzere, spor tesislerinin yer aldığı bir fiziki yapı oluşmuş. Fiziki yapının bu şekilde olması, trafik olmamasına rağmen, şehrin bir ucundan öteki ucuna ulaşımın ciddi sürelerde yapılmasına sebep olmaktadır. Ayrıca, futbol turizmi "her şey dahil" sisteminin daha da kalıcı olması-

na yol açıyor. Çünkü gerek yurtiçinden, gerekse yurtdışından kısıtlı bütçelerle Antalya'nın yolunu tutan birçok takım, bu sistemi kurtarıcı olarak görmektedir. Hal böyle olunca, sistem de genişleyerek ve yaygınlaşarak bölgeye neredeyse tamamıyla yayılmış durumdadır. Ama bu sistemin, turizm sektörüyle ilgilenen kişilere çok büyük katkısı olmakla beraber, özellikle şehir merkezindeki esnaf ve diğer sektörlerde çalışan vatandaşları da oldukça olumsuz etkilediğini de söylemeden geçemeyeceğim. İşin bu yönünün de, ekonomik ve sosyolojik olarak daha ciddi incelenip irdelenmesi gerektiğine inanıyorum. Kendimden örnek vermem gerekirse, bir yılı aşkın süredir Kundu'da çalışmakta ve yaşamaktayım. Şehir merkezine ya futbol ya da basketbol maçı olduğunda gidiyorum. Diğer bütün zamanım Kundu'da tesislerde geçiyor. Geçenlerde tesislerimizde çalışma yapan ünlü bir fotoğrafçıyla kısa bir sohbetimiz oldu. Kendisi, yaklaşık bir aydır tesislerimizde kalmakta ve çalışmakta, Antalya hakkında tanıtıcı bir VCD veya DVD aramaktaydı. Sebebiyse, Antalya'nın güzelliklerini ve tarihini yaşayamamış ve görememişti. Hiç olmazsa, videodan izlemek ve ülkesindeki yakınlarına göstermek istemekteydi.

Kesinlikle, yalnızca "futbol" deyip geçmemeli. Biraz daha derinlemesine düşünmeli ve irdellemeliyiz. Hayatın tüm alanlarında sahip olunması gereken çok renkliliğin, çok sesliliğin, spor turizminde de doğru tespit ve uygulamalarla sağlanabilmesi ve çalışmaların da bu doğrultuda yapılması en azından küresel kriz söylemlerinin ayyuka çıktığı bugünlerde belki de iyi bir çıkış noktası olarak algılanabilir. Ne olursa olsun bütün bunlara rağmen, insan, kendisini ister istemez iki ucu keskin bir kılıcın ucunda hissediyor!

Necati Güler, Mardan Spor Kompleksi Genel Müdürü,
Eski Milli Basketbolcu

Sports and a City

Some cities are identified with some sports. As the name of the city is pronounced that sport comes to mind or when talking about a branch of sport the first thing to be thought is the name of a city. There is such a relation between the city of Antalya and football. Speaking of the relation of commercialized sport and urban environment the author explains how a city full of historical and cultural values has changed in terms of theme and physical environment.

Tasarımda azÇOK

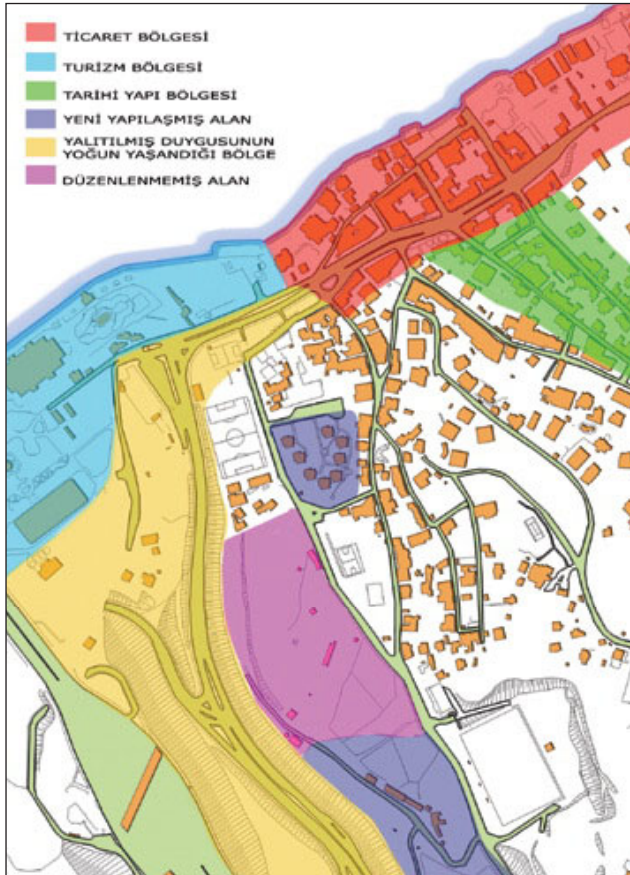
İnci Şahin Olgun - Bahar Aksel Enşici

Konum.
Beylerbeyi, İstanbul'un Üsküdar ilçesinde İstanbul Boğazı'nın Anadolu yakasında, Boğaziçi'nde bir semttir. Kuzguncuk ile Çengelköy arasında. Geleneksel Boğaz köylerinden biridir.

Alta, bölgeleme.

Tasarım öncelikle algı yönetimini gerektirir. İçinde bulunduğumuz kentsel mekânı daha yaşanabilir kılmak, tasarım ve planlama sürecinde algılamaya bağlı doğru kod açılımlarının elde edilmesiyle mümkündür. Deneyimle birlikte analiz bu kodları büyük ölçüde okunabilir kılar. Özellikle tasarımların oluşum süreçlerine katkı koyan analizleri, farklılaşan bakış açılarıyla tekrar tekrar yorumlamak gerekebilir. Planlama eğitimi içinde tasarım yapmanın deneyimlendiği birkaç atölyeden biri olan “Mekânsal Analiz Teknikleri” dersi; bu anlamda öğrencinin analize ilişkin bakış açısının geliştirilmeye ve yapılan araştırmalar sonunda toplanan bilgilerin özgün ilişkilendirmelerle bir araya getirilmeye çalışıldığı atölyelerden birini oluşturmaktadır. Planlama eğitiminin kuramsal ağırlıklı atölye çalışmalarının tersine, analiz etmek üzere toplanan bilgilerin tasarıma dönüştürülmesi için olgunlaştırılmasında eskizlerle kâğıda aktarabilme becerisinin kazandırılmaya çalışıldığı ders, öğrencileri küçük ölçeklerle buluşturmaktadır.

Seçilen kentsel mekânların fiziksel nitelikleri ve yaşam kurgusu açısından analitik değerlendirilmesinin yapılarak okunabilir bilgiyle birlikte öznel bilgi birikimlerinin ilişkilendirildiği çalışmalarda, öğrenciler özellikle mimari ölçekte tasarıma yönlendirilmeye çalışılmaktadır. Özellikle kent ölçeğinde mekânsal canlılığın, aktivite programları ile nasıl eşlenebileceğinin ve bunların nasıl çoğaltılabileceğinin tartışıldığı atölye, planlama eğitiminde alışlagelen üst ölçeklerin hangi alt ölçeklerden oluştuğunu tasarım yoluyla aktarmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda kentsel mekânın makro ölçeği için söylenegelen bütünlüğün mikro ölçekte hangi argümanlarla sağlanacağı, mekânların arasındaki hiyerarşik ilişkilerin nasıl olması gerektiği genel çerçeveler içinde ele alınmaktadır.

Yapılan çalışmanın içeriği, konuya tasarım pratiği açısından yaklaşmakta ve öğrencilerin, farklı alternatifler önerme, farklı çözümler tanımlama yönlerinin gelişmesine de katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Tasarlamak; verileri

farklı şekillerde yorumlamayı, eşleştirmeyi ve farklı sonuç alternatiflerine ulaşmayı gerektirdiğinden ağırlıklı bir atölye çalışma ortamını gerekli kılmaktadır. Sonuç üretme pratiği uzun ve alternatifli eskiz süreçleri, tekrarlar ve tartışma / fikir alışverişi ortamının yaratılmasıyla mümkün olabilmektedir. Planlama eğitimi içinde ilerleyen adımlarda kentsel tasarım alanına odaklanacak meslek insanlarının başarısı, tasarıma dönük üst ölçekli plan kararlarının üretilebilmesi kadar, kentsel mekân içinde üretilen çözümlerin kalitesi ile müdahale - mekân arasında kurulan bağlantının gücüne bağlıdır.

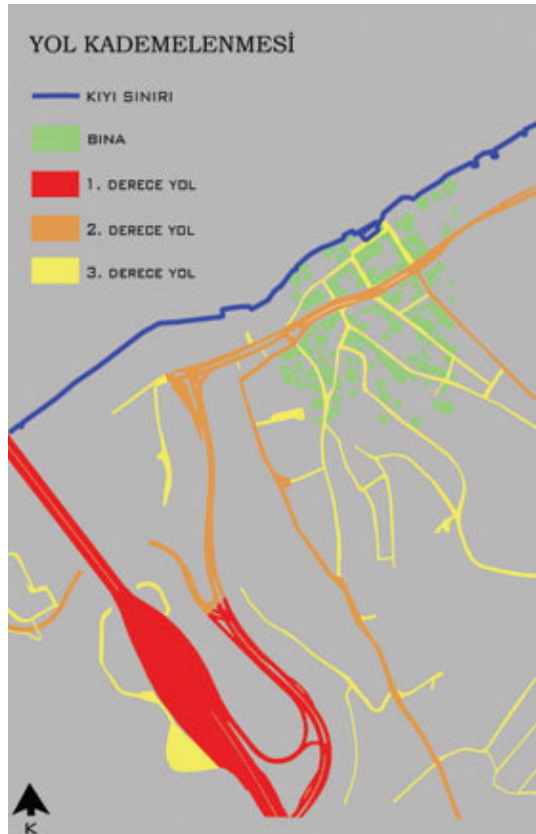
Yazının devamında yer alan projeler Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü 2007-2008 Bahar Yarıyılı "Mekânsal Analiz Teknikleri" dersi kapsamında, bir grup planlama öğrencisi (2. sınıf) tarafından gerçekleştirilmiştir. Boğaz'ın Anadolu yakasında yer alan ve Boğaz köyleri tipik dokusu ile meydan kimliğini koruyan Beylerbeyi alanının mekânsal izdüşümlerinin incelendiği ve buna bağlı olarak fikir projelerinin oluşturulduğu çalışmalar, sırasıyla **rekreasyon alanı düzenlemesi, meydan oluşturulması, açık ve kapalı alan düzenlemelerine ilişkin alternatif projeler** üzerine yoğunlaştırılmıştır.

İnci Şahin Olgun, Arş. Gör., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
Bahar Aksel Enşici, Arş. Gör., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Design Practice on Urban Space

This paper shares the outcomes of 'Spatial Analyzing Techniques' studio at City and Regional planning in Mimar Sinan Fine Arts University. The aim of the studio is to support creativity and give a notion of urban space and designing techniques to planning students, who are familiar with upper scales such as 1/25.000-1/1000. The studio focuses on a different part of Istanbul every year and starts with detailed spatial analyzes; in fact the main idea is to encourage students to develop small scale designs. After understanding the urban space in a wide extent, students define the problems and needs of the area. Individual projects driven by different conceptual approaches, define each student's own solution in the urban design scale.

Examples in the text are from Beylerbeyi, a historical housing area on the Bosphorus. The are in order: A New Park in Beylerbeyi 'High Park', 'Aqua Pass', 'Antique Theater', 'Blue-Green Beylerbeyi' Square Design, 'Moving Subsurface', 'Beylerbeyi Kemeragzi Park', 'Beylerbeyi Watching Terrace'.

Ulaşım Analizleri.

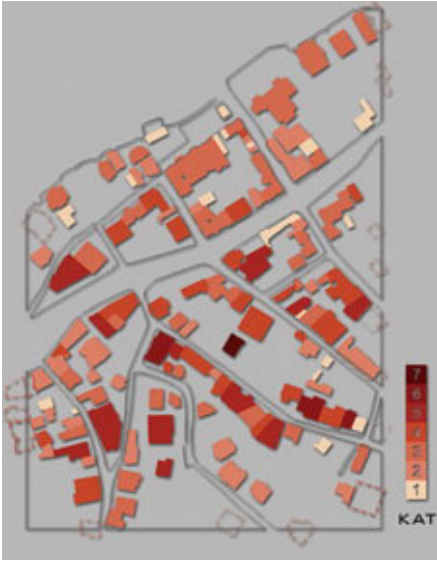
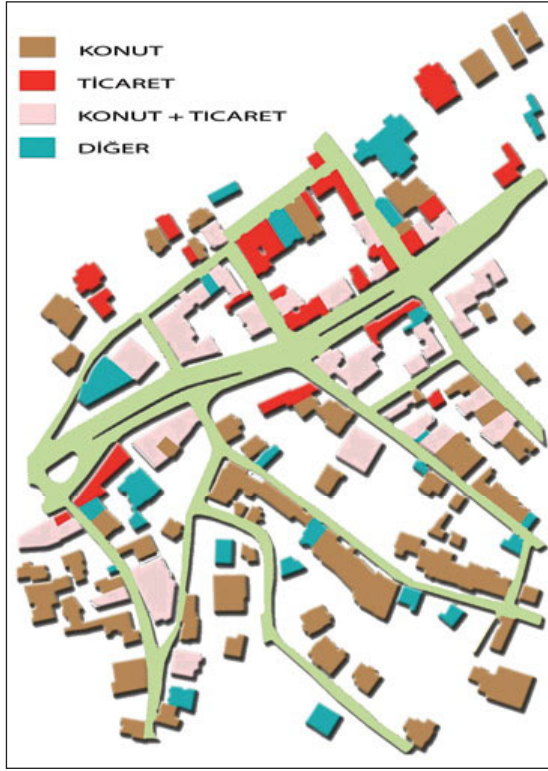
Hafta içi akşam zirve saatlerinde yoğunluk, Beylerbeyi'nin çekiciliğinden değil, köprü ile olan bağlantısından kaynaklanmaktadır.

Hafta içi sabah zirve saatlerinde, birinci çevreyolunun Asya – Avrupa yönünde köprüye yaklaşan kesimlerde tekrarlı trafik tıkanıklığı görülmektedir.

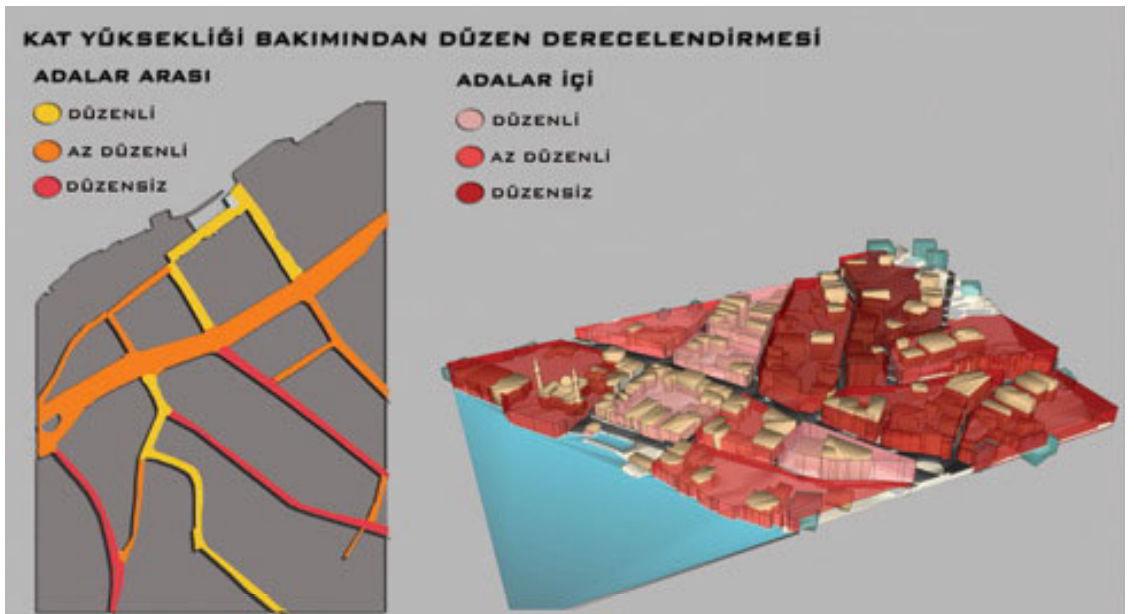
Hafta sonu trafik yoğunluğu azalmaktadır.

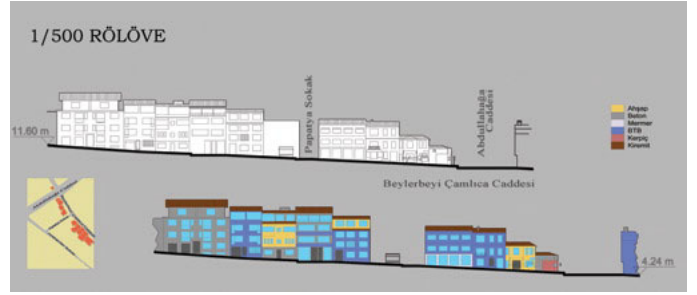
Çıkışlardaki düşüşler girişlerle dengelemektedir.

İşlev Analizleri.
Ticaret, ana aks etrafında yoğunlaşmıştır. Lokantalar genellikle ana aksın deniz tarafında bulunmaktadır. İç kesimlere gidildikçe konut ağırlıklı bir yapılaşma olduğu görülür. Fonksiyonların büyük çoğunluğunu kafeler ve lokantalar oluşturmakta beraber, eczane ve bankalar ayrıca gıda dükkanları yoğunluktadır.

Kat yüksekliği analizleri.

Cephe etüdü ve rölöve.

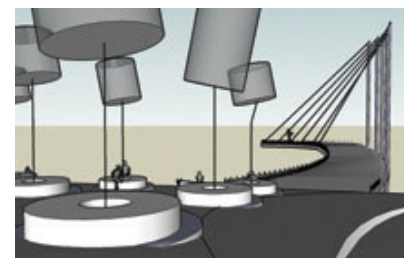
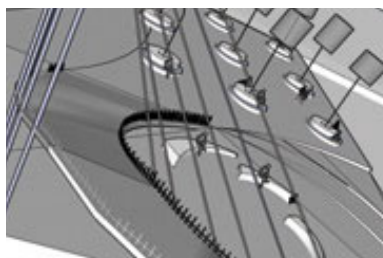
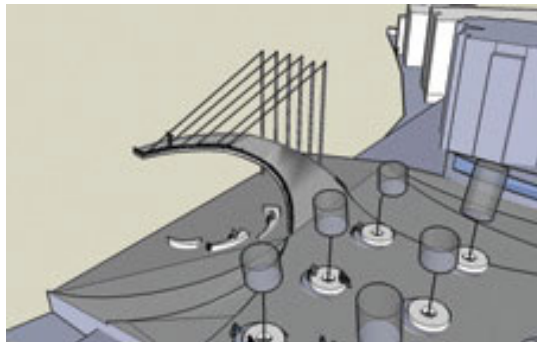

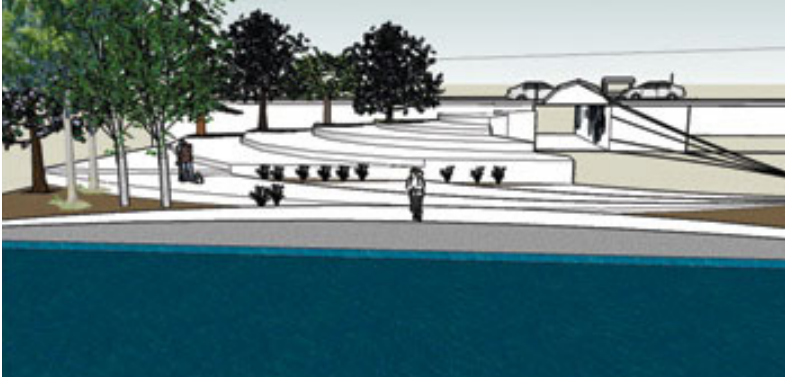
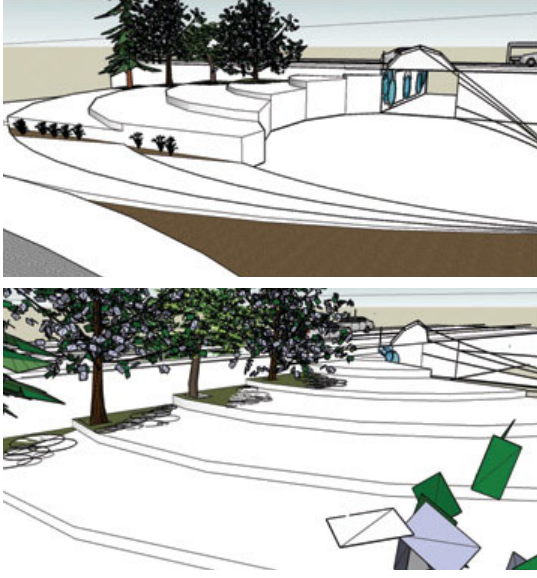
Dolulukta değişim, 1946, 1982, 2007.

Beylerbeyi'ne Yeni Bir Park Önerisi: “Yükselen Park”

A. Kevser İsmailoğlu

Beylerbeyi, kimliğini 1973 yılında Boğaziçi Köprüsü'nün yapılmasıyla kaybetmeye başlamış bir Boğaz köyüdür. Bu dönemden önce daha çok bir mesire yeri olarak kullanılan semt, günümüzde bir geçiş noktası haline gelmiş, kullanım yoğunluğu artmıştır. Bu anlamda Beylerbeyi'nde kent yeşilinin yüksek oranlarda özel mülk bahçesi içinde kaldığı, mesire yeri kimliğine uygun olarak açık yeşil alanlarının yeterli ölçüde bulunmadığı görülmektedir. Anadolu yakasında sıralanan benzer pek çok köyde olduğu gibi Beylerbeyi kıyı alanları da genellikle konut ve restoran-kafe kullanımına sahip özel ve yarı-özel mekânların sınırlarından oluşmaktadır. Taşlı yer döşemesiyle ziyaretçilerine nostaljik bir hava sunmaya çalışan küçük bir iskele ve meydan, sahil hattında kamu kullanımına ait birkaç mekândan biridir. Ayrıca ilçe sınırları içinde bu meydandan kopuk bir de park mevcuttur. Yine de Beylerbeyi'nin özellikle sahilde daha geniş ölçekte bir kamusal alan kullanımına ihtiyacı bulunmaktadır. Önerilen park projesi ile mekânsal olarak bu ihtiyacın karşılanması hedeflenmektedir. Parkın bulunduğu alan turizm bölgesi içine girmektedir. Ayrıca park alanına komşu bir olgunlaşma enstitüsü ve bir de yeşil alana sahip olmayan lise bulunmaktadır. Proje mekânı ayrıca tasarımı ile bölgeye kimliği veren yapılaşmadan farklılaştırılarak, imaj ögesi olarak sahil hattında belirleyici kılınmaya çalışılmaktadır.

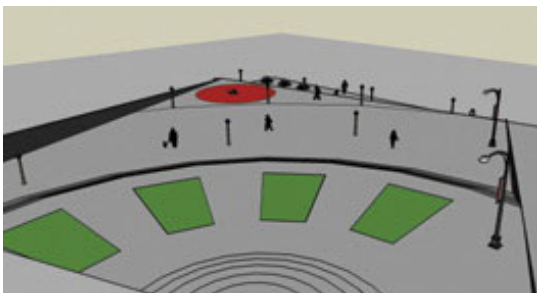
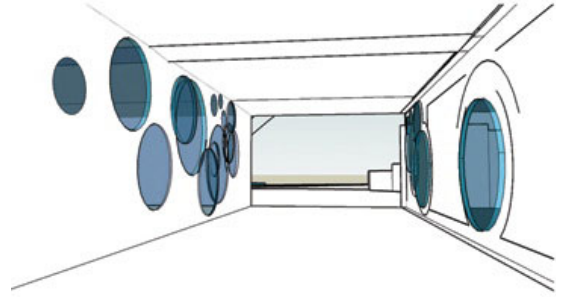

“Aqua Geçit”

Şeyma Kaçar

Beylerbeyi için yapılan bölgeleme analizleri doğrultusunda Beylerbeyi Parkı'nın bulunduğu alanın turizm bölgesi içinde yer aldığı saptanmıştır. Parkın arkasında bulunan alan ise yalıtılmışlık duygusunun yoğun yaşandığı yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, Beylerbeyi'nde çöküntü diyebileceğimiz bir alanı ıslah etmektir. Bununla beraber Beylerbeyi Caddesi üzerindeki yaya trafiğini azaltmak, kıyı kesimiyle iç kesiminin bütünleşmesini sağlamak ve farklı bir kullanım mekânı yaratmaktır. Bu mekânın düzenlenmesi sırasında balık tutma faaliyetinin yapıldığı kıyı şeridi ağaçlarla ve zeminin farklı şekillendirilmesiyle diğer alanlardan ayrılmaya çalışılmıştır. Alt geçit ve geçit giriş saçağının şekillendirilmesinde Beylerbeyi Sarayı'nın duvarlarındaki motiflerden yararlanılarak, mekâna özgü niteliklerin vurgulanması amaçlanmıştır.

“Antik Tiyatro”

H. Kübra Menderes

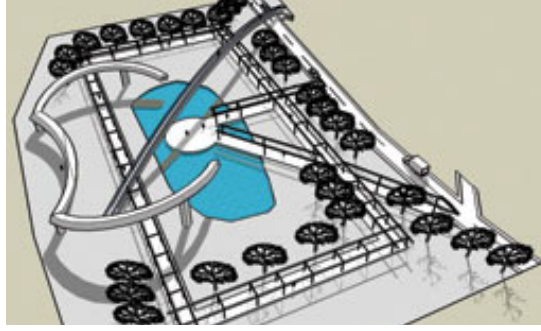
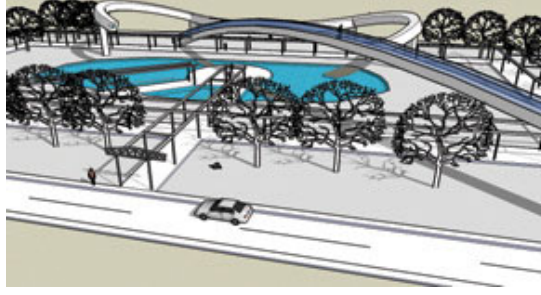
Beylerbeyi Parkı için sunulan bu proje önerisinde bu Boğaz köyünde kısıtlı olan kamusal alanların artırılması tasarlanmıştır. Parkın alanını yatayda artırmanın Beylerbeyi'ndeki radikal yapılaşmış kıyı kesimi açısından mümkünsüzlüğü, dikeyde alan fazlaştırma fikrini doğurmuştur. Sonuç olarak park alanını olduğu gibi bırakıp fonksiyonlarda ve mekânda iyileştirmeyle yetinilmiştir. Mevcut arazi yapısı, denize doğru olan eğimin kullanılmasını, merdivenler ve düzenlenmiş alanlarla yeniden yapılandırılmasını sağlarken, çocuk oyun alanı ve oturma grupları ile modern stile sahip verimli bir mekân yaratılması düşünülmüştür.

“Beylerbeyi Kemerağzı Parkı”

Esma Kartal

Projenin bulunduğu alan, boş olarak görünmekle birlikte, mevcutta hurdalık araçların park alanı olarak kullanılmaktadır. Bu durum Beylerbeyi'nin girişinde görüntü kirliliği yaratmaktadır. Özellikle hafta içi kullanımı yoğun olan bu alanın yaratmış olduğu gürültü kirliliği proje kapsamında giderilmeye çalışılmıştır. Birinci köprü'nün Beylerbeyi'ne gelmesiyle, Beylerbeyi hızla ilerlemiş ve eskinin kendine yeter semti, bundan sonra dışarıdan gelenlere de ev sahipliği yapmıştır. Örneğin yerleşim örüntüsü, sahil aksı boyunca ilerlerken, köprü'nün gelmesinden sonra etrafındaki diğer semtlerle de birleşmeye başlamıştır. “Mekânsal Analiz” dersi kapsamında yapılan araştırmalar göstermiştir ki, Beylerbeyi'nin bu hızlı ilerlemesi karşısında planlar ve kentsel tasarım projeleri yetersiz kalmaktadır. Özellikle semtte insanların dinlenebilecekleri, rahatça vakit geçirebilecekleri yeşil alanların azlığı, var olan yeşil alan ve parkların ise tasarım özelliğinin bulunmaması kamusal alan kullanımında ciddi sorunlara neden olmaktadır. Bu duruma bağlı olarak proje için bir park tasarımı yapılması uygun görülmüştür. Beylerbeyi'nde park tasarımı için seçilen alan, Üsküdar yönünden semte girişte, mevcutta hurdalık araçların park alanı olarak kullanılan bölgedir. Havuz konsepti üzerine şekillendirilen park projesinde, su üzerinde oluşturulan platform köprüler, park girişlerine bağlanırken bölgenin imajını da suyla biraz daha bütünleştirmeye çalışmıştır. Tamamen yeşillendirilen park içerisindeki üstü ahşap kaplı yürüyüş parkurları ile alternatif aktivite alanları yaratılması amaçlanmıştır.

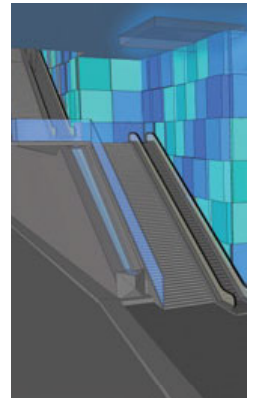
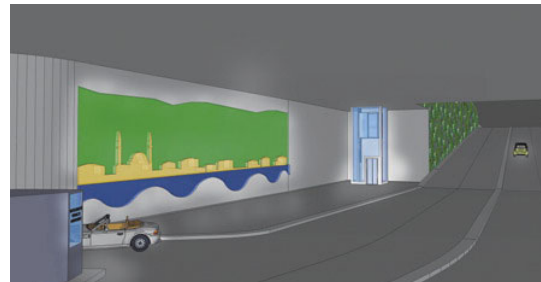
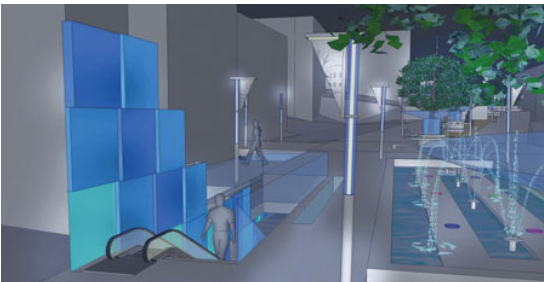

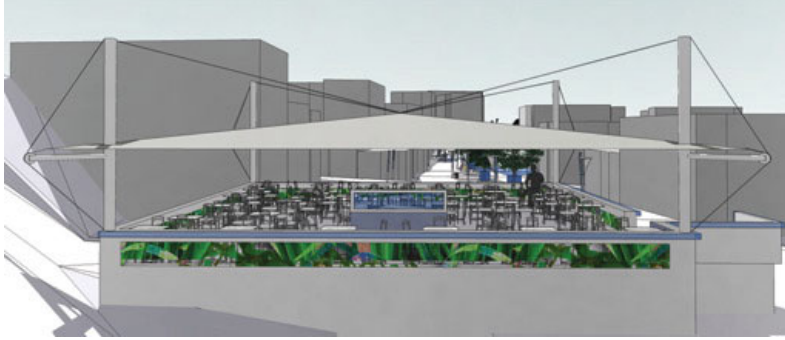
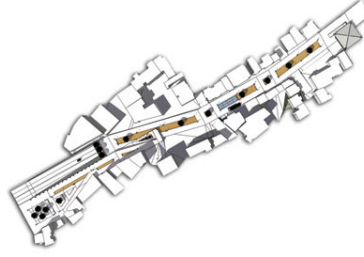
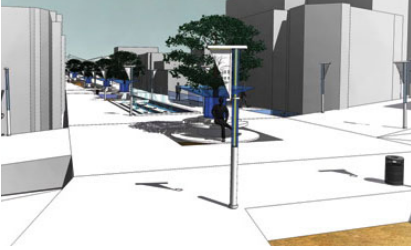
“Hareketli Yeraltı”

Esra Can

Beylerbeyi ilçesine yönelik olarak yapılan ulaşım analizi kapsamında zirve saatlerinde trafik durumu ayrıntılı olarak incelenmiştir. Hafta içi sabah-akşam, hafta sonu ve Boğaziçi Köprüsü'nün getirmiş olduğu trafik hacimleri değerlendirildiğinde; Beylerbeyi ana aksı üzerinde trafik sorunlarının nedenlerinin başlıca üç temel etken altında toplandıği görülmüştür. Bunlar yol geometrisindeki düzensizlikler, katılımlardan ana yola giren yüksek hacimli trafik ve otopark eksikliği sebebiyle araçların yolları işgali olarak saptanmıştır. Projenin amacı Beylerbeyi'nin gün geçtikçe dokusunu bozan şu anki mevcut trafik sorununa çözüm getirebilmektir. Trafik sorununu çözebilmenin en anlamlı yolu taşıt yolunu yeraltına almaktır. Böylece elde edilen alan meydanlaştırılıp yayalaştırılabilir. Proje kapsamında

Beylerbeyi'nin ana ticaret aksı konumunda olan Abdullahağa Caddesi'ndeki trafik yeraltına alınmış ve bir yeraltı otoparkıyla sorun çözümlenmeye çalışılmıştır. Yaklaşık olarak 35 otomobil kapasiteli bu otoparkın talebi karşılayabileceği düşünülmüştür. Yeraltına bağlanan yolun, yukarıdaki yayalaştırılmış meydan ile bağlantısı ses yalıtımlı duvarlarla bölünmeye çalışılmıştır. Yeraltına alınan yoldan meydana ulaşabilmek için asansör, yürüyen merdiven ve tali merdivenin yer aldığı çekirdek şaftlar bulunmaktadır. Ayrıca yeraltındaki yolların çoğu zaman ürkütücü ve karanlık olabilecek havasını kırmak için ışıklandırma sisteminde klasik aydınlatma lambalarından değil, farklı bir duvar dokusu tasarımından yararlanılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda yolun girişinden, merdivenle yukarıdaki meydana bağlanan kısma kadar duvarlara ışıklı ve hareketli bir doku verilmiştir. Böylece hem yeraltına alınan yolun canlanmasına hem de doğal yöntemle aydınlatılmasına imkân veren bir tasarım oluşturulmaya çalışılmıştır.

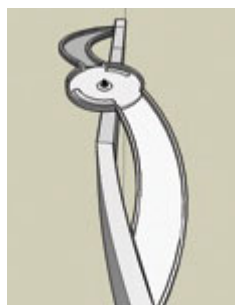
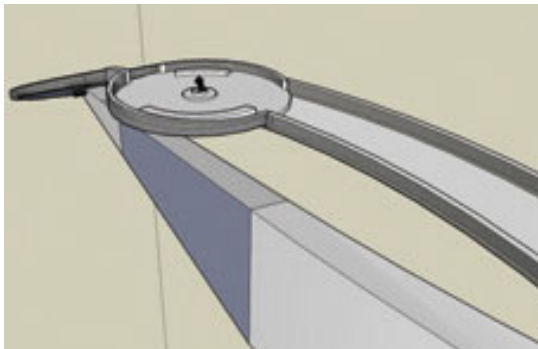
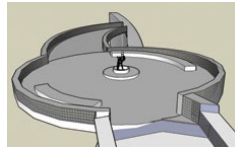
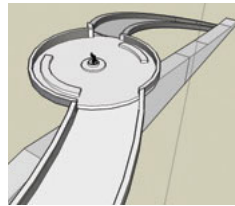
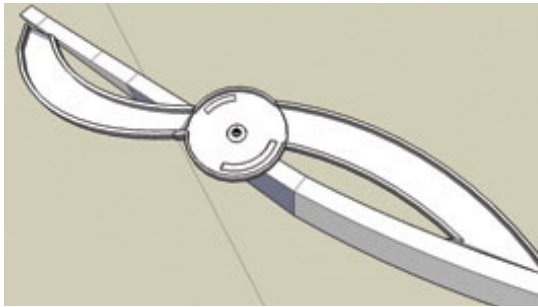

Meydan Düzenlemesi: “Mavi-Yeşil Beylerbeyi”

Lenar Emre

Yapılan konum analizi doğrultusunda; bu çalışmada Beylerbeyi'nin konumu, bu konumun yarattığı ulaşım sorunları ve Boğaziçi Köprüsü'nün buraya katmış olduğu önem yorumlanmıştır. Sorun ve potansiyel analizi sonucunda tanımlanan proje sınırları içerisinde ulaşımı ilgilendiren sorunlar tespit edilmeye çalışılmış ve bu sorunlar doğrultusunda proje geliştirilmiştir. İşlev analizi sonucunda; ulaşımın getirdiği çeşitli işlev yapılarının ana aks üzerinde yoğunlaşmış iç kısımlarda benzer bir hareketin tanımlanamaması, trafik akışının neden olduğu ciddi bir kopukluğun ifadesi olarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte bina biçimlenişlerinin kütle oranları üç boyutlu ulaşım aksının ve topografya yapısının algılanması, projeye teknik yönden yarar sağlamıştır. Bütün bunların sonucu olarak Boğaziçi Köprüsü'nün getirdiği ve tarihî dokuya artan ölçüde zarar veren, Beylerbeyi sahili ile iç kısımları adeta birbirinden koparan trafik sorununu çözmek amacıyla ana arter, proje kapsamında yeniden ele alınmıştır. Bahsi geçen yol hattı yayalaştırılarak, mekânsal bütünlüğün oluşturulması ve tarihî dokunun korunması sağlanmıştır. “Mavi-Yeşil Beylerbeyi” proje adını beyaz bir zemin üzerinde yer alan ağaçlı banklardan, akşam saatlerinde beliren aydınlatma elemanlarından ve yine bu ağaçlı oturma elemanlarından çıkan rahatlatıcı mavi ışıklardan almaktadır.

“Beylerbeyi Seyir Terası”

Nurbanu Elmas

Beylerbeyi ilçesi yol açılıncelirken; yolların oluşumunda etkili olan topografik özellikler projeye avantaj sağlamıştır. Bölgenin eğimli olması manzara kullanımı için bir artı olarak düşünülmüştür. Sahil kesiminden yukarı çıkıldıkça, Boğaziçi Köprüsü ile birleşen ve bakı noktaları oluşturan yolların seyir terası niteliğinde geçitleri cazip hale getirecek nitelikte olduğu tespit edilmiştir. Bundan dolayı işlek bir yol olan Çamlıca Caddesi'ne üstgeçit imkânı da sağlayacak bir seyir terası yapılması düşünülmüştür. Böylece sahildeki güzelliğin üst kesimlere de taşınması sağlanabilecektir. Proje konsepti Beylerbeyi-Çamlıca Caddesi'nin üst noktasından görünen harika Boğaz manzarasının seyri için yapılan seyir terasından oluşmaktadır. İnsanların duraklamadan hareket halinde manzaraya bakıp geçeceği seyir terasına çıkış, yorucu olmayan, uzun, az eğimli rampalarla sağlanmaktadır. Tırabzanlarında cam malzemenin kullanıldığı terasta estetiklikle birlikte görüş alanı engellenmemeye çalışılmıştır. Ayrıca terasa yerleştirilen teleskop sayesinde manzaraya bakış açıları çeşitlendirilmiştir.

İstanbul'da Okeanos'la Tethys'in Kızı Tykhe'nin Forumu: Forum Constantini II¹

Fırat Düzgüner

“Yaraşır sana, Theodoros, Tykhe'yle süslemek güzel sütunlu tapınağını, böyle bir başeserle.”
Bir Byzantionlunun sunusu.²

Byzantion döneminde Byzas'tan (İÖ 695), Constantinus (306-337) ve Iustinianus'a (527-565) değin İstanbul, çağın gereklerine göre, insan faktörünün ihtiyaç duyabileceği her tür kültürel yapı, kamu binaları, üniversite, forum, spor tesisleri, kutsal geçiş, sarnıç, su yolları ve çeşmeler, insanların nefes alabilecekleri bahçe, gezi alanları, kemerler, çeşitli tinsel mimari, tiyatro, agora ve stoalar, kapitol, darphane, hastane, yetimhane ve imaretlerin yapımıyla yetinmeyip bunların iç ve dışları çeşitli sütun, heykel ve büstlerle süslenmişti.³

Bu denli yoğun ve yaratıcı bir estetik kaygıyla yapılan olağanüstü eserlerin kökenini ve gerçekleştirilmesindeki ana nedeni, merak ediyor insan zaman zaman. Altyapıyı oluşturan kültürün güçlü karakteri apaçık. Ancak temelde yadsınamaz olan nen, halk için değil, sanat için yapılan sanatta olduğu gibi, kuşkusuz sanattan so-

utulnamayacak bilimsel çalışmalardan kaynaklanıyor. Bilim ve sanatın gelişimdeki bağdaşık birlikteliği, bunun göstergesi. Şayet matematik bilimi, yalnızca halk için yapılmış ve salt halkın anladığı dört işlemde kalmış olsaydı, bu bilim dalının bugün nerelerde saydığımız imgelemek bile olanaksız olurdu. Bir fizik ya da kimya probleminin yaratımı ya da çözümünün, zorlamalar veya ücret karşılığı ısmarlama isteklerle gerçekleştirilmesi düşünülemez bile. Sanat ya da bilimi yaratan çalışana, onun emeğine tanınan özgürlükle birlikte, onlara sunulan imkânlar ve duyulan saygı olmalı asıl neden. Özellikle, Pagan ya da Hıristiyan inançlarını yorumlayanların, özgür uygulamalarına dayalı olarak yaratılan eserlerdeki başarının sırrı, buna işaret ediyor. Kültürün gelişimi akıl, zekâ ve yaratıcı gücün eşsiz temsilcileri felsefe, tarih, coğrafya, matematik, mimarlık vb. bilimlerin yanında şair, ressam, heykeltıraş, müzisyen, oyun yazarları, oyuncular ya da sporcuların, inançları karşılığında gördükleri değerlerle aynı kapsamda ele alınmalı. Gelişim, önder sayılan bu yetenekleri ta-

Piazza di San Pietro'dan genel görünüm.
(http://en.wikipedia.org/wiki/Saint_Peter's_Square)

kip ederek onları anlamaya çalışma, onların çizgisine varma hatta aşma istek ve çabalarıyla birlikte, doğal ki oluşan yeni birikimlerin, toplum katmanlarına hızlı yayılımıyla doğru orantılı. Kanıtlarına ilkçağlarda rastladığımız, kazandıkları saygınlıkları tanrılar katında ödüllendirilmiş, hatta tanrılaştırılmış bu insanların, toplumların gelişmesine ne denli hız kazandırdıkları ortada.

Bu bağlamda, Antik çağ kent tasarımcılarının gerçekleştirdikleri kent planları, çeşitli yapılar ve sanat eserleriyle, bunların, toplum inançları doğrultusundaki düşünsel ve imgesel anlamlara olan yaratıcı katkılarının, yerel halkla ortaklaşa paylaşımını görüp de hayran kalmamak olanaksız. Hele tüm olgulara, geleneksel mimari ve estetik deneyimler de eklenince, şartların oluşturduğu seyri doyumsuz görkemdeki eserlerin ortaya çıkması, kuşkusuz kaçınılmaz olmuş.

Günümüzdeyse, bilim adamları ve sanatçılara verilen değer üzerinde bir şey söylemek istemiyoruz. Ancak, toplum ya da insanlığın yararına işleyecek akıl yerine, dinî inançların istismarı dahil, her ne yoldan elde edilirse edilsin “paranın gücü” ödüllendirildiğinde, “değerbilmezlik” veya daha da ötesi “hor görme” olarak adlandırabileceğimiz kimlik bozukluklarının açacağı toplumsal yaralara, Anadolu-Yunan mitosları⁴ yanında tinsel kitaplarda da yer verilmiş. Genel anlamda “kıyamet günü”⁵ olarak anlatılan ve Şamanizm’de “Kalgançı Çak - Kalacak

olan çağ”⁶ olarak geçen bölümlerde, “başların ayak, ayakların baş” olacağı şeklinde özetlenebilecek uyarıların yer alması oldukça ilgi çekici.

İstanbul’un Byzantion döneminde gerçekleştirilen ileriye dönük kent planına, Iustinianus zamanında bile dokunulmadığını Procopius’un sözlerinden anlıyoruz. İmparatorun, Nika isyanı sırasında (Ocak 532) yanan Constantinus’un Mega Ekklesia’sıyla (Eski Ayasofya), depremlerde zarar gören “Okyanus benzeri forum”u haricinde, Byzantion’da yıkım gören tüm yapıları, eskisinden de daha zarif bir şekilde yeniden yaptırdığından bahsediyor yazar.⁸ Yani, imparatorlar bile kentin plan ve estetik görünümünü, bir gerekçe olmaksızın istedikleri gibi değiştirmiş, değiştirememişler.

Büyük olasılıkla, mimar Gian Lorenzo Bernini (1598-1680) tarafından 1656-1667 yılları arasında inşa edilen Vatikan (Nero) yuvarlak forumuna (Günümüzdeki St. Peter’s Square- Piazza di San Pietro) model oluşturmuş olabilecek yapı, Constantinopolis’teki Forum Constantini II idi. Hatta yuvarlak planlı bu forumun, çevresindeki çift katlı portikolarıyla İtalya’daki benzerinden çok daha görkemli bir görüntü sergilediğini imgelemek mümkün.

Foruma açılan Constantinus Mega Ekklesia’sının, bugün Roma’daki Colosseum’a çok yakın Via Labicana ve Via di San Giovanni in Laterno caddeleri arasında kalan San Clemente Basilikası’na benzer planda olduğu öngörülebilir.⁹ Olasılıkla, yapının güneyinde yer almış olabilecek kutsal bir yolla, Ekklesia ve Forum Constantini II arasında yakın bir bağ oluşturulmuş olmalı. Dolayısıyla, her iki yapının güneyinde kalan Constantinus dönemindeki Augusteion, Hagia Sophia’nın inşasından sonraki Augusteion’dan çok daha geniş bir alanı kapsıyordu. Bu nedenle, Gyllius’un İmparatorluk Köprüsü’ne ait sütunlara değindiği satırlarında, “...İstanbulular bu sütunların Constantinus’un sarayı içinde olduğunu söylerler; bazı kimseler de sütunların saraydan Hagia Sophia’ya giden köprüyü taşıdığını anlatırlar. Bunların ikisi de yanlıştır; daha önceki sözlerimden onların Augusteion forumunda olduğu açıkça anlaşılır. Sütunlar bence, içinde Büyük Constantinus’un annesi Helene’nin heykeliyle başka heykellerin bulunduğu porticusların kemerlerini taşıyordu”¹⁰ sözleri, buradaki yuvarlak forumun varlığına kesinlik kazandırıyor. Zira Helene, Tykhe ve Rheia’nın heykellerini taşıyan Herakles sütunlarının oluşturduğu güney çıkış kapısı (bugünkü Bâb-ı Hümayûn tarafı), Severus

Sağda, Priapos’un (priap) üzerinde tasvir edilmiş, başında yuvarlak forum benzeri sur taçlı Tykhe heykeli. Mansel’e göre, Tykhe’nin sağ ayağıyla üzerine bastığı figür Asi (Orontes) nehridir.⁷ (<http://fi.wikipedia.org/wiki/Tykhe>)

Allta, mitosların ünlü altın elması.

Adı, “Hydnoraceae-l’ Hydnora esculenta- Dünya meyvası” olarak da geçen Madagaskar elması. (Hydnora cf. Esculenta: bibliofile.mc.duke.edu/gww/Berenty/plants/Hydnora-esculenta)

portikosuyla birleşiyor ve doğrudan o günkü Augusteion'a bakıyordu. İmparatorun yuvarlak forumuna ait sekiz Herakles sütunundan dördünün, Constantinus döneminde Akropolis içindeki Magnaura Sarayı'na kadar dayanması (forumun kuzey girişi); Iustinianus dönemindeyse İmparatorluk köprüsüne taşınması nedeniyle, Gyllius'la İstanbulluların, her üç halde de haklı olduklarını açıkça kanıtıyor.¹¹

Constantinus zamanında, Constantinopolis kentinin koruma ve gözetimi, Byzantion dönemindeki gibi, tanrıça "Tykhe-Fortuna"e (Kentin Talihi) bırakılmış. Okeanos tanrının kızı Tykhe, Erhat'a göre, elinde bereket boynuzu veya bir gemi dümeniyle ya da yuvarlanan bir küre üzerinde kanatlı olarak tasvir edilmişti. İon ve Yunanlılar, "şansın açık olsun" anlamında "Agathe Tykhe" (İyi Tykhe ile!) deyimini kullanırlarmış onun için.¹²

Titan tanrı Okeanos (Okyanus) için ise şöyle diyor Erhat: "Yunan erken ilkçağının dünya görüşüne göre, yeryüzü yuvarlak ve yassı bir diske benzer,¹³ Okeanos bu diski çepeçevre sarar. Okeanos aslında bir deniz gibi değil, evrensel bir ırmak ve ırmakların babası olarak tasarlanır. Derin anaforlu, burgaçlı diye nitelenmesi akan bir su olduğundandır.¹⁴ İnsan dünyanın ucuna doğru hangi yönde giderse gitsin Okeanos'a batar, ertesi sabah gene Okeanos sularından doğup yükselir.¹⁵ Altın elma mitosuyla meşhur Batı Kızları'nın (*Hesperos*) bahçesi Okeanos kıyılarındadır."¹⁶

Bu bağlamda, Forum Constantini II'nin neden "okyanus benzeri forum" olarak adlandırıldığı ortada. Mavi damarlı Prokonnesos (Marmara) mermerinden inşa olunan forumun, özellikle geceleri, ay ışığında okyanusu andırıldığından kuşku yok. Yine aynı cins mermerlerle döşeli dairesel taban (*aula-aule*, avlu), yuvarlak ve yassı bir diske benzeyen biçemiyle yeryüzünü temsil etmiş. Forumun çevresini dolaşan çift katlı portikolar ise, derin anaforlu, burgaçlı olarak tanımlanan Okeanos ırmağına (Büyük Okyanus) öykünen yüksekliğiyle, onun derinliğine işaret ediyor.

İmparator, Byzantion'daki (Topkapı Sarayı alanı) Magnaura Sarayı'ndan¹⁷ çıkıp dünyanın neresine giderse gitsin, sabahları Okeanos benzeri forum girişinde doğmuş [*Helios-Güneş'in* adası-Çatal adası (Bali)-sabahlı]¹⁸ ve akşamları sarayına geri döndüğünde batmış (Hint okyanusu-Afrika-akşam) olarak betimlenmiş. Bu anlamda Constantinus, pagan inançlar kapsamında, kendisini Apollon'dan sonra tanrı Helios¹⁹

Madagaskar elmasının yeryüzünde yetiştiği bölgeler.²¹ (www.parasiticplants.siu.edu/Hydnoraceae/index.html, uyarlama)

olarak da tanımlamış. İstanbul'daki Boukoleon yazlık sarayı da bu bağlamda değerlendirilmiş olmalı.²⁰

Constantinus'un, Hıristiyanlığın sembolü olan haç, tıpkı Antik Türklerde olduğu gibi "Güneş çarkı ya da Güneş kursu", yani svastika olarak sahiplendiğini Gyllius'un sözlerinden anlıyoruz. Şöyle diyor yazar: "...Sütunlardan birinin gövdesinde, Büyük Constantinus'un adı ve 'bununla kazanacaksın' yazısıyla birlikte ona gökte görülen haç işareti kazılıdır."²²

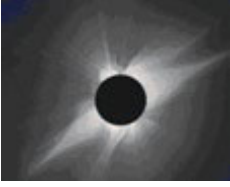
İmparatorun, gökteki haç güneşin etrafında oluşan çark şeklindeki "ışınal biçem" olarak gördüğü ortada. Dolayısıyla bu görünüm, Constantinus ve Roma'nın, öncelikle Etrüsklerle ve oradan da Anadolu'yla olan bağlarının bir göstergesi. Pantokrator (Kurtarıcı) İsa,²³ Tanrı'nın oğlu olduğunu iddia ettiği için kâfir sayılmış, bu nedenle Roma'nın Kudüs valisi Pontus Pilatus tarafından, kölelere layık görülen çarmlıha çivilenme cezasına çarptırılmıştı. Oysa peygamberin kendini tanrının oğlu olarak göstermesindeki yorumun, valinin görüşünden oldukça farklı olduğunu şöyle anlıyoruz: Valinin yüklediği suçu sessizce karşılayan peygamber, çarmlı (svastika-güneş çarkı-Baba-haç) cezanın uygulanacağı Golgotha (Kafatası) tepesine kadar sırtında taşımış. Bu zorlu taşıma, sembolik olarak Güneş babaya olan saygısını; güneşi en yakından görebileceği tepeye (kutsal *tepee*) vardığında, ona çivilenmesi, güneşin oğlu olarak, babasına (Moğollarda *baabgai-baabai*, Sümerlerde *Mu*, İskitlerde *Papei*, Türklerde *Babai*, Hıristiyanlarda *Papa-Father*) karşı olan sınıksız bağlılığını; bu bağlılık sırasında verdiği ruhu, Güneş tanrıya olan inanç kaynaklı kutsal ruhunu, yani bu uğurda ruhunu veren herkesin kutsal sayılacağını, dolayısıyla "Baba Oğul ve Kutsal Ruh" u simgelemişti.²⁴ Latince "zeu-, dyeu-, dieu-, diu" şeklinde beliren tanrılar tanrısı "Zeus" adı da, eski Hintçede "*Devas, die, diemas*" ve "*Dyaus-pita*", Gök Baba anlamına geliyor. Erhat'a göre ilkel insan, "*div*" köküyle göğün parlaklığını, ışıltılı aydınlığı (güneş-gü-

Homeros'ta adı geçen güneşin doğduğu yerdeki tanrı Helios'un sembolü, "Çatal Adası"na (Bali adası) adını veren çatal dilli sürüngen (Komodo Dragon). (www.scientificamerican.com)

Güneşin battığı yer olan Etiyopya ve Mısır'da, tanrı Djehuti'nin baboon şeklinde tasvir edilmiş, tan vaktinde gözleri özlümle doğuya bakan heykeli. (www.crystalinks.com/ptroglyphs.html)

Constantinus'un gökte gördüğü haç işareti. Mısır ve Sümerlerde kanatlı güneş kursu ya da diskinde örnek oluşturan güneş tutulması olayı. Olasılıkla Likniaslı (Garipçe Köyü) kâhin Phineus'un gözlerini kör eden Helios'a, Constantinus'un, akıl ederek isli bir camin arkasından bakmış olduğunu imgelemek mümkün. İmparatorun, kimsenin öğrenmemesi için bunu bir sır olarak sakladığı sanısındayız.

Yanda, bir kalyonda, geminin Grandi direğine çapraz bağlı parça, siparum.

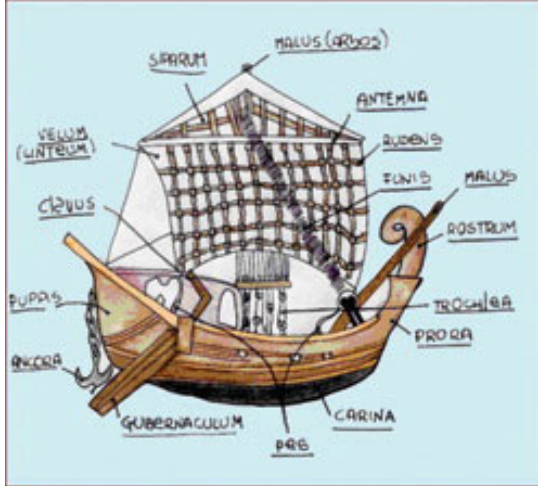
Altta, Roma ordusunda kullanılmış bir labarum'dan örnek. Aşağıdan, yukarıdaki Güneş çarkının tepesine kadar uzanan doğrultuyu, "LEGIO CHRISTI" yazısının asılı olduğu çaprazda, onu enine kesen haçin üzerindeki Güneş çarkı (svastika). Yani Güneş çarkı, haçin da üzerinde ayrıca kutsanmış.üzerinde ayrıca kutsanmış.

neş çarkı?), bulutları, gök gürlemesini, şimşek ve yıldırımını özleştirmişti.²⁵

İmparatorun Hagia Eirene, Mega Ekklesia ve Hagioi Apostoloi (Eski Havariyyun) kiliselerinde kutsadığı Hıristiyan dini bir yana; diğer tarafta Forum Constantini I'deki (Çemberlitaş) sütun üzerinde bulunan Apollon heykelinin başı yerine kendi başını koydurarak Apollon;²⁶ diğer tarafta okeanos benzeri forum dışında, Helios'un sarayı (Boukoleon) ve yine Helios'un sürdüğü arabayı yaptırmayla, Helios'a olan öykünmeleri ortada.²⁷

Bu bağlamda imparator ve halkının, önceki söylemimizin aksine, Hıristiyan inançlarıyla Paganizm arasında sıkışıp çelişki yaşamadıkları, her iki inanç arasında yakın bir bağlantı kurdukları açık.²⁸ Ayrıntıları, Gyllius'un siparum ve labarum'la haç arasındaki benzerliğe değindiği açıklamalarında buluyoruz.²⁹ Yoksa imparatorun rahipler sınıfı ya da halkla; aynı inançta olmayan Iulianus'la Khalkedon Piskoposu Mares arasındaki olayda olduğu gibi, birtakım tartışmaları yaşamayı kaçınılmaz olurdu. Böylece, daha önce tapınak ve kiliselerde gök kubbeyi temsil eden üçgen alınlıkların altında yer alan "Okulus=Oculus-Tanrının gözü-Güneşin gözü" konusunda ileri sürdüğümüz savın doğruluğu, dolayısıyla yeni dinin başlangıcı hakkında önemli bir kanıtın varlığı çıkıyor ortaya.³⁰

Forum giriş ve çıkışta, büyük olasılıkla Mili-on *tetrapilon*'una (quadrifrons) benzer birer abidevi giriş kapısına (*propylaion*-vestibulum) sahipti.³¹ Gyllius'un, Constantinus'un gökte gördüğü haçla ilgili yukarıdaki söylemine göre, Iustinianus'un iki mimarı Anthemios ve Isidoros tarafından inşa edildiği kuşkusuz olan İmparatorluk Köprüsü'ndeki devasa (*kyklopik*) sütunlar (5,32 m. x 8,99 m.), kökünde Herakles tapınağına, sonraki dönem itibarıyla de Mega Ekklesia'dan daha çok Forum Constantini II'ye ait olsa gerek. Heykel, tunçtan yapılmış bir gemi modelinin ön kısmıyla, bunun ucundaki bereket sembolü Priapos'un³² üstünde yer almıştı. Geminin seyri sırasında önden esen rüzgârla, khiton'u kâh etrafında uçarak, kâh vücuduna yapışmış vaziyette tasvir edilmişti kanatlı Tykhe heykeli. Yapıtın, forumun kuzey ya da güney girişinde, 5,32 m. çapıyla en az 4,00 m.lik derin bir duvarın oluşumunu sağlayabilecek sütunlar arasındaki niş içine yerleştirilmiş olması, olası.

Erhat'a göre Tethys, Uranos'la Gaia'nın kızı, dişi Titan'lardan da sonuncusudur. Denizin verimliliğini simgeleyen Tethys, Okeanos tanrıyla birleşir ve üç bini aşkın dişi varlık (ırmaklar) doğurur. Dünyanın bütün nehirleri Okeanos'la Tethys'ten doğma sayılırdı.³³ Ancak bir gün, Okeanos'la Tethys kavga ederler.³⁴ Bu kavga, Okeanos'un taşıp (büyük olasılıkla Nuh tufanı) karaları sularıyla istila etmesi ve bu sırada tüm ırmakları kaplayarak, onları bir süre de olsa ortadan yok etmesiydi. Deniz suları çekilip ırmakların (Tethys) tekrar ortaya çıkmasıyla, Okeanos'la Tethys tekrar barışmış olurlar (Nuh tufanının sonu).

Yapı, Constantinus ve Iustinianus dönemleri arasında, özellikle Mega Ekklesia'yı da etkileyen 361 ve 447 depremlerinden zarar görmüş olmalı. Bu depremlerin, yalnızca Mega Ekklesia'ya değil, yakın çevresine de büyük zararlar vermiş olabileceği ortada. Mitolojik anlamda forum, Okeanos ve Tethys arasında çıkan bu

No	Yıl	İmparator	Verdiği Zarar	Kaynak
1	358	II. Constantius	Hagioi Apostoloi (Havariyyun) Kilisesi zarar görür.	Müller-Wiener, s.405 ³⁵
2	361	II. Constantius	Mega Ekklesia zarar görür.	Müller-Wiener, s.84
3	362	Flavius Claudius Iulianus (Julian)	?	İnciciyan, s.87-89 ³⁶
4	399	Honorius	?	İnciciyan, s.87-89
5	402	Honorius	?	İnciciyan, s.87-89
6	407	Arcadius	Forum Theodosii, <i>Kaenupolis</i> ve <i>Kapitol</i> zarar görür.	Müller-Wiener, s.262
7	447	II. Theodosius	Şiddetli depremde, Theodosius surlarında 96 kuleden 57'si ve Marmara deniz suru zarar görür.	Müller-Wiener, s.288, 312
8	480	Zeno	I.Theodosius gümüş heykeli yıkılır.	Müller-Wiener, s.262
9	517	I. Anastasius	?	İnciciyan, s.87-89

Constantinus'un Okyanus biçimli, tanrıların anası Rheia, Tykhe, Constantinus ve annesi Helena'nın heykelleriyle süslü forumunun olası restitüsyonu (Piazza San Pietro'dan uyarlama).

Zeugma'da, Okeanos ve Tethys'i tasvir eden mozaikten kesit. Tethys'in başında, çift kanat şeklindeki taraksı atribü (Amerika'daki Gog ve Asya'daki Magog fay merkezlerini, Büyük Okyanus'un tabanında birbirine bağlayan çengel ya da dişler) ve yüzünde gerilim ifadesi, Okeanos'la kavgalı oldukları anı işaret etmekte. Aralarındaki yılan betimlemesi, tektonik olayları ve volkan lavlarını betimliyor. (www.mlahanas.de)

kavgalar sonucu yıpranmış ve yıkıntı haline gelmişti. Tethys, Okeanos'la birlikteliğinden olan kızı Tykhe'nin Okyanus benzeri forumunu, onun bu kavgada, babası Okeanos'tan yana çıkması nedeniyle harap ederek başına geçirmiş, bu yolla tanrı Okeanos'tan da intikamını almıştı.

Sonuç

Okeanos-Tethys ilişkisinin, mitolojinin ötesinde, her zaman olduğu gibi yine gerçeklere dayandığı görülüyor. O kadar ki, doğa olaylarına dayalı tufan gerçeklerinden, masalsi tanrı ilişkilerine dönüştürülen kavga, Constantinus'un okyanus benzeri forumunda tekrar gerçeğe dönüşmüş. Bu durum, yapının var oluşundan, harabe haline gelmesine dek geçen süredeki olaylarla da tamamen örtüşüyor. Diğer yanda, nehir ve göl faylarına işaret eden haritadaki merkezlerin, günümüzde bile, hâlâ daha "Tethys" adını taşıması son derece ilgi çekici.

İmparator Constantinus'un forumdan geçişi, iki ayrı olaya gönderme yapıldığını ortaya koyuyor:

1. Eski Roma'dan (Byzantion-Eski kent-Eski Roma-bugünkü Topkapı Sarayı alanı) Yeni Roma'ya (Constantinopolis-Sur içi) geçiş,

2. Uzakdoğu'da meydana gelen müthiş felaketten sonra, insanlığın en eski yerleşim yeri olan İç Moğolistan'dan [günümüzde Beijing (Pekin) civarındaki Chou kou Tien'den (Zhokoudian)]³⁷, tufan sonrasında Okeanos'u (Büyük Okyanus ve Hint Okyanusu) aşarak, Etiyopya, Nübye, Mısır, Mezopotamya ve Anadolu yoluyla Constantinopolis'e varış.

Constantinus'un da, tıpkı Mnemosyne'ye bağlı Byzas gibi, geçmişte atalarının başlarına

gelenleri unutmadığı, bunu her günkü yaşamına taşımasıyla ondan bir adım öteye bile taşıdığı ortada. Bu bağlamda İstanbul'un, geçmişte Atina'nın yaptığı gibi kiskanç, geçimsiz, kaprisli, hiçbir değer yargısı olmayan tanrıça Hera'yı değil³⁹; tıpkı Anadolu halkı gibi, akıl ve bellek yoluyla geçmişe, dolayısıyla kökenine saygılı tanrıça Mnemosyne'yi, hangi nedenle kentin girişindeki Yedikule'ye (Brakhiolion) sembol olarak yakıştırdığı çıkıyor ortaya.⁴⁰ Diğer tarafta imparator, giriş ve çıkıştaki Hagia Eirene ve Mega Ekklesia gibi iki kutsal kilise arasında inşa ettirdiği okyanus benzeri forumuyla, kutsal bir geçiş

Jeoloji biliminde, özellikle deniz kıyıları ve nehir yataklarına yerleşik, depremleri tetikleyen fay noktaları anlamındaki Tethys'in etkin olduğu bölgeler, sarı noktalarla belirtilmiş. Haritada görüldüğü gibi, İstanbul'dan da geçen Tethys, Cebelitarık Boğazından, Endonezya ve Japon adalarına kadar uzanıyor.³⁸ (www.esr.wmich.edu/Tethys.nsf.html)

(Ianua) oluşturarak, Tanrısal güce olan inanç ve şükranlarını da unutmamış.

Foruma ait malzemelerden pek çoğunun, Anthemios ve Isidoros tarafından Hagia Sophia Kilisesi'nin inşaatında devşirme malzeme (*spolî*) olarak kullanılmış olduğu kuşkusuz. Buna ait izleri, Ayasofya'nın tabanında döşeli son derece aşınmış mermerlerde görmek mümkün. Mavi damarlı Prokonnesos'ların, Hagia Sophia'nın inşa tarihi olan 537'den değil, en az 200 yıl daha eski olan, Constantinus'un bu ilk forumundaki taban döşemelerinden kaldığı ortada.⁴¹

Okeanos benzeri forumla ilgili bir fikir edinmek üzere tasarlanmış yukarıdaki restitüsyon, şimdilik bir ön tekliften öteye geçmiyor. Gelecekte, çok daha ayrıntılı çalışmalarda ortaya atılabilecek yeni tasarımların, bizleri gerçeğe daha bir yakınlaştıracığını umuyor, bugünkü Bâb-ı Hümayûn'un kuzey bitişiğinde, hiç olmazsa küçük bir bölümünün canlandırılmasının, hem görsel ve hem de ülkemiz turizmi açısından, ortaya atılabilecek olasılıkları imgelemeyi arzu ediyoruz.

Fırat Düzgüner, Arkeolog

Notlar:

1. Metni okurken, Antik Türkçede yer alan "Q, W, X" harfleri yanında, Avrupa ve Amerika dillerinde bulunmayan pek çok harflerin varlığıyla, günümüz lisanına uymayan ses uyumunu göz önünde bulunduramaz gerek. Örneğin, İstanbul'un Byzantion döneminde, yeraltı su kanalları "*Khryse Kheir>s* altın el>ler" adını taşıyordu. Orta Asya'dan Çin'e kadar görülen ve günümüzde "Karaz-Karız-Kerhiz-Keriz" adlarıyla anılan su kanallarının varlığı biliniyor. "Kheir"lerin kökeninin de bu kültürle dayandığı anlaşılıyor. Bu anlamda, kelimenin İonca'daki yazılış biçiminin Antik Türkçeye daha bir uyum sağladığı, dolayısıyla, temelde "eller" anlamına geldiği açık. "Kara>z-Karı>z-Kerhi>z-Keri>z" kelimelerinde, son hecedeki "z" harfinin, aynı "Kheir>s"de olduğu gibi, çoğul anlamda kullanılmış. Kâşgarlı Mahmûd (2005) *Divânü Lügâti't-Türk*, Kocabalı Yayınevi, Çev. S. Erdi; S. T. Yurteser, İstanbul. Özden, D. (2006) *Uygur Karızlarına Yolculuk*, Kaynak Yayınları, İstanbul. Düzgüner, F. (2006) "İstanbul Sultanahmet'te Bizans Dönemi Saray, Anıt ve Limanları ile Altyapı Çalışmaları", *mimar.ist*, Sayı: 20, s.92-94.
2. Gyllius'un "Basilica" dediği Milion tetrapilon'unda yer alan epigramlardan biri. Gyllius, P. (1997) *İstanbul'un Tarihi Eserleri*, Çev. E. Özbayoğlu, Eren Yayıncılık, İstanbul, II/XIX, s.91.
3. Düzgüner, F. (2006) "İstanbul Sultanahmet'te Bizans Dönemi Saray, Anıt ve Limanları ile Altyapı Çalışmaları", *mimar.ist*, Sayı: 20, s.94.
4. Soylar-Çağlar Mythos'u: Demir Soyu. Erhat, A. (2002) *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.276.
5. Tevrat. *Kitabı Mukaddes-Eski ve Yeni Ahit* (1974), Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, İşıya, 3/4, 5, 12.
6. Radloff, W. (1866-1907) *Proben I*, St. Petersburg, s.167-170. Vertibitsky, V. I. (1893) *Altayskie Inorodtsi*, Moskva, s.114-117. Çoruhlu, Y. (2006) *Türk Mitolojisinin Anahatları*, Kocabalı Yayınevi, İstanbul, s.132-134.
7. Mansel, A. M. (1963) *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s.476, Res.299.
8. Procopius (1994) *İstanbul'da Iustinianus Döneminde Yapılar, Birinci Kitap*, Çev. E. Özbayoğlu, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s.39, md.27.

9. Roma (1994) *Everyman Guides*, London W_V3PF, David Campbell Publishers Ltd., London, s.194.
10. Gyllius, P. (1997) *İstanbul'un Tarihi Eserleri*, Çev. E. Özbayoğlu, Eren Yayıncılık, İstanbul, II/XVIII, s. 90.
11. Düzgüner (2008) "İmparatorluk Köprüsü Sütunları Sultanahmet Camii'nde Hâlâ Yaşıyor", *mimar.ist*, Sayı: 27, s.90-96.
12. Erhat, A. (2002) *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.288, 289.
13. Maya ve İnkalarda benzer bir inanış için Bkz. Düzgüner (2007) "Bir Güneş (Ateş Kültü) Tapınağı: Pantheon", *mimar.ist*, Sayı: 26, dn.24.
14. Erhat'ın elimizdeki kitabı 2002 baskısı. İlk baskıya 1972 tarihini taşıyor. Bilimsel verilerin henüz tam olarak ortaya çıkmadığı bu dönemde ele alınan konu hakkında, Erhat yanılmış olmalı. Deniz altı volkan faaliyetleri ve çöküntüler dışında, okyanuslar hiçbir zaman anafolu ve burgaçlı olmaz. İÖ 4000-3500 tarihlerine rastlayan ve Magog fay merkezini harekete geçiren Marduk (Nibiru-Tishya-Pushya) olayı ve ardından oluşan Nuh tufanı, Büyük Okyanus'ta, Kamçatka yarımadasından, güneyde Endonezya adalarına kadar uzanan çizgide oluşan tektonik felaketler zincirine dayalıdır. Bu olaylar sırasında, Ohotsk denizi, Japon denizi, Sarı deniz, Doğu ve Güney Çin denizlerinde (mitolojide Lo nehri-Erk nehri-Nun denizi-Ölüm denizi-Akheron ırmağı) oluşan yeni çöküntüler sırasında derin anafolar ve burgaçlar oluşmuştur. Bunun en belirgin kanıtı, bölgede bulunan Japon çukurunun 10,230 m., Filipinler çukurununsa 11,521 m. derinliğe sahip olmasıyla, Tayvan'ın (Taiwan-Formosa) kuzey doğusunda bulunan Yonaguni adası yakınındaki Yonaguni batık piramidir. Mitoslarda, Okeanos'un derin anafolu ve burgaçlı olarak anılmasının asıl nedeni bu olmalı. Düzgüner (2007) *mimar.ist*, Sayı: 26, s.104-110.
15. Mısır tanrısı Djehuti'nin (Dhwii-Cehuti-*Thoth*) baboon şeklindeki tasvirinin, doğuya dönük olarak betimlenmiş heykelleri, doğudan yükselecek güneşe ait tan vaktini saygı ve sevinç içinde beklediğine işaret eder. Yani Antik Mısırlılar, Afrika'ya geldikleri yönü (Asya) asla unutmamışlardı. Carpiceci, A. C. (1998) *Art And History of Egypt*, Casa Editrice Bonechi, Florence, s.5.
16. Erhat, A. (2002) *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.227. Güneş çarkıyla (svastika, haç) temsil edilen ülke Uzakdoğu'dur (Taklamakan Çölünden, Moğolistan, Çin ve Vietnam'la, Japon adalarından Endonezya adalarına kadar uzanan bölge). Batı kızlarının (Hesperid'ler-*Hesperos*) ülkesi ise, Madagaskar adasıyla (mutlular adası) Orta ve Güney Afrika'yı kapsıyor. Altın elma sembolü, masalsi karakterine karşın bir gerçek. Bu meyve, altın renkteki kabuğuyla, daha az miktarda meyve ve Orta Amerika haricinde, dünyada en çok ve yalnızca bu bölgede yetişen ve kaynaklı adı "Hydnoraceae-l' Hydnora esculenta-dünya meyvesi" olan Madagaskar elmasıdır. Yani, güneşin battığı ülke Afrika'da (yüzü yanıklı ülkesi) Hint Okyanusu'ydu. Homeros *Odysseia*'da, "yüzü yanıklı" derken, aynı ifade *İlyada*'da "Aithiolar" olarak geçiyor. Bahsedilen bu yerin günümüzdeki Etiyopya olduğu açık. Zaten yazar da Aithiolar, yani "yüzü yanıklı"ın Habeşler olduklarına, İlyada'nın ekindeki "Adlar" bölümünde açıklık getirmiş. Homeros (1988) *İlyada*, Çev. A. Erhat; A. Kadir, Can Yayınları, İstanbul, I.423, XX.III.206, s.589. Yüzü Yanıklar: Homeros (1988) *Odysseia*, Çev. A. Erhat; A. Kadir, Can yayınları, İstanbul, I.22, 23, IV.84, V.282, 287. Etiyopya (Ethiopia).Yüzü yanıklı (Aithiopes). Herodotos (1991) *Herodot Tarihi*, Çev. M. Ökmen, İstanbul, II.11, 12, 22, 28-30, 86, 110, 127, 134, 139, 140, 146, 161; III.17, 114; VII.90. Aithiopia-Aithiopes. Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, s.22, 311. Kûran-ı Kerim'de Zu'l-Karneyn'den (göksel karni olayı-Marduk-Apollon *Karneios*) bahsedilirken, upki Platon'un *Kritias*'ta da değindiği gibi sıcak bir su kaynağına değiniliyor. Bu sıcak su kaynağı, Afrika'daki Avalon sıcak su kaynağıdır. *Kritias*'taki soğuk su kaynağıysa Kenya Nairobi'de "*Ewaso Nai'beri*"dir. Yani kaynağın olduğu, dolayısıyla güneşin battığı yer Afrika; güneşin doğduğu yer ise, güneşten başka, örtüleri bulunmayan [tono (Okulus) sayesinde yurtların (ger-tepee) içinde bile, her yerde güneşi gören Moğol ve Türkler]] yeri geçtikten sonra, germeç (baraj)

denilen Yen men (Ordos platosu)-Datong bölgelerine metal eriyiklerin doldurulduğundan bahsedilen yer, günümüzdeki İç Moğolistan'dır. Dolayısıyla, güneşin doğduğu yer ise Uzakdoğu'dur. *Küran-ı Kerim* (1962), Çev. B. Atalay, Doğan Kardeş Matbaacılık San. A.Ş., İstanbul, Kehif,83-98. Platon (2001), *Kritias*, Çev. E.Güney; L. Ay, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 113e.

17. Bugünkü eski Darphane binasıyla, İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin doğusunda kalan antik kalıntılar. Düzgüner (2004) *İnstinianus Dönemi'nde İstanbul'da Yapılar*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s.63, 65, Fig.44-46. Düzgüner, *mimar.ist*, Sayı: 27, Res. s.95.

18. Erhat, A. (2002) *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.133. Homeros'ta, Teiresias'ın "Çatal adası" dediği ada, çatal dilli sürüngen [Comodor (Komado) Dragon] ile meşhur olan Bali adasıdır. Homeros (1988) *Odyssea*, Çev. A. Erhat; A. Kadir, Can yayınları, İstanbul, XI.99-114, XII.127.

19. Helios'un Uzakdoğu ve Türklerdeki sembolü "güneş çarkı-svastika"ydı. Anadolu'da, kökeni Antik çağlara kadar dayanan keçe işlemeciliği üzerindeki hayat ağacı ve güneş çarkı motiflerinin, günümüzdeki varlığının devamı, binlerce yıl öncesine dayalı kültürümüzün zenginliğine işaret ediyor. Ancak, ne yazık ki bu sembolümüze sahip çıkmayıp Hıristiyan ve Nazi Almanlarına kaptırmışız. www.turkoteke.com

20. Düzgüner (2006) "İstanbul'da Güneş'in (Helios) Sarayı: Boukoleon", *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, Sayı: 121, s.73-92.

21. www.parasiticplants.siu.edu/Hydnoraceae/index.html adresindeki haritadan uyarlanmıştır.

22. Gyllius, P. (1997) *İstanbul'un Tarihi Eserleri*, Çev. E. Özbayoğlu, Eren Yayıncılık, İstanbul, II/XVIII, s.90.

23. Constantinus'un gördüğü gökteki haç işaretinin, güneşin oluşturduğu "güneş çarkı-svastika" olduğu açık. Freud'a göre Hz. Musa, çok tanrılı hale gelen Mısır'ı bu dinden kurtarıp tek tanrılı Güneş dinine dönen Akhenaten'den sonra, onu bir yanardağ tanrısı olan Yahuda'ya dönüştürmüştü. Buna göre Hz. İsa, Yahuda'ya karşı gelerek, MU kitasının güneş tanrısı sembolü olan güneş çarkını yanardağ tanrısından kurtararak, Güneş tanrısı tekrar baş tacı etmiş oluyor. Freud, S. (1999) *Dinin Kökenleri*, (çev. S. Budak), Öteki Yayınevi, Ankara, s.278-285.

24. Kimi Alevi topluluklarında, Hz. Muhammed'in güneşi temsil etmesi hakkında Bkz. Çoruhlu, Y. (2006) *Türk Mitolojisinin Anahatları*, Kabcacı Yayınevi, İstanbul, s.204.

25. Bkz. *Theogonia*. Erhat, A. (2002) *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.283, 284.

26. Gyllius, P. (1997) *İstanbul'un Tarihi Eserleri*, Çev. E. Özbayoğlu, Eren Yayıncılık, İstanbul, II/XVIII, s.127-129.

27. Gyllius, P. (1997) *İstanbul'un Tarihi Eserleri*, Çev. E. Özbayoğlu, Eren Yayıncılık, İstanbul, II/XVIII, s.115.

28. Günümüzde buna "uzlaşma politikası" deniyor.

29. Yelkeni taşıyan Grandi direğinin tepesinde bir haç şekli oluşturan çapraz. Gyllius, P. (1997) *İstanbul'un Tarihi Eserleri*, Çev. E. Özbayoğlu, Eren Yayıncılık, İstanbul, II/XVIII, s. 132-135.

30. Düzgüner (2007), *mimar.ist*, Sayı: 26, s. 105.

31. Önceki bir çalışmamızda, bu kapıların Khalke kapısına benzer olabileceğini varsaymıştık. Ancak teknik ayrıntılara girildiğinde, bu konuda yanlış olduğumuz ortaya çıktı. Düzgüner (2007) "Constantinus'un Okyanus Biçimli Forumu ve İmparatorluk Köprüsü", *mimar.ist*, Sayı: 24, s.99.

32. Düzgüner, (2007) "Constantinus'un Okyanus Biçimli Forumu ve İmparatorluk Köprüsü", *mimar.ist*, Sayı: 24, s.97, 101, dn.48.

33. Erhat, A. (2002) *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.281.

34. Erhat, A. (2002) *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.136. Homeros (1988), *İlyada*, XIV.300-305.

35. Müller-Wiener (2001) *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*, Çev. Ü. Sayın, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

36. İnciciyan, P. G. (1976) *18. Asırda İstanbul*, Ter. H. D. Andreasyan, İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul.

37. Düzgüner, *mimar.ist*, Sayı: 26, s.107.

38. İstanbul'un Tethys'i, Marmara Denizi tarafında, adalar grubunun hemen güney bitişiğinde, güneydoğu kuzeybatı yönünde uzanan ve "Con çukuru" olarak bilinen çukur. Bilimsel anlamda, Asya'da Magog fayına bağlı çukurun derinliği, yaklaşık 1280 m.

39. Hera. Erhat, A. (2002) *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.135-137. Düzgüner (2007) "Yedikule (Brakhiolion) Kapitolü", *Yapı Dergisi*, Sayı: 309, s.112.

40. Ancak Constantinus bunu yaparken, Laleli'deki (Philadelphion) Zeus-Mnemosyne ve Mousa heykellerinin yerine, kendisi, annesi Helena ve oğullarının heykellerini dikmiş (Tetrarkh heykelleri). Böylece, Zeus'un yerine kendisini, Mnemosyne'nin yerine annesini ve Mousaların yerine de oğullarının heykellerini koyarak, bu sembollerin yerine kendisi ve ailesini yakıştırmaktan da geri kalmamış. Düzgüner (2006) "Byzantion Dönemi'ndeki Kurgusuyla Bir Anadolu Mucizesi: İstanbul", *mimar.ist*, Sayı: 21, s.95, Şekil 5.

41. Ayasofya'nın inşasından günümüze kadar, tinsel ya da yalnızca görsel ziyarette bulunan kalabalıkların, mermerlerdeki yıpranmaya bu denli neden olamayacakları açık. Görülen büyük orandaki aşınmaların, yaklaşık 200 yıl boyunca Okyanus benzeri forumdan geçen saray garnizonuna ait atlı arabalar yanında, saraylara yiyecek içecek taşıyan arabalar ya da kalabalık askeri geçit törenleri vb. gibi, günün her saatinde işlev görmüş olmasından kaynaklandığı ileri sürülebilir.

* Önceki bir makalede, Sümer tanrısı Marduk'a ait tasvir; tanrının elindeki kompas ya da gönye ve dairesel açılçerçi, övünç duygusuyla göğsüne bastırıldığı şekilde değerlendirmiştik. Yorumumuzu, tanrının elindeki bu aletler yanında, arkasında sakladığı thyrsos'la (cinsellik sembolü) boynuna bir askıyla bağlı olan ve elbiselerin üzerinde görülen tekerleğin icadıyla gelişen teknolojiyi, lavları temsil eden ejderden (volkanik lav) uzak tuttuğu, yani Uzakdoğu'daki tufan öncesi ve sonrası müthiş afetten saklayıp koruduğu keşifleri, Mezopotamya'ya taşıdığı anlatılmak istendiği şekilde düzeltiriz. Tekerleklerin üzerinde, yukarı doğru olan şeklin, deformasyonu ya da yıpranmadan ileri geldiği sanıyorduk. Ancak dikkatlice incelememize karşın, bu şeklin, tanrının kutsal hayvanı "köpek" olup olmadığı konusunda hâlâ kuşkuluyuz. Düzgüner, *mimar.ist*, Sayı: 26, Şekil 9.

Forum of Tykhe, Daughter of Okeanos and Tethys, in Istanbul: Forum Constantini II

In a former article we discussed the words of Zosimus about the circle shaped forum of Constantinus. The forum is founded on the myth of goddess Tykhe, the daughter of Okeanos and Tethys, for which Ions and Greeks say "Agahta Tykhe", a saying for speeding someone on his/her way. In the passage (lanua) blessed by two churches, Hagia Eirene and Mega Ekklesia on the north and south of the forum he depicts the sunrise (Helios-the place where sun rises-Far East, old city-Byzantion) when the emperor leaves his palace Magnaura and enters the forum; his pass from the old city to Constantinopolis on the exit of forum; and the sunset (the place where sun sets-Ethiopia in Africa) when he is back in the evening. This building most probably became a model for the circle shaped forum (St. Peter's Square, Piazza di San Pietro) of Vatikan (Nero). When Okeanos and Tethys disputed, Okeanos caused flooding on the rivers (the Flood of Noah) which resulted in great tectonic events. They made peace when the water drew back and rivers reappeared (the end of the Flood). However Istanbul suffered two great earthquakes in 361 and 447, periods of Constantinus II and Theodosius II, which damaged the Hagia Sophia and city walls of Marmara. Most probably the Okeanos shaped forum of Constantinus was also damaged by those earthquakes. So Tethys, whose rancor didn't pass by as a woman, took her revenge on Tykhe, who supported her father during the dispute, by blasting the forum.

Mimar Çalışanların Fikrî Mülkiyet Haklarının Korunması

Z. Gönül Balkır

Mekân tasarım sanatı olarak mimarlık mesleği, sanılanın tam aksine, belki de hiçbir meslekte olmadığı kadar matematik ve mantık kurallarına bağlıdır. Bu bağlılık, mimarın, elindeki amaçlar ve kullandığı araçlarla somut olarak yaptığı/yapmak zorunda kaldığı milimetrik hesaplara bağlılıktır. Mimarların, bu bağlılıklarının belki de çok daha ötesinde bağlı olmak zorunda oldukları bir başka alan, mimarların hukuka olan bağlılıkları ya da daha doğru bir bulle, hukuki bağımlılıklarıdır.

Mimarlık mesleğinin, hukukla bu kadar içli dışlı oluşu, bir yandan imar mevzuatı ve yapı güvenliği hukukuyla birebir örtüşük çalışmak zorunda olmalarından ve öte yandan da mimari eserlerin fikir ve sanat eserleri hukukunca sanat eseri olarak kabul edilip koruma altına alınmasındandır.

Mimar çalışanların hukuki bağımlılığıyla çalışma koşullarının irdelenmesi, yazı hacmini çok aşacağından; bu konunun, bir başka çalışmada değerlendirilmesi koşuluyla; çalışmamızı, mimar çalışanların fikrî mülkiyet haklarıyla sınırlamak gereği doğmuştur. Yazımızda; fikrî mülkiyet hakları ve bu hakların mimari eserler üzerinde sağladığı koruma üzerinde duracağız.

FİKRÎ MÜLKİYET HAKLARININ KORUNMASI

Fikrî Mülkiyet ve Fikrî Mülkiyet Hakkı

Fikrî mülkiyet hakları, insan düşüncesinin yarattığı ürünlerdir (Yarsuvat, 1984:2). Doktrinde fikrî hakların hem özel hukuk hem de kamu hukuku niteliğine sahip olduğu belirtilmiş olsa da fikrî mülkiyet özel hukuk ağırlıklıdır (Ayiter, 1972:5). Fikir mülkiyeti kavramı, kişinin kendi düşünce ürünü üzerinde uluslararası sözleşme ve antlaşmalar ve ulusal fikir hakları yasaları ile düzenlenmiş olan haklara sahipliğini ifade eder. 10 Aralık 1948 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Sözleşmesi (md.27), herkesin sahibi bulunduğu her türlü bilim, edebiyat ya da sanat eserinin korunmasını isteme hakkını öngörmektedir.

Tarihsel gelişim süreci içinde mülkiyet hak-

larının evrimiyle; mülkiyet kavramının genişletilmesi ve insanın yarattığı fikrî emeğin koruma altına alınması sağlanmış ve fikrî mülkiyet hakkına ulaşılmıştır. Temel hak ve özgürlüklerden biri olarak, yaratıcısının şahsiyet özelliklerini taşıyan fikrî eserler üzerindeki haklar; kişiliğin korunması hakkı bağlamında, kişiliğin ya da kişilik saçağının bir parçası üzerinde hâkimiyet hakkı sağlamaktadır. Bu anlamda fikrî eserin korunması; kişiliğin korunması anlamına gelmekte ve doğal hukuk ilkelerine dayandırılarak, kişilik hak ve hukuku olarak da algılanmaktadır.

Yaratıcısının kendi şahsiyet özelliklerini taşıyan düşünsel emekler, fikrî hak olarak kabul edilen zihinsel ürünlerdir. Bu bağlamda düşünsel emeklerimiz; tıpkı adımız, kimliğimiz ve yüzümüz gibi, şahsiyetimizin izleri ya da şahsiyetimizin devamı niteliğinde kabul edildiklerinden tekel niteliğindeki fikrî haklara ait korumadan yararlanır. Eser sahipliği hakları ve bundan doğan koruma, sahipliğin doğması ile kendiliğinden başlar (Arslanlı, 1954:62).

Fikrî mülkiyet kavramı, fikrî ve sınaî mülkiyet ya da fikrî, sınaî ve ticarî mülkiyet karşılığı olarak kullanılmakta olup aynı anlam ve kapsama sahip olarak; bilgisayar programları ile veritabanlarını da içeren fikir ve sanat eserlerini, patentleri, markaları, faydalı modelleri, tasarımları, coğrafi adlar ile işaretleri, yarı iletkenlerin topografyası veya entegre devrelerin yerleşim düzeni olarak bilinen çipleri ve dijital iletişimleri içermekte, bunların hepsini birden ifade etmektedir (Tekinalp, 2005:3).

Fikrî mülkiyet hakkı; 1886 tarihli *Edebiyat ve Sanat Eserlerinin Korunmasına İlişkin Bern Sözleşmesi*'nin 2. maddesi kapsamı içinde sayılan edebiyat ve sanat eserleri ile koruma esasları; Birlik üyesi ülkelerin ulusal mevzuatı tarafından düzenlenmesi öngörülen, ifade şekli ne olursa olsun maddi bir araç üzerine tespit edilmiş olan eser ve eser grupları ve bu gibi eserlerin çevirileri, işlenmeleri, derleme ve düzenlenmeleri üzerinde yalnızca sahiplerine ait olan manevi ve mali hakları ifade eder.

1994 yılında kabul edilen *Fikir Mülkiyeti Haklarının Ticari Niteliklerine İlişkin Anlaşma* (TRIPS) fikir hakları kuralları ile sınai alanda yararlanılan düşünce ürünleri üzerindeki hakların korunması kurallarını birlikte kapsamaktadır. WIPO'nun (Dünya Fikrî Mülkiyet Örgütü) oluşumunu sağlayan Uluslararası Sözleşme'nin 2. maddesinde “fikrî mülkiyet” kavramının; edebiyat, sanat ve bilimsel eserlerle sanat yorumcularının ve icracı sanatçıların ürünleri; plaklar ve radyo (ve televizyon) yayınları; insan eliyle yapılan etkinliklerin her alanındaki buluşlar, endüstriyel resim ve tasarımlar, fabrika, ticaret ve hizmet markaları, ticaret unvanı ve adlandırılmaları; yasadışı rekabete karşı korumaya ilişkin haklar ve bilim, edebiyat ve sanat alanlarında fikir etkinlikleri ile ilgili bütün diğer haklar anlamını taşımakta olduğu öngörülmüştür (Baytan, 2005:164).

Fikrî Mülkiyet Hakkının Korunması

Fikrî mülkiyet haklarındaki koruma, ancak kamuda öngörülen izinsiz kullanma veya yararlanma halleriyle taklit ve halkı aldatıcı düzeydeki benzerlik durumunda söz konusudur. Bir eseri, patenti, markayı veya tasarımı, sahibinden izin almadan kullanan veya onun taklidini veya benzerini yapıp bundan yararlanan kişi, gerçekte başkasına ait bir emeği kullanan bir sömürücüdür ve onun eylemi de sömürmedir. Sömürülen emek, ister fikrî emekte isterse işletmesel emekte somutlasın; bir kompozitörün eserini taklit eden ile bir işletmenin yıllar süren yatırımını ve özenli çalışması sonucunda inşa ettiği imajı simgeleştiren markayı taklit eden arasında fark yoktur. İkisi de değişik şekil ve içerikteki emeği sömürmüşlerdir. Onun için, haksız rekabet hukukunda olduğu gibi fikrî mülkiyet hukukunda da emek ilkesi hâkimdir ve korumanın temelini oluşturur. Dürüstlük kurallarına aykırı olmamak şartıyla herkes başkasının emeğinin sonuçlarından yararlanarak daha iyisini gerçekleştirmek ve rekabete katılmak hakkına sahiptir. Dürüstlük kurallarının ihlal edildiği noktada koruma başlar (Tekinalp, 2005:33).

Eser sahipliği hakları; kamu düzeni, genel ve özel menfaat düşünceleri ve kişisel kullanma istisnası ile sınırlandırılmıştır. Eser kamuya açıklanmadığı, yani sahibinin özel hayat saçağı altında kaldığı sürece kamuya açıklandıktan sonrakine nazaran daha güçlü korunur. Kamuya açıklanmamış bir eseri; hiç kimse, hatta bir mahkeme kararı bile, aleniyete kavuşturamaz. Kamuya açıklanmamış esere karşı örneğin, inti-

hal olduğu gerekçesiyle takibat yapılamaz. Kamuya arz edilmemiş bir şiir, genel menfaat mülahazası ile bir ders kitabına alınamaz; kamuya açıklanmamış eser niteliği taşıyan bir fotoğraf bir katilin resmi olsa bile, polis tarafından, kamu düzeni gerekçesiyle, çoğaltılıp dağıtılamaz. Özel hayat saçağı altındaki fikir ve sanat eseri, kişiliğin ayrılmaz parçasıdır. Bu aşamada yaratılan eser, fikir ve sanat eseri olduğu için kanunlar ve kişilik haklarıyla korunur. Eser kamuya sunulunca Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na (FSEK) ve o kanundaki sınırlamalara tabi olur (Tekinalp, 2005:11).

Fikrî mülkiyet haklarının en önemli sorunlarından biri; fikrî mülkiyet sahibi ile genel olarak toplum ve özel olarak tüketici arasındaki menfaat dengesinin sağlanması ve bu ihtilâfların adaletli bir şekilde çözülmesidir. Ancak, buradaki denge matematiksel nitelik taşımaz; yani çözüm aranırken denge gözetilemez. Fikrî mülkiyet sahibine maddi ve manevi haklar tanınması diğer menfaat sahiplerinin ise makul ölçüler içinde korunmaları gerekir. Aksi halde fikrî mülkiyet hakkı sahibi korunmamış, onun menfaatleri toplum menfaatlerine feda edilmiş olur ki bu durum uzun vade de toplumun zararındır (Tekinalp, 2005:34).

Türk Hukukunda Fikrî Mülkiyet Haklarının Korunması

Bir ülkedeki hukuk düzeninin gelişmişliğinin aynası, fikrî hakların ülkede ulaştığı aşamadır (Yarsuvat, 1984:2). Ülkemizde fikir ve sanat eserleri üzerindeki haklar, AB topluluk hukuku bakımından diğer fikrî mülkiyet haklarından farklı bir konumda değildir. Fikir ve sanat eseri üzerindeki hakkın ekonomik değeri, hak sahibinin lisans verdiği kişinin veya telif hakkını koruyan meslek kuruluşları tarafından ürünün dağıtımını üzerindeki kontrol yetkisini de içerir (Tekinalp, 2000:712).

Mali haklara ilişkin koruma da, 1995 yılına kadar yani 4110 sayılı yasa ile yapılan değişikliğe kadar, eser sahibi yaşadığı sürece ve ölümünden sonra da 50 yıllık bir koruma ve tercüme eserlerde 10 yıllık bir koruma bulunmaktaydı. 4110 tarihli yasanın çıkarılmasıyla, FSEK'nun 27. maddesine göre; koruma süreleri, eser sahibinin yaşadığı müddetçe ve ölümünden sonra da 70 yıl olarak kabul edilmiş ve farklı süreler ortadan kaldırmıştır (Kılıçoğlu, 2006:358-359).

Türk hukukunda fikir ve sanat eserleri alanında kamu menfaatlerinin dikkate alınması ancak dar istisnalarda mümkündür. Şüphesiz, kamusal

ve toplumsal düşüncelerle eser sahibinin hakları sınırlandırılabilir. Sınırlamaların kapsamı ve içerikleri gün geçtikçe daralmaktadır. Kanunî ve zorunlu lisanslar ayrıksı olup hakkı çok sınırlayıcı nitelikte değildir (FSEK, m.9/2, 10/2, 47). Endüstriyel tasarımlarda, kamu yararından doğan sınırlamalar hemen hemen mevcut değildir. Buna karşılık patentlerde, kamu menfaati daha etkili bir role sahiptir. Gizli patentler (PatKHK, m.125 vd.) ve zorunlu lisans (PatKHK, m.99-120) gibi kurumlar, anılan menfaatlerin korunması düşüncesinin sonucudur. Türk hukukunda yarı iletken topografyalar ile açıklanmamış bilgiler özel olarak düzenlenmemiştir. Yine de bu alandaki fikrî ürünlerin, haksız rekabet hükümleri (TK, m.56 vd.) ile korunması yanında; aynı zamanda Türkiye'nin kabul ettiği, TRIPS'in kapsamında koruma altında olduğunu söylemek gerekmektedir (Tekinalp, 2005:6).

Fikrî haklar; sahibine, yasaklama da dahil, tekel niteliğinde yetkiler verir. Fikrî mülkiyet hakkı sahibi, başkalarının izni olmadan kendi fikrî mülkiyet hakkının konusunu, yani eserinin, patentinin, faydalı modelinin ve tasarımının kullanılmasını yasaklayabilir. Haklarını ihlâl eden malları pazara sokmayabilir. Bu sebeple fikrî mülkiyet hakları, rekabeti sınırlama yeteneğine sahiptir. Benzer yasaklama hakkını manevî haklar da içerir. Mesela bir fikir ve sanat eserinin kamuya açıklanıp açıklanmama, açıklanacaksa bunun tarzını ve zamanını tayin, eser üzerinde değişiklik yapma yetkisi sadece o eserin sahibine aittir (FSEK, m.14/1).

FSEK m.14/2'ye göre; alenileşmemiş bir eser hakkında ancak sahibi bilgi verebilir; aynı şekilde eserin umuma arz edilmesi veya yayımlanma tarzı, sahibinin şeref ve itibarını zedeleyecek nitelikteyse, eser sahibi başkasına yazılı izin vermiş olsa bile eserin gerek aslının, gerek işlenmiş şeklinin tanıtılmasını veya yayımlanmasını men edebilir. FSEK m.14/3'e göre; fikrî haklarla ilgili olarak, men etme yetkisinden sözleşme ile vazgeçmek hükümsüzdür ve eser sahibi uğradığı maddi ve manevî zararın tazminini de isteyebilir.

FSEK m.15'e göre; eser sahibinin adıyla veya müstear adla yahut adsız yayımlama yetkisi, münhasıran eserin sahibinde olup bu yetkilerin üçüncü kişiler tarafından ihlali halinde eser sahibi, yasaklama yetkisi başta olmak üzere, bütün fikrî mülkiyet haklarını kullanabilir. Eğer devretmemişse, malî hakları kullanmak yetkisi de fikrî mülkiyet hakkı sahibindedir. Benzer şekilde bir buluş için patent başvurusu yapıp patent

alabilme, bir tasarım dolayısıyla tasarımı koruma belgesi isteyip bunu elde etme ve patentten ve tasarımdan yararlanma hakkı, sadece buluş ve tasarım sahibine aittir (PatKHK, m.11 vd; End-TasKHK, m.3c, 13 vd.). Fikrî mülkiyet hakkı, mutlak bir hak olarak ülkesellik ilkesine bağlıdır. Mutlak hakların bir diğer özelliği de tükenme ilkesi olup tükenme ilkesine göre; fikrî mülkiyet konusu hakkı taşıyan ürün, sahibinin izni ile ticaret mevkiine konulduğu takdirde, onun yeniden satımı ve bazı hallerde de kiralanması önlenemez (Tekinalp, 2005:8).

Fikir ve sanat eseri üzerindeki fikrî mülkiyet hakları, eser sahibinin maddî menfaatlerini tecavüzlere ve sömürlere karşı korur; ayrıca eser sahibine, eserinden ekonomik yararlanma olanakları sağlar; eser sahibinin izni olmadan, eserin alenileşmesine ve değiştirilmesine engel olur ve onun eser sahibinin isteğine uygun bir şekilde sahibinin adıyla veya müstear bir adla ya da anonim olarak kamuya sunulmasını gerçekleştirir. Bu hak, sahibine, eseri üzerinde maddî ve manevî anlamda tasarruf yetkileri sağlar.

Bir eserin, yazılı izin alınmadan kullanılması, FSEK m.25 gereği, mümkün değildir. Aksi halde eser sahibi, FSEK'nda anılan tecavüzün ref'i, tecavüzün men'i, maddi ve manevi tazminat, ihtiyati tedbir gibi tüm yasal yollardan faydalanabilir. Ayrıca, bu izinsiz kullanımın, hak sahibinin çoğaltma hakkını ihlâl edeceği de düşünülmelidir. Hak sahibinin rızası dışında eserin kullanılması halinde, manevi hakların ihlâl edilmiş olacağı da çok açıktır. Fikrî hakların ihlali durumunda, hukuki yönden uğranılan tecavüzün önlenmesi ve zararın tazmini yanında, cezai yönden, haksız fiili yapan kişinin cezalandırılması talep edilebilecektir.

FSEK'na konu olan fikrî eserler, çok geniş bir yelpazeye yayılmıştır. Fikrî mülkiyet konusu eser; bilim, edebiyat, musiki, güzel sanat ürünlerinden, el sanatları çalışmalarına, oradan koreografiye, pantomime, bilgisayar programlarına ve veritabanlarına kadar uzanır. Fikrî mülkiyet haklarının bir sonucu olarak, fikrî eser üzerindeki mülkiyet hakları, temelde hep aynı nitelik ve özelliklere sahiptir. Bu bağlamda, fikrî eser üzerindeki mutlak hakların içeriği, tekel mahiyette manevi ve maddi yetkileri içerir. Manevi haklar, eserin sahibinin kişilik saçağı altında bulunması nedeni ile haklılık ve içerik kazanır. Maddi haklar ise, sahibine ekonomik yararlanma konusunda tekel niteliğinde yetkiler verir (Tekinalp, 2005:9).

Gerçekten eser üzerinde fayda sağlama açı-

sından fikrî mülkiyet hakları, manevi hak ve yetkiler yanında eser sahibine, eserinden ekonomik yararlanma imkânlarıyla; eseri çoğaltma, yayma, temsil, radyo ile yayım hakkı gibi maddi haklar da sağlar. Bütün bu haklar, eserin kopya edilmesi, yani çoğaltılması hakkından doğmuştur. Eseri kopyalama şekliyle, çoğaltma ve yayma hakkı, eser sahibinindir. Teknik ilerleme; yayma, temsil, görüntüleme haklarını kopyalama hakkının yanına katmışsa da eser sahibinin korunması değişmemiş olup izinsiz olarak eserden başkası yararlanamaz. Maddi haklar devredilebilir, mirasla geçer, rehin edilebilir, haciz edilebilir, üzerlerinde hapis hakkı tanınabilir. Ayrıca, maddi haklardan vazgeçilebilir. Ağır şekil şartlarına bağlanmış olan vazgeçme hakkı, sadece eser sahibine ve mirasçıya tanınmıştır (FSEK, m.60).

Gerek fikir ve sanat eseri, gerek eser üzerindeki fikrî hak, teknik gelişmeye karşı kendisini koruma mücadelesi içindedir. Onun için fikir ve sanat eserleri hukuku tarihinin, tekniğin meydana okumasına hukuki bir karşı koyma ve reaksiyon süreci olduğu söylenmiştir. Bu bağlamda meydan okuma ve karşı koymanın, ne hakkın ne de hukukun lehine sonuç verdiği, hakkın uygulanacağı sınırları belirsizleştirdiği ve hukuki yorumun da teknik terim ve kavramların kapsamına sıkışıp hukukçunun bilgi ve tekniğinin dışına çıktığı ve hukukun bir bilirkişi hukukuna dönüşme tehlikesinin belirdiği şüphesizdir. İnternetin de, yaşanan bu karmaşaya yeni bir boyut kazandırdığı muhakkaktır. İnternetin baş döndürücü bir hızla gelişmesinin en büyük sorunlarından biri fikrî haklar alanında yaratılmıştır. İnternet ortamında eserler, son derece kolay çoğaltılabilmekte ve dağıtılabilmektedir. Herhangi bir eser, çok kısa bir zaman dilimi içinde binlerce ve hatta milyonlarca kişi tarafından kopyalanabilmekte ve bu yapılırken, asıl nüsha ile çoğaltma yapılan nüsha arasında hiçbir kalite farkı bulunmamaktadır (Türkekul, 2004:537).

Fikir ve sanat eserleri hukuku kapsamındaki maddi haklar gün geçtikçe yeni kavramlarla zenginleşmektedir. On yıl önceki çoğaltma ve kopyalama kavramı ile bugünkü çoğaltma kavramı arasında büyük fark vardır. Mesela internet aracılığı ile gerçekleştirilen iletme ve çoğaltma, kavramların yeni boyutudur. Yarın çoğaltma kavramı, bugünkünden değişik bir şekilde tanımlanacaktır. Çoğaltma kavramı genişledikçe eser sahibinin tekel niteliğindeki haklar alanı da büyümekte ve kişisel kullanma istisnasının kapsamı daralmaktadır. Bu yargı, diğer maddi haklar için de geçerlidir (Tekinalp, 2005:9).

MİMARİ ESER SAHİPLERİNİN FIKRÎ MÜLKİYET HAKLARI

Mimari eserler, fikir ve sanat eserleri anlamında eser olarak kabul edilmişler ve fikrî mülkiyet hakları koruma altına alınmıştır. Oysa tarihsel geçmişe baktığımızda başlangıçta 1886 tarihli Bern Sözleşmesi'nin ilk olarak kabulünde, mimari ürün ve çalışmalar fikrî eser olarak kabul edilmemiştir (Beşiroğlu, 2006:116-117). Ancak mimarların devamlı ısrarları ve o zamanki çabalarıyla süreç içinde ilk önce İngiltere'de mimarlık eserlerinin koruma altına alınması için düzenlemeler yapılmıştır. Mimarlık alanındaki mücadelelerin devamıyla, mimari eserlerin fikrî hak olarak korunmasıyla ilgili olarak uluslararası alanlarda da koruma sağlamak üzere bir değişiklik yapılmış ve 13 Kasım 1908'de Bern Sözleşmesi'yle, mimari eserler, uluslararası alanlarda da koruma kapsamına alınarak, fikrî mülkiyet haklarından ve korumadan tam olarak yararlanmaya başlamıştır (Baytan, 2005:27)

Fikir ve sanat eserleri üzerindeki haklar, AB topluluk hukuku bakımından diğer fikrî mülkiyet haklarından farklı bir konumda değildir. Fikir ve sanat eseri üzerindeki hakkın ekonomik değeri, hak sahibinin lisans verdiği kişinin veya telif hakkını koruyan meslek kuruluşlarının, ürünün dağıtımını üzerindeki kontrol yetkisini de içerir (Tekinalp ve Tekinalp, 2000:712).

Mimarlık Hukukunda Mimari Eser Kavramı

Türk Fikrî Mülkiyet Hukukunda mimari eserler; güzel sanat eserleri, estetik değere sahip olan mimarlık eserleri, fotoğrafik eserler ve slaytlar, grafik eserlerle birlikte düşünce ve sanat eseri sıfatında tanımlanmıştır (FSEK, md.4/3).

FSEK'nun 2. ve 5. maddeleri arasında tanımlanan mimari eserlerde, eser türlerinin sayım yönteminden vazgeçilmiştir. Özellikle mimari eserleri kapsayacak şekilde maket ve benzeri her çeşit mimarlık ve şehircilik tasarımı ve projeleri gibi ifadeler yer verip detaya inilmesine rağmen, mimarlık eserleri şeklindeki bir tanımlamanın tercih edilmesiyle mimari eserler, sınırları pek belirli olmayan bir tanıma sahip olmuştur (Tekinalp, 2005:107).

FSEK'nun 2/3. maddesinde mimarlık mesleği ve mimari hakların korunmasıyla ilgili olarak "Mimari maketlerde, bedii vasfı bulunmayan her nevi teknik ve ilmi mahiyette fotoğraf eserleriyle, her nevi haritalar, planlar, projeler, krokiler, resimler, coğrafya ve topoğrafyaya ait maket ve benzerleri, her çeşit mimarlık ve şehircilik tasarım ve projeleri, mimari maketler, en-

düstri, çevre ve sahne tasarım ve projeleriyle birlikte...” denilmek suretiyle sayılan tüm bu eserler fikrî hak ve korumadan yararlandırılmıştır.

FSEK'nun 2/3. maddesinde, bedii vasfi olmayan bir eserin koruma hakkından yararlanma nedeni fikrî mülkiyet hakkı olarak yaratılan emeğin korunmaya çalışılmasıdır. Bu yüzden çizimsel değerlendirmelerde eser sayılanlar sıfatıyla koruma altına alınmıştır.

Özellikle çizimle ilgili mimari projelerde bedii vasfi olmayan, yani estetik değer taşımayan çizimlerin fikir ve sanat eserleri kanununa göre kabul edilmesindeki en önemli amaçlardan birisi de bu yaratılan eserin açıklayıcı, öğretici ve uygulamaya imkân sağlayıcı bir değer taşımasıdır. Mimari çizimin, teknik veya bilimsel içeriğinin uygulamaya fayda sağlayacak şekilde olması nedeniyle korumadan yararlandığı görülmektedir.

FSEK 4/4'te korunan değer, mimari plan, kroki ve maketler değil, doğrudan mimari yapının kendisidir. Yapının estetik değeri mimarın özelliklerini yansıtır; ne var ki bir mimari yapı her şeyden önce fonksiyonel olmak, belirli ihtiyaçları karşılamak zorundadır. Bu zorunluluk, mimarın serbest yaratma imkânlarını sınırlandırdığından, yapının estetik değeri buna göre değerlendirilmelidir. Bir mimarın, her yaptığı özgülüğü tartışılabilir (Arbek, 2005:50).

Ancak ne olursa olsun, mimarın harcadığı bir düşünce emeği ve bu düşünce emeğinin korunması söz konusudur. Mimari eserler fonksiyonel olmak, belirli ihtiyaçları karşılamak zorundadır. Bu zorunluluk, mimarın serbest yaratma imkânlarını ve özgürlüğünü sınırlar. Mimari eserin bedii niteliği, bu zorunluluğa göre değerlendirilmeye alınmalıdır (Erel, 1988:38). Mimari eserin, bağımsız bir fikrî çalışmanın varlığıyla yaratıldığı kabul edildiğinde, mimari eser, artık teknik korumadan çıkarak başlı başına güzel sanat eseri olarak korunmaya başlar.

Mimari eserler, genellikle kullanacak bütün bireylerin ortak gereksinimleri dikkate alınarak hazırlandığı için, oluşturulmuş olan yapı kültürüne bağlı olarak, özel bir konutun girişi, holü, salonu, yemek odası, odaları, pencereleri ve benzeri düzenlemeleri birbirine benzer. Bu nedenle birbirine benzeyen her yapı projesine kolaylıkla tecavüz iddiası ileri sürülemez. Mimari eserlerde yaratıcısının şahsiyet özelliğinin gösterilmesi çok zordur ve teknik benzerlikler kaçınılmazdır. Mimari eserin eser yaratma sürecinde daha çok eseri kullanacaklar dikkate alındığından, yapılar fonksiyonel olarak birbirine benzer

ve çoğu zaman çok az bir oranda yaratıcısının özelliklerini taşır. Bu nedenle değerlendirmeler esnasında mimari eserlerde, özgün yapının az olduğunun kabulü gerekmektedir.

Mimari Eser Sahibinin Fikrî Mülkiyet Hakları

Fikrî mülkiyet hakları, mimari eser üzerinde mimari eser sahibinin mali ve manevi menfaatlerini korurken, mimari eser sahibine tanınan hak ve yetkiler, eserin bütünü ve parçalarını da kapsar (FSEK, md.13). Fikrî mülkiyet hakları, **mali** ve **manevi** haklar olmak üzere ikiye ayrılır.

Mali Haklar

Mali haklar, alenilemiş bir eserden dolayı eser sahibine faydalanma hakları tanır. Eser sahibine tanınan faydalanma hakları bakımından, mali haklar birbirine bağlı olarak kullanılmak zorunda değildir. Eser sahibine tanınan faydalanma haklarının kullanılması açısından mali haklar birbirine bağlı olmadığından, bunlardan birinin tasarrufu ve kullanılması diğerine tesir etmez.

Telif Hakkı

Mimari eser sahibi, her faydalandırması için fikrî emeğinin karşılığında telif hakkı alabilir. Telif hakkı, saf teknik bir nesnenin ya da sürecin geliştirilmesiyle ilgili ve sadece patent yasası altında korunabilen bir fikrî çabanın aksine, özellikle sanatsal yaratmayı ilgilendiren bir fikrî çabanın karşılığıdır.

Telif hakkı, proje müelliflerinin fikrî emeğini korur ve onlara, yarattıkları mimari eserler üzerinde öncelikli kullanma hakkı verir.

Mimarlar, mimari projesi başka bir meslektaş tarafından tanzim edilmiş, bir yapının fenni sorumluluğunu kabullenmeden önce durumu proje müellifine bildirmek ve onun onayını almak zorundadırlar.

Telif hakkı kapsamında koruma altında olduğu için bir mimar, başkası tarafından tanzim edilmiş bir projenin tadilatını, proje müellifinin onayını almadan yapamaz. Proje müellifinin bulunmaması ya da onayının alınmaması halinde, Mimarlar Odası'nın ilgili şube ya da temsilciliği, arada hakem rolü oynayarak durumu sonuca bağlar.

İşleme ve Çoğaltma Hakkı

Mimari eseri meydana getiren kişi olarak mimari eser sahibinin şahsiyet özelliklerini taşıyan her nevi fikir ve sanat mahsulleri “mimari eser”; diğer bir eserden istifade suretiyle vücuda getirilip de bu esere nispetle müstakil olmayan ve işleye-

nin hususiyetini taşıyan fikir ve sanat mahsulleri “işlenme eser” olarak kabul edilmiştir (FSEK, md.1/B-a/b).

İşlenme eser, diğer bir eserden istifade suretiyle vücuda getirilip de bu esere nispetle müstakil olmayan fikir ve sanat ürünleri olarak tanımlanmıştır (FSEK, md.6). Aynı şekilde istifa edilmiş eserin sahibinin haklarına zarar getirmemek şartıyla oluşturulan ve işleyen şahsiyet özelliklerini taşıyan işlenmeler de FSEK’nda eser sayılmaktadır (FSEK, md.6/11).

Bir eserden, onu işlemek suretiyle faydalanma hakkı münhasıran eser sahibine aittir (FSEK, md.21). Bir işlenmenin sahibi, kendisine bu sıfatla tanınan mali hakları, işleme hususunun serbest olduğu haller dışında, asıl eser sahibinin müsaade ettiği nispette kullanabilir (FSEK, md.20). Gerçekten bir eserin aslını veya kopyalarını, herhangi bir şekil veya yöntemle, tamamen veya kısmen, doğrudan veya dolaylı, geçici veya sürekli olarak çoğaltma hakkı münhasıran eser sahibine aittir. Eserlerin aslından ikinci bir kopyasının çıkarılması ya da eserin işaret, ses ve görüntü nakil ve tekrarına yarayan, bilinen ya da ileride geliştirilecek olan her türlü araca kayıt edilmesi, her türlü ses ve müzik kayıtları ile mimarlık eserlerine ait plan, proje ve krokilerin uygulanması da çoğaltma sayılır. Aynı kural, kabartma ve delikli kalıplar hakkında da geçerlidir.

Çoğaltma hakkı, bilgisayar programının geçici çoğaltılmasını gerektirdiği ölçüde, programın yüklenmesi, görüntülenmesi, çalıştırılması, iletilmesi ve depolanması fiillerini de kapsar (FSEK, md.22). Çoğaltma hakkı hem aslı hem de işlenmeleri kapsar. Çoğaltma hakkının işlenme halinde hangi ekonomik koşullara bağlı olduğunu, eser sahibi ile işleyen arasındaki ilişki belirler.

Mimarlık eserlerinde özellik gösteren bir çoğaltma hakkı bulunmaktadır. Bir mimari eserin plan, proje ve krokilere uygulanması, çoğaltma sayılır. Hükümdeki uygulanma kelimesiyle kastedilen plan, proje veya krokinin icra edilmesidir. Bir binanın projelerinin fotokopisinin çekilmesi çoğaltma olduğu gibi binanın aynısının yapılması da bir çoğaltmadır (Tekinalp, 2005:174).

Yayma ve Umuma İletim Hakkı

Bir eserin aslını veya çoğaltılmış nüshalarını, kiralamak, ödünç vermek, satışa çıkarmak veya diğer yollarla yaymak ve dağıtmak hakkı münhasıran eser sahibine aittir (FSEK, md.23). Bir ese-

rin aslının veya çoğaltılmış nüshalarının, radyo-televizyon, uydu ve kablo gibi telli veya telsiz yayın yapan kuruluşlar vasıtasıyla veya dijital iletim de dahil olmak üzere işaret, ses ve/veya görüntü nakline yarayan araçlarla yayımlanması ve yayımlanan eserlerin bu kuruluşların yayınlarından alınarak başka yayın kuruluşları tarafından yeniden yayımlanması suretiyle umuma iletilmesi hakkı münhasıran eser sahibine aittir.

Eser sahibi, eserinin aslının ya da çoğaltılmış nüshalarının telli veya telsiz araçlarla satışına veya diğer biçimlerde umuma dağıtılmasına veya sunulmasına ve gerçek kişilerin seçtikleri yer ve zamanda eserine erişimini sağlamak suretiyle umuma iletimine izin vermek veya yasaklamak hakkına da sahiptir (FSEK, md.25).

Mimari eserlerin yayımlanması hakkı, kişisel haklar ile ilgili yasalara bağlı olarak, öncelikli olarak sadece mimari eserlerin müellifleri tarafından kullanılmalıdır. Bu hakkın mimarlar için sınırlı bir geçerliliği vardır, çünkü işveren için tasarımı yapılmış bir binanın yayımlanmasında genellikle mimarlar söz sahibi değildir. Mimar, yarattığı mimari eserin planlarının ve resimlerinin yayımlanıp yayımlanmayacağı, yayımlanacaksa nasıl ve ne zaman yayımlanacağı konusunda yetki sahibi olmalıdır.

Mimari proje yarışmalarına katılan tasarımlar, eğer yarışma koşullarında öngörülmüşse veya proje müellifinin kesin onayıyla yayımlanabilir. Öğrencilerin eğitim çalışmaları sırasında üretilen çalışmalar, yalnızca eğitsel değerlendirme ve eleştiri amaçlarının gerektirdiği şekilde yayımlanıp, sergilenebilir.

Telif hakkı olan mimari eserin haber, eleştiri, yorum, röportaj, eğitim, burs veya araştırma gibi amaçlarla kullanımı, telif hakkı ihlali olarak görülmemelidir. Bu ve benzeri amaçlarla kullanım, iyi niyetli kullanım olarak nitelenebilir ve telif hakkı korumasının dışında tutulur. Proje müellifinin, telif hakkı sahibi olduğu eserlerinin pazarını daraltma yetkisi olduğu için, bu gibi iyi niyetli kullanımların makul sınırları vardır ve umuma iletim yoluyla eserlerin dağıtım ve sunumu, her zaman için mimari eser sahibinin yayma hakkını ihlal etmez.

Pay ve Takip Hakkı

Pay ve izleme hakkı, eser sahibini, eserinin ilk satışından sonra da mali yönden korumaya ve eserde oluşan fazla değerden yararlandırmaya yönelik bir haktır. Mimari eserler hariç olmak üzere, bu kanunla sayılan güzel sanat eserlerinin asılları ile eser sahibinin kendisinin sınırlı sayıda

meydana getirdiği veya eser sahibinin kontrolünde ve izniyle meydana getirilmiş ve eser sahibi tarafından imzalanmış veya başka bir şekilde işaretlenmiş olmaları nedeniyle özgün eser olduğu kabul edilen kopyaları; eser sahibi veya mirasçuları tarafından bir defa satıldıktan sonra, koruma süresi içinde, bir sergide veya açık artırmada yahut bu gibi eşyayı satan bir mağazada veya başka şekillerde satış konusu olarak el değiştirebilirler. İşte bu el değiştirme sırasında, bu satış bedeli ile bir önceki satış bedeli arasında açık bir nispetlilik bulunması halinde, her satışta, satışı gerçekleştiren gerçek veya tüzel kişi, bedel farkından münasip bir payı eser sahibine ödemekle yükümlüdür. Pay verme borcunun zamanaşımı, bu borcun doğumunu oluşturan satıştan itibaren beş yıldır (FSEK, md.45).

FSEK’nda, pay ve izleme hakkı tanınmış ve öngörülmüş bulunmasına rağmen çok zor bir sistem benimsenmiştir. Mimari eserlerin sürekli el değiştirmesi, niteliği gereği kabul edildiğinden, satış bedellerinden pay verilmesi hakkı mimari eserlere uygulanmaz (Tekinalp, 2005:185).

Ancak mimari bir eserin 70 yıllık bir sorumluluğunu taşıyan mimari eser sahibinin, sonraki süreçlerde sadece meydana gelen zararlarla ve hukuki sorumlulukla yükümlü tutulması, fikrî eserinin değer kazandırdığı oluşumdan yararlandırılmaması pek adil görünmemektedir. Gelecek zamanlarda halen mimarların hariç tutulduğu bu haktan yararlanmaları için, mimari emek üzerinden haksız olarak kazanılan ekonomik değerlerin mimarlara dönüşümünü sağlamak üzere, çok daha detaylandırılmış ve sınıflanmış fikrî hak korumalarını ortaya koyan hukuki düzenlemeler yapılması kaçınılmazdır. Pay ve izleme hakkı bağlamında, mimari eser sahibinin taşıdığı 70 yıllık sorumluluğunun karşısında hiç olmazsa eser sahibinin, fikrî emeği olarak plan ve projelerinin yayma ve çoğaltma haklarıyla ilgili fikrî mülkiyet hakları korunarak eşitlik ve taraflar arasında optimum bir denge sağlanmalıdır.

Manevi Haklar

Mimari eserlerin manevi hakları, proje müellifinin yarattığı mimari eser nedeniyle sahip olduğu manevi değere bağlı bulunan haklardır. Manevi haklar, fikrî mülkiyet hakları korunan proje müellifine, yarattığı mimari eserleri kendisiyle ilişkilendirme ve bir bütünlük içinde, şan ve şerefle koruma ve korumayı talep hakkı verir. Manevi haklar sayesinde proje müellifi, mimari eserin sahibi olan mimar, fikrî mülkiyet haklarına

karşı, yapılan hak ihlallerinden koruma sağlar.

Proje müellifi, yarattığı mimari eseriyle ilgili konularda her zaman için onuruna ve ününe zarar verebilecek; her türlü intihal, bozma, çarpıtma veya başka türlü değiştirmelerle mimari eserin itibarını azaltıcı girişimlere karşı çıkma ve men etme hakkını kullanabilir.

Adın Belirtilmesini İsteme Hakkı

Mimari eser sahibi mimari eseri üzerinde fikrî mülkiyet hakkını kullanarak, adının belirtilmesini isteme hakkına sahiptir. Mimari eserin sahibinin adı veya müstear adı ile yahut adsız olarak umuma arz etme veya yayımlama hususunda karar vermek yetkisi doğrudan eser sahibine aittir.

Güzel sanat eserinden çoğaltma ile elde edilen kopyalarla bir işlenmenin aslı veya çoğaltılmış nüshaları üzerinde asıl eser sahibinin ad veya alametinin, karşılaştırılan veya adet olan şekilde belirtilmesi ve meydana getirilen eserin bir kopya veya işleme olduğunun açıkça gösterilmesi şarttır. Bir eserin kimin tarafından meydana getirildiği ihtilafı ise yahut herhangi bir kimse eserin sahibi olduğunu iddia etmekte ise, eserin gerçek sahibi, hakkının tespitini mahkemeden isteyebilir.

Eser niteliğindeki mimari yapılarda, yazılı istem üzerine eserin görülen bir yerine eser sahibinin uygun göreceği malzeme ile silinmeyecek biçimde eser sahibinin adı yazılır (FSEK, md.15).

Fikir ve Sanat Eserleri Kanununda özellikle adın belirtilmesinde, mimarlarla ilgili koruyucu bir düzenleme bulunmaktadır. Adın belirtilmesi hakkı mimarların en önemli fikrî haklarından birisidir. FSEK’nun 15. maddesine göre; mimarlar yarattıkları mimari eserlerde eğer istiyorlarsa, yazılı istemle birlikte, yarattıkları mimari yapının üzerinde adlarını yazdırmak haklarını kullanabilirler. Eser sahibinin izni olmadıkça, mimari eserde veyahut mimari eser sahibinin adında kısaltmalar, ekleme ve başka değiştirmeler yapılamaz.

Eserde Değişiklik Yapılmasını

Men Etme Hakkı

Eser sahibi, kayıtsız ve şartsız olarak yazılı izin vermiş olsa bile şeref ve itibarını zedeleyen veya eserin mahiyet ve hususiyetlerini bozan her türlü değiştirilmeleri men edebilir. Men etme yetkisinden, bu hususta sözleşme yapılmış olsa bile, vazgeçmek hükümsüzdür (FSEK, md.16). Kanunun veya eser sahibinin müsaadesiyle bir

eseri işleyen, umuma arz eden, çoğaltan, yayımlayan, temsil eden veya başka bir suretle yayan kimse; işleme, çoğaltma, temsil veya yayım tekniği icabı zaruri görülen değiştirmeleri eser sahibinin hususi bir izni olmaksızın da yapabilir.

FSEK'nun 16. maddesinde; mimarların yarattıkları eserlerde değişiklik yapılmasını men etme hakkı vardır. Yaratılan eserde bozucu herhangi bir değişiklik yapıldığı takdirde mimarın, ceza davası açmak suretiyle eserin eski hale getirilmesini ve tazminat talep hakları doğmaktadır. Gerçekte, proje sahibi mimar ile bu projenin gereksinimlerine uygun bir biçim almasını isteyen taraflar arasında, yapılan anlaşma koşullarına bağlı olarak hizmet sözleşmesi ya da eser sözleşmesi ilişkisi bulunmaktadır. Hizmet sözleşmesine ilişkin proje üzerinde hak sahipliği hukuki statüsünün bu konudaki sorunlara bir yanıt vereceği kuşkusuzdur. Mimar yapı projesine başlamadan önce yazılı bir sözleşme düzenleyecek ve mimari eseri üzerindeki haklarını müşterisine devredebilir. Bu bağlamda mimari yapı sahiplerinin ihtiyaçlarının makul ölçüde karşılanmış olması gereğiyle birlikte ortalama bir değişiklik dengesi kurulmak zorunluluğunun bulunması yanında mimarın değişiklik talebiyle malikin ihtiyacı arasında bir optimum denge noktasında buluşulması gerekmektedir.

Bir yapının uzun yaşam süresi; yeni uyarlamaları, genişletmeleri veya başka değişiklikleri gerekli kılabilir. İşveren bu yapıya bir zamanlar yatırım yapmıştır ve ekonomik gereksinimlerine göre üzerinde değişiklik yapma olanağına sahip olmalıdır. Değişen gereksinim veya amaçlar doğrultusunda işveren veya kullanıcı, yapıda, çoğu zaman mimari konseptte de değişikliği de içeren, uyarlamalar yapma hakkına sahip olmalıdır. Yasal mevzuatta yapılan değişiklikler de yapılarada tadilat yapma gereği doğurabilmektedir. Mimari yapıda değişiklik gerektiği zaman, tarafların çıkarlarının dengelenmesini gerektirir.

Mimari eser sahibi, kamuoyunun gözünde bulunan mimari eserinin, iradesi dışında tadil edilmesinden sonra, hâlâ o eserin mimarı olarak bilinmesi tehlikesi ile karşı karşıya olup bu durumda kamuoyunun gözünde itibarını zedeleyebilecek yeni mimari tasarımı yapan bir proje müellifi olarak görülecektir.

İşverenin, tadilat yapmaktan doğan çıkarı ile müellifin, tutarlılığını sağlamaktan doğan çıkarı arasında bir denge kurmak zorunludur. Taraflar arasındaki dengeyi ararken, yapıyı, değişmiş bulunan talepler uyarınca geliştirme olanakları konusunda yapının asıl mimarının, başka herhangi

bir kimseden daha fazla duyarlı olacağı hesaba katılmalıdır. Yarattığı eserin tasarımı, konstrüksiyonu ve çevresi konusundaki ayrıntılı bilgisi nedeniyle, gereken çözümleri, yapının özgün tasarımına ve estetik niteliklerine saygılı bir şekilde en iyi bulabilecek durumda olan kişi, sadece bu mimardır.

Mimari eserin proje müellifi, mimari projenin ilk başlangıcı esnasında yaptığı mimarlık sözleşmesinde, sonraki değişiklik, tadilat ve hatta yıkım kararlarında kendisine danışılması konusunu tespit etmiş ve mimarlık sözleşmesinde bu konudaki gerekli düzenlemeyi yapmış olmalıdır.

Eserin tadil edilmesine itiraz hakkı, yıkılmasına itiraz hakkını da kapsamaktadır. Mimari eserin yıkımı, mimari eserdeki manevi bütünlük hakkını ihlal etmiş olur. Müellifin, mesleki ününü oluşturan ve bunu devam ettiren eserinin varlığını sürdürmesinde çıkarı vardır.

İşverenin yapıyı yıkmaya hakkıyla, mimarın mimari eserdeki değişiklik ve bozulmayı men etme manevi hakkı ile çeliştiği için, yine mimari eserin yıkılması ile ilgili hakkın, müellifin, eserinde süreklilik talep etme hakkı ile dengelenmesi zorunludur. Mimari yapı sahiplerinin ihtiyaçlarının makul ölçüde karşılanmış olması gereğiyle, ortalama bir değişiklik dengesi kurulmak zorunluluğu, taraflar arasında optimal bir denge arayışında buluşulmasını gerektirmektedir.

Mimari Eser Sahibinin Fikrî Mülkiyet Haklarının Korunması

Mimari eser sahibinin fikrî mülkiyet haklarının korunması bağlamında en kapsamlı sorunlar, eser sahipliği kavramı ve bu kavramın içeriğinin doldurulmasında yaşanmaktadır. Bir kişinin hak sahipliği ya da mesleki sürecin doğası gereği birden çok kişinin hak sahipliği haklarının korunması sürecinde yaşanan sorunlar vardır. Bu sorunların çok ötesinde, çok fazla sorun yaratan ve şimdiki zamanlarda yaşanan ekonomik krizler nedeniyle geçmişteki zamanlardan çok daha fazla sorun yaratacak olan, mimari eser sahibi mimarların farklı çalışma statüleriyle, farklı statülerde çalışmalarından kaynaklanan sorunlar bulunmaktadır.

Mimari emeğin, fikrî mülkiyet hakları ve telif ücretleri bakımından koruma altına alınması, serbest mimar, kamu çalışanı memur mimar veya iş sözleşmesiyle ücretli çalışan mimarların farklı statülerine ve bağımsız mimari faaliyet gösterebilme haklarına ve olanaklarına sahip olmalarına bağlıdır.

Mimari Eserlerde Eser Sahipliği

Mimari eser sahibinin fikrî mülkiyet haklarının korunmasını talep hakkı, doğrudan mimari eser sahipliğine bağlıdır. Mali hakları kullanma yetkisi doğrudan eser sahibine aittir. Aralarındaki özel sözleşmeden veya işin mahiyetinden, aksi anlaşılmadıkça memur, hizmetli ve işçilerin işlerini görürken meydana getirdikleri eserler üzerindeki haklar, bunları çalıştıran veya tayin edenlerce kullanılır. Tüzel kişilerin uzuvları hakkında da bu kural uygulanır.

Mimari eserlerde, yaratılan mimari eserin eser sahipliği bir kişinin olabildiği gibi, birden çok kişinin de olabilir. Birden çok kişinin eser sahipliğinde, yaratılan eser üzerinde yaratılan emeğin ayrı ayrı tespiti mümkünse, fikrî mülkiyet haklarının gerektiğinde ayrı ayrı kullanılması mümkün olur. Ortak çalışmada fikrî ürünün kim tarafından yapıldığı kişi bazında ayrı ayrı anlaşılamiyorsa fikrî mülkiyet hakları ortak olarak kullanılmak zorundadır.

Bir Kişinin Hak Sahipliği

Bir eserin sahibi, onu meydana getiren olup bir işlenmenin sahibi, asıl eser sahibinin hakları mahfuz kalmak şartıyla, onu işleyendir (FSEK, md.8). Bir mimari eserin proje müellifi, o eseri yaratmış olan kişidir ve doğal olarak bu kişi eserin telif hakkının sahibidir. Proje müellifi, her zaman gerçek bir kişidir. Mimari çalışma, danışmanlık anlaşmaları kapsamı altında yapılmış ya da proje müellifleri haklarını devretmeyi kabul etmişlerse, tüzel kişiler, işletmeler veya kamu kuruluşları da eserin telif hakkına sahip olabilir.

Ücretli çalışma veya danışmanlık anlaşmaları kapsamında yaratılan mimari eserlerde mimari eserin müellifliğinin, ücretli çalışma anlaşması altındaki bir mimar tarafından yapılması durumunda, telif hakkı sahibi, iş sahibi olan işverendir. Yine de taraflar arasındaki iş sözleşmesinde, aksi kararlaştırılabilir ya da proje müellifliğiyle ilgili açık hükümler konabilir. Telif hakkı ticarete konu olabilen bir fikrî mülkiyet hakkı olduğu için mimarlar, yarattıkları mimari eserlerin telif hakkı sahipliğini devredebilirler.

Birden Çok Kişinin Hak Sahipliği

Mimari eser, ortak bir çalışmayla yapılmışsa, yapılan her ayrı emeğin telif hakkı, ortak çalışmanın bütününün telif hakkından ayrıdır ve öncelikli olarak söz konusu emeğin değerinin ve ağırlığının tespiti, proje müellifinin yetkisinde bulunur.

Telif hakkının ya da ilgili başka bir hakkın

devrine ilişkin bir açıklık bulunmadığı durumlarda; çoğaltma, yayma, ortak eserin olası revizyonu veya aynı çalışmanın olası devamı gibi konularda, ortak eserdeki herhangi bir telif hakkı sahibinin yalnızca, katkı yapmış olduğu belirli bölümle ilgili olarak hak sahibi olduğu varsayılır. Bir eserin ortak katkı ile yaratılmasında telif hakkı, bu ortak çalışmaya katılan bütün müelliflerin üzerindedir. Eserin bütünüyle ilgili olarak, bu haklar, yalnızca ortak olarak kullanılabilir.

Birden fazla kimselerin birlikte vücuda getirdikleri eserin kısımlara ayrılması mümkünse, bunlardan her biri vücuda getirdiği kısmın sahibi sayılır. Aksi kararlaştırılmıı olmadıkça, eseri birlikte vücuda getirenlerden her biri bütün eserin değiştirilmesi veya yayımlanması için diğerlerinin iştirakini isteyebilir. Diğer taraf muhik bir sebep olmaksızın iştirak etmezse, mahkemece müsaade verilebilir. Aynı hüküm mali hakların kullanılmasında da uygulanır (FSEK, md.9). Birden fazla kimsenin iştirakiyle vücuda getirilen eser ayrılmaz bir bütün teşkil ediyorsa, eserin sahibi, onu vücuda getirenlerin birliğidir. Birliğe adi şirket hakkındaki hükümler uygulanır. Eser sahiplerinden biri, birlikte yapılacak bir muamele muhik bir sebep olmaksızın müsaade etmezse, bu müsaade mahkemece verilebilir. Eser sahiplerinden her biri, birlik menfaatlerine tecavüz edildiği takdirde tek başına hareket edebilir.

Bir eserin vücuda getirilmesinde yapılan teknik hizmetler veya teferruata ait yardımlar, iştirake esas teşkil etmez. Birden fazla kimsenin iştiraki ile vücuda getirilen eser, ayrılmaz bir bütün teşkil ediyorsa; bir sözleşmede veya hizmet şartlarında veya eser meydana getirildiğinde, aksi öngörülmediği takdirde, birlikte eser üzerindeki haklar, eser sahiplerini bir araya getiren gerçek veya tüzel kişi tarafından kullanılır (FSEK, md.10).

Mimari Eserlerin Fikrî Mülkiyet Haklarında Sözleşme ve Tasarruflar

Eser sahibi veya mirasçuları kendilerine kanunen tanınan mali hakları; süre, yer ve muhteva itibarıyla sınırlı veya sınırsız, karşılıklı veya karşılıksız olarak başkalarına devredebilirler (asli iktisap). Mali hakları sadece kullanma yetkisi de diğer bir kimseye bırakılabilir. Fikrî mülkiyet haklarıyla ilgili olarak yapılan sözleşmelerin yorumu ve kapsamı açısından, aksi kararlaştırılmıı olmadıkça, mali bir hakkın devri veya bir ruhsatın verilmesi, eserin, tercüme veya sair işlenmelerini kapsamaz (FSEK, md.55).

Mimari eser sahibinin vermiş olduğu ruhsat, mali hak sahibinin, başkalarına da aynı ruhsatı vermesine mani değilse “basit ruhsat” adını alır. Mimari eser sahibinin fikrî mülkiyet hakkının devri ve izni sadece bir kişiye ait olduğu takdirde verilen izin ve ruhsat, “tam ruhsat” olarak kabul edilir. Kanun veya sözleşmeden aksi anlaşılmadıkça her ruhsat, basit sayılır. Basit ruhsatlar hakkında, hasılat kirasına, tam ruhsatlar hakkında intifa hakkına dair hükümler uygulanır (FSEK, md.56). Eser sahibi veya mirasçılardan mali bir hak veya böyle bir hakkı kullanma ruhsatını elde etmiş olan bir kimse, ancak bunların yazılı muvafakatiyle bu hakkı veya kullanma ruhsatını diğer birine devredebilir (devren iktisap). İşleme hakkının devrinde, devren hak sahibi kimse için de eser sahibi veya mirasçılarının aynı suretle izin vermesi şarttır (FSEK, md.49).

Mali haklara dair sözleşme ve tasarrufların yazılı olması ve konuları olan hakların ayrı ayrı gösterilmesi şarttır (FSEK, md.52). Mülkiyetin intikalinde, asıl veya çoğaltılmış nüshalar üzerindeki mülkiyet hakkının devri, aksi kararlaştırılmış olmadıkça, fikrî hakların devrini ihtiva etmez. Bir güzel sanat eseri üzerinde çoğaltma hakkını haiz olan bir kimseden kalıp ve sair çoğaltma aletlerinin elinde bulundurma ve bunlardan yararlanma haklarını elde eden kimse, aksi kararlaştırılmamışsa, çoğaltma hakkını da iktisap etmiş sayılır (FSEK, md.57).

Fikrî Hakların Korunma Süreleri

Mimari eserlere ait fikrî mülkiyet haklarının koruma süresi, eser sahibinin yaşadığı müddetçe ve ölümünden itibaren 70 yıl devam eder (FSEK, md.27). Bu süre, eser sahibinin birden fazla olması durumunda, hayatta kalan son eser sahibinin ölümünden itibaren yetmiş yıl geçmekle son bulur.

Mimar Çalışanların Fikrî Mülkiyet Haklarında Uygulama Sorunları

Fikrî haklardaki uygulama sorunlarının en önemlileri proje müellifinin yetkisi konusunda yaşanmaktadır. Proje müellifi dediğimiz mimar, bir malikle çalışmak zorunda ve malikin isteklerine göre mimari projesini çizmek ve hayatına mesleği üzerinden devam ederken iş sahibi ile bir biçimde anlaşmak zorunda kalmaktadır. Yapı üretim sürecinde ve hatta mimari eser ayakta kaldığı süre boyunca, proje müellifiyle iş sahibi arasındaki yapışıklık nedeniyle, taraflar arasında değişikliğe izin verme ve telif hakları konusun-

da sürekli olarak ihtilaf ve sorun çıkmaktadır. Öte yandan teknik uygulama sorumlusu olan proje müellifi mimarların sorumlulukları devam etmektedir. Sadece proje müellifi olan mimarların, deprem sonuçlarıyla ve yapıların ayakta kalmasıyla ilgili tek başlarına sorumluluk üstlenmesi, hukuka ve hakkaniyete aykırı sonuçlar yaratmaktadır. Hukuka yansımış uygulamalarda sorumluluklar iyi ayırt edilemediği için, sırf proje müellifi olmakla yani mimari proje yapmış olmakla cezalandırılmaya çalışılan mimarlar bulunmaktadır.

Süreç içinde mimarlar, mesleki sorumlulukları nedeniyle mağdur olmuşlar ve mimari projeleriyle ilgili daha sonraki süreçlerdeki yaralanmalarından, bozulmalarından kaynaklanan sorunlardan ya da suçlardan sorumlu tutulmuşlardır. Gerçekte mimarlar, mimari projelerin daha sonraki süreçlerdeki hasarlanmalarından, bozulmalarından, oradaki, o süreçteki ya da sonraki dönem kullanmalardan doğan bozulmalardan, özellikle mimarlara atfedilen kusurların olmadığı durumlardan kaynaklanan sorunlardan ya da suçlardan tek başlarına sorumlu tutulmamalıdır.

Mimarlar malik arasındaki sorumluluklar konusunda eser sözleşmesi kabul edilen sözleşmenin unsurlarının çok iyi belirlenmemesinden kaynaklanan, bu unsurlarla ilgili özel hükümlerin konulmamasından, konulan hükümlerin işletilmemesinden ya da mevzuatın çok net bilinmemesinden veya belirsizliklerden kaynaklanan büyük sorunlar bulunmaktadır.

Mimari projenin yapımından sonraki ruhsat alma sürecinde, fikrî haklarla ilgili birçok sorun çıkmaktadır. Bu süreçte yaşanan temel bazı sorunları, mimarların sonradan yaptığı eserleri değiştirememesi, denetleyememesi, kontrol edememesi, değişikliklerine sahip çıkamaması, değişikliklerle ilgili kendi aidiyetini sorgulayamaması ve benzeri sorunlar olarak sayabiliriz.

FSEK’nda, özellikle tecavüzün menî davalarıyla ilgili olarak düzenlenen 69. madde ile iki yıla kadar başlayacak hapis cezaları yanında büyük rakamlı para cezaları düzenlenmiştir. Mimari eserlerle ilgili suçlarda, mimarlıkla ilgili suçlara ait yargı sürecinde ceza davalarına ihtisas mahkemelerinin bakması gerekmektedir. Oysa günümüzde ihtisas mahkemeleri kurulma aşamasındadır. İhtisas mahkemelerinin kurulmadığı yerlerde de asliye ceza ve asliye hukuk mahkemelerinden birisinin ihtisas mahkemesi olarak çalıştırılması gerekmektedir.

SONUÇ

Proje müellifi dediğimiz mimar, bir malikle çalışmak zorunda ve malikin isteklerine göre mimari projesini çizmek zorundadır. Mimarlar, özel sektörde emek harcayan kişiler olarak malikin kontrolü ve nüfusu altında çalıştıklarından, her zaman özgürce yaratamamakta, iş sahibinin koşullarına boyun eğmek zorunda kalmaktadır. Mimar çalışanların fikrî mülkiyet haklarının korunmasında, proje müellifinin yetkisi konusunda taraflar arasında büyük tartışmalar yaşanmaktadır.

Yapı üretim sürecinde ve sonrasında ve hatta mimari eser ayakta kaldığı süre boyunca, proje müellifiyle iş sahibi arasındaki yapışıklık devam ettiği için, taraflar arasında telif hakları ya da değişikliğe izin verme konusunda sürekli olarak ihtilaf ve sorun çıkmaktadır. Bu tartışmaları körükleyen en büyük sorunlar da proje müellifi ya da mülk sahibinin iyi niyetli olmadığı, tarafların haklarını kötüye kullandıkları zamanlarda çıkmaktadır. Sonuç olarak mimari emeğin, fikrî mülkiyet hakları ve telif ücretleri bakımından koruma altına alınması, mimar çalışanların gerek kendi çalışma koşulları açısından ve gerekse proje müellifi mimar olarak yaptıkları mimarlık sözleşmesine bağlıdır.

Z. Gönül Balkır, Prof. Dr., Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı

Kaynakça:

- Arbek, Ö. (2005) *Fikir ve Sanat Eserlerine İlişkin Lisans Sözleşmesi*, Ankara.
- Arslanlı, H. (1954) *Fikir ve Sanat Eserleri*, İstanbul.
- Atamer, Y.M. (2004) *İnternet ve Hukuk*, İstanbul.
- Ayiter, N. (1972) *Hukukta Fikir ve Sanat Ürünleri*, Ankara.
- Erel, Ş.N. (1988) *Türk Fikir ve Sanat Hukuku*, Ankara.
- Erdem, B. (2003) *Fikri Hukukta Türk Mahkemelerinin Milletlerarası Yetkisi*, İstanbul.
- Baytan, D.K. (2005) *Fikir Mülkiyeti Hukuku*, İstanbul.
- Beşiroğlu, A. (2006) *Fikir Hukuku Dersleri*, İstanbul.
- Gözübüyük, Ş. (2005) *Hukuka Giriş*, Ankara.
- Gözler, K. (2004) *Hukukun Temel Kavramları*, Bursa.

- Güriz, A. (2003) *Hukuk Başlangıcı*, Ankara.
- Karahan, S. vd. (2007) *Fikri Mülkiyet Hukukunun Esasları*, Ankara.
- Kendigelen, A. ve Bozbel, S. (2004) “Telif Hakları Açısından İnternette Veri Paylaşımı”, *İnternet ve Hukuk*, İstanbul.
- Kılıçoğlu, A.M. (2006) *Fikri Haklar*, Ankara.
- Memiş, T. (2004) “İnternet Ortamında Haksız Rekabet Halleri ve Türk Hukuku”, *İnternet ve Hukuk*, İstanbul.
- Okan, T. (2004) “Bilişim Çağı, Yeni Tanımlamalar ve Hukuki Düzenlemeler”, *İnternet ve Hukuk*, İstanbul.
- Tekinalp, Ü. ve Tekinalp, G. (2000) *Avrupa Birliği Hukuku*, İstanbul.
- Tekinalp, Ü. (2005) *Fikri Mülkiyet Hukuku*, İstanbul.
- Türkekul, E. (2004) “İnternet Ortamında Fikir ve Sanat Eserlerinin Korunmasına İlişkin Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *İnternet ve Hukuk*, İstanbul.
- Tosun, Y. (2004) “Caching ve Hukuksal Çözüm Önerileri”, *İnternet ve Hukuk*, İstanbul.
- İlkiz, F. (2004) “İnternet Ortamında Yayınlar”, *İnternet ve Hukuk*, İstanbul.
- Yarsuvat, D. (1984) *Türk Hukukunda Eser Sahibi ve Hakları*, İstanbul.

Protecting the Ideational Ownership Rights of the Architects

Architecture is an art of spatial organization. Besides using the data and multi-dimensional information of different areas and sources it also needs the knowledge of legal area. The practice of architecture uses the lawful obligations and organizations in order to organize and fulfill the rights of the public and the client. The architect has to satisfy the needs and demands of the public or its client and is not free as an artist of the fine arts. On the other hand, the product of architecture, as a piece of art, is also supported in the legal frame by special laws such as the 'Construction Law', the 'Protection Law', the 'Ideational Ownership Law' etc. The legitimate context and legal issues cause a lot of discussions and interpretations in the field of architecture and its practice. To protect the professional rights of the architect can only be possible by developing special laws and by supporting the importance of the idea of ideational ownership.

Dünden Bugüne Ahi Çelebi Camisi- Restitüsyon Önerileri

Ahmet Ersen - Kutgün Eyüpgiller - Tuğba Barlık

Yapının Konumu

Ahi Çelebi Camisi, İstanbul ili Eminönü ilçesi, Zindankapı mahallesi, 93 pafta, 360 ada, 15 parselde yer almaktadır. Haliç kıyısını gösteren eski tarihli haritalarda, Zindan Hanı'nın batısında yer aldığı, kuzeyde ve doğuda Balıkpazarı Değirmeni, güneyde Zindankapı ya da Yumurtacılar Caddesi, batıda ise Yoğurtçu Hüseyin Sokağı ile sınırlandırıldığı görülmektedir. Bir süre öncesine kadar çevresinin binalarla çevrili, sadece giriş cephesinin açık olduğu anlaşılmaktadır. 1980'lerdeki yıkım faaliyetleri sonucunda, günümüzde çevresi tamamen açılmış olup boş bir sahanın ortasında bulunmaktadır. Yıkılan binalardan elde edilen alan, belediye tarafından otopark olarak kullanılmaktadır. Batısında, haritalarda "yağ deposu" olarak işaretlenen, sıbyan mektebi olduğu bilinen kâgır bir yapı ile doğusunda Tarih Vakfı tarafından kullanılan Zindan ya da Değirmen Hanı binaları varlıklarını sürdürmektedir.

Yapının Banisi

Caminin banisi Ahi Çelebi Mehmed bin Tabib Kemal Ahi Can Tebrizi'dir. Hicri 835 / Miladi 1432 yılında doğmuştur. Önce Candaroğulları'nın hizmetinde bulunmuş, sonra İstanbul'a gelerek Mahmutpaşa semtinde bir dükkânda tabiplik yapmıştır. Fatih Darüşşifası'nda hekimbaşı olduğu, 90 yaşını geçtikten sonra hacca gittiği ve dönüş yolunda H.930 / M.1524 yılında Mısır'da öldüğü bilinmektedir.

Yapının Tarihçesi

Kitabesinin olmaması dolayısıyla inşa tarihi kesin olarak belirlenememektedir; 1500 yılında inşa edildiği rivayet olunmaktadır. Mehmed Ziya, *İstanbul ve Boğaziçi* adlı eserinde kaynak belirtmeden yapının inşa tarihi olarak H.905 / M.1499 yılını vermektedir.

Mimar Sinan'ın eserlerinin yer aldığı ve Sai Çelebi'nin kaleme aldığı tezkerelerde adı geçmekte; yangın geçirerek tamir edildiği belirtilmektedir. *Hadikatü'l-cevami'*de adı geçen Yo-

ğurtçular Camii'nin bu yapı olduğu ve Ahi Çelebi adıyla meşhur olduğu bildirilmektedir.

Caminin vakfiyesi H.953 / M.1546 tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defterleri'nde özet olarak yer almaktadır. Kaynaktan, vakfiyenin tarihinin bilinmediği öğrenilmektedir. Vakfiyeden, Ahi Çelebi'nin Edirne'de hamam, Trakya'da sekiz köy ve mezralar vakfettiği, vakfın yıllık gelirinin 161.390 akçe olduğu anlaşılmaktadır.

Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinin girişinde ayrıntılı olarak anlattığı rüyasında gördüğü cami olması, Ahi Çelebi Camisi'nin bir diğer tarihsel önemidir.

Mimari Tanımlama

Ahi Çelebi Camisi, dört kemere oturan tek kubbeli harim ve altı kubbeli son cemaat yerinden oluşmaktadır. Harim, doğu ve batı yönlerinde yer alan dar enli kanatlarla genişletilmiş, bu kanatlar tuğla tonozlarla örtülmüştür. Tek minaresi harime batı yönünden bitişiktir. Minarenin boyunun, yerden külahı kadar 18,30 metre olduğu belirlenmiştir. Şerefe ise, yerden 14,17 metre yüksekliğindedir. Son cemaat yerinin kuzeybatı köşesine bitleştirilmiş H.1281 / M.1864 tarihli bir de çeşme vardır. Yapı, dıştan dışı 24,54 x 16,90 metre boyutlarındadır. Tek kubbenin örttüğü harim 14,93 x 11,03 metre, son cemaat yeri ise 10,19 x 14,81 metre ölçülmüştür. Ana kubbenin çapının 10,90 metre, döşemeden kilit taşına olan yüksekliğin 12,81 metre olduğu tespit edilmiştir.

Yapı, inşa edildiği düşünülen 1499 yılından bu yana defalarca müdahaleye uğramıştır. Bu kapsamda, farklı pek çok yapım tekniği binanın çeşitli yerlerinde görülebilmektedir. 19. yüzyılda inşa edilen minaresinin kesme taştan yapılmış olmasının yanı sıra, yapıda moloz taş, kesme taş + tuğla almaşığı, farklı boyutlarda duvar örgüleri izlenebilmektedir. Çevre kotunun yükselmesi nedeniyle yapının yaklaşık bir metre gömüldüğü ve deniz tarafına doğru yattığı anlaşılmaktadır.

Ana askı kemerleri ve son cemaat yerinin kemerleri tuğladandır. Gerek son cemaat yerini, gerekse de ana kubbeyi çevreleyen saçakların tuğladan, taşırtma tekniğiyle yapılmış olduğu görülmekte ve yakın zamana dek sıvalı oldukları anlaşılmaktadır.

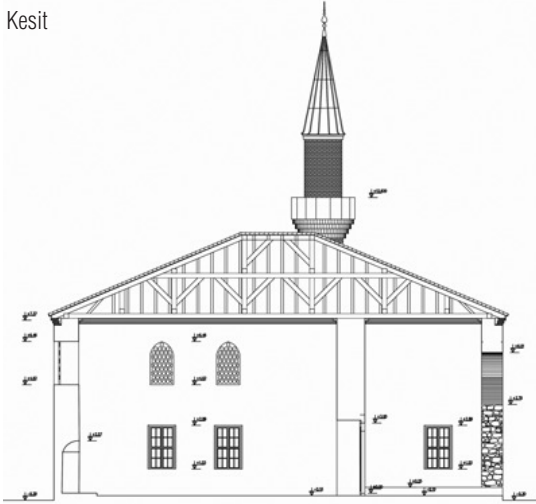
Giriş cephesinin merkezinde basık Bursa kemerli, taş söveli, ahşap çift kanatlı giriş kapısı bulunmaktadır. Bu cephe, sivri kemerlerle üçe bölünmüş ve kapının iki yanındaki kemerlerin içerisine tuf söveli ikişer pencere yerleştirilmiştir. 1864 tarihli çeşme ve üzerinde yer alan meşruta bu cephenin devamı biçimindedir. Son cemaat yerinin ardında kalan ana kubbeyi taşıyan tuğla kemerin içinde tuğla kemerli üç pencere

bir düzene yer verilmiştir.

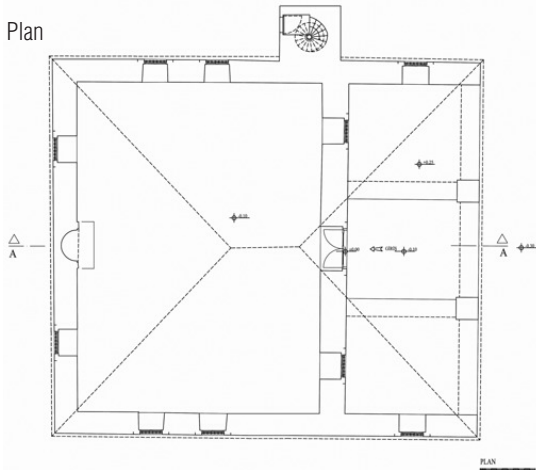
Batı cephesi, yapının genelinde olduğu gibi farklı dönemlerin duvar örgü tekniklerini içermektedir. Çeşme ve üzerindeki meşruta ile kesme taş minare, camiye bu cepheden bitişiktir. Ana askı kemerinin içinde, bu cephede, kemerli dört pencereden oluşan bir düzen uygulanmıştır. Ana kubbe, kuzey ve güney köşelere yerleştirilen payandalarla desteklenmiştir. Alt kotta mermer söveli iki pencere ve bu pencerelerin üzerinde tuğla örgülü üç oval tepe penceresi vardır. Son cemaat yeri, mermer söveli tek pencere ile bu yöne (batıya) açılmaktadır. Kible cephesinde ana askı kemerinin dolgusunda kemerli üç pencere yer almaktadır. Alt kotta mihrap dışarı yansıtılmamış, ancak iki yanındaki tuğla kemerli birer pencere ile harime ışık alınması sağlanmıştır.

Doğu cephesi, batı cephesi gibi kuzey ve güney köşelerden birer payanda ile desteklenmiştir. Yine diğer cephe gibi ana askı kemerinin içinde dört kemerli pencereye yer verilmiştir. Harimin alt kotunda yine batı cephede olduğu gibi mermer söveli iki pencere ve üstlerinde üç oval tepe penceresi vardır. Almaşık duvarlı bir sarnıç, camiye bu cephenin merkezinden bit-

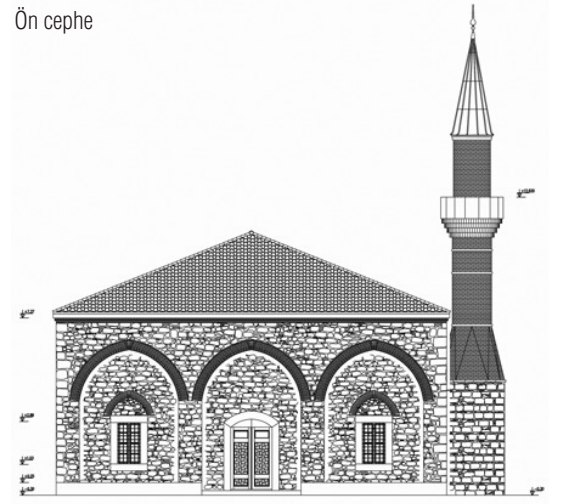
Kesit

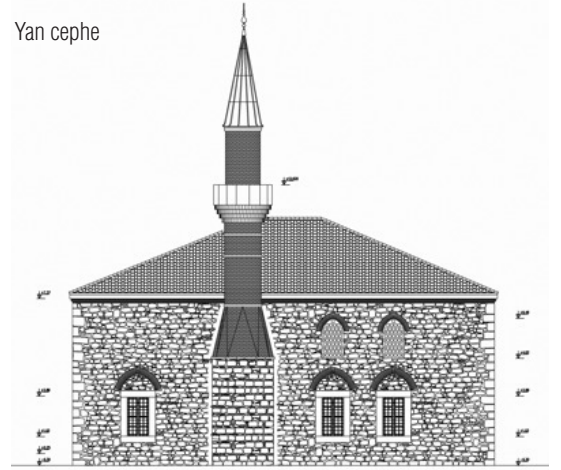
Plan

Ön cephe

Yan cephe

şıktır. Son cemaat yerinin ilk bölümünde mermer söveli bir pencere vardır. Yakın zamana kadar bu cepheye bitişik olan yapıların kalıntıları nedeniyle özgün cephe yüzeyi büyük ölçüde algılanamamaktadır.

Yapının Geçirdiği Yangın ve Doğal Afetler

Caminin iki kez yandığı bilinmektedir. İlki bütünüyle yandığı H.946 / M.1539, diğeri ise 1653 yangınlarıdır. 1554 yılında yakınında başlayan Babacafer yangınından, III. Selim devrinde 8 Temmuz 1795 tarihli Hasır İskelesi yangınından, 1818 Odunkapısı yangınından, Abdülmecid devrinde 28 Mayıs 1852 Yemiş İskelesi yangınından etkilenmiş olduğu düşünülebilir.

Yavuz Selim devrinde 14 Eylül 1510 günü yaşanan ve “küçük kıyamet” adı verilen depremde ve 10 Temmuz 1894 günü yaşanan büyük İstanbul depreminde hasar gördüğü bilinmektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde yer alan İrade-i Evkaf kaydında onarımına ilişkin bilgiler bulunmaktadır. Bu kapsamda, plan katalogunda 642 ve 643 numaralarıyla kayıtlı projeden yapının rekonstrüksiyonunun düşünüldüğü, ancak hazırlanan projenin uygulanmadığı anlaşılmaktadır.

1990 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü’nce onarılmak üzere sıvaları raspa edilmiş ve kubbe kurşunları sökülüştür. Ancak, onarım uzun bir süre gerçekleştirilememiş, 2004 yılında hazırlanan restorasyon projesinin ardından uygulamaya başlanarak, restorasyon 2006 yılında tamamlanmış ve cami ibadete açılmıştır.

Yapının Evreleri

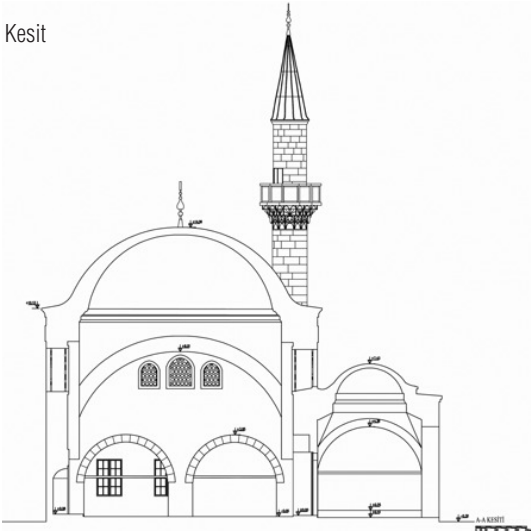
1. Dönem (1499)

Matrakçı Nasuh’un 1533-36 tarihli İstanbul gravüründe yapının, ulaşılabilen en eski görünümü yer almaktadır. Caminin ilk yapılışından yaklaşık 35 yıl sonrasına tarihlenen bu gravüre göre yapı, kırma çatılı, olasılıkla alaturka kiremit kaplı, kirpi saçaklıdır.

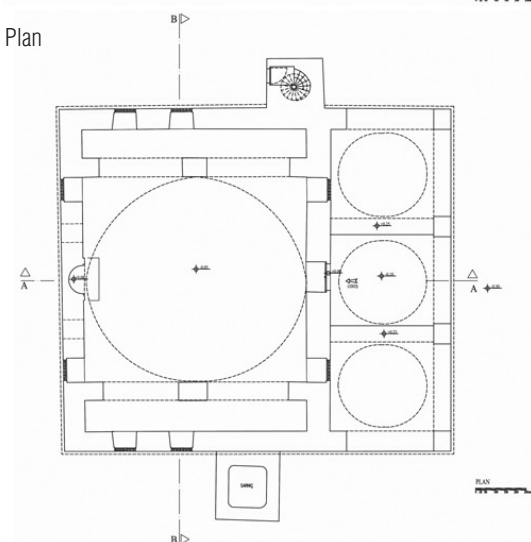
2. Dönem (16. yüzyıl, Mimar Sinan dönemi)

Melchior Lorichs’in 1585 tarihli gravüründe caminin üç gözlü son cemaat yeri olan, kurşun kaplı tek kubbeli bir yapıdan ibaret olduğu görülmektedir. Sai Çelebi’nin tezkerelerde verdiği bilgiye dayanarak, 1539 yangınından sonra Mimar Sinan’ın yapıyı köklü bir onarımla bu görünümüne kavuşturduğu kabul edilebilir.

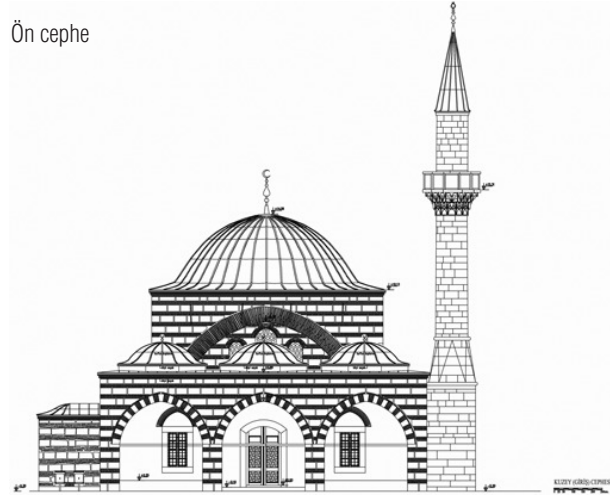
Kesit

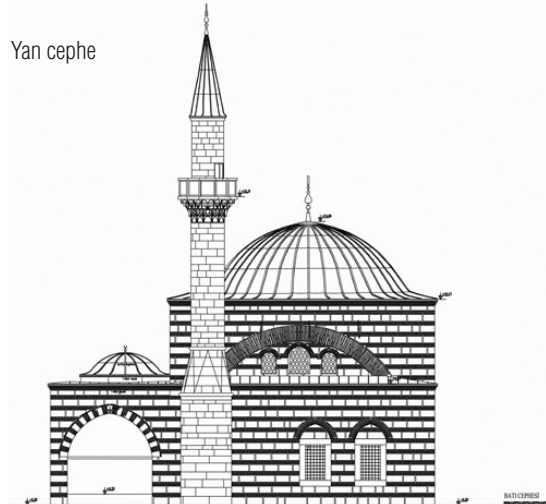
Plan

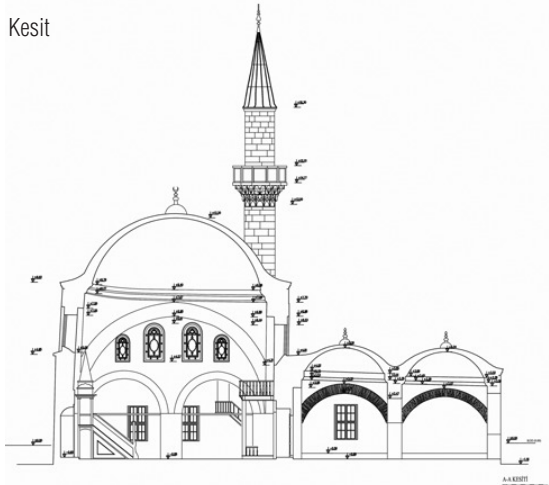
Ön cephe

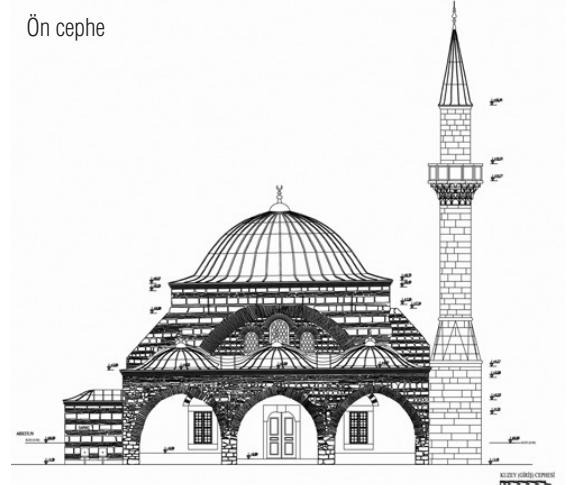
Yan cephe

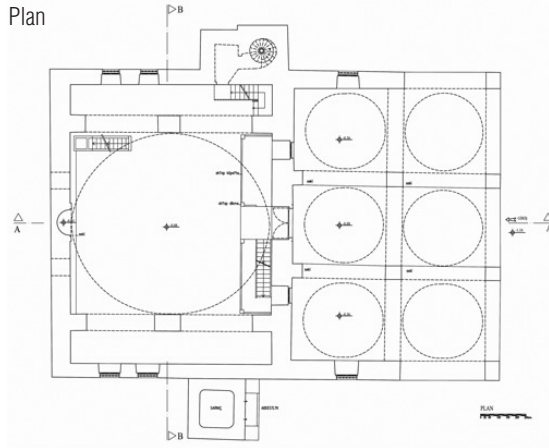
Kesit

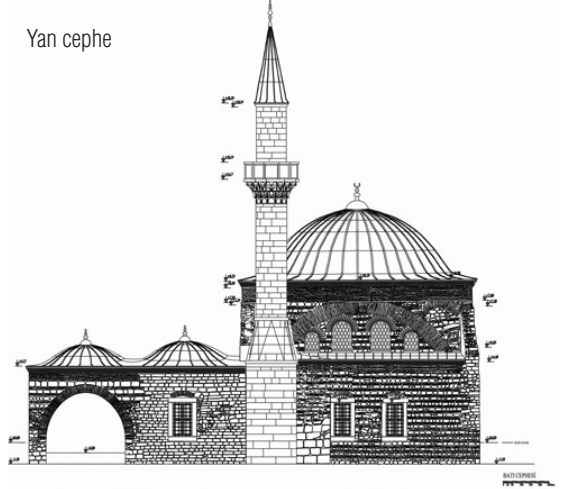
Ön cephe

Plan

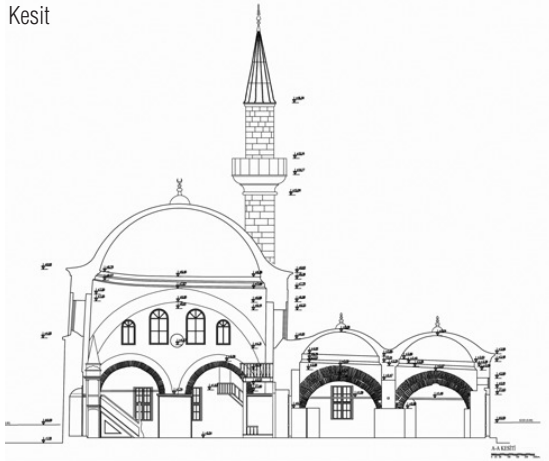

Yan cephe

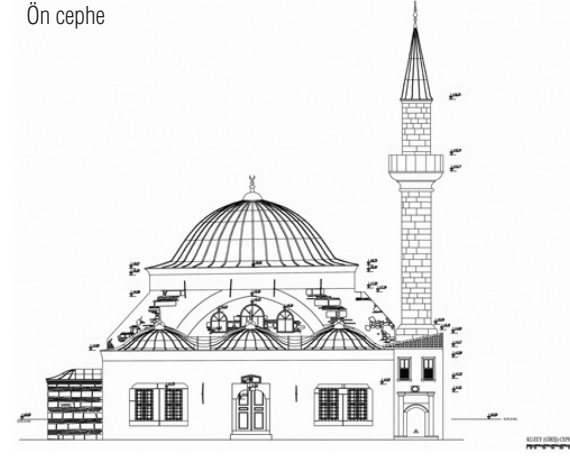

18. yüzyıl restitüsyonu.

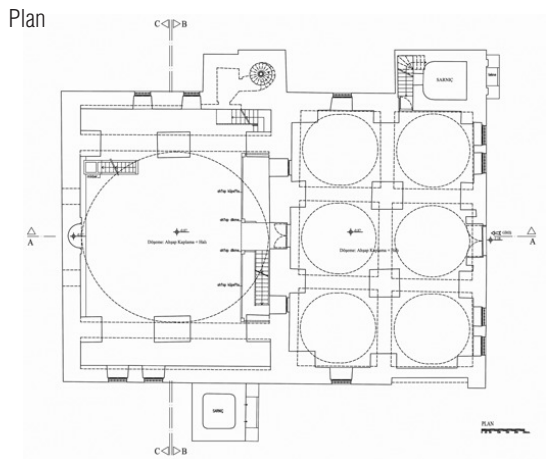
Kesit

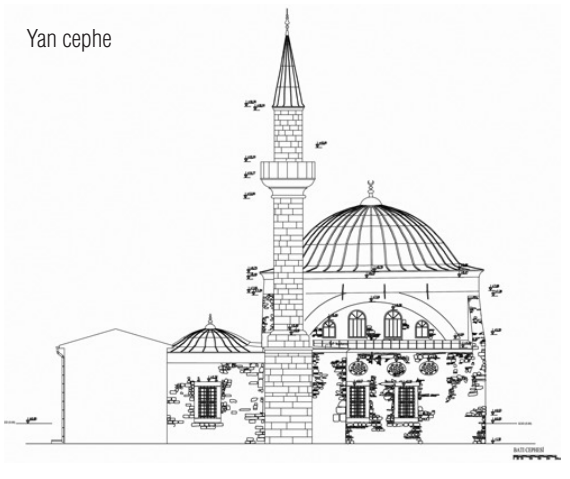
Ön cephe

Plan

Yan cephe

19. yüzyıl restitüsyonu.

3. Dönem (18. yüzyıl)

Yapının 16. yüzyılda elde ettiği görünümünü, 17. yüzyılda, çeşitli onarımlar dışında, sürdürdüğü düşünülmektedir. 1653 yangınından etkilenmediği düşünülürken birlikte camide kütleli bir değişikliğin 18. yüzyıla dek yapılmadığı kabul edilebilir. Olasılıkla 1766 depreminde hasar gören yapı, 1795 Hasır İskelesi yangınından da etkilenmiş olmalıdır. Bu bağlamda, 18. yüzyıl boyunca yapılan onarımlar esnasında camiye ikinci son cemaat yerinin eklendiği, ana kubbenin elden geçirildiği ve doğu-batı doğrultusunda payandalarla desteklendiği, önemli cidar yenilemeleri yapıldığı anlaşılmaktadır. Kubbe çevresindeki demir çemberler ve gergiler bu dönemde yapılmış olmalıdır. İkinci son cemaat yerinin bu yüzyılda kapalı olmadığı, yapımı esnasında birinci son cemaat yeri kubbelerinin de elden geçirildiği düşünülmektedir.

Caminin, 1818 ve 1852 yangınlarından sonra birkaç kez onarım gördüğü anlaşılmaktadır. Kitabesine göre 1864 tarihli olan çeşme bu onarımlardan birinde yapıya eklenmiş olabilir. 1894 depreminden sonra, yapı kapsamlı bir onarım geçirmiş ve bugüne ulaşan görünümünü kazanmıştır. Son cemaat yerinin kemer içleri, kapı ve pencere boşlukları bırakılarak doldurulmuş, minare yeniden inşa edilmiştir.

Restitüsyon Önerileri

Birinci restitüsyon önerisi, yapının ilk evresi olan 1499 yılındaki görünümü için hazırlanmıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi, bu tarihte yapının kırma çatılı, alaturka kiremit kaplı, kirpi sacaklı olduğu kabul edilmektedir. Kâgir duvarlı yapı dikdörtgen planlı harim ve üç kemer gözlü son cemaat yerine sahiptir. Harim gibi son cemaat yeri de ahşap tavanlıdır. Bu dönemden günümüze, mihrabın iki yanındaki kapatılmış iki pencere ile kısmi duvar örgüleri kalmıştır.

Belgeler ve yapının kendi sunduğu izler Mimar Sinan'ın yapıyı köklü bir müdahaleyle neredeyse yeniden inşa ettiği izlenimini vermektedir. İkinci restitüsyon önerisini oluşturan bu evrede, olasılıkla yapının büyük ölçüde sadece temel duvarları kullanılarak Klasik döneme özgü duvar tekniği ile beden duvarları yükseltilmiş ve harim, dört askı kemerine oturan bir kubbe ile örtülmüştür. Dikdörtgen planlı harimi kubbe ile örtebilmek için, mekânın iki yanına birer ayak ilave edilmiş ve üzerleri yarım tonozlarla örtülmüştür. Üç kubbe ile örtülü üç gözlü son cemaat yeri ile düzen tamamlanmıştır.

Üçüncü restitüsyon önerisi 18. yüzyıla aittir.

Yanda, restorasyon öncesi görünümler. Alttta, restorasyon sonrası ana kapı ve batı cephesinden görünümler.

Yanda, batı cephesinden görünüş.

Doğu cephesinden görünüşler.

Yapı 16. yüzyıldan itibaren çeşitli etkenlerle zarar görmüş ve onarılmıştır. İkinci son cemaat yeri eklenirken, birinci son cemaat yerinin iki yanı kapatılmıştır. Bu esnada her iki bölümün kubbeleri elden geçirilmiş olmalıdır. Ana kubbe onarılmış ve payandalarla desteklenmiştir. Mevcut demir gergi sistemlerinin yapıya bu yüzyılda eklendiği düşünülmektedir.

Caminin dördüncü ve son restitüsyon önerisi 19. yüzyıl sonlarındaki görünümü için hazırlanmıştır. Son cemaat yerinin ikinci bölümünün de kapatılması, bitişiğine çeşme eklenmesi, harim ve son cemaat yerindeki kâgir ayakların mantolanması bu yüzyılda gerçekleştirilmiştir. Farklı dönemlerin onarımlarına ait duvar örgülerini gizlemek için yapının büyük ölçüde sıvanıldığı anlaşılmaktadır. Kubbe saçakları, tuğla dizilerinin taşırtma tekniğiyle dizilmesi ve sıvanmasıyla oluşturulmuştur. 19. yüzyıl restitüsyonundaki görünümüyle yapı, Osmanlı yapımı, onarım ve duvar tekniklerinin sergi alanı haline dönüşmüştür.

Restorasyon

Ahi Çelebi Camisi'nin restorasyonunda ilk uygulama, mikro kazıklarla zeminin sağlamlaştırılması olmuş, bu amaçla caminin içine ve çevresine mikro kazıklar çakılmıştır. Son cemaat yerinin batı cephesi kubbe askıya alındıktan sonra sökülmüş, mevcut malzemelerle ve ek Pınarhisar taşı bütünlemelerle rekonstrüksiyonu yapılmıştır. Harimin batı kanadının yarım tonoz örtüsü de sökülmüş, mevcut geleneksel tuğlalar yeniden kullanılarak ve eksikleri 24/24 cm. taban tuğlasıyla tamamlanarak yeniden inşa edilmiştir. Duvar örgü harcında kireç esaslı geleneksel terkipler kullanılmıştır.

Enjeksiyon ile mevcut duvarların sağlamlaştırılması, restorasyon uygulamasının önemli bir safhası olmuştur. Duvarlarda, derz onarımları ve çatlakların dikilmesinin ardından su kireci, tuğla tozu, akrilik reçine emülsiyonu kullanılarak enjeksiyon gerçekleştirilmiştir. Enjeksiyonlarda, önce duvar yüzeylerinde yukarıdan aşağıya doğru suyla yıkama, bunu izleyerek aşağıdan yukarı doğru enjeksiyon şerbeti uygulaması yapılmıştır. Duvarlarda çatlak civarındaki, çatlakın kesmiş olduğu taş ve tuğlalar sökülerek yeniden örülmüştür. Yeniden örme gerekmeyen noktalarda, çatlak bulunan bölgelerde yüzeylerin temizlenerek derzlenmesine ve sıvı epoksi emdirme tekniğiyle sağlamlaştırılmasına gidilmiştir. Son cemaat yeri cephesindeki aşırı derecede ayrılmış tuf (od taşı) söveler Yalova tüfüyle yeni-

lenmiş, küfeki taşı yenilemelerinde Pınarhisar kireç taşı kullanılmıştır. Eski taş yüzeylerinde kumlama ve mekanik temizleme teknikleri uygulanmıştır.

Ağır hasarlı olan ana kubbenin restorasyonunda öncelikle duvarlarda yapıldığı gibi çatlak bölgelerin sökülerek kilit örgü sistemiyle yeniden örülmesine gidilmiş ve gerekli yerlerde enjeksiyon harcı uygulanmıştır. Kubbe kasnağı, dıştan gizli bir çelik çember ile kuşaklanarak daha fazla açılmasının önlenmesi hedeflenmiştir. Kubbe kasnağında ytong cürufu ile dolgu yapıldıktan sonra, kubbe geleneksel yöntemlerle kurşun kaplanmıştır.

Değerlendirme ve Sonuç

Ahi Çelebi Camisi için hazırlanan ilk üç restitüsyon önerisi, bilimsel araştırma kapsamında hazırlanmış olup mevcut verilerin yetersizliğine karşın, dönemlerinin yapılarıyla analogi yapılarak ve yapım teknikleri göz önünde tutularak tamamlanmıştır. Bu bağlamda, 2004-2006 yılları arasında sürdürülen restorasyon uygulaması caminin yaşadığı evrelerin günümüze ulaşan tüm izlerini koruyacak biçimde gerçekleştirilmiştir. Malzemesinden yapım tekniğine, yapının barındırdığı tüm özgün unsurlar olabildiğince korunurken, yapının sağlamlaştırılarak gelecek kuşaklara bir belge olarak aktarılması hedeflenmiştir.

Ahmet Ersen, Prof. Dr., İTÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü
K. Kutgün Eyüpgiller, Doç. Dr., İTÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü
Tuğba Barlık, Y. Mimar, Restoratör

Kaynakça:

- Anonim, "Ahi Çelebi Camii", *Eminönü Camileri*, Türkiye Diyanet Vakfı.
- Ayvansaraylı, *Hadikatü'l-cevami*, cilt 1, İstanbul, 1281, s.239.
- Bayat, Ali Haydar, "Ahi Çelebi Mehmed", *İslam Ansiklopedisi*, cilt 1, s.528-529.
- GOAD *Sigorta Haritası*, 1905.
- Gülen, İsmail ve Kuzubaşoğlu, Erol, *Eminönü Ahi Çelebi Camii Rölöve, Restitüsyon ve Restorasyon Projeleri Raporu*.
- Koçu, Reşad Ekrem (1958) "Ahiçelebi Camii", *İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 1, İstanbul, s.176-178.
- Mehmed Ziya (1336) *İstanbul ve Boğaziçi*, İstanbul, s.328-329.
- Öz, Tahsin, *İstanbul Camileri*, Cilt 1, s.80-81.
- *Pervitich Sigorta Haritası*, 1941.
- Topkaç, Serpil (1992) *Ahi Çelebi Camii Restorasyon Projesi ve Çevre Düzenlemesi*, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Yüksel, İ. Aydın (1983) *Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid ve Yavuz Selim Devri*, cilt II, İstanbul, s.158-160.
- Yüksel, İ. Aydın (1993) "Ahi Çelebi Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt 1, İstanbul, s.104-105.

Yanda, kiblede bakış. Alttta, son cemaat yönünden görünüşü.

Ahi Celebi Mosque from Past till Today: Proposals for Restitution

Ahi Çelebi Mosque is located on the coast of Golden Horn at Eminönü, Istanbul, neighboring the Zindan Han from the west. The founder of the mosque was Ahi Çelebi who lived in the 15th century. The construction date of the building is unknown due to the lack of any inscription but estimated to be 1499-1500. The mosque is mentioned in the official documents, which cover the work of Architect Sinan, about a restoration work after a fire. Ahi Çelebi Mosque is made up of two spaces, a domed prayers' hall supported by four arches and a portico covered with six domes. Prayers' hall is enlarged on the east and west by narrow spaces which are covered with brick vaults. The only minaret of the mosque is adjacent to the main hall on the west.

The building has undergone many interventions since 1499, the estimated date of construction. Due to this, many construction techniques are visible in the different parts of the mosque. The mosque has survived two fires, in 1539 which demolished the complete building and in 1653. It is also possible to think that the building was affected by the fires in 1554, 1795, 1818 and 1852. In the 1990 restoration work led by Pious Foundation Directorate, plasters and the lead coverings of the domes were removed, but the work could not be realized for a long period of time. After the preparation of the restoration project in 2004, implantation work started and the restoration work was completed in 2006.

Erken Cumhuriyet Dönemi Mimari Mirasının Korunarak Yaşatılmasına Bir Örnek:

Çayırova Teknik Bahçivanlık Okulu Yeniden Canlandırma Projesi

Elif Özlem Aydın (Oral) - Reyhan Çömlekçiöglü

Erken Cumhuriyet döneminde (1923-1950) modernleşme projesinin düşünsel alt yapısının etkisiyle kültür, sanayi, tarım vb. alanlarda çeşitli öğretim ve eğitim modelleri geliştirilmiştir. Tarım alanındaki modernleşme çabaları, ilk olarak Tanzimatla beraber gelişen Osmanlı modernitesinin etkisiyle başlamış, Cumhuriyet döneminde sistemli bir hale getirilmiştir. Osmanlı döneminde kurulmaya başlanan Ziraat Mektepleri'nin Cumhuriyet döneminde de kurulmasına devam edilmiş (Mağden, 1959), ayrıca Ziraat Enstitüsü, Ziraat ve Veteriner Fakülterleri ile değişik dönemlerde statüleri farklı Ziraat Okulları, Bahçivanlık Okulları, Ziraat Liseleri, Tarım Makinaları Eğitim Merkezleri ve Ziraat Teknik Liseleri gibi çiftçiler ve ara insan gücü yetiştirmeye yönelik öğretim ve eğitim modelleri geliştirilmiştir (Ülger ve Gönülol, 2006).

1943 yılında kurulan Çayırova Teknik Bahçivanlık Okulu, tarımsal üretim çalışmalarının bilimsel yöntemlere dayandırılması ve bu alanda çalışacak ara insan gücü yetiştirilmesi amacıyla faaliyete geçirilmiş, erken Cumhuriyet dönemi modernleşme projesinin ürünüdür. Çayırova Teknik Bahçivanlık Okulu'nun mimari örgüt-

lenmesi, genç Cumhuriyetin eğitim, sosyalleşme, paylaşımcı üretim gibi beklentilerinin karşılandığı mekânları (Arıtan, 2008) barındırmaktadır. 1990 yılında eğitim işlevine son verilerek Tohum Sertifikasyon Test Müdürlüğü (TSTM) olarak hizmet vermeye başlayan kuruluştaki mevcut yapıların bazıları işlev değişikliği nedeniyle hizmet dışı kalmıştır. 2007 yılında kuruluşa ait ormanlık arazinin ve kullanım dışı kalan yapıların büyük bölümü Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü'ne (GYTE) tahsis edilmiştir.

Tahsis işleminden sonra GYTE Mimarlık Bölümü öğretim elemanlarının önerisi ve GYTE Rektörlüğü'nün onayıyla Çayırova Teknik Bahçivanlık Okulu'nun özgün olma değeri, yapı strüktürü değeri, yapı stoku değeri, işlevlendirilebilirlik/alanda getirilecek kullanım kararları içinde yararlanılabilirlik değeri ve tarihi değer özellikleri göz önüne alınarak korunarak yaşatılması uygun görülmüştür. Enstitü'nün konaklama ve sosyal aktivite alanı olarak kullanılması öngörülen Çayırova Yerleşkesi TSTM Gelişim Alanı'nda analiz ve rölöve çalışmalarına dayanan bütüncül bir yeniden canlandırma projesi geliştirilmiştir. Projenin ilk etabında iki yapının yeniden işlevlendirilmelerine yönelik uygulama projeleri hazırlanması kararlaştırılmıştır. Bu çalışmada, proje süreci aşamaları verileri ile tanıtılmaya çalışılacaktır.

Çayırova Teknik Bahçivanlık Okulu

1990 yılından bu yana Çayırova Tohum Sertifikasyon Test Müdürlüğü (TSTM) adı altında hizmet veren Teknik Bahçivanlık Okulu (1943), Kocaeli - İstanbul il sınırında, Gebze ilçesi, Çayırova mevkiinde yer almaktadır. Okul alanı kuzeyde İstanbul-Ankara (D100) karayolu, doğuda Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü (GYTE) Çayırova yerleşkesi, güneyde demiryolu ile sınırlı 4027 dekarlık alan üzerine kuruludur.

1943 yılında Çayırova'da kurulan Teknik Bahçivanlık Okulu, devletin o dönemde Gebze'deki zirai faaliyetleri destekler ve yönlendirir tavrını göstermektedir. Okul, 1990 yılına dek Ziraat Meslek Lisesi, Zirai Üretim İşletmesi ve

Gebze İleri teknoloji Enstitüsü (GYTE) Çayırova Yerleşkesi Tohum Sertifikasyon Test Müdürlüğü (TSTM) Gelişim Alanı.

Personel Eğitim Merkezi Müdürlüğü adı altında eğitim hizmetine devam etmiştir (Çayırova Tohum Sertifikasyon Test Müdürlüğü web sayfası, 2008). 1990 yılından sonra eğitim işlevine son verilen kuruluşta 31 adet yapı tespit edilmiştir. Kompleks yatakhaneler, yemekhane, revir, misafirhane, lojmanlar, müsamere salonu, idari ve eğitim amaçlı kullanılmış yapılar ile laboratuvar, çeşitli atelye ve servis mekânlarından oluşmaktadır. Mevcut yapıların 14 adeti, 2007 yılında Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü'nün kullanımına tahsis edilmiştir.

Yeniden Canlandırma Proje Süreci

Çayırova Teknik Bahçivanlık Okulu'na ait yapıların 14'ünün 2007 yılında Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü'ne tahsis işleminden sonra GYTE Çayırova Yerleşkesi TSTM Gelişim Alanı'nın ve alandaki yapıların nasıl değerlendirileceği gündeme gelmiştir. Bu amaçla GYTE Mimarlık Bölümü öğretim elemanları tarafından alanda yapılan ön incelemeden sonra projelendirme süreci başlamıştır. Projenin ilk aşaması alandaki yapıların özgün işlevi, mevcut kullanımı, mimari özellikleri gibi konularda bilgi edinmek amacıyla yapılan çeşitli analiz çalışmaları ile rölovelerinin hazırlanmasını kapsamaktadır. İkinci aşama alanın Test Müdürlüğü ve Enstitü'nün hizmetlerine uygun şekilde geliştirilen bütüncül bir canlandırma projesi önerisidir. Projenin ilk etabında mevcut iki ünitenin öğrenci yurdu ve misafirhane olarak yeniden işlevlendirilmeleri amacıyla uygulama projelerinin hazırlanması kararlaştırılmıştır. Üçüncü aşama bu iki ünitenin yeniden işlevlendirilmelerine yönelik uygulama projelerini kapsamaktadır. Proje sürecindeki tüm aşamalar, elde edilen verilerden seçilen örnekler yardımıyla alt bölümlerde tanımlanmaktadır.

Yeniden Canlandırma Proje Süreci

Alandaki yapıları yakından tanımak, alanın bütüncül kullanımına yönelik kararlar geliştirmek amacıyla alanda özgün kullanım analizi, mevcut kullanım analizi, tarihi dönem analizi, kat adeti

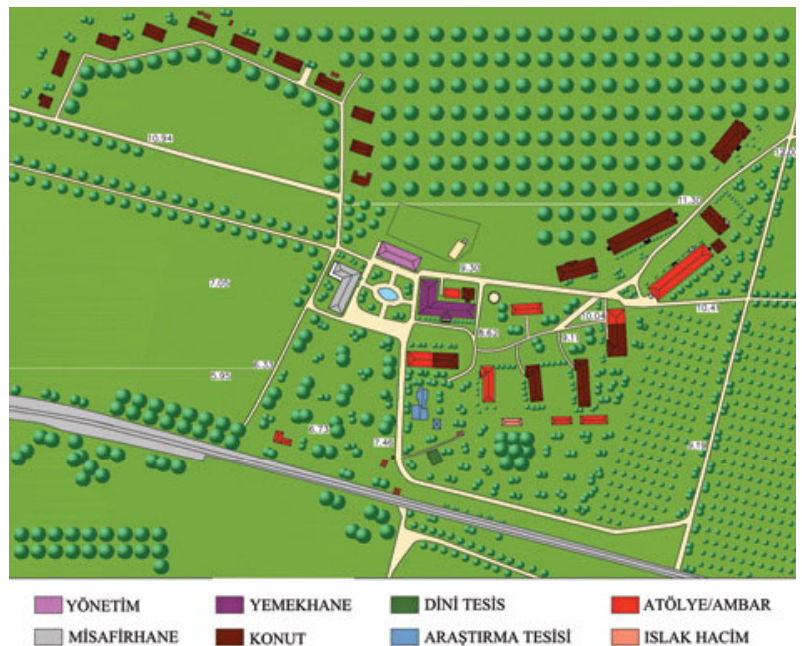
analizi, taşıyıcı sistem sağlamlık analizi gibi çalışmalar sürdürülmüştür. Alandaki yapıların özgün kullanım analizi, Tohum Sertifikasyon Test Müdürlüğü (TSTM) idaresinden alınan bilgiler ve yapıların mevcut izlerine dayanarak hazırlanmıştır. Alandaki yapıların mevcut kullanımları irdelendiğinde, kuruluşun eğitim işlevine 1990 yılında son verilmesinden sonra eğitim amaçlı üniteler ve bu amaca yönelik servis ünitelerinin işlevsiz kaldığı tespit edilmiştir. İşlevsiz kalan yapıların büyük bölümüne Ahıska göçmenleri geçici olarak yerleştirilerek, bu yapılar konut olarak kullanılmaya başlanmıştır. Laboratuvar, idari bina, yemekhane, lojmanlar gibi yapıların ise TSTM tarafından kullanımına devam edilmektedir.

TSTM idaresinden alınan bilgiler ve mevcut izlere dayanarak, alandaki yapıların yaklaşık % 90'ı 1940-1950 tarihleri arasında tarihlenmektedir. Laboratuvar, bekar lojmanları ve camii gibi yapılar ise 1950-1990 tarihleri arasında inşa edilmiştir. Tarihlendirme analizi, alandaki yapıların büyük bölümünün erken Cumhuriyet dönemi mirası olduğunun göstergesidir. Alandaki tüm yapılar tek katlıdır. Özgün işlevleri revir ve müsamere salonu + kızlar yatakhanesi olan iki yapının birer bordum katı bulunmaktadır. Alanda betonarme tekniğinde inşa edilen laboratuvar ve bekârlar lojmanı dışındaki yapılar kâgir olarak inşa edilmiştir. 1999 depremi sırasında köşe birleşim noktaları kısmi hasar görmüş iki yapı dışında diğerlerinin taşıyıcı sistemleri iyi durumdadır.

Analiz çalışmalarına dayanarak alandaki 31 adet yapıdan 26 adetinin tasarım ve yapım kalitesinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Arka sayfada fotoğrafları görülen bu yapıların çevreye-

TSTM Gelişim Alanı vaziyet planı ve yapıların tahsis durumu.

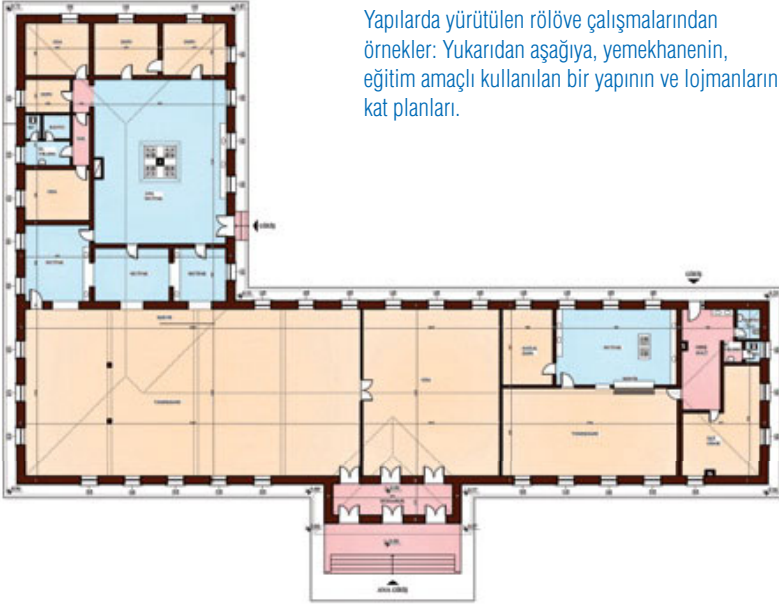
Gelişim alanındaki yapıların mevcut kullanım analizi.

Gelişim alanındaki yapılardan örnekler: Revir yapısı, yemekhane, yatakhaneler ve eğitim yapısı.

Yapılarda yürütülen rölöve çalışmalarından örnekler: Yukarıdan aşağıya, yemekhanenin, eğitim amaçlı kullanılan bir yapının ve lojmanların kat planları.

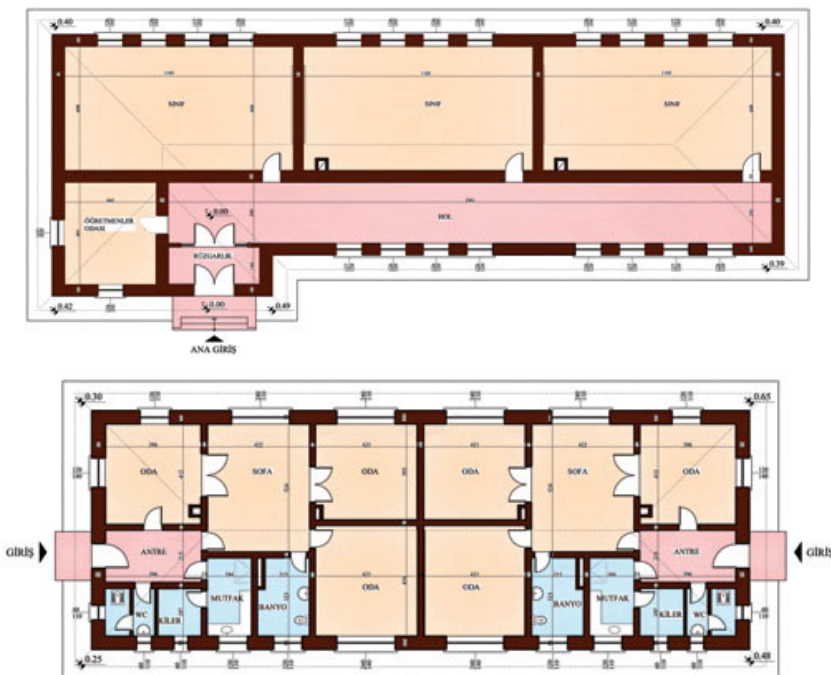
le uyumlu, işlevsel uyarlamaya müsait yapılar olması nedeniyle tümünde rölöve çalışmaları sürdürülmüştür. Rölöve çalışmalarında mevcut yapıların beden duvarlarının genellikle 55-58 cm. kalınlığında olduğu tespit edilmiştir. Genellikle kırma çatılı bu yapılar Marsilya tipi kiremitlerle kaplıdır.

Yeniden Canlandırma Proje Önerisi

Proje sürecinin ilk aşamasındaki analiz çalışmaları ve hazırlanan rölöveler, mevcut yapıların öneri projede ne şekilde değerlendirilebileceği konusunda yol gösterici olmuştur. Öneride Tohum Sertifikasyon Test Müdürlüğü'nün tahsisindeki yapılar kurumun amacına yönelik hizmetlerini sürdürdüklerinden, bu yapıların mevcut işlevlerinde kullanılmaları uygun görülmüştür.

Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü'ne tahsis edilen yapıların çoğu ambar ve konaklama gibi amaçlarla kullanılmakta, kurumun amacına yönelik hizmet vermemektedirler. Enstitü'nün öğrenci ve misafir konaklama, sosyal aktivite alanına duyduğu gereksinim göz önüne alınarak mevcut alan ve yapıların potansiyelleri etüt edilmiş, öneriler bu çerçevede geliştirilmiştir. Enstitü'ye tahsis edilen 14 adet yapıda yapılan mimari ve strüktürel incelemelere dayanarak, eski revir ve erkekler yatakhanesinin strüktürel güçlendirme, üç eğitim yapısı, müsamer salonu + kızlar yatakhanesi, öğrenci lokali ve atölyenin basit tadilatla yeniden kullanımı önerilmiştir. Servis hizmeti veren diğer mekânların kullanım potansiyellerinin yetersizliği gereği yıkılmaları önerilmektedir.

Özgün işlevi revir olan yapının misafirhane-

ye, müsamere salonu + kızlar yatakhane olarak kullanılan yapı ile erkeklerin kullandığı bir yatakhane öğrenci yurduna, diğer yatakhane kantin ve öğrenci lokaline, atelyenin kreşe dönüşümü önerilmiştir. Yaklaşık 25 kişi kapasiteli, 8 derslik yer alan üç eğitim yapısının çalıştaylarda kullanılmak üzere seminer odalarına dönüştürülmesi önerilmektedir. Projede eğitim yapılarının önerilen yeni Kongre ve Kültür Merkezi binası ile ortak aktivitelerde kullanılması tasarlanmıştır. Ayrıca bu yapılar arasındaki ortak mekân rekreasyon alanı olarak düzenlenmiştir. 500 kişilik konferans salonu ile kapalı fuaye kitlesinden oluşan öneri Kongre ve Kültür Merkezinin kapalı fuayesinin önünde uzanan geniş saçağın altı sosyal aktivitelerde kullanılmak üzere yarı açık mekân olarak tasarlanmıştır.

Mevcut İki Ünitenin Yeniden İşlevlendirilmesi Amacıyla Hazırlanan Uygulama Projeleri

GYTE Çayırova Yerleşkesi TSTM Gelişim Alanı için önerilen bütüncül canlandırma projesi GYTE ve TSTM idaresi tarafından uygun görülmüştür. Projede Enstitü'ye tahsis edilen alan için önerilen uygulamaların etaplar halinde gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Birinci etap olarak eski revir yapısının misafirhane, eski kızlar yatakhane öğrenci yurdu olarak kullanımına yönelik uygulama projelerinin hazırlanması kararlaştırılmıştır.

Revir Ünitesinin Misafirhaneye Dönüşümü için Hazırlanan Uygulama Projesi

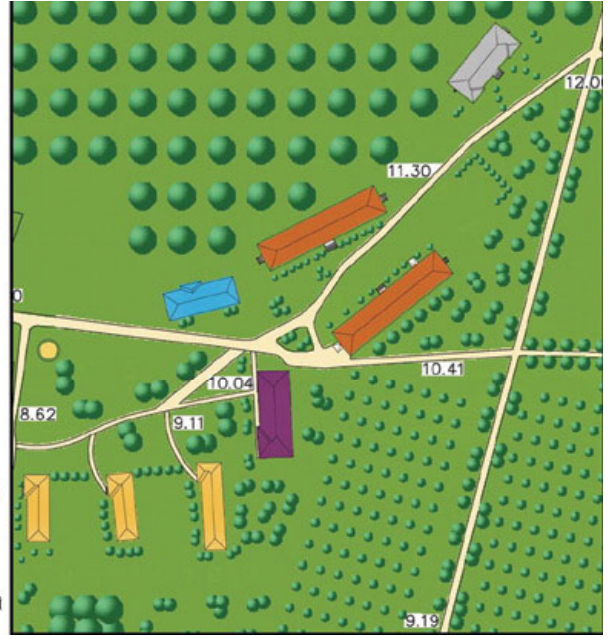
Özgün işlevi revir olan yapı 1990'lı yıllardan bu yana Ahıska göçmenleri tarafından konut olarak kullanılmaktadır. Yapının planlama ve cephe kurgusu hemen hemen korunmuştur. Ancak göçmenlerin kullanımı nedeniyle bazı iç hacimler nitelsiz eklerle bölünmüştür. 1999 yılındaki depremden sonra beden duvarlarının köşe birleşimlerinde kısmi hasar tespit edilen yapıda strüktürel güçlendirme önerilmektedir. Yapının cephe kurgusunun korunduğu, planlama kurgusunda ise dönüştürülebilir müdahalelerle 22 kişinin kullanımına elverişli bir misafirhaneye dönüşümünü öneren uygulama projesi hazırlanmıştır. Misafirhanede konaklama amaçlı 11 oda, büro, lokal ve tv salonu, bilişim odası, çalışma odası, çamaşırhane ve mutfak gibi mekânlar yer alması düşünülmüştür.

Yatakhane Ünitesinin GYTE Öğrenci Yurduna Dönüşümü için Hazırlanan Uygulama Projesi

Yatakhane yapısı da revir gibi 1990'lı yıllardan

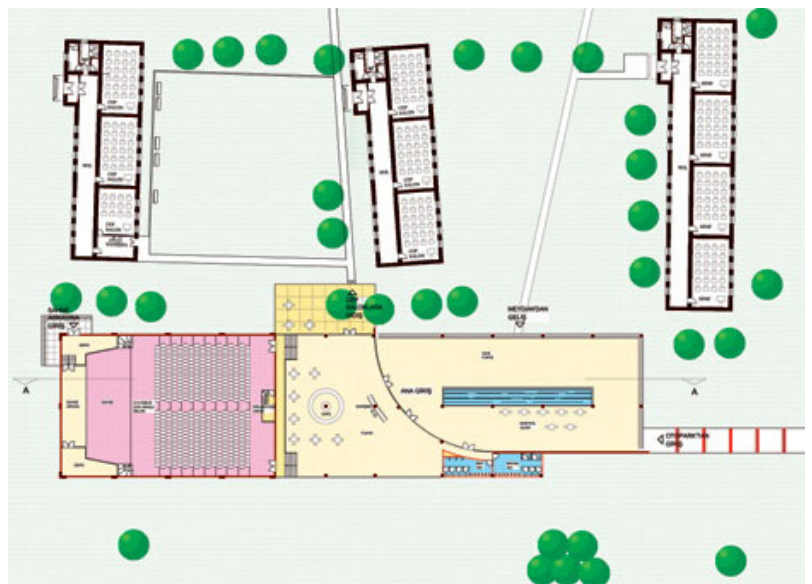
GYTE'ye tahsis edilen yapılar için yeni işlev önerileri.

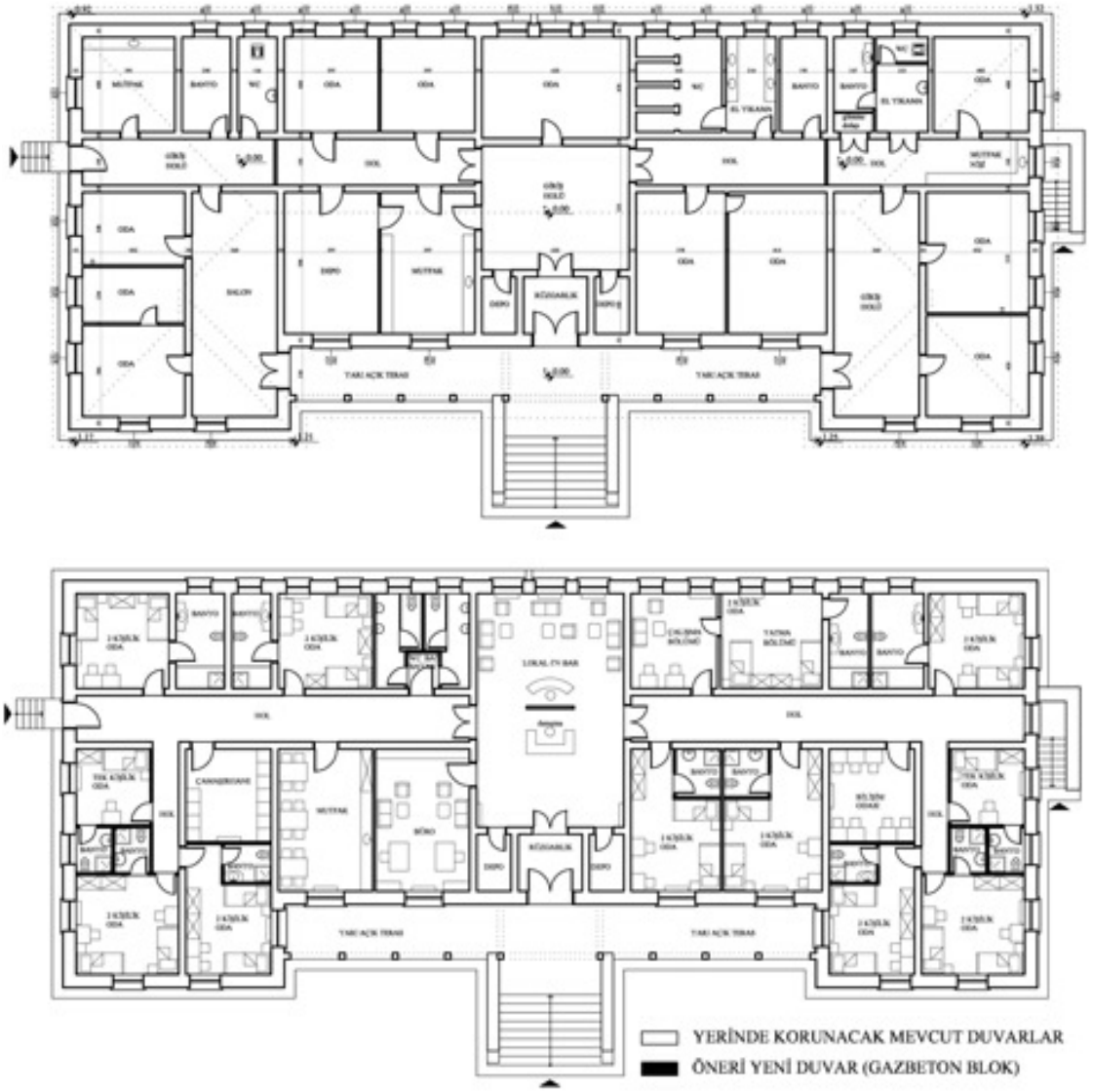
- EĞİTİM(SEMİNER)
- MİSAFİRHANE
- YURT
- KREŞ
- KANTİN+ÖĞRENCİ LOKALI

GYTE Çayırova Yerleşkesi TSTM Gelişim Alanı yeniden canlandırma proje önerisi.

Kongre ve kültür merkezi ön mimari projesi.

Revir ünitesinin mevcut kat planı ve ünitenin 22 kişilik bir misafirhaneye dönüşümü için öneri müdahaleler ve öneri tefriş planı.

bu yana Ahıska göçmenleri tarafından konut olarak kullanılmaktadır. Planlama ve cephe kurgusu hemen hemen korunmuş olan yapıda strüktürel açıdan hasar tespit edilmemiştir. Cephesi ve taşıyıcı duvarları korunarak, iç mekânlarda çeşitli müdahalelerle, ünitenin kendi içinde

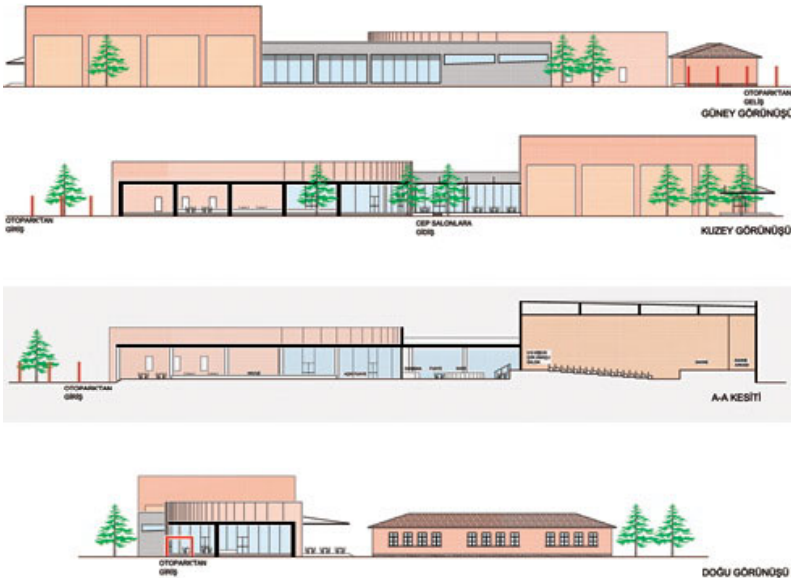
ıslak hacimleri bulunan 3-4 kişilik odalardan oluşan 77 kişi kapasiteli bir yurda dönüşümünü öneren uygulama projesi hazırlanmıştır.

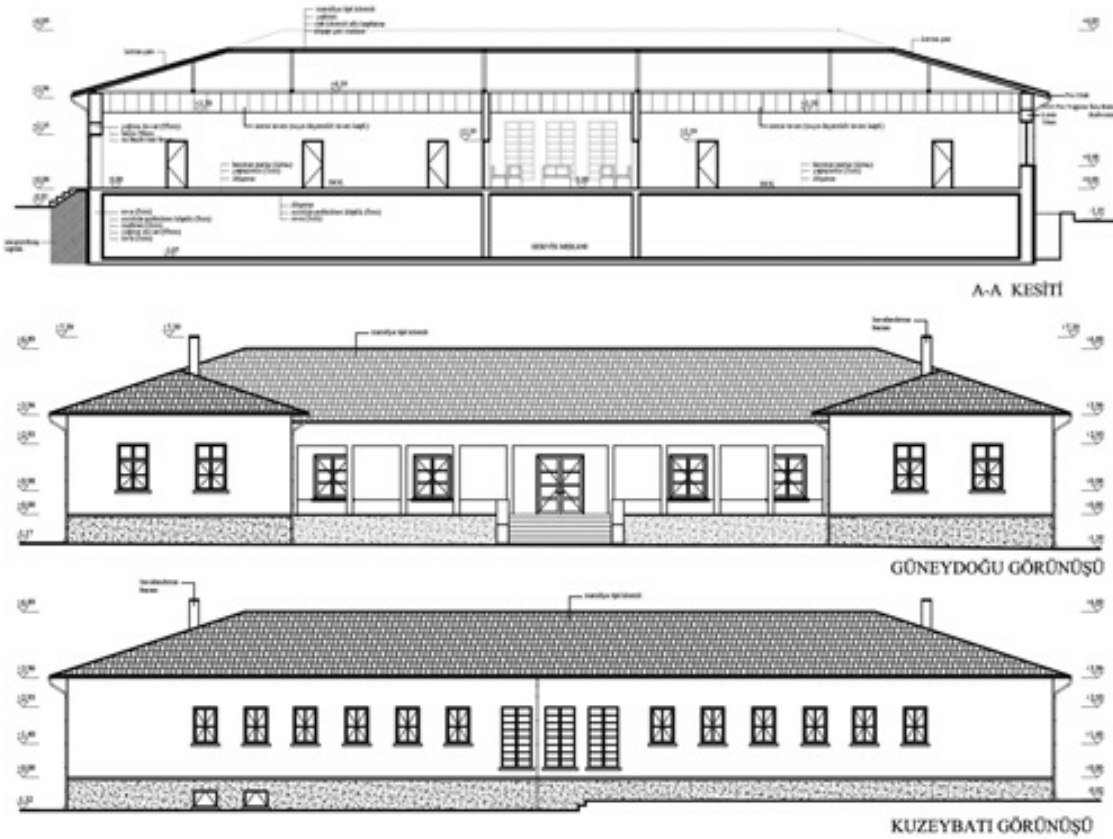
Sonuç

Kentsel ve kırsal alanlarda erken Cumhuriyet döneminde kurulan mimari modellerin bazıları özgün işlevlerini sürdürmekte, bazıları özgün işlevleri dışında hizmet vermekte, bazıları ise kullanılmamaktadır. 1990'lı yıllardan itibaren modern mimarlık ürünlerinin koruma altına alınması konusunda düşünsel temel oluşturulmuş, Hollanda başta olmak üzere pek çok Avrupa ülkesinde bu konu pratik bir eyleme dönüştürülmüştür (DOCOMOMO web sayfası, 2008). Türkiye'de erken Cumhuriyet dönemine özgü mimari ürünler, ülkede gelişen modern mimarinin öncü yapıları olmalarına rağmen, yasal mevzuattaki eksiklik nedeniyle, genellikle koruma altına alınamamaktadırlar (Polat, 2008).

Günümüzde Tohum Sertifikasyon Test Müdürlüğü ve Gebze Yüksek Teknoloji Enstitü-

Kongre ve kültür merkezi ön mimari projesi.

Revir ünitesinin misafirhane olarak işlevlendirilmesine yönelik uygulama projesi.

sü'ne tahsis edilen Çayırova Teknik Bahçivanlık Okulu erken Cumhuriyet dönemi (1923-1950) zirai okullarındandır. Yasal mevzuat yetersizliği nedeniyle koruma altına alınamayan Okul kompleksindeki yapıların anısal değeri, kültürel değeri, ekonomik değeri ve yeniden kullanılabilirlik potansiyelleri yüksek olması gözönüne alınarak, alan için analiz ve rölöve çalışmalarına dayanan bütüncül bir yeniden canlandırma projesi geliştirilmiştir. Alanın korunarak yaşatılmasını hedefleyen proje;

- Analiz ve rölöve çalışmaları,
- Analiz - rölöve çalışmalarına dayanan bütüncül canlandırma projesi,
- Bütüncül proje esas alınarak, ünitelerin etaplar halinde yeniden işlevlendirilmelerine yönelik uygulama projelerinin hazırlanma aşamalarını kapsamaktadır.

Çayırova Teknik Bahçivanlık Okulu'nun yeniden canlandırılmasına yönelik hazırlanan proje, benzeri erken Cumhuriyet Dönemi mirası yapı komplekslerinin korunarak yaşatılmasına yönelik örnek oluşturduğu düşünülmektedir.

Elif Özlem Aydın (Oral), Dr., Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü

Reyhan Çömlekçioğlu, Mimar, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi

Danışmanlar: Prof. Dr. Tülay Esin - Yrd. Doç. Dr. Nilay Çoşgun, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü

Kaynakça:

- Arıtan, Ö. (2008) "Modernleşme ve Cumhuriyetin Kamusal Mekân Modelleri", *Mimarlık*, sayı: 342, s.49-56.
- Çayırova Tohum Sertifikasyon Test Müdürlüğü web sayfası, 2008 (<http://www.cayirovatohum.gov.tr/tarihce1.htm>)
- DOCOMOMO web sayfası, 2008 (<http://www.docomomo.com>)
- Mağden, R.Z. (1959) *Zirai Öğretimde 110. Yıl*, TYZMB Neşriyatı, Ankara, s.116.
- Polat, E.O. (2008) "Modern Mimarlık Mirasını Onaylamak: Yasal Süreç ve Tescil Kararlarına Bakış", *Mimarlık*, sayı: 340, s.49-53.
- Ülger, P. ve Gönülol, E. (2006) "Tarımsal Yüksek Öğretimde Yeniden Yapılanmanın Gereği", *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, sayı: 3 (1), s.25-31.

An Example of Reuse of Early Republican Period Architectural Heritage: Rehabilitation Project for Çayırova Technical Horticulture School

Çayırova Technical Horticulture School (1943) is one of the training models of early Republican Period (1923-1950) modernization project in agriculture field. Training role of the school came to an end in 1990 and the complex converted to Seed Certification Test Directorate. The architectural organization of the school includes the spaces which have training, socialize and sharing production functions that meet the expectation of young Republic. Some of these units became out of use, because of the functional change in 1990. In 2007 a big part of the unused units of the complex has been appropriated to Gebze Institute of Technology. Considering the memorial, cultural, economical value and adaptive reuse potential of the units, a rehabilitation project has been developed for the complex using architectural survey data. Adaptive re-use projects have been prepared for two units as the first stage of the project. The aim of this study is to present the phases of the project in methodological framework.

Yaşlılık ve Aktif Yaşlanma

Osman Tatal - Aylin Çiftçi

Disiplinler arası bir çalışma alanı oluşturması nedeniyle evrensel bir tanıma sahip olmayan yaşlılık, genellikle geriatri ve gerontolojinin temel çalışma alanında yer almakta ve zamanın geçişine bağlı olarak, hastalık söz konusu olmaksızın ortaya çıkan anatomik yapı ve fizyolojik işlev değişikliklerini tanımlamaktadır. Yaş kavramı ise, son yıllarda fizyolojik, patolojik, psikolojik, ekonomik ve sosyal yaşlılık/yaşlanma kavramlarıyla birlikte gündeme gelmektedir. “Bireyin yalnızca takvim yaşına göre ele alınıp değerlendirilmesi kronolojik yaşlanma; organizmanın yapı ve çalışmasına göre değerlendirilmesi biyolojik yaşlanma; organizmanın fonksiyonlarına göre değerlendirilmesi fizyolojik yaşlanma; organizmanın iç ve dış etmenlere bağlı olarak vücudunda ortaya çıkan anormallikler patolojik yaşlanma; algılama, öğrenme, problemleri çözme ve davranışlarına göre değerlendirilmesi psikolojik yaşlanma; ekonomik gerilemeler sonucu gözlenen değişimler ekonomik yaşlanma; insanın sosyal alışkanlıkları ile toplum içindeki rolüne göre değişmelerin değerlendirilmesi de sosyal yaşlanma olarak ifade edilmekte ve gruplandırılmaktadır.” (Akın, 2006) Tanımlar arasındaki ayırım kategoriler arasındaki özelleşmeyi ortaya koyarken genel olarak “insan organizmasında ilerleyerek, büyük kayıpları içeren yaşlılık, aynı zamanda insan yaşamına ilişkin ‘değer’e yeni boyutlar katan bir süreç olarak da algılanmaktadır” (Görgün-Baran, 2000). Bu anlamda yaşlanma, yeni olanaklar sunan bir süreç gibi görünse de alışıldık olmayan zorlukları da beraberinde getirmektedir. İnsanlar yaşlandıkça, baş edilmesi zor fiziksel, duygusal ve maddi sorunların bir bileşimiyle karşılaşmaktadırlar (Giddens, 2005).

Kavrama yönelik yapılan değerlendirmelerde vurgu yapıldığı üzere yaşlılık, genellikle insan yaşamının doğal bir sonucu olarak ifade edilirken, “yaşlanma sürecinde kişilerde görülen her değişimin yaşlanma belirtisi olarak kabul edilebilmesi için bazı temel karakteristikleri de taşıması öngörülmektedir. Bu yüzden, yaşlılar-

da ortaya çıkan bir değişimin yaşlanma belirtisi olabilmesi için evrensellik, ilerleyicilik, içten gelirlik ve zararlılık” ölçütlerine sahip olması gerekmektedir (Akın, 2006). Bununla birlikte, yaşla birlikte meydana gelen değişmelerin yaşlanmayı yansıtan bir ölçüt olabilmesi için,

- Evrensel olması ve nüfusu oluşturanların tümünü kapsamaması,
- Yaşlanmanın devam eden bir süreç olması,
- Yaşlanmanın organizmanın özünde var olması,
- Yaşlanmanın gelişimsel ya da olgunlaşan değişmelerin yıpranması ya da bozulması, özelliklerini taşımalıdır (Görgün-Baran, 2000).

İnsanın yaşlı sayılabileceği kesin bir yaş sınırı bulunmamasına karşın yaşlılık yaşının kaç olacağına yönelik bazı kabuller de yaşlı olmanın ölçütleri arasında yer almaktadır. Bu kabuller amaca göre değişse de Dünya Sağlık Örgütü 64 yaş bitimini (65 yaş ve üstünü) genel olarak yaşlılığın ilk basamağı olarak nitelendirmektedir. Yaşlılık sınırını ülkelerin gelişmişlik durumlarıyla ele alan yaklaşımlarda ise, gelişmiş ülkelerde 65 yaş, gelişmekte olan ülkelerde 60 yaş ve üzerindeki insanların yaşlı olarak kabul edilmesi yaygın kabul görmektedir. Bu kabul, insan için ortalama bir yaşamın zamansal ifadesi olsa da doğuştan beklenen yaşam süresi yaşlılıkta dengeyi kadınlar lehine bozmaktadır.

Global Yaşlanma

Geçmişten günümüze doğru bir okuma insanlık tarihi içinde 1800’lü yıllarda 1 milyarı bulan dünya nüfusunun 1930 yılına gelindiğinde iki katına, 1960 yılında üç katına ve 1975 yılında dört katına ulaştığını göstermiştir. Bir başka ifadeyle dünya nüfusu, 130 yılda ulaştığı 1 milyar kişilik nüfus artışını önce 30 yıllık, sonra da 15 yıl gibi kısa bir sürede gerçekleştirmiştir. 1987 yılında toplam dünya nüfusu 5 milyara, 1999 yılında ise toplam 6 milyar kişiye ulaşmış, her iki dönemde de nüfustaki 1 milyar kişilik artışın birbirine paralellik göstererek 12 yıllık sürelerde

gerçekleştiği görülmüştür.

Artan dünya nüfusuna paralel olarak toplam nüfus içinde yer alan yaşlanan nüfus da artmıştır. Nüfus kestirimlerinin önemli ölçütlerinden biri olan “doğuştaki beklenen yaşam süresi”, geçmişteki yarım yüzyıllık dönemde ve gelecek yarım yüzyıla yönelik kestirimlerde artış eğilimli olarak hesaplanmıştır. Doğuştaki beklenen yaşam süresi, 1995-2000 yılları arasında gelişmiş ülkelerde 76, gelişmekte olan ülkelerde 63 yaş ve dünya genelinde 65 yaş düzeyindeyken Türkiye’de ise, aynı dönemde 69 yaş düzeyinde gerçekleşmiştir. 2001-2006 yılları arasında da yükselme eğilimli görülen bu değer 2001 yılında 70,6’ya, 2006 yılında ise daha da artarak, gelişmekte olan ülkeler ve dünya genelindeki ortalamaların üzerinde 71,5’e yükselmiştir.

Ülkeler, toplam nüfus içindeki yaşlı nüfusları açısından değerlendirildiğinde gelişmiş ülkelerin, yaşlı nüfus oranlarında ilk sıraları aldığı görülmüştür. 2007 yılı “dünya yaşlı nüfusu” verilerine göre Japonya 60 yaş ve üzeri yaşlı nüfus oranının (% 27,9) en yüksek olduğu ülkedir. Bu ülkeyi İtalya (% 26,4), Almanya (% 25,3) ve İsveç’in de (% 24,1) aralarında bulunduğu yirmi Avrupa ülkesi izlemektedir. Türkiye, yaşlı nüfus oranı (% 8,2) düşük olan ülkeler arasında yer alırken yaşlı nüfus oranının en düşük (% 1,7) olduğu ülke Birleşik Arap Emirlikleri’dir (BAE). Sıralamada her iki ülke (Türkiye-BAE) arasında yaşlı nüfus oranı düşük kabul edilen 103 ülke bulunmaktadır (Anon, 2007).

Gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında yaşlı nüfus oranı düşük olan ülkeler arasında yer alan Türkiye, Avrupa’nın da en genç nüfusuna sahiptir. Ülke nüfusu 2007 yılı sonu verilerine göre 70.586.256 kişidir. 15-64 yaş grubunda bulunan çalışma çağındaki nüfus, toplam nüfusun % 66,5’ini oluşturmaktadır. Nüfusunun % 26,4’ü 0-14 yaş grubunda, % 7,1’i ise 65 ve daha yukarı yaş grubundadır (Tablo 1). Toplam yaşlı nüfus içinde yaşlı kadın nüfusun erkeklerden daha uzun yaşama eğilimi Türkiye’de de benzer bir eğilim gösterir. 60 yaş ve üzeri toplam yaşlı nüfus içinde kadınların sayısı erkeklerden daha fazla olup bu sayı 80 yaş ve üzeri yaşlılarda kadınlar lehine yaklaşık iki katına, 90 yaş ve üzeri ileri yaşlılık döneminde 2,5 katına ulaşmaktadır. Nüfus kestirimlerinde toplam nüfus içindeki yaşlı nüfusun (65 yaş ve üzeri) 2025 yılında % 10,7’ye, 2030 yılında ise % 15’e ulaşması beklenmektedir. 2050 yılı kestirimlerine göre, ülkedeki yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payının % 20 olacağı dikkate alındığında, 2050

yılında da Türkiye, Avrupa’nın en düşük yaşlı nüfusuna sahip ülkesi olacaktır.

Aktif Yaşlanma ve Yaş Dostu Kentler

Yaşlılık, hangi disiplinde nasıl tanımlanırsa tanımlansın, hangi yaş gruplarını içine alırsa alsın, nerede ve nasıl yaşanırsa yaşansın dünyanın her yerinde yaşam alanının sınırlandığı bir dönemi ifade etmektedir. Bu dönemde ortaya çıkan yetersizlikler yaşlıların günlük aktivitelerini, hareket alanlarını ve sosyal ilişkilerini olduğu kadar etkileşimde oldukları çevrenin boyutunu da çeşitli düzeylerde sınırlandırmaktadır. Bu sınırlar, ancak ülkelerin gelişmişlik düzeyi ve insana verdikleri değer ölçüsünde izledikleri politikalarla, yaşlılar lehine genişledikçe onları gündelik yaşamın içine dahil etmektedir. “Yaşlı nüfus oranı arttıkça, toplumda yaşlıların katılımının ve yaşam kalitesinin geliştirilmesine yönelik araştırmalar da artmakta ve yaş dostu bir toplum için gereken ölçütler belirlenebilmektedir.” (Feldman, 2003) Kaldı ki, “modern toplumlarda birey sosyal hayata ve ekonomik hayata katılmak üzere bağımsız olarak hareket edemiyorsa o bireyin topluma tam olarak katılım sağlayabileceği de düşünülemez. Özellikle bağımsız hareket edebilme yönünde kısıtlılıkları bulunan bireyler sosyal, kültürel, ekonomik, politik, dinî hayata diğer insanlardan farklı olarak daha az katılım sağlamak durumunda kalmaktadırlar” (Anon, 2000). Halbuki gündelik yaşama sağlıklı ve güvenli bir şekilde katılım, etkileşimde oldukları

Yaş Grubu	Toplam	Erkek	Kadın
Toplam	70.586.256	35.376.533	35.209.723
0-4	5.793.906	2.978.972	2.814.934
5-9	6.436.827	3.303.329	3.133.498
10-14	6.411.658	3.288.472	3.123.186
15-19	6.157.033	3.159.723	2.997.310
20-24	6.240.573	3.181.804	3.058.769
25-29	6.512.838	3.295.102	3.217.736
30-34	5.727.699	2.885.151	2.842.548
35-39	5.072.441	2.565.112	2.507.329
40-44	4.725.800	2.379.314	2.346.486
45-49	4.085.065	2.057.626	2.027.439
50-54	3.565.669	1.781.029	1.784.640
55-59	2.788.858	1.369.618	1.419.240
60-64	2.067.714	981.178	1.086.536
65-69	1.698.583	781.165	917.418
70-74	1.373.077	629.241	743.836
75-79	1.069.961	441.289	628.672
80-84	578.879	212.383	366.496
85-89	182.188	58.552	123.636
90+	97.487	27.473	70.014

Tablo 1. Türkiye’de yaş gruplarına göre nüfusun dağılımı. (TUİK, www.tuik.gov.tr, 2008.)

yapısal çevreye ulaşılabilirliği ve kullanılabilirliği sağlandığı ölçüde dahil olabilen herkes için sosyal ilişkilerin sürdürülebilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Yaşlıların var olan sosyal ve toplumsal bağlarını sürdürebilmeleri ve yeni ilişkiler kurabilmeleri, herkesle birlikte eşit bir şekilde kullanabilecekleri ulaşılabilir güvenli bir yaşam çevresinde gerçekleşmektedir. Ulaşılabilirlik, bu anlamda gündelik yaşama katılımın zeminini de oluşturmakta ve diğer sosyal haklarla birlikte kent için ayrı bir anlam kazanmaktadır. Bu durum, farklı toplumsal ve mekânsal süreçler doğrultusunda kentsel mekânların kullanılabilirliğini ve yaşanabilirliğini artırmakta, yapılaşmış çevreye olduğu kadar toplumsal yapıya katılımı da teşvik etmektedir. Fiziksel olduğu kadar toplumsal yapıya katılım, BM Yaşlı İlkeleri temel öncelikleri arasında da yer almakta ve “toplumla ilişkilerin sürdürülmesi, refah düzeylerini doğrudan etkileyecek politikaların hazırlanması ve uygulanması aşamalarında aktif yer alma, bilgi ve becerilerin genç kuşaklar ile paylaşılması, topluma hizmet etmek için çeşitli fırsatlar geliştirilmesi ile kendi ilgi ve yeteneklerine uygun etkinliklere gönüllü olarak dahil olma ve hizmet edebilme” ilkelerine temellenmektedir (Anon, 2008). Kaldı ki, yaşlılık bir deneyim süreci olarak değerlendirildiğinde, kaçınılmaz olarak bu sürecin daha uzun yaşam içinde sağlık, katılım ve güvenlik olanaklarının sürekliliği ile birlikte düşünülmesi gerekmektedir. Bu yaklaşım, son yıllarda Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından dünya gündemine taşınarak, ülkeler, hatta kentler düzeyinde yapılaşmış çevrenin ve yaşlı nüfusun aktif yaşlanma (*active ageing*) sürecindeki yeri ve yeterlilikleri olarak tartışılmaktadır (WHO, 2002). Böylece, yaşlılarla birlikte diğer yetersizliği bulunanlar için *sağlık, katılım ve güvenlik* fiziksel çevre için olduğu kadar sosyal çevre için de temel öncelik haline gelmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü tarafından ilk kez XX. yüzyılın son çeyreğinde dünya gündemine sunulan aktif yaşlanma kavramı, her yaşlı bireyin toplum içinde aktif olması, aktif yaşlanma şansına ve hakkına sahip olmasını öngörmektedir. Buna yönelik olarak ayrıca, 58. Dünya Sağlık Kongresi'nde, aktif ve sağlıklı yaşlanmanın geliştirilmesine yönelik bir rapor hazırlanmış ve ülkelerin yaş dostu sağlık hizmetlerini geliştirmelerine yardımcı olacak bir öneri paketi hazırlanarak “Yaşlılık Eylem Planı” oluşturulmuştur. (WHO, 2005) Yine Dünya Sağlık Örgütü tarafından, bu yıl, yaş dostu sağlık hizmetlerinin temel uygulama anahtarı geliştirilmiş ve burada

bir sağlık hizmetinin yaşlıyla iletişim, hizmet, erişilebilirlik, problem çözme vs. açısından taşınması gereken özellikler belirlenerek kitaplaştırılmıştır (WHO, 2008). Bu çalışmalar, yaşlılıkta yaşam kalitesinin değerini artırmak için sağlık, katılım ve güvenlik olanaklarını en iyi şekilde kullanmayı temel almakta, yaşlılığı bir süreç olarak ele alarak bu süreçte yaşlıların gündelik yaşama dahil olmalarını ve aktivitelere katılmalarını ön planda tutmaktadır. Böylece, insanların yaşamları boyunca fiziksel, sosyal ve zihinsel durumlarının farkında olmaları, gereksinim duydukları koruma, güvenlik ve bakım hizmetleri verilirken, gereksinim, istek ve yeteneklerine göre topluma katılmaları da sağlanmaktadır. Bu süreçte temel koşulların (ekonomik, sosyal, çevresel, kişisel, davranışsal, sağlık) hazırlanması ise, yaşlıların gündelik yaşama katılım düzeyini fazlasıyla etkilemektedir. “Yaşlılık beklentileri düşük olan yaşlıların sadece fiziksel aktivite anlamında değil, topluma katılım anlamında da daha sedanter bir hayattan geldikleri bile ortaya konmaktadır.” (Sarkisan, 2002) Dolayısıyla, kavramın terminolojisi içinde yer alan “aktif” kelimesi yalnızca fiziksel olarak aktif olma ya da işgücüne katılım anlamında değil, devam etmekte olan sosyal, ekonomik, kültürel, dini ve birey olmayla ilgili sürece katılımı da kapsamaktadır. Katılım şekli ve düzeyi farklı olmakla birlikte yaşlılığın hemen her döneminde bu katılımın gerçekleşmesi yaşlı nüfusu birey, grup ya da topluluk olarak aktif yaşlanma sürecine dahil edecektir. Bu süreçte “emekliye ayrılmış, hasta ya da yetersizliği bulunan yaşlılar bile, ailelerine, akran ya da emsallerine, topluma aktif katkı sağlayıcı olarak kalabilirler. Kaldı ki aktif yaşlanma, sağlıklı yaşam beklentisini ve insanın zayıf, engelli ya da bakıma gereksinim duyduğu yaşlarda bile herkes için yaşam kalitesini uzatmayı amaçlamaktadır” (Anon, 2002). Aktif yaşlanma, bu haliyle yaşlıların zamanla işlevsiz kalan rolleri yerine yenilerini üstlenme ve topluma sağlıklı katılmalarını sürdürme ihtiyacında olduklarını ileri süren aktivite kuramıyla da paralellik gösterir. Katılım, aktivite kuramında da “benlik duygusunu pekiştirmekte ve etkileşimde oldukları çevre aracılığıyla sosyal düzenin sürmesine yardımcı olmaktadır” (Morgan, 1998).

Aktif yaşlanmada temel koşullar, farklı etkenlerle birlikte kişisel, ailevi ya da toplumsallık etrafında gelişen belirleyicilere bağlı olarak oluşmaktadır. Bu belirleyiciler her ne kadar yalnızca yaşlıların sağlık ve yaşam kalitesine vurgu yapsa da her yaştaki insanın sağlığı için gerekli

olan belirleyicileri de içermektedir. Buna karşın, herhangi bir belirleyicinin süreci doğrudan etkilediğini ifade etmek her zaman mümkün değildir. Süreç, kimi zaman belirleyiciler arasındaki karşılıklı etkileşimlerden kimi zaman da belirleyicilerin farklı etkenlerle olan etkileşiminden boyut kazanmaktadır. Aktif yaşlanma sürecini etkileyen tüm bu girdiler yasallık kazandıkça da gündelik yaşam, herkesin eşit koşullarda ulaşabildiği ve katılabildiği bir yaşam alanına dönüşmektedir. Gelişmiş ülkeler, özellikle Avrupa ülkeleri ve ABD, hazırladıkları yasalarla ve bilinçlendirme çalışmalarıyla yaşlıların aktif yaşlanma ya da gündelik yaşama katılım düzeylerini artırırken, mevzuat, eğitim ve yapılaşmış çevre açısından altyapısını hazırlamamış diğer ülkelerde bu katılım çok sınırlı kalmaktadır. Üstelik başta barınma ve ulaşım alanında olmak üzere yaşlıların ve diğer yetersizliği olanların gündelik yaşama katılımını sağlamak amacıyla yapılan düzenlemeler, uygulamada tavsiye niteliğinde kalan standartlara uygun yapılmadığı ya da hatalı çözümlerle hayata geçirildiği için yetersizliği bulunan herkesi engellerle ve ayırimcılık uygulamalarıyla karşı karşıya bırakmaktadır. Yapılaşmış çevredeki engeller ve ulaşım problemlerine (toplu taşıma araçlarına duyulan gereksinim, taşıma ücretleri, sürücülerin ve insanların tutumu, şehir merkezine ve kamusal kullanımı olan alan ve mekânlara ulaşım zorluğu) kentin karar verme mekanizmalarında yeterince temsil edilmeme de (Barrett, 2003) eklenince, yetersizliği olan yaşlılarla birlikte bu durumdan en fazla etkilenen tekerlekli sandalyeli ya da yardımcı araç/gereçlerle hareket edebilenler için yapılan hukuki düzenlemelerin etkisiz ve yetersiz kalması da kaçınılmaz olmaktadır.

Geçen yüzyılın son çeyreğinden itibaren öncelik haline dönüşen kullanıcı-yapılaşmış çevre ilişkisi açısından ikilem yaratan bu durum, hukuki düzenlemeleri yeterince uygulayamasa da sürdürülebilir kentsel gelişme anlayışı ve ilkelelerini planlama, kentsel tasarım, mimarlık ve endüstriyel tasarım alanına taşımaya devam etmektedir. Özellikle sosyal bilimler alanında araştırmalarda yaygınlık kazanan “yaşam kalitesi” kavramı, ekonomik durum, eğitim ve iş olanakları, aile yapısı, sağlık durumu yanında toplumun tamamının kullanımına yönelik yaşam çevresi ve sosyal yaşama katılım koşullarını iyileştirmeye çalışmaktadır. Gündelik yaşama katılım koşulları ve katılıma yönelik beklentilerin belirlenmesini temel alan kimi araştırmalar ise, eğitim seviyesi ve etnik farklılıkların yaşam beklentilerini nasıl

Aktif yaşlanma belirleyicileri.

etkilediğini ortaya koyması açısından önemlidir. Araştırma sonuçları, “eğitim seviyesi arttıkça yaş beklentisinin artmakta olduğunu ve etnik farklılıkların yaşam beklentilerini değiştirmedeğini” gösterir ki (Catherine, 2006), bu durum eğitim düzeyi ile yaşam koşulları ve beklentiler arasında doğrudan bir ilişki olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda yaşam kalitesi kavramı sosyal, ekonomik ve çevresel performanslarla ilgili olduğu kadar yaşlıların yaşam beklentileri, yaşam çevrelerinin niteliği, tasarım değerleri, kültürel ve sosyal altyapının fiziksel açıdan kaliteli bir şekilde kurulması ile de ilişkilendirilmektedir. Tam da bu noktada mimarlık, planlama ve kent (kentsel mekân) bu alandaki yaklaşımların en önemli eksenlerinden biri olmaktadır. Böylece kentliler kadar toplumbilimciler, ekonomistler, politikacılar, yerel yönetimler ve özellikle de tasarımcılar (mimarlar, plancılar vb.) bugüne kadar yetersizliği bulunanlara sundukları hizmetler bakımından başarılı olmadıkları bir alanda sorumluluklarına bir yenisini daha eklemektedirler.

Dünya Sağlık Örgütü'nün 2005 yılında gündemine aldığı **yaş dostu şehirler** (*age friendly cities*) projesi mimarlık, planlama ve kent ekseninde yer alan ve yaşlı insanların yaşam kalitesini yükseltmek için sağlık, katılım ve güvenlik fırsatları ya da olanaklarının en iyi şekilde değerlendirilmesi süreci olarak ifade edilen **aktif yaşlanma** kavramıyla birlikte anılmaktadır. Proje, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 24 ülke yönetimiyle imzalanan protokol çerçevesinde İstanbul'un da yer aldığı 33 şehirde gerçekleştirilerek, bu şehirleri, *dış mekanlar ve binalar, ulaşım, barınma, sosyal katılım, sosyal kabul, sivil katılım ve istihdam, iletişim ve bilgi, kamu ve sağlık hizmetleri* gibi ölçütler açısından değerlendirmektedir. Bu çalışmanın boyutunu aşan ve yukarıdaki yedi ana ölçüte bağlı olarak özetlenen proje, yaşlıların ve yetersizliği bulunanlar ile onlara hizmet verenlerin görüş ve önerileri doğrultusunda hazırlanan Yaş Dostu Şehir Rehberi eşliğinde aktif yaşlanma sürecine yön vermekte-

dir (WHO, 2007). Tasarımsal açıdan kullanıcı memnuniyetini temel alan, kullanıcı istek ve gereksinimlerini ön plana çıkaran proje, özellikle yaşlılık nedeniyle yaşadığı çevreden izole olan yaşlılarla birlikte gündelik yaşama her yaş grubunun davet ve dahil edilmesini öngören bir sürecin zeminini de hazırlamaktadır. Dolayısıyla, yaş dostu şehirler projesi ile hızla yaşlanan dünya nüfusu için şehirlerin herkese uygun hale getirilip gelecek nesillere de yol gösterecek bir kent yaşamına ev sahipliği yapması beklenmektedir.

Sonuç

Türkiye gibi genç nüfusa sahip ülkelerde yaşlılar ve yaşlanacak (potansiyel yaşlı) nüfus, planlama ve tasarımın geleceğini kentler ve kentliler için daha tartışılır kılmaktadır. Yaşlılık, herkes tarafından aynı derecede yaşanan bir olgu olmamasından dolayı, bu tartışma yaşlıların kendi özerklik ve genel iyiliklerini sürdürmelerini etkilemektedir. Zaman zaman ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ve yaşam kalitesine bağlı olarak önyargıya açık rollerin dağıtılmasında bir baskı aracına bile dönüşmektedir. Öyle ki, yaşlıların potansiyel engelliler arasında yer alması nedeniyle aktif yaşlanma kavramına gösterilen yeni ilgi bile bu önyargıyı önleyemezken, kentsel yaşam kalitesi için gerekli birçok özelliği de planlama ve tasarım kavramlarının dışında bırakabilmektedir. İşte bu yüzden yaşlıların yaşam alanları sınırlandırılırken gündelik yaşama dahil ola-

bilmeleri için harcadıkları çaba da artmaktadır. Bu çaba, bütüncül bir planlama ve sosyal politikalarda nitelik vb. değerler yerine, yaşa göre yapılan ayırımı ortadan kaldırır mı, bunu zaman gösterecektir. Ancak kentlerin, yaşanabilirliğin zemini olarak planlanması ve yaşam kalitesi açısından uygun mekânsal ortamın hazırlanmasına yapacağı katkı bu alandaki politikaların önceliklerini oluşturması açısından çok önemlidir. Gelişmiş ülkelerde bu öncelikler kentlilerin planlama ve tasarıma dahil edilmesiyle aktif yaşlanma ve yaş dostu şehirler gibi, kentlilerin planlama ve tasarım sürecinde yer alacağı yeni kentsel politikalara dönüşürken; Türkiye gibi genç nüfusu barındıran ülkelerde yaş kategorilerinin ortadan kaldırıldığı ve yaş olmayan bir toplum yaratma yönündeki politik kararlara yansıdığı, planlama ve mimarlık pratiğinde yer aldığı zaman gerçekleşecektir.

Osman Tutal, Yrd. Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi Mimarlık Bölümü
Aylin Çiftçi, Dr., İstanbul Büyükşehir Belediyesi Darülaceze Müdürlüğü

Kaynakça:

- Akın, G. (2006) *Her Yönüyle Yaşlılık*, Palme Yayıncılık, Ankara, s.17, 85.
- Anon. (2000) *Özürlüler İçin Engelsiz Avrupa Tebliği*, <http://www.ozida.gov.tr>
- Anon. (2002) *Active Ageing: A Policy Framework*, WHO, Spain
- Anon. (2007) <http://www.un.org/esa/population/publications/WPA2007/SummaryTables.pdf>
- Anon. (2008) Birleşmiş Milletler Yaşlı İlkeleri, <http://www.ozida.gov.tr>
- Barrett, E., Heycock, M., Hick, D., Judge, E. (2003) "Issues in Access for Disabled People, The Case of the Leeds Transportation Strategy", *Policy Studies*, V.4, N.4.
- Catherine A., Sarkinson MD (2006) "Ethnic differences in expectations for aging among older adults", *Journal of the American Geriatric Society*.
- Feldman, P.H. ve Oberlink M.R. (2003) "Developing community indicators to promote the health and well being of older people", *Fam Community Health*, 26(4), USA, 268-74.
- Giddens (2005) *Sosyoloji*, Hazırlayan: Cemal Güzel, Ayraç Yayınevi, Ankara, s.164.
- Görgün-Baran (2000) *Yaşlılıkta Sosyal Uyum Sorunu, Antropoloji ve Yaşlılık*, Prof. Dr. Vedia Emiroğlu'na Armağan, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayınları, Ankara.
- Morgan, L., Kunkel, S. (1998) *Ageing, The Social Context*, Pine Forge Press, Thousand Oaks, California, 185.
- Sarkisan C.A, Hays R.D., Mangione C.M. (2002) "Do older adults expect to age successfully? The association between expectations regarding healthcare seeking among older adults", *Journal of American Geriatric Society*, 50 1837-1843.
- WHO (2002) *Active Ageing: A Policy Framework*, Geneva, World Health Organization (www.who.int/ageing/publications/active/en/index.html).
- WHO (2005) *Fifty Eighth World Health Assembly*, International Plan of Action on Ageing: report on implementation, A58/19.
- WHO (2007) *Global Age Friendly Cities: A Guide*, WHO (www.who.int/ageing/publications/active/en/index.html).
- WHO (2008) *Age Friendly Primary Health Care Centers Toolkit*, WHO, Geneva.

Elderliness and Active Ageing

The Research Agenda on Ageing for the Twenty-First Century is designed to support the implementation of the Madrid International Plan for Action on Ageing, adopted by the Second World Assembly on Ageing in Spain, 2002. The Research Agenda identifies the priorities for policy related research and data collection. Simultaneously, it encourages researchers to pursue studies in policy related areas of ageing where the findings may have practical and realistic applications.

This study is based on active ageing, which is the process of optimizing opportunities for health, participation and security in order to enhance quality of life as people get aged. Active ageing allows people to realize their potential for physical, social, and mental well-being throughout the life course and to participate in society, while providing them with adequate protection, security and care when they need. The word 'active' refers to continuing participation in social, economic, cultural, spiritual and civic affairs, not just the ability to be physically active or to participate in the labour force. Older people who retire from work, ill or live with disabilities can remain active contributors to their families, peers, communities and nations. Active ageing aims to extend healthy life expectancy and quality of life for all people as they get aged. 'Health' refers to physical, mental and social well being as expressed in the WHO definition of health. Maintaining autonomy and independence for the older people is a key goal in the policy framework for active ageing.